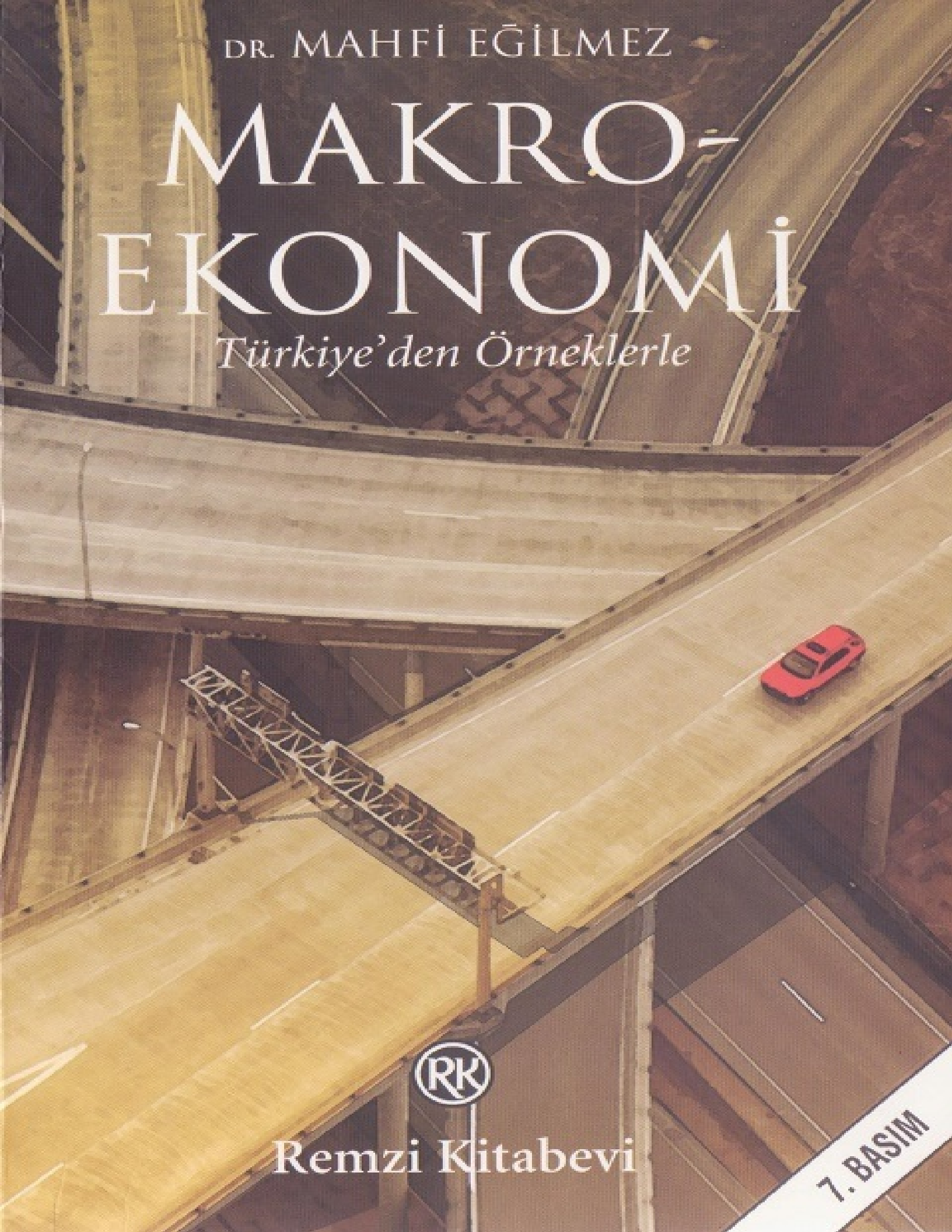
DR. MAHFİ EĞİLMEZ

MAKRO-EKONOMİ

Türkiye'den Örneklerle

Remzi Kitabevi

7. BASIM

Dr. Mahfi Eğilmez

MAKROEKONOMİ

Remzi Kitabevi

ISBN 978-975-14-1366-6
7. Baskı
Mayıs 2015

Önsöz

Bu kitabın temel çabası, makroekonomi kitaplarında dağınık olarak bulunan ve bir türlü bütüne ulaşamayan analizlerin birkaç basit temel denklem çerçevesinde toparlanarak sistemin bütününün gösterilmesine çalışmaktır. Otomobil tamircilerinin eğitiminde, otomobilin motorunu indirip bütün parçaları tek tek ele alıp tanıttıktan sonra motoru tekrar toplamak ve yeniden eski haline getirerek çalıştırmak temel hedef olarak alınır. Bu kitapta da aşağı yukarı aynı yöntem izlendi. Makroekonomi okuyanlar genellikle tek tek parçaların nasıl çalıştığını bildikleri halde, o parçaların bütün sistemin içinde nasıl çalıştığını ve hangi işlevi yürüttüğünü görememekten şikâyet ederler. Bunun nedeni, yine otomobil örneğinden hareketle açıklarsak, makroekonomi kitaplarında parçaların bütünden sökülüp her birinin ne işe yaradığının anlatılmasına karşın, tekrar yerine takılıp sistemin topluca nasıl çalıştığının gösterilmemesinden kaynaklanıyor.

Kitap beş bölümden oluşuyor. İlk bölümde makroekonominin altyapısını oluşturan konular üzerinde duruluyor. İkinci bölümde makroekonomik denge ele alınıyor. Üçüncü bölüm ekonomik büyüme, beklentiler ve gelir dağılımına ayrılmış bulunuyor. Dördüncü bölüm ekonomi politikasını açıklıyor. Beşinci bölüm günümüzün makroekonomik tartışma konularını ele alıp yorumlamayı deniyor. Böylece kitap teori ve politikayı anlatıp tartışmanın yanı sıra uygulamayı Türkiye ağırlıklı olarak ele almak suretiyle analizden senteze giden bir sunum gerçekleştiriyor.

Bazı altbölümlerin sonunda ekonomi okullarının yaklaşımlarını özet olarak veren ekler yer alıyor. Bu ekleri okuyarak ekonomik düşünce tarihinin gelişimini ve çeşitli ekonomi okullarının ekonomiye yaklaşımlarını özet olarak izlemek mümkün. Kitabın sonunda, izlemeyi kolaylaştıracak olan bir de ekonomik terimler sözlüğü bulunuyor.

Kendi değerli zamanlarının bir bölümünü bu kitabın basımdan önceki halini okumaya ayırarak görüş ve önerilerinden yararlanmamı sağlayan Dr. Ekrem Keskin ve Servet Yıldırım’a, bilimsel kitapların yayına hazırlanmasında uzmanlığına saygı duyduğum Saadet Özkal’a teşekkür borçluyum. Kitabı okumuş, görüşlerini söylemiş ve öneriler getirmiş olmaları onları benim hata ve eksikliklerime ortak etmiyor ama onların katkısı bu kitabın amacına uygun bir biçime dönüşmesi açısından çok şey ifade ediyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ekonomiye Giriş

1. EKONOMİNİN KONUSU VE TARİHÇESİ

1.1. Ekonomi Biliminin Konusu

İnsanın ihtiyaçları sonsuz denebilecek kadar çoktur. Bir Çin atasözü, “Taşlar altın olsa insanoğlu doymaz” der. Buna karşılık, insanın ihtiyaçlarını tatmin edecek olan kaynaklar kıttır. Su, yiyecek, içecek, giyecek, konut hep kıt kaynaklardır. Sonsuz gibi görünen tek kaynak belki de havadır. Ama o bile hava kirliliği nedeniyle kıt kaynak konumuna dönüşmek üzere gibi görünüyor.

Ekonomi biliminin temel konusunu kıt kaynakların en yüksek tatmini sağlayacak şekilde insan ihtiyaçlarına tahsis edilmesi oluşturur. Tahsis sorunu iki farklı aşamada iki farklı biçimde karşımıza çıkar: İlk olarak, kişiler ellerindeki sınırlı kaynakları hangi ihtiyaçlarına ayıracaklarına karar vererek kişisel tahsislerini yaparlar. İkinci olaraksa toplum, elindeki üretim faktörleri ile hangi malların üretimini yapacağına karar vermek suretiyle kaynak tahsisi yapar. Tarih boyunca toplum adına tahsis sorununun çözümü için başlıca iki sistem uygulanmıştır: Piyasa yöntemi ve kumanda yöntemi. Piyasa yönteminde kıt kaynakların insan ihtiyaçlarına tahsisi sorunu piyasada arz ve talep dengesiyle belirlenen fiyat ve miktar ilişkisiyle çözülür. Kumanda ekonomisinde ise kimin hangi kaynağı ne kadar kullanacağını kamu adına otorite kullananlar belirler. Bir de karma yöntem adı verilen ve bazı mal ve hizmetlerin piyasa güçleri tarafından, bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarınınsa kumanda yöntemine göre belirlendiği bir sistem vardır. Aslında dünyada en yaygın olan sistem karma sistemdir. Bir ekonomide kamu kesiminin üretim ilişkileri içindeki ağırlığı karma sistemin piyasaya mı yoksa kumandaya mı daha yakın olduğunu belirler.

Ekonomi bilimini çeşitli altbaşlıklar altında toplayıp sınıflandırmak gelenek olmuştur. Bunlar arasında makro ve mikroekonomi ayırımı ile pozitif ve normatif ekonomi ayırımları üzerinde durmakta yarar var. Makroekonomi dendiğinde küresel büyüklüklerle uğraşan ekonomi bilimi altdalı anlaşılır. Örneğin milli gelir, para arzı, enflasyon, işsizlik, toplam arz ve toplam talep gibi ekonominin tümünü ilgilendiren konular makroekonominin uğraşı alanına girer. Mikroekonomi dendiğinde ise toplumu oluşturan tek tek bireylerin ve tek tek firmaların ekonomik sorunlarıyla uğraşan alt bilim dalı anlaşılır. Örneğin tüketici dengesi, firma dengesi, bireysel talep, firma arzı gibi konular mikroekonominin uğraşı alanına girer.

Pozitif ekonomi deyimi, ekonomi biliminin teoriye dönük bölümüdür. Türkçe'de kısaca ekonomi, İngilizce'de "economics" dendiğinde bu ayırım anlaşılır. Pozitif ekonomide tercihler ve inançlar söz konusu değildir. Söz konusu olan bir olgunun bilimsel olarak ortaya konulup analize tabi tutulmasıdır. Önermelerin doğru olup olmadığı ispat edilebilir olmalıdır. Normatif ekonomi, ekonomi politikasını kapsayan altdaldır. Burada tercihler, bir başka deyişle sübjektif hedefler söz konusudur. Örneğin enflasyon nedir, nasıl ortaya çıkar sorusunun cevabını aramak ve bunu bir teori çerçevesinde açıklamak pozitif ekonominin, gelir dağılımının adil olup olmadığını değerlendirmeye tabi tutmak ve buradan bazı sonuçlara ulaşmak normatif ekonominin konusunu oluşturur.

1.2. Ekonomi Biliminin Özellikleri

Ekonomi biliminin özelliklerinden biri, hipotez, kanun ve teorilerin zaman ve mekâna göre değişebilir nitelikte olmasıdır. İnsan ve toplum davranışlarının değiştiği noktada ekonominin kanunları da değişime uğrar. Bu nedenle ekonomik kanunlar, teoriler, fizik bilimlerinin kanun ve teorilerine göre çok daha kolay ve çabuk değişebilir bir yapıdadır. Bu değişebilirlik, ekonomi bilimine büyük bir dinamizm verir. O nedenledir ki, ekonomi biliminde aynı konuda farklı hipotez, kanun ya da teoriler bir arada bulunabilmektedir.

Ekonomi biliminin temel amacı, ekonomik olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini açıklayan genellemeleri geliştirmektir. Ekonomi bilimi, neden-sonuç ilişkilerini açıklarken bilimsel yöntemin hipotez, kanun ve teori aşamalarından geçer ve diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, test etme aracı olarak gözlemlemeyi deney yerine kullanır.

Ekonomi bilimindeki neden-sonuç ilişkilerinin açıklanmasında genellikle fonksiyonel ilişkiler kullanılır. Fonksiyonel ilişkiden, açıklanan değişkenin açıklayan değişkenle birlikte değişen bir yapı içinde olduğu anlaşılmalıdır. Örneğin [$y = f(x_i)$; $i = 1, ..., n$] ilişkisi bir fonksiyonel ilişkidir ve y değişkeninin n tane x_i değişkenine bağlı olarak değiştiğini açıklar. Ekonomi biliminde bunun pek çok örneği vardır. a malının talep miktarı (D_a), ikame mallarının veya tamamlayıcı malların fiyatları ve gelir gibi diğer değişkenler sabit tutulduğunda, a malının fiyatı (P_a) ile fonksiyonel ilişki içindedir: $D_a = f(P_a)$. Ya da tüketim giderleri (C), kullanılabilir gelirin (Y_d) bir fonksiyonudur: $C = f(Y_d)$. Bu tür fonksiyonel ilişkilerden hareketle, ekonomide modeller kurarak gerçek hayat açıklanmaya çalışılır.

Ekonomi biliminin kanun ve teorileri, fizik bilimlerinin kanun ve teorileri kadar kesinlik taşımaz. Çünkü tıpkı diğer sosyal bilimler gibi, ekonomi bilimi de insan ve toplum davranışları üzerine kuruludur. Bu davranışlar toplumdan topluma ve zamandan zamana değişim gösterir. O nedenle de ekonomi bilimi

zaman geçtikçe, davranış kalıpları ve toplumsal yapılanma değiştikçe değişim gösterir. Alfred Marshall ekonomi kanunlarını şöyle ifade ediyor: “Ekonomi kanunları, az çok belirli ve az çok kesin eğilimlerin ifadesinden ibarettir.” Alfred Marshall’ın bu tanımında ekonomi kanunlarını fizik kanunlarından ayırmak için kullanılabilecek iki önemli fark vardır; “az çok” ve “eğilim” sözcükleri. O halde ekonomik kanun ve teoriler, gerçeğin tam ve kesin ifadeleri yerine, az çok bir eğilim ifade eden hususlardır.

Fizik bilimlerine göre ortaya çıkan bütün bu eksikliklerine karşılık ekonomi biliminin de nihai amacı gerçeğin anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktır. Ekonomi biliminin gerçeğin anlaşılmasını sağlamaya yönelik yöntemi “bilimsel soyutlama”dır. Soyutlama, karmaşık gerçeği açıklayabilmek için, bazı varsayımlarla olayı basite indirgeyip ortaya koymak ve aşama aşama basitleştirici varsayımları kaldırmak suretiyle karmaşık gerçeğin açıklanmasına ulaşma yöntemidir.

Ekonomi bilimi, gerçek hayatın karmaşık ve anlaşılması güç yapısını basite indirgeyerek analiz edebilmek amacıyla, yukarıda açıklanan gözlem, fonksiyonel ilişkiler ve soyutlama yöntemlerine dayalı olarak kurulan modellere dayanır.

Örneğin bir toplumun toplam üretiminin parasal değeri ya da aynı anlama gelen Gayri Safi Milli Hâsılasını (GSMH) bir model çerçevesinde belirlerken ekonomiyi dört kesime ayırmak âdet olmuştur:

Hane halkları	: Tüketim Giderleri	= (C)
İşletmeler	: Yatırım Giderleri	= (I)
Devlet	: Devlet Giderleri	= (G)
Dış Alem	: Net İhracat = İhracat - İthalat	= (X -M)

Bu şekilde oluşan bir ekonomide GSMH’yi (Y) hesaplamak için bu dört kesimin giderlerini toplamak gerekir:

$Y = C + I + G + (X - M)$

GSMH bir ülkede genellikle bir yıllık bir dönem içinde yaratılan akımların derlenmesinden oluştuğu için, hesaba katılacak olan yalnızca akım değişkenlerdir. Stoklar ve stokların el değiştirmesi hesaplamalara katılmayacaktır.

1.3. Ekonominin Gelişim Süreci

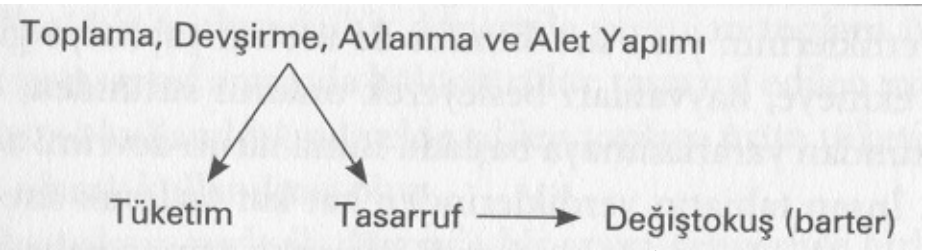
1.3.1. Piyasa Öncesinde Ekonomi

İnsanın toplayıcılık, devşiricilik ve avcılıkla yaşadığı bu dönem yaklaşık olarak günümüzden 500 bin yıl önce başlıyor ve insanın yerleşik yaşama geçtiği günümüzden 10.000 yıl öncesinde sona eriyor. İnsanın hangi evrede avcılığa başladığı tam olarak bilinmiyor. Ama geçmişinin çok büyük bölümünü ağaçlar

üzerinde, öteki primatlarla birlikte, bulduğunu yiyerek ve hiçbir birikim yapamayarak geçirdiği sanılıyor. Bu dönemde insan meyveleri, ağaç kabuklarını, bitki köklerini yiyerek yaşamını sürdürmüş. Bir başka deyişle, yalnızca üç temel gereksinimini, beslenme, barınma ve üreme güdülerini karşılamış görünüyor. Günümüzde primatlar neleri yapıyorsa insan da o dönemde aşağı yukarı onları yapıyordu. Bundan ötesini yapabilmek zaman fazlasına, yani bu üç ihtiyacı karşıladıktan sonra zaman kalmasına bağlıydı. İnsanın o dönemde böyle bir artık zaman üretmesine olanak yoktu. Bütün zamanı bu üç gereksinimini karşılamaya gidiyordu.

İlk kez toprağa yerleşimin başladığı M.Ö. 12.000-8.000 yılları aralığı, avcılığın doruk noktaya çıktığı bir dönemdir. Bunda ok ve yayın icadı da etkili olmuş olsa gerek. Bu dönemde ayrıca ilk kez tahılların bir bölümünün evcilleştirilmeye başladığını görüyoruz.

İnsanın büyük av hayvanlarını avlamaya başlamasıyla ortaya artık zaman çıkmaya başladı. O zamana kadar günübirlik yiyecek derleyip beslenen insan büyük av hayvanlarını avlayınca birkaç günlük yiyeceğini çıkarmaya başladı. İşte bu gelişme sonucunda gün içinde sürekli yiyecek peşinde koşmaktan kurtulan insan başka şeyler yapabilmeye başladı. Şema 1, bu dönemdeki ekonomiyi çerçeveleyebilir.

Şema 1: Neolitik Çağ Öncesi Ekonomik İlişkiler

Kişinin geliri (elde ettiği kazançlar) iki biçimde kullanılabilir: Tüketim veya tasarruf. Tüketimi (*C*), insanın ihtiyaçlarının karşılanması olarak; tasarrufu (*S*) ise bu ihtiyaçların karşılanmasında kullanılacak araçların ileride kullanılmak üzere saklanması olarak tanımlıyoruz.

Ya da belki bu kısıtlı faaliyeti bir kişisel gelir (Y_p) eşitliği çerçevesinde şöyle formüle edebiliriz:

Kişisel gelir	=	Toplanan, devşirilen meyve ve kökler ile avlanan hayvanlar
	=	Tüketim + tasarruf

Bunu tüm kabilenin paylaşımı biçimine dönüştürürsek toplam kabile gelirini (*Y*) şöyle ifade edebiliriz:

Kabile geliri	=	Kabileye dahil kişilerin gelirleri toplamı

= Kabile tüketimi + kabile tasarrufu

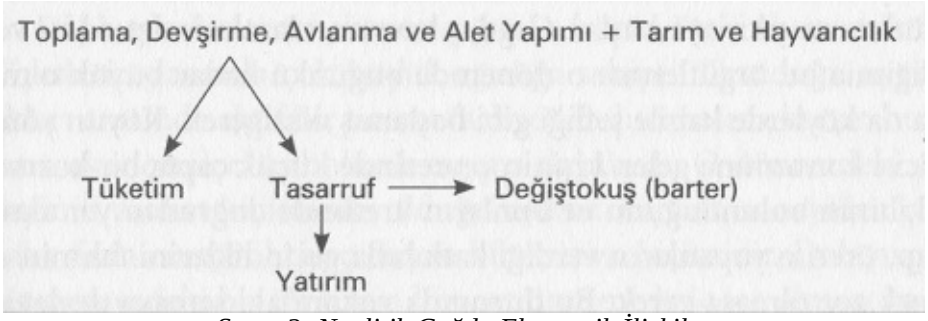
$Y = C+S$

O halde bu dönemdeki ekonomik faaliyetler gelir yaratan faaliyetlerin tüketim ve tasarruf arasında paylaştırılmasıyla kısıtlıydı diyebiliriz.

M.Ö. 8 binlerde neolitik çağ (cilalı taş devri) başladı. M.Ö. 8000-4500 aralığını kapsadığı düşünülen neolitik çağ, insanın birçok ekonomik devrimi peş peşe gerçekleştirdiği bir çağdır. İnsanın, neolitik çağla birlikte göçebelikten çıkarak yerleşik köy yaşamına geçmesi her şeyden önce işbirliğini ve ardından uzmanlaşma ve işbölümünü getirmiştir.

O zamana kadar tabiatın verdiğini tüketen insan, bu kez tabiatın ürettiklerinin yanı sıra kendisi de üretim yapmaya girişti. Tahılları ekmeye, hayvanları besleyerek onların sütünden, etinden, postundan yararlanmaya başladı. Buna tarım devrimi adı da veriliyor. İnsan tabiatın verdiklerinden kat kat fazlasını üretmeye başlayınca, başka işlerle uğraşmak için artık zaman kalır oldu.

Şema 2, neolitik çağ ekonomisini çerçeveleyebilir.

Şema 2: Neolitik Çağda Ekonomik İlişkiler

Daha önce değindiğimiz gibi gelir, tüketim ve tasarrufa eşittir:

$Y = C + S$

Neolitik dönem, kendinden önceki dönemden farklı olarak yalnızca tabiatın sunduğunu tüketmekten üretime geçmeyi içerdiği için ortaya yatırım da çıkmış olmaktadır. Yani insanlar elde ettikleri yabani bitkileri evcilleştirerek onlardan elde ettikleri tohumları üretimde kullanmaya ve yabani hayvanları ehlileştirerek bunları üretime koşmaya başlamışlardır. Böylece bir yılda elde edilen örneğin buğday tanelerinin tohum olarak kullanılıp ekilmesi yatırımın ilk biçimini oluşturmaktadır. Kapalı bir toplumda yatırımın miktarı tasarrufa eşittir. Yani;

$S = I$

Bu durumda yatırımı yukarıdaki eşitlikte tasarrufun yerine koyarsak şu denklem çıkıyor:

$Y = C + I$

Yani bir toplumda bir dönemde yaratılan toplam ürün tüketim ve tasarruf arasında bölüştürülür, tasarruf edilen miktarlar da yatırıma kullanıldığında elde

edilen toplam ürün tüketim ve yatırım olarak kullanılmış olur.

İnsanların yerleşik düzende bir araya gelmesiyle birlikte, ortaya eskisine göre çok daha karmaşık ve çok daha gelişmiş bir örgütlenme çıkmaya başlar. Çağdaş kavram olarak devlet adını verdiğimiz bu örgütlenme o dönemde bugünkü kadar büyük olmasa da köylerde kabile şefliği gibi başlamış olsa gerek. Köyün yöneticisi konumuna gelen kişinin çevresinde küçük çapta bir koruma ekibinin bulunduğunu ve bunların üretimde doğrudan yer almayıp, üretim yapanların verdiği katkılarla geçindiklerini tahmin etmek zor olmasa gerek. Bu durumda yukarıdaki şemaya devlet giderlerini de (*G*) eklememiz gerekiyor. Buna göre denklemimiz şu biçimi alıyor:

$Y = C + I + G$

M.Ö. 3000 ile M.Ö. 1200 yılları arasındaki dönemde insanoğlu her ikisi de yumuşak birer metal olan bakır ile kalayın karıştırılması sonucu bronzu elde etmeye başladı. Bronz, hem daha sert ve kullanışlı metal araçlar (kap, kacak, bıçak, balta, kılıç gibi) yapılmasına olanak sağlıyor, hem de bakırın tek başına kullanılması sonucunda çabuk aşınmasına yol açan oksitlenme sorununu ortadan kaldırıyordu.

M.Ö. 2000'lere doğru, Anadolu'da çok yaygın bir Asur ticareti egemendi. Asurlu tüccarlar Anadolu'nun o dönemdeki halklarıyla yaygın bir ticaretin içine girmişlerdi.

Bu ticareti yürütmek üzere Anadolu'da kurulmuş pazar kentlerinden oluşan bir koloni vardı. Asurlu tüccarlar, Mezopotamya'dan Anadolu'ya çoğunlukla tekstil ürünleri ve kalay getirip karşılığında altın, bakır ve tahıl alıyorlardı. Gümüş, bir ticari meta olmaktan çok, bir değer ölçüm ve ödeme aracı işlevi görüyordu.

Bronz çağda Ortadoğu'da kurulu kent devletleri ve imparatorluklarda, günümüzde paranın gördüğü işlevi görecek biçimde hesap birimi yerine kullanılan, başta gümüş olmak üzere, bazı değerli madenler söz konusuydu. Para yerine kullanılan madenler hem ağırlık, hem de para birimi konumundaydı. Üzerinde uzlaşılmış bir metal değer ölçüsünün kabulü, doğal ekonomi denen bir ekonomiden bir para ekonomisine geçişe eşdeğer bir olaydır.

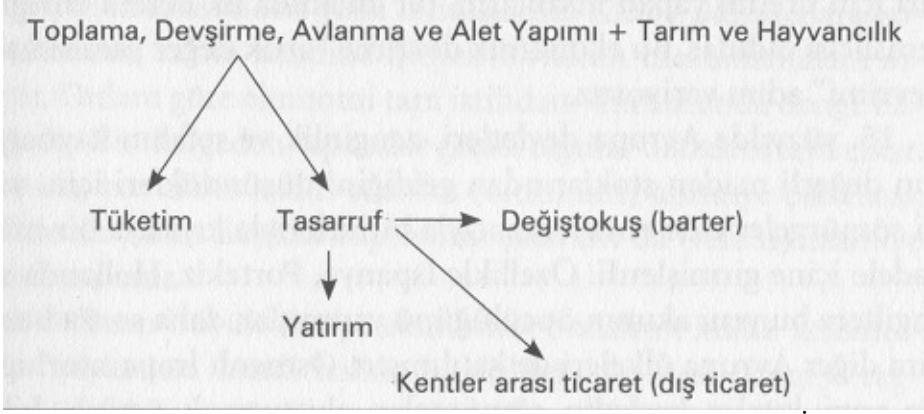
Hiç kuşkusuz tarım, bronz çağında, bütün öteki ekonomik faaliyetlerin yanında çok büyük ağırlığa sahipti. Ortadoğu uygarlıkları arasında aktif bir ticaret faaliyeti bulunmasına karşın bunların ekonomileri asıl olarak tarıma dayalıydı. O dönemdeki sanayinin zanaat biçiminde olduğu açıktır. Zanaat, sanayiden çok daha fazla emeğe ihtiyaç duyan bir üretim biçimidir. Dolayısıyla bu çerçevedeki bir üretimin hizmet üretimiyle iç içe olması kaçınılmazdır. Öte yandan, bu şekilde mal üretenlerin çoğu aynı zamanda ürettiği malın satıcısı durumunda olduğu için ticaret de bir anlamda zanaat ve hizmet üretimi ile bir

arada yer alıyordu. Bronz çağda serbest meslekle uğraşanlar arasında hekim, terzi, meyhaneci, balıkçı, aşçı, kapıcı, büyücü ve falcıları sıralamamız mümkün. Ticaret de ülkeden ülkeye değişim göstermekle birlikte bronz çağ ekonomisinde oldukça ağırlığı olan bir faaliyet konumundaydı.

Neolitik çağda başlayan dışa açılma eğilimi bronz çağda doruğa çıkmış görünüyor. Bu durumda bir anlamda kapalı ekonomi dış dünyaya açılmış olmakta, yani elde edilen ürünün bir bölümü içeride tüketilir ya da yatırımda kullanılırken bir bölümü dışarıya satılır hale gelmekte (*X*), buna karşılık içeride üretilmeyen bir bölüm ürün de dışarıdan alınmaya (*M*) başlanmaktadır.

Bu durumda şemamızı aşağıdaki şekle dönüştürelim (Şema 3):

Toplama, Devşirme, Avlanma ve Alet Yapımı + Tarım ve Hayvancılık

Şema 3: Neolitik Çağda Dış Ticaretle Birlikte Değişen Ekonomik İlişkiler

Bu durumda dış ticaret ilişkileri de GSYH denklemine girecek demektir. Yani GSYH denklemi şu şekle gelecektir:

$Y = C + I + G + (X - M)$

Böylece, günümüzde bir ülkenin gayrisafi yurtiçi hâsılasını ölçmekte kullanılan denklemin neolitik çağdan itibaren geçerli olduğunu ortaya koymuş oluyoruz.

1.3.3. Piyasa Ekonomisi

Bronz çağ piyasa öncesi ekonomisiyle piyasa ekonomisi arasındaki geçiş köprüsünü oluşturuyor. Kentlerin doğuşu ve yükselişi, kentler arası ticaretin ortaya çıkıp gelişmesi hep bu dönemde olmuştur. Dolayısıyla piyasa bu dönemde giderek yükselen bir kurum niteliğindedir. Hiç kuşkusuz piyasanın bu ilk şekli bugünkünden oldukça farklıydı. Bazı malların fiyatları serbestçe belirlense de bazı malların fiyatları serbestçe belirlenemiyordu.

Ortaçağda yönetim biçimi feodaliteydi. Feodaliteyle birlikte toprakların feodal beyler tarafından çevrilerek kendi malikâneleri çevresinde küçük yurtlar yaratmaları olgusu gerçekleşti. Bu topraklarda feodal beyler adına üretimi yapan, onlara hizmet eden serfler yaşıyorlardı. Bu aşama, tarımsal artık değerin

yaratılması ve bu artığın birikerek başka alanlarda yatırımlara yol açmasını sağladı. Buna ek olarak serfler artık kendileri için değil başkaları için üretim yapan insanların, bir anlamda ilk ücretli emeğin temsilcisi oldular. Bu ekonomik devrime "artık değer yaratılması devrimi" adını veriyoruz.

15. yüzyılda Avrupa devletleri, zenginlik ve refahın kaynağının değerli maden stoklarından geldiğini düşündükleri için, yeni sömürgeler elde etmek amacıyla birbirleriyle kıyasıya bir mücadele içine girmişlerdi. Özellikle İspanya, Portekiz, Hollanda ve İngiltere bu yeni akımın öncülüğünü yapmış, daha sonra bunlara diğer Avrupa ülkeleri de katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise yeni kıtalar keşfedip sömürgeler oluşturmak yerine, bilinen topraklar üzerinde egemenliğini yaygınlaştırıp buralardan vergi ve benzeri adlarla pay alma yolunu seçmiştir. Bu yaklaşıma merkantilizm adı verilmektedir. 15. yüzyılda kâğıt para yoktu. Madeni para altın, gümüş gibi değerli madenlerden üretiliyor ve reel değeriyle işlem görüyordu. Altın, gümüş rezervleri sınırlı olduğu için, kıtlık bu metallere doğrudan doğruya bir değer veriyordu. Herkes tarafından değişim aracı olarak kabul edilmesi bunlardan metal para yapılmasını olanaklı kılıyordu. Bu dönemde sömürgelerden elde edilen altın ve gümüş eritilerek metal para yapımında kullanıldığı için aslında sömürgelerden elde edilen metal doğrudan doğruya para oluyor ve ülkenin zenginliğinin artmasına katkıda bulunuyordu.

Ekonomik devrimlerin en önemlilerinden biri olan sanayi devrimi 19. yüzyılda ortaya çıktı. İngilizler'in buhar makinesini sanayiye sokmalarıyla birlikte kitlesel sanayi mamulleri üretimi başladı. Feodal beylerin toprak çevirme hareketinin devam eden izlerinin yarattığı köylerdeki işsizlik pek çok tarım işçisini kentlerdeki sanayi kuruluşlarında çalışmaya itti. Böylece, daha önce tarım işçiliği yapanlar yavaş yavaş sanayi işçisi olmaya başladılar. Piyasa ekonomisinin bugünkü çerçeveye en yakın biçimde ortaya çıkışı sanayi devrimiyle birlikte başladı. Klasik iktisatçılar, aralarında farklılıklar olmasına karşın, genelde parayı ikinci plana koyarak merkantilizmin temel felsefesi olan bulyonizme (değerli metaları biriktirme) karşı çıkmanın yanında, devletin ekonomiye karışmasına da şiddetle karşı çıkarak piyasa ekonomisinin yerleştirilmesinden yana olmuşlardır. Klasik iktisatçılara göre, ekonomi kendi kendine işleyen birtakım mekanizmalara sahiptir. Onlara göre ekonomi tam istihdam durumunda denge halindedir. Bu dengeden sapmalar geçici olgular olarak ortaya çıkar. Piyasada her aktör kendi çıkarını (tatminini) azamiye çıkaracak şekilde davranır. Böylece toplumun çıkarları da (refahı) azamiye çıkarılmış olur.

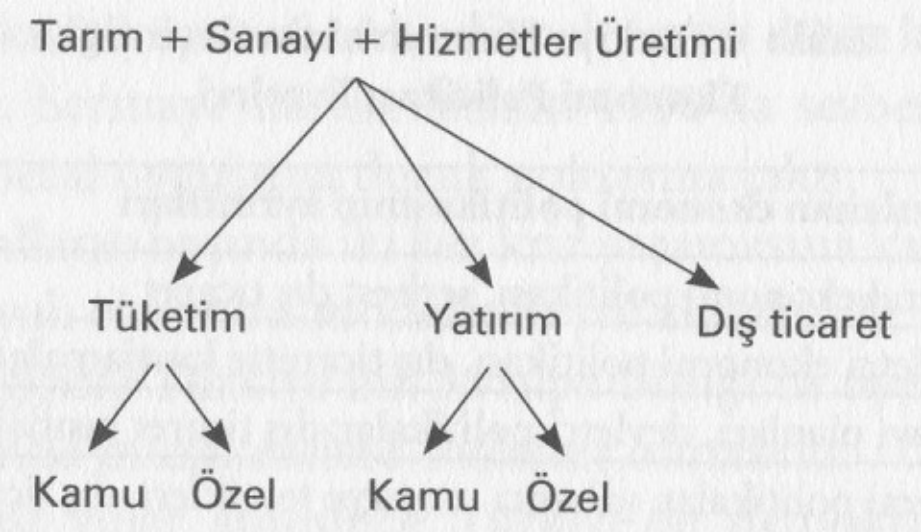
1930'ların büyük dünya ekonomik bunalımı klasik iktisatçıların "piyasanın kendi haline bırakıldığında ideal dengeyi sağlayacağı" iddiasının yıkılmasına neden oldu. Piyasalara devletin gerektiğinde karışmasını öneren Keynesyen

ekonomik yaklaşım bunalımın aşılmasında etkili olunca, bu ekonomik yaklaşım 1960'lara kadar herhangi bir meydan okumayla karşılaşmadan kapitalist dünyaya egemen oldu. Keynesyen yaklaşım, genellikle klasik yaklaşımın tam tersini savunmaktadır. Keynes'e göre, ekonomide tam istihdam dengesi tesadüfî bir dengedir ve sürdürülebilmesinin hiçbir garantisi yoktur. Devletin müdahalesi olmazsa ekonomideki dengesizlik (işsizlik) sürekli bir durum halini alabilir. Ekonominin canlandırılması ve denetlenmesi de talep politikalarıyla yapılabilir. Bütçe denkliği, nötr vergi gibi politikalar doğru yaklaşımlar değildir. Keynesyen ekonomi bir anlamda klasik ekonomi ile sosyalist ekonominin bağdaştırılma çabası olarak ortaya konabilir. Hatta belki bir adım daha ileri gidilerek, klasik ekonomi kapitalizmin, Marksist ekonomi sosyalizmin, Keynesyen ekonomi de sosyal demokrasinin ekonomi teorisi olarak ele alınabilir.

1960'lardan itibaren yeniden, klasik ekonomi görüşü çerçevesinde gelişen görüşler ekonomik yaklaşıma temel oluşturmaya başladı. Bunlar arasında monetarizm, yeni klasik ekonomi görüşü ve arz yönlü ekonomi görüşü en önde gelenleridir. Bu görüşlerin sahipleri devletin piyasalara karışımının doğru olmadığını öne sürmüşler ve piyasanın kendi haline bırakılması gerektiğini savunmuşlardır.

Bugün geldiğimiz aşama sermaye ve mal hareketlerinin serbestleştiği bir küresel ekonomik düzendir. Sermaye akımlarının serbestliğine karşılık henüz emek akımları serbest değildir. Dolayısıyla küresel serbest piyasa ekonomisi olarak adlandırılsa da, henüz o aşamaya gelmiş bir ekonomik yapı yoktur. 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz Keynesyen ekonomik yaklaşımı yeniden ön plana taşımış oldu.

Günümüzde ekonomik ilişkiler neolitik çağda eriştiği düzeyden çok az farklılık göstermektedir (Şema 4). Üretim ilişkilerindeki değişiklik dışında, yaratılan üretimin bölünüm biçimi hemen hemen aynıdır. Üretim ilişkilerindeki temel değişiklik ise tarım kesiminin yanında yer alan sanayi ve hizmetler kesiminde ortaya çıkan hızlı gelişmedir. Neolitik çağda asıl üretim tarımda yapılırken, günümüzde üretimin ağırlığı sanayi ve hizmetlere kaymıştır. Bir başka büyük değişim de üretimin ağırlığının özel kesime geçmiş olmasıdır.

Şema 4: Günümüzde Ekonomik İlişkiler

Y = Tarımsal üretim + Sanayi üretimi + Hizmet üretimi

1.4. Türkiye Ekonomisinin Kısa Geçmişi

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan tarıma dayalı fakir, geri kalmış ve dış borçları yüksek bir ekonomik yapı devraldı. Cumhuriyetin ilk yöneticileri 1923-1930 yılları arasında liberal ve piyasaya dayalı bir ekonomik model izlediler. Bu yaklaşım geniş ölçüde klasik iktisatçıların yaklaşımlarına dayalı uygulamalara sahne oldu. Beklenti, devletin yanında özel kesimin de sahneye çıkacağı bir ekonomik yapıydı.

Gerek özel kesimin sermaye yetersizliği ve sermaye birikimi sağlayamaması gibi nedenlerle beklendiği gibi girişimlerde bulunmaması, gerekse de 1930'ların ekonomik bunalımı sonucunda, devlet ağırlıklı planlama modeline dönüldü. Bu model, geniş ölçüde gümrük duvarlarıyla korunan, ithal ikamesine dayalı bir sanayileşmenin hedef alındığı, döviz denetiminin en üst düzeyde gerçekleştirildiği, sermaye hareketlerinin kısıtlı olduğu, sabit kur politikasına dayalı bir modeldir. Keynesyen ekonomi politikasının egemen olduğu bu uygulama küçük değişikliklerle esas olarak 1980'lere kadar sürdü. Devlet ekonomide önemli bir ağırlığa sahipti. Bu yalnızca ekonomi politikasının belirlenmesine değil, aynı zamanda üretimin doğrudan devlet kuruluşları aracılığıyla yapılmasına da yayılıyordu. 1980'lerin ilk yarısından başlayarak sanayileşme modelini ihracata dayalı sanayileşmeye çeviren Türkiye, yavaş yavaş serbest faiz, piyasada oluşan fiyat, serbest döviz yöntemine geçiş yaptı. Sabit döviz kuru yöntemi terk edilerek esnek döviz kuru yöntemi benimsendi. Sermaye hareketlerinin 1990'da serbest bırakılmasıyla yeni liberal uygulama doruk noktasına çıktı.

2000'li yılların başında iki kez kriz yaşamasına karşın, Türkiye piyasaya

dayalı ekonomi modelinde yol almaktadır. Bu dönemin en temel değişimi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma yolunda 2005 yılında müzakerelere başlamış olmasıdır.

Bütün bu yıllar süresince Türkiye'de demokrasi 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde olmak üzere 3 kez kesintiye uğradı ve askeri yönetim sivil yönetimin yerini aldı. Üç askeri müdahalenin ardında çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik nedenler vardır.

Tablo 1, 1923'ten 2008'e Türkiye ekonomisinin geçirdiği ekonomi politikası evrelerini özetliyor.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisinin Geçirdiği Ekonomi Politikası Evreleri

Dönem	Uygulanan ekonomi politikasının ayrıntıları
1923-30	Liberal ekonomi politikası, serbest dış ticaret
1930-35	Devletçi ekonomi politikası, dış ticarette kısıtlamalar
1935-50	Sanayi planları, devletçi politikalar, dış ticaret kısıtlamaları
1950-59	Liberal politikalar, yabancı sermaye teşvikleri, dış ticaret kısıtlamaları
1959	Devalüasyon
1960	Askeri darbe
1960-70	Planlama, ekonomiye devlet müdahaleleri, ithal ikamesine dayalı kalkınma modeli
1971	Askeri müdahale
1972-79	Koalisyon hükümetleri ve ekonominin 70 sent'e muhtaç konuma gelmesi
1980	Devalüasyon ve askeri darbe
1980-92	İhracata yönelik büyüme, liberal politikalar, dış ticarette serbestleşme, özelleştirme, kamu kesimi ağırlığının azaltılması, borçlanmayla finansman
1993-94	Ekonomik kriz ve devalüasyon
1994-99	Yönsüz politikalar, AB ile gümrük birliği
2000-02	Ekonomik kriz dönemi, IMF ile ortak politikalar
2003-08	Liberal politikalar, özelleştirmeler, yabancı sermayenin girişi, AB ile müzakere dönemi ve uyum süreci
2008	Küresel kriz dönemi

Bu uygulama evreleri çerçevesinde ekonominin yaşadığı gelişmeleri de yine bir tablo yardımıyla ortaya koymak mümkündür (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye Ekonomisinin Geçmişten Bugüne Görünümü

	Büyüme	Enflasyon (TÜFE)	Bütçe Açığı/GSMH	Dış ticaret Açığı/GSMH
1923-29	9,4	veri yok	0,2	-3,8
1930-39	6,0	veri yok	-0,3	0,7
1940-49	-0,9	27,4	0,7	0,5
1950-59	7,0	8,8	-0,5	-1,8
1960-69	5,7	5,0	-0,7	-2,2
1970-79	5,9	25,7	-1,2	-4,3
1980-89	4,0	50,2	-2,7	-5,3
1990-99	3,9	71,2	-6,2	-7,6
2000-08	6,0	27,0	-6,1	-5,9

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Tablo 2 bize ekonomideki en başarılı dönemin ilk kuruluş yılları olduğunu gösteriyor. O döneme ait enflasyon verileri bulunmamakla birlikte diğer veriler başarılı bir dönemi işaret ediyor. Ekonominin savaşlar nedeniyle bütün üretimini durdurmuş olduğu bir dönemden çıkılıp bir yeniden üretim dönemine girilmesinin bunda büyük etkisi var kuşkusuz. Bununla birlikte, toplumun Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıkmasının yarattığı moral de bu başarıda etkili olmuştu. Bu dönemin ardından gelen en başarılı dönem 1950-59 arasındaki dönemdir. Bu da yine önemli bir savaş döneminin, II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen çıkışı gösteriyor.

Türkiye savaşa girmemiş olmakla birlikte savaşın sıkıntılarını çekmiş ülkelerden biriydi. Savaştan sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte liberal politikalara geçiş yapan Türkiye'de ekonomik büyüme yaşandı. Bu dönemde enflasyonda ciddi bir artış olmakla birlikte diğer veriler dönemin başarılı olduğunu gösteriyor. Bu on yıllık dönemler içinde en başarısız dönemse 1990-99 dönemidir. Bu dönemde büyümenin düştüğü, enflasyon, bütçe açığı ve dış ticaret açığının rekor düzeylere çıktığı görülüyor.

Tablo 3 bize 1990'lara kadar katlamalı olarak büyüyen ekonominin 1990'larda yavaşlayan bir tempoya girdiğini gösteriyor. Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılı sonunda GSMH'mizin 570 milyon dolar ve kişi başına gelirimizin yalnızca 47,5 dolar olduğuna dikkat edilmelidir. 1980'li yıllar GSMH büyümesi açısından dönüm noktası olmuş gibi görünüyor. Benzer bir ivmenin 2000'lerde yakalandığı görülüyor. Bu sıçramalardaki en önemli etkinin baz yılının ve hesaplama yöntemlerinin değiştirilmesinden kaynaklandığına dikkat edilmelidir. 1980'lerde 1987 yılını baz alan yeni seri, 2000'lerde de 1998 yılını baz alan yeni seri GSYH hesaplaması devreye girmiş ve GSYH'nin artmasına neden olmuştur.

Buna ek olarak, gerek 1980'lerdeki gerekse 2000'lerdeki sıçramanın ciddi

ekonomik krizler sonrasında gelmiş olması bir başka dikkat çekici konudur.

Tablo 3: Türkiye Ekonomisi 1923-2008

	GSMH (Milyon USD)	Kişi Başına GSMH (USD)
1923	570	47,5
1930	746	51
1940	1.742	98
1950	3.462	167
1960	9.866	359
1970	19.029	539
1980	68.391	1.540
1990	152.001	2.682
2000	265.384	3.500
2005	481.497	7.000
2006	526.429	7.500
2007	658.786	9.333
2008	746.430	10.436

(Kaynak: www.tuik.gov.tr ve tahminler)

Türkiye ekonomisi bugün piyasa ağırlıklı bir karma ekonomi modeli uygulamaktadır. Ekonomi dışa açıktır. Fiyatlar, faizler ve döviz kurları da piyasada belirlenmektedir. Bununla birlikte T.C. Merkez Bankası, kendi borçlanma ve borç verme faizlerini değiştirerek piyasaya sinyal vermekte ve faizlerin oluşumunu yönlendirmektedir.

Yine aynı şekilde, dalgalı döviz kuru uygulanıyor olsa da, Merkez Bankası ihale yoluyla ya da doğrudan döviz alım satımı yaparak döviz kurlarını etkileyebilmektedir. Kamu kesimi, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla üretimde doğrudan faaliyette bulunmakta ve dolayısıyla fiyat mekanizması üzerinde az da olsa dolaylı bir etki yaratabilmektedir. Bununla birlikte, kamu kesiminin üretimdeki ağırlığı, özelleştirmeler sonucunda giderek azalmaktadır.

MERKANTİLİST EKONOMİK YAKLAŞIM

Her ne kadar ekonominin tarihi insanlık tarihi kadar eski kabul edilse ya da en azından Aristoteles'in kuramının içinde izlerine rastlansa da, bir sistem olarak ortaya çıkışına ancak 15. yüzyılda rastlayabiliyoruz. 15. yüzyılda Avrupa devletleri, zenginlik ve refahın kaynağının değerli maden stoklarından geldiğini düşündükleri için, yeni sömürgeler elde etmek amacıyla birbirleriyle kıyasıya bir mücadele içine girmişlerdi. Özellikle İspanya, Portekiz, Hollanda ve ingiltere bu yeni akımın öncülüğünü yapmışlar, daha sonra bunlara diğer Avrupa ülkeleri de katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise yeni kıtalar keşfedip sömürgeler oluşturmak

yerine, bilinen topraklar üzerinde egemenliğini yaygınlaştırıp buralardan vergi ve benzeri adlarla değerli madenleri toplama yolunu seçmiştir.

Ekonominin bir bilim olarak değilse de sistematik bir sezgisel yaklaşımlar seti olarak ortaya çıkışı bu dönemlere rastlamaktadır. Bu yaklaşıma merkantilizm adı verilmektedir. Önde gelen temsilcileri Thomas Mun, Gerard de Malynes ve Edward Missel'dir. Merkantilist felsefenin altında yatan kabuller şunlardır: (1) Değerli madenleri ele geçirmek zenginlik sağlar (Bulyonizm). (2) Devletin ekonomik yaşama aktif olarak karışması şarttır. (3) Dış ticaret kısıtlamaları uygulayarak yurtiçinde üretimi mümkün malların dışarıdan alınmasının yasaklanması ve dolayısıyla ülkeden değerli maden çıkışının sınırlanması gereklidir. (4) Hızlı nüfus artışı ülkenin lehinedir çünkü bu yolla işgücü artarken ücretler düşer ve bu da ihracatı artırıcı etki yaratır.

Merkantilizmin temel taşlarından biri de dış ticaret politikalarının dış ticaret fazlası (ihracatın ithalattan fazla olması) verdirecek şekilde izlenmesiydi. Bu amaca yönelik olarak gerekirse ithalat sınırlandırılıyordu. Bunun temelinde yatan neden de gerçekte bulyonizm felsefesine dayanmaktadır. Aşırı ithalat, ülkeden metal para, bir başka deyişle altın ya da gümüş çıkışına neden olacak ve ülkenin fakirleşmesine yol açacak, oysa ihracat fazlası bunun tam tersine ülkeye değerli metal girişini artıracak ve dolayısıyla zenginliğin artmasını sağlayacaktır. Bu genel yaklaşım Avrupa devletlerini dış ticarete ve oradan giderek bütün ekonomik hayata aktif olarak karışmaya yöneltmiştir. Dış ticaretteki korumacılık, yüksek gümrük duvarlarıyla ithalatın kısıtlanmasının yanında, çeşitli teşviklerle ihracatın özendirilmesine dayanıyordu.

Para gerçekten merkantilistlerin savundukları kadar önemli midir? Her şeyden önce cevap aranması gereken soru şudur: Para bir araç mı yoksa amaç mı? Ya da tek başına para zenginlik yaratır mı? Paranın ekonomik yaşama etkileri merkantilizmi izleyerek gelişen bütün ekonomi teorilerinin merkezinde yer alan sorunlardan biri olmuştur.

Merkantilizmin sona erişi klasik iktisatçılar olarak adlandırılan Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, John Stuart Mill gibi iktisatçıların yazdıklarının oluşturduğu yeni teorik yapıyla oldu. Merkantilizmin temel yaklaşımlarından birini oluşturan ithalatı kısıtlayıcı önlemler önce Adam Smith’in “mutlak üstünlükler teorisi” ile sarsıldı, ardından da David Rivardo’nun “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” ile tamamen çöktü. Böylelikle de merkantilizm tarihe karıştı.

Buna karşın, bugün bile ithalatı kısıtlayıcı, yerli malı kullanımını özendirici yaklaşımlar bütün dünyada taraftar bulabilmektedir.

2. EKONOMİNİN ÇERÇEVESİ

2.1. Bazı Önemli Konular

Ekonomide dönem farkları: Ekonomik teorilerin geçerliliğini belirleyen bazı farklılıklar vardır. Bunların başında, seçilen dönem gelir. Kısa dönemde doğru olan yaklaşımlar ve çözümlemelerin çoğu kez uzun zamanda doğru olmadığı bilinen bir gerçektir. Örneğin 1960'lı, 70'li, hatta 80'li yıllara damgasını vuran Phillips eğrisi analizi enflasyonla işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuş ve bütün batı dünyasının politikacılarının ekonomi politikası uygulamasında elini kolunu bağlamıştı. Buna göre enflasyonu düşürecek politikalar işsizliği yükselten, ya da tersine işsizliği azaltıcı politikalar enflasyonu artıran sonuçlar verdiği için, uygulanması pek tercih edilmeyen politikalar konumuna girmişti. Sonraki yıllarda bu analizin kısa dönem için doğru olduğunu, ama uzun dönemde bu ters ilişkinin yumuşamaya başladığını ve bu katı ilişkinin koptuğunu ortaya koyan araştırmalar yayımlanınca işin rengi değişmeye yöneldi. Edmund S. Phelps (2006 Nobel ekonomi ödülü sahibi) bu konuyu araştıran iktisatçılardan biridir. Phelps, uzun dönemde beklentilerin de devreye girmesiyle enflasyon ile işsizlik arasında bu kadar katı bir birliktelik olmadığını ileri süren araştırmalar yayımladı. Bu yeni araştırmalar enflasyon ya da işsizlikle mücadele etmeye kararlı politikacıların karar alma gücünü artırdı.

Mikro - makro farkı: Mikro Yunanca küçük, makro ise büyük anlamına geliyor. Ekonomide mikro olarak doğru olan her şeyin makro olarak da doğru olması gerekmiyor. Hatta tam tersine, bazen mikro ölçekte doğru olan bir şey makro ölçekte yanlış sonuç veriyor. Bunun en tipik örneği tasarruf çelişkisidir. Tasarruf yapmak mikro anlamda doğru bir davranıştır. Çünkü tasarruf yapan kişi, bu tasarrufunu doğru yerde değerlendirirse karşılığında bir getiri elde eder. Örneğin tasarrufunu bankada mevduat olarak tuttuğunda bunun karşılığında faiz elde eder. Eğer reel faiz pozitifse o zaman bir kazanç sağlamış olur. Benzer biçimde tasarruf eden bir kişi bu tasarrufuyla devlet tahvili alırsa ya da hisse senedi alırsa yine faiz ya da temettü kazancı elde eder. Hisse senedinde değer artışı olursa ayrıca bundan da değer artış kazancı sağlar. Ayrıca bu tasarruf o kişiye geleceğini sağlama alacak bir birikim de sağlar. Buna karşılık bütün toplum aynı anda bu kişi gibi tasarruf etmeye başlarsa o toplum birden fakirleşir. Çünkü tasarrufun artması (ihracatı bir kenara bırakırsak) tüketimin ve dolayısıyla üretimin ve yatırımların azalmasına yol açar. Üretim düşüşü ise GSYH'nin düşmesiyle sonuçlanır ve toplum fakirleşir. Bu basit örnek mikro olarak doğru olan bir davranışın makro olarak yanlış olabileceğinin en tipik örneğidir.

Kurallar - seçimlik politikalar: Makroekonominin önemli güncel konularından birini kuralların kabul edilip uygulanmasının mı yoksa seçimlik politikalara başvurulmasının mı doğru olduğu tartışması oluşturur. Aslında bu tartışma bir iktisatçının hangi ekonomi okuluna dahil olduğuna göre şekillenir. Örneğin klasik ekonomi öğretisinin taraftarları, kurallar konduktan ve herkese eşit uygulanması sağlandıktan sonra ekonominin ve dolayısıyla piyasaların işleyişine karışılmaması gerektiğini savunurlar. Keynesyen okula dahil iktisatçılar ise ekonominin kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini ve dolayısıyla piyasalara siyasal iktidarın karışması gerektiğini savunurlar.

Piyasalar gerçekten de kurallar tam anlamıyla uygulandığında kendiliğinden dengeye gelebilir mi? Cevaplanması gereken soru budur.

Keynes ve izleyicileri, klasik ekonomi okulunu eleştirirken, en çok 1929 Dünya Ekonomik Bunalımını ve onun neden olduğu büyük enflasyon ve işsizliği kanıt olarak göstermişlerdir. Gerçekten de o dönemde piyasalar bu büyük bunalımı kendiliginden çözememiş, ancak devletin büyük boyutlu müdahaleleri sonucunda enflasyon denetim altına alınarak yeni iş sahaları açılabilmiş ve işsizlik önlenmiştir.

Bu noktada bir soru daha sormak gerekiyor: Acaba o dönemde kurallar tam anlamıyla işleyebiliyor muydu ve herkese eşit biçimde uygulanıyor muydu? Eğer böyle ise o zaman seçimlik politikaların kurallara üstün olduğu sonucuna varabiliriz.

Bu tartışmada bir başka nokta da Türkiye gibi gelişme yolundaki ülkelerin durumudur. Gelişme yolundaki ülkelerde kuralların uygulanabileceği bir depolitize edilmiş piyasalar sistemine gereksinim vardır. Bunun için de öncelikle siyasal iktidarın kendi siyasal iktidarını kısıtlayacak bir dizi seçimlik politikayı uygulamaya koyması ve hemen ardından da kuralları geliştirip herkese eşit koşullarla uygulaması gerektir. Ancak bundan sonradır ki piyasalar müdahaleden arındırılıp kurallara terk edilebilir.

Zaman ve Yere Göre Değişen Anlayışlar: Makroekonomi teorileri zamana ve yere göre değişiklik gösterir. Belirli bir dönemde veya yerde geçerli olan bilimsel kanun başka bir dönem ya da yerde geçerliliğini kaybedebilir. Örneğin klasik ekonomi teorisinin belkemiğini oluşturan kanunlardan biri, “her arz kendi talebini yaratır” biçiminde özetlenebilecek olan Say kanunudur. Bu kanun ekonominin henüz tam olarak parasallaşmadığı ve trampa (barter) ekonomisinin büyük ölçüde geçerli olduğu dönemlerdeki durumu son derecede güzel biçimde özetliyordu. Çünkü pazara satmak için koyununu getiren kişi, onu pazara satmak için koltuk getirmiş kişiyle değiştokuşa soktuğunda her arz gerçekten de kendi talebini yaratmış, oluyordu. Ama ekonomi parasallaşıp da araya para girince işler karıştı. O zaman arzın mı talep yarattığı, talebin mi arz yarattığı, yoksa

ikisinin de birbirini etkilediği bir ortam mı oluştuğu konusu karışmaya başladı. Yani zaman değişti, işin içine para girince talep arzı yaratmaya başladı. 200 yıl önce arz talebi yaratıyordu, şimdi talep arzı yaratıyor.

Bugün Afrika'daki veya Avustralya'daki ya da Endonezya'ya bağlı Sulaves adasındaki ormanlarda yaşayan ve parayı kullanmayan kabileler hâlâ var. Bunlar arasında barter (takas) ekonomisi halen geçerliliğini koruyor ve orada Say kanunu hâlâ yürüyor. Yani zaman değiştiği halde bazı yerler bu değişime ayak uyduramadığı için hâlâ eski kanunlar geçerliliğini koruyor.

Demek ki ekonomi örneğin İngiltere'de 200 yıl önce farklı bir yasaya göre işlerken şimdi farklı bir yasaya göre yürüyor. Ya da bugün İngiltere'de ekonomi farklı bir yasaya göre işlerken Avustralya'daki kabileler arasında farklı bir yasaya göre işliyor. Bunun temel nedeni, iki yer arasındaki gelişmişlik farkının yarattığı üretim ilişkileri farklılığıdır. Bir yerde feodal sistem hatta kabile sistemi egemenliğini sürdürür ve ekonomik ilişkiler ona göre biçimlenirken, bir başka yerde ekonomik ilişkiler çok daha ileri bir sistem olan piyasa sistemine göre biçimlenebilmektedir. Bu açıdan bakınca ekonominin bilim olarak evrenselliği de tartışılabilir hale geliyor.

2.2 Temel Kavramlar

Ex ante: Latince kökenli "önceden" anlamına gelen bir terimdir. Bunu dönem başı beklentisi olarak da ifade edebiliriz. *t* yılının GSYH'si 360 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve buna dayanarak *t*+1 yılı için yapılan tahminlerde GSYH'nin 380 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmişse, bu 380 milyar dolarlık tahmin ex ante tahmini gösterir. Ekonominin *t* yılı için planlanmış yatırımları toplamı 60 milyar dolar ise bu ex ante değeri gösterir. Ya da bir şirketin *t* yılında yapacağı personel giderleri toplamını yılbaşında *X* TL olarak tahmin etmesi ex ante bir değerdir.

Ex post: Latinceden gelen ve "gerçekleşmeden sonra" anlamını taşıyan bir terimdir. Dönem sonu gerçekleşmesi olarak da ifade edebiliriz. Örneğin *t*+1 yılının sonunda GSYH 360 milyar dolar olarak gerçekleşmişse bu *t*+1 yılı için ex post GSYH değerini ifade eder. Diyelim ki bir şirketin *t* yılında yaptığı personel giderleri toplamı *X* TL olarak gerçekleşti. Bu şirket enflasyondaki gelişmeyi tahmin ederek personel giderlerini *t*+1 yılı için *X*+1 olarak planlamış olsun (ex ante). Yine varsayalım ki enflasyon tahminlerin ötesinde bir artış gösterir ve bu durumda şirket personel giderlerini *X*+1 yerine *X*+2 ile tamamlarsa, *X*+2 ex post değeri gösterir. Dikkat edilecek olursa. ex ante değer (*X*+1) ile ex post değer (*X*+2) arasında bir fark vardır. Bazen bu fark ex ante lehine, bazen de ex post lehine olabilir. İkisinin denk gelmesi ise tahminlerin doğru yapıldığını ve tuttuğunu ortaya koyar.

Değişken: Çeşitli farklı değerler alabilen bir büyüklüktür. Örneğin faiz ya da fiyat ekonomi teorisinde önemli birer değişkendir. “Hazine’nin yıllık nominal bileşik faizi yüzde 15’tir” dediğimizde Hazine’nin 100 TL’lik bir tahvili bir yıl vadeyle sattığında yüzde 15 faiz ödeyeceğini belirtmiş oluyoruz. Burada faiz değişken bir kavramdır çünkü zaman içinde birçok başka büyüklükle bağlantılı olarak değişik değerler alabilir. Eğer bir değişken modelin içinde açıklanabiliyorsa **içsel** ya da **bağımlı değişken**, modelin dışındaki faktörler aracılığıyla açıklanıyorsa **dışsal** ya da **bağımsız değişken** adını alır. **Stok değişken**; ölçüm yapıldığı ana kadar oluşan birikimi gösteren değişkendir. Örneğin iç borç stoku ya da para arzı bize böyle bir değişkeni gösterir. **Akım değişken**; bir zaman dilimi içinde olan gelişmeyi işaret eder. Hazine’nin geçen hafta yaptığı ihalede yaptığı borçlanma ya da Merkez Bankası’nın para arzının belirli bir miktar olması akım değişkene örnektir.

Fonksiyonel ilişki: Ekonomi bilimindeki neden-sonuç ilişkilerinin açıklanmasında genellikle fonksiyonel ilişkiler kullanılır. Fonksiyonel ilişkiden, açıklanan değişkenin açıklayan değişkenle birlikte değişen bir yapı içinde olduğu anlaşılmalıdır. Örneğin [$y = f(x_i)$; $i = 1, ..., n$] ilişkisi bir fonksiyonel ilişkidir ve y değişkeninin n tane x_i değişkenine bağlı olarak değiştiğini açıklar. Ekonomi biliminde bunun pek çok örneği vardır. Bir malın talep miktarı (D_a), ikame mallarının veya tamamlayıcı malların fiyatları ve gelir gibi diğer değişkenler sabit tutulduğunda, o malın fiyatı (P_a) ile fonksiyonel ilişki içindedir: $D_a = f(P_a)$. Ya da tüketim giderleri (C), kullanılabilir gelirin (Y_d) bir fonksiyonudur: $C = f(Y_d)$. Bu tür fonksiyonel ilişkilerden hareketle ekonomide modeller kurarak gerçek hayat açıklanmaya çalışılır.

Varsayım: Herhangi bir konuda bir tahmin yapılırken tahmin yapılan göstergeyle ilgili olan bazı konuların hangi yönde değişeceğine ilişkin beklentilere varsayım deniyor. Örneğin enflasyonun yıl sonunda yüzde 8’de kalacağı tahmini yapılırken bunu etkileyecek büyüme, kur, dış olaylar, petrol fiyatları gibi diğer göstergelerle ilgili beklentiler de ortaya konur. “Diğer bütün göstergeler bugünkü gibi kalırsa enflasyon yüzde 8 olur” dendiği zaman, büyüme, kur ve siyasal ilişkilerin hiç değişmeden kalacağı varsayımı yapılmış olur.

Hipotez, teori, kanun: Hipotez gerçek dünyadan deney ya da gözlemlerle test edilmiş bir düşünce ya da öneridir. Teori, gerçek dünyada olan bir şey hakkında çok sayıda tutarlı gözlem ya da deneyle desteklenerek ortaya konmuş bir öneridir. Kanun ise belirli koşullar altında değişmesi mümkün olmayan bir gerçeğin ortaya konulmasıdır.

Model: İktisatçılar çoğu kez teorilerini geliştirmek için modeller üzerinde

çalışırlar. Model, gerçek yaşamın basitleştirilmiş bir biçimidir. Genellikle bir model, tanımlar, varsayımlar ve hipotezlerden oluşur. Hane halkı tüketimi, hane halkının kullanılabilir geliriyle pozitif bir ilişki içindedir dediğimiz zaman bir tüketim modeli kurmuş oluyoruz. Bu model, hane halkının kullanılabilir geliri arttıkça tüketiminin de arttığını söyler.

Değer: Mal ya da hizmet gibi bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüye değer deniyor. Ekonomi açısından tanımlarsak değer; bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha olarak tanımlanabilir. Üç tür değer söz konusu olabilir. **Nominal değer**; herhangi bir şeyin görünürdeki değeridir. Örneğin 50 TL'lik bir kâğıt para görünürde 50 TL değer taşır. Nominal değer o kâğıt paraya biçilmiş olan, o paranın üstünde gösterilen değerdir. Ne var ki bu 50 TL'lik kâğıt paranın gerçek değeri 50 TL'den çok daha düşüktür. Bu paraya harcanan kâğıt, mürekkep, baskı giderleri toplandığında karşımıza 50 TL'den çok daha düşük bir değer çıkar. Buna **gerçek değer** adı verilir. Gerçek değer bazen kâğıt parada olduğu gibi nominal değerden düşük, bazen de bazı madeni paralarda olduğu gibi nominal değerden yüksektir. **Reel değer**; herhangi bir şeyin enflasyon ya da devalüasyon gibi nedenlerle oluşabilecek değer kayıplarından arındırılarak bulunan, satın alma gücü değeridir. Örneğin yılbaşında 50 TL satın alma gücü olan bir kâğıt paranın yıl sonundaki satın alma gücünü bulabilmek için, yıl içinde yaşanan enflasyonun yarattığı değer kaybından arındırılması gerekir. Diyelim ki yıl boyunca yüzde 10 enflasyon olmuşsa yıl sonunda o 50 TL'nin satın alma gücü yani reel değeri [(50 - (50 x 0,10)] 45 TL'ye düşmüş demektir.

Gelir: Belirli bir dönemde (gün, hafta, ay, yıl gibi) elde edilen ve parayla ifade edilebilen kazanç. Gelir, emeğin elde ettiği ücret, bir mal sahibinin elde ettiği kira bedeli, tasarruf sahibinin elde ettiği faiz biçiminde karşımıza çıkabilir. Gelir, bir akım değişkendir. Kişisel açıdan bakıldığında ikiye ayrılabilir: (1) Vergi ve diğer yasal kesinti ya da ödemeler yapılmadan önceki hali olan brüt gelir, (2) Vergi ve diğer kesintilerden sonra kişinin kullanabileceği bölüm olan kullanılabilir (ya da harcanabilir) gelir.

Servet: Kişilerin ya da kurumların sahip oldukları varlıkların toplamıdır. Servet, kişi ya da kurumların gelirlerinden zaman süresi içinde yaptıkları tasarruflar, edindikleri bina gibi gayrimenkuller, hisse senedi gibi menkul değerler, taşıt gibi menkul malların toplamıdır. Servet, bir stok kavramdır.

Ekonomik büyüme: Ekonomide belirli bir dönemde GSYH artmışsa ekonomik büyüme söz konusu demektir. Bu artış mal ve hizmet miktarındaki artışla ortaya çıkmışsa **reel büyüme**, fiyatlardaki artışın da etkisiyle ortaya çıkmışsa **nominal büyüme** gerçekleşmiş demektir. **Ekonomik kalkınma** bazen ekonomik büyümeyle aynı anlamda kullanılmakla birlikte aslında daha geniş bir anlam taşır. Kalkınmada, yalnızca bir nicel gösterge olan büyümeden farklı

olarak nitelik artışı da söz konusudur. Örneğin GSMH'nin artmasının yanı sıra okuryazar sayısının artması, temiz su kullanımının yaygınlaşması, elektrik tüketiminin yükselmesi, beslenme standartlarının iyileşmesi, hastane ve doktor sayısının artması gibi gelişmeler ekonomik kalkınmanın göstergeleridir. Türkiye, 2004 yılında yüzde 9,4 oranında büyümüştür. Bu oran o yıl için dünyanın en yüksek büyüme oranlarından biridir.

GSYH: Bir ülkede belirli bir dönem içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyat cinsinden toplam değeridir. Bu toplama yurtdışındaki işçilerin gelirleri, yurtdışı yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri gibi yurtdışı faktör gelirlerinin netleştirilmiş değeri eklendiğinde **GSMH** bulunur. Makroekonomi açısından en önemli ekonomik göstergelerin başında GSYH yer alır ve bu kavram birçok uluslararası karşılaştırmanın da temelini oluşturur. GSYH, ülke nüfusuna bölündüğünde **kişi başına GSYH** bulunmuş olur. Türkiye'nin 2008 yılı sonundaki GSYH'si 746 milyar dolar, kişi başına GSYH'si de 10.436 dolardır.

Satın alına gücü paritesi (SAGP): Ülkeler arasında fiyat düzeyi farklarını ortadan kaldırmaya yarayan bir para birimi dönüştürme oranıdır. Ülkeler arasında fiyat farklılıkları söz konusudur. Örneğin aynı kalite domatesin kilosu *A* ülkesinde 1 dolar, *B* ülkesinde 0,5 dolar olabilir. Bu durumda *A* ülkesindeki tüketicinin domates için satın alma gücü *B* ülkesindeki tüketicininkinin yarısı kadardır (bu konuda aynı kalitedeki malların karşılaştırma konusu olması önemlidir).

Ekonomilerin sınıflandırılması: Dünya Bankası, ekonomileri kişi başına düşen gelire göre sınıflandırmaktadır. 2005 yılı için belirlenen sınıflandırma ölçülerine göre kişi başına yıllık geliri 875 dolar ve daha az olan 54 ekonomi, düşük gelirli ülkeler; 876-3.465 dolar arasında olan 58 ekonomi, alt orta gelirli ülkeler; 3.466-10.725 dolar arasında olan 40 ekonomi, üst orta gelirli ülkeler; 10.726 dolar ve daha yukarı olan 56 ekonomi yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye 2005 yılındaki kişi başına 4.710 dolarlık gelirle üst orta gelirli 40 ekonomi arasında yer almaktadır. IMF'nin 2005 yılında yaptığı sınıflandırmaya göre hesaba alınan 173 ülkenin sınıflandırılışı Tablo 4'teki gibidir. Türkiye bu listede gelişmekte olan 143 ekonomi arasında yer almaktadır.

Tablo 4: Ekonomilerin Smıflandırılması
(Satın alma gücü paritesine göre)

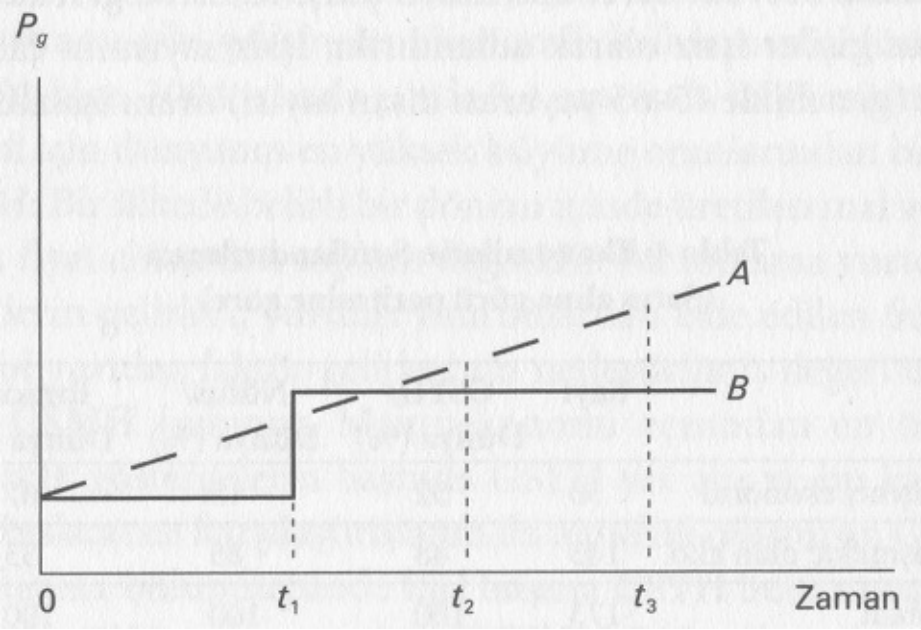
	Sayı	GSYH/ Dünya(%)	Nüfus/ Dünya(%)	İhracat/ Dünya(%)
Gelişmiş ekonomi	30	52	15	67
Gelişmekte olan eko.	143	48	85	33
Toplam	173	100	100	100

(Kaynak: IMF World Economic Outlook 2007, www.imf.org)

İşsizlik: Mevcut ücret üzerinden çalışmak istediği halde iş bulumayan kişiler işsiz olarak adlandırılır. İşsiz sayısının çalışabilir nüfusa (genellikle 15-65 yaş arası insan sayısı) oranı **işsizlik oranı** olarak kabul edilir. Örneğin bir ülkenin 15-65 yaş arası nüfusu 30 milyon ve belli bir dönemde işsizlerin sayısı da 2,5 milyon kişi olsun. Bu durumda işsizlik oranı [(2.500.000 / 30.000.000) x (100)] yüzde 8,3 olarak bulunacaktır. Türkiye'nin 2007 yılındaki işsizlik oranı yüzde 9,91 olmuştur.

Enflasyon: Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış enflasyon olarak adlandırılır. Bu tanım çerçevesinde enflasyonun iki önemli ayırt edici özelliğine dikkat çekmekte yarar vardır. İlki, enflasyon tek tek fiyat artışları değil, fiyatlar genel düzeyindeki artıştır. İkincisi de bu artış bir defaya mahsus değil sürekli olmalıdır. Bir tek malın fiyatı artmışsa bu fiyat artışıdır. Ya da bütün malların fiyatları bir tek sefer artmışsa bu da fiyat artışıdır, enflasyon değildir. Eğer enflasyon düşük veya negatif ekonomik büyüme ve işsizlikle birlikte ortaya çıkmışsa buna **stagflasyon** adı verilir. Türkiye'nin 2008 yılı sonundaki enflasyon oranı (tüketici fiyatları endeksi bazında) yüzde 10,1 olmuştur.

Şekil 1'de kırıklı *A* doğrusu, enflasyon olgusunu gösteriyor. Burada fiyatlar genel düzeyinin (P_g) zaman içinde sürekli olarak arttığı görülüyor. *B* doğrusu ise zaman içinde yalnızca t_1 döneminde bir sefere özgü bir fiyat artışını ifade ediyor. Dolayısıyla *A* doğrusu enflasyonu, *B* doğrusu ise bir seferlik fiyat artışını gösteriyor. Türkiye bu iki olguyu da zaman içinde yaşamaktadır.

Şekil 1: Fiyat Artışı ile Enflasyon Farkı

2.3. Ekonomide Kesimler

Ekonomide 4 kesim arasında ayrım yapılır: Kişiler (hane halkı), özel kesim (firmalar, ya da iş âlemi), kamu kesimi (devlet) ve dış âlem.

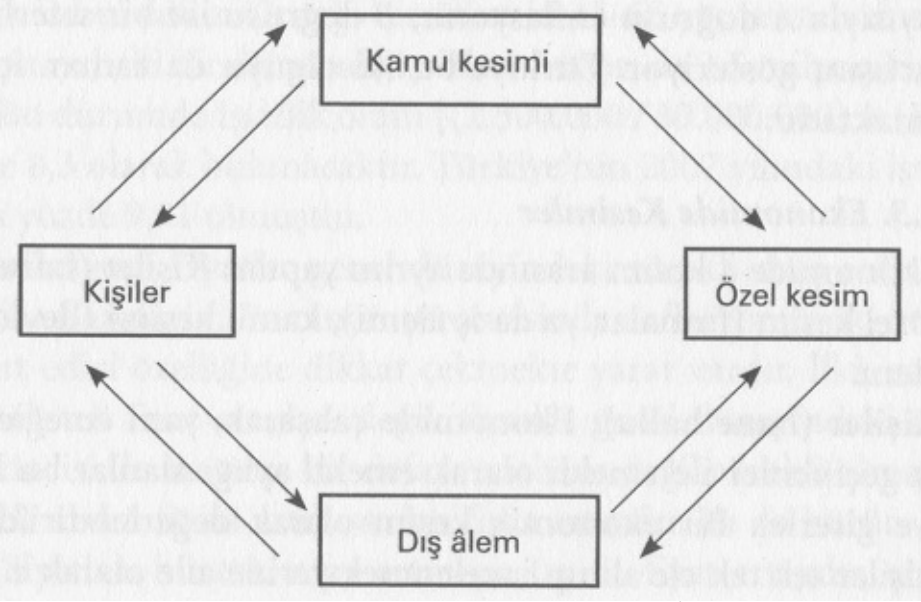
Kişiler (hane halkı): Ekonomide çalışarak, yani emeğini satarak geçinenler ile emekli olarak emekli aylığı alanlar bu kategoriye girerler. Bir ekonomik kesim olarak değerlendirildiğinde, kişiler tek tek ele alınıp incelenmek yerine aile olarak ele alınırlar. Örneğin tüketim anketi hane halkı esas alınarak uygulanır. Tek tek kişilerin tüketim eğilimlerinin saptanması yerine hane halkı olarak yaptıkları tüketim inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulur. Kişiler genellikle emeğini kamu kesimine, firmalara ya da yabancı yatırımcılara satarak ücret elde eden kesim olamk ele alınır.

Özel kesim (firmalar): Üretim faktörlerini istihdam ederek mal ve/veya hizmet üretimini gerçekleştiren kuruluşlar bu kategoriye girerler. Bunlar arasında reel kesim kuruluşları, bankalar ve sigorta şirketleri gibi mali kesim kuruluşları yer alır. Firmalar bir yandan üretim faktörlerini kiralayarak onlara bu kiralama karşılığında bedel ödemek suretiyle onlar açısından gelir yaratırlar, bir yandan da birbirlerinden, kişilerden ve kamu kurumlarından mal ve hizmet satın alarak gider yaparlar.

Kamu kesimi: Merkezi hükümet, belediyeler, kamu iktisadi kuruluşları gibi kamu hukuku tüzel kişilerinden oluşur. Bunların her biri makroekonomi açısından harcama yapan, gelir toplayan ve aldıkları kararlar ve uygulamalarıyla ekonomiyi ilgilendiren kurumlardır. Kamu kesiminin ekonomi politikası açısından önemli kuruluşları Maliye Bakanlığı, Hazine ve Merkez Bankası'dır. Merkez Bankası birçok ülkede özel kesim kuruluşu olarak kabul edilir. Buna karşılık devletin parası üzerinde kullandığı yetki bir kamu yetkisidir.

Dış âlem: Ülkenin dışındaki dünya, ya da bir başka anlatımla dünyanın geri kalanı, dış âlem adı verilen kesimi oluşturur. Kişiler, özel kesim ve kamu kesimi mal ve hizmet alım satımı açısından dış âlemle ilişki içindedir.

Kesimlerin birbiriyle ilişkilerini bir şema yardımıyla gösterebiliriz (Şema 5).

Şema 5: Günümüz Dünyasında Kesimler Arası Ekonomik İlişkilerin Görünümü

2.4. Ekonominin Politikayla İlişkisi Ve Ekonomi Politikası

Ekonomi en fazla politikayla ilgilidir. Her ne kadar saf teorik ekonomi biliminin politikayla bir ilişkisi olmasa da, iş uygulamaya gelince ekonomi, politikayla iç içe giriverir. Aslında ekonomi saf bir bilim olarak politikanın etkisindeki ekonomi politikasından ayrılmadan önce ideolojinin ve dolayısıyla politikanın etkisi altındaydı. Hatta politikanın bir parçası, bir çeşit yan dalı olarak düşünülürdü. O nedenledir ki uzun süre bu bilim dalı ekonomi politik ya da politik ekonomi (İngilizcede "political economy", Fransızcada "economie politique") adıyla anılmıştır. Klasik iktisatçıların ekonomiyle ilgili kitaplarının hepsi politik ekonomi adı taşır.

Zaman içinde ekonomi, bilim olarak ideolojiden, politikadan soyutlanmaya başladı. İşte, teorik çerçeveyi ortaya koyan ekonomi bilimi ile işin sisteme uygulanması anlamını taşıyan ekonomi politikası arasındaki ayrım da o zaman ortaya çıkmaya başladı. Ekonomi bilimi, hangi sistem, hangi politik rejim içinde ve hangi ideolojiye bağlı olursa olsun insanın ve dolayısıyla toplumun davranışlarını objektif olarak ortaya koymaya çalışan bir bilim dalı olarak politikadan, ideolojiden ve sistemden bağımsızdır. Örneğin insanın gelirini kullanma biçimi, yani gelirini tasarruf ve tüketim arasında bölmesi sistem, politika ya da ideoloji ne olursa olsun söz konusudur. Buna karşılık gelenekler, politika, ideoloji ve sistem bu bölünümün toplumlar arasında farklılık göstermesine neden olabilir. Ekonomi bilimi insanların tüketim ve tasarruf eğilimini saptar ve analiz eder. Ekonomi politikası ise bu eğilimlerin toplumlar arasında nasıl farklılık gösterdiği ve bir toplumda bu eğilimlerin değiştirilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde çalışır. Dikkat edilecek olursa, ilki

objektif bir saptamadır, ikincisi ise bu objektif durumun nasıl değiştirilebileceği üzerine yapılacak sübjektif yaklaşımlardır. Enflasyon objektif bir saptamadır. Bunun nedenlerinin belirlenmesi de objektif bir saptamadır. Enflasyonun herhangi bir toplumda niçin ortaya çıktığı da zaman zaman tartışma konusu olmakla birlikte genelde ortak anlayışlar egemendir. Buna karşılık, enflasyonun hangi politikalar uygulanarak düşürüleceği sübjektif yaklaşımlar içerir ve dolayısıyla üzerindeki düşünce birliği çok daha zayıftır. Bazı iktisatçılara göre para politikası, bazılarına göre maliye politikası araçlarının uygulanması, bazılarına göre de her ikisinin bir arada yürütülmesi daha uygundur. İş bu kadarla da kalmaz. Para politikasının etkili olması gerektiğini savunanlar arasında da faiz politikasının mı yoksa kur politikasının mı uygulanması gerektiği konusunda anlaşmazlıklar çıkar.

Tartışma konuları ne olursa olsun ekonomi, politikayla yakından ilişkilidir. Herhangi bir siyasal parti iktidara geldiğinde, vergi oranlarını düşüreceğini veya gelir vergisi tarifesini artıracağını, ya da kambiyo denetimlerini kaldıracağını ifade ettiği andan itibaren ekonomi üzerinde etkili olmaya başlar. Bütçe açığını düşürmek üzere vergi oranlarını artıran bir siyasal iktidar ekonomiye bir müdahale yapmış olmaktadır. Bu alan ekonomi biliminin dışındadır. Yani kimse çıkıp da bu siyasal iktidara objektif bir itirazda bulunamaz. Olsa olsa uyguladığı yaklaşımın yanlış olduğu, fakirin daha çok ezildiği gibi bir sübjektif iddia ortaya atılabilir.

FİZYOKRATLARIN EKONOMİYE YAKLAŞIMI

Bu yaklaşımın kurucusu Dr. François Quesnay tıp doktoru olduğu için, bu yaklaşım ekonominin insan vücudunun işleyişiyle olan benzerliğine dayalı birtakım görüşlerle hareket etmiş, ekonominin çalışmasını insan vücudunun çalışmasına göre açıklamaya çalışmıştır. Fizyokratlar ekonomiyle ilgili görüşlerini oluştururken insan vücudunda kanın dolaşımıyla ilgili görünümden etkilenmiştir ve ekonomik aktivitenin de bu yolla tanımlanmasına çalışmışlardır. Ekonominin doğal yasalara uygun olarak işlediğini savunmuşlar, o nedenle fazla müdahalenin doğru olmayacağını öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımları doğrultusunda, ekonomiye aktif müdahaleyi savunan merkantilist yaklaşımı ağır biçimde eleştirmişlerdir. Dr. Quesnay'in yanı sıra başlıca fizyokratlar arasında Paul Pierre le Mercier de la Riviere, Pierre Samuel du Pont de Nemours, Anne Robert Jacques Turgot sayılabilir.

Fizyokratlara göre en iyi ekonomi politikası, devletin özel kesime hiçbir biçimde karışmadığı, onu serbest bıraktığı politikadır. Devlet dış ticaret dahil hiçbir konuya karışmamalı ve hiçbir konuda rol almamalıdır.

Fizyokratların önem verdiği konu tarım kesimiydi. Onlara göre bir toplumun zenginlik kaynağı topraktır. Sanayi kesimi nötrdü, toprak sahipleri sınıfı ise üretken değildi. Fizyokratlar üretken olan tek kesim olarak toprakta, yani tarım kesiminde çalışanları görüyorlardı. Fizyokratlara göre, bir toplumda yaratılan ekonomik fazlanın yani artı değerin kökeni topraktı. Bir toplumun zenginliği elindeki malları başka toplumlarla değiştirmekten değil, tarım kesiminin üretiminden kaynaklanıyordu.

Dr. François Quesnay, tarım kesimi ve diğer kesimlerin üretime olan katkılarını gösteren ve artı değeri hengi kesimin yarattığını ortaya koyan bir tablo hazırlamıştır. Buna *Tableau Economique* (Ekonomik Tablo) adını vermiştir. Tabloya göre, tarım kesiminde çalışanlar dışında artı değer yaratabilen bir kesim yoktur.

Fizyokratlar dış ticareti ancak kısa vadede kazançlı bir faaliyet olarak niteliyorlardı. Bu faaliyet uzun vadede kazancı kaybına eşit hale gelen bir faaliyetti. O nedenle de eldeki üretim imkânlarını tarım kesiminden ayırıp dış ticarete yönelik işlere aktarmak kaynak israfına yol açacak bir tercih oluyordu.

Başta Turgot olmak üzere fizyokratlar, kişisel çıkarın ekonominin her alanında önemli bir itici güç görevi gördüğüne, bu itici gücün de ekonominin refahı artırma görevi açısından en önemli manivela olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle de kişisel çıkarların önünde engel oluşturabilecek her şeyin giderilmesi gerektiği üzerinde duruyorlardı.

Turgot, sonradan azalan getiri yasası olarak ekonomi literatürüne geçmiş olan konuya ilk dikkat çeken kişidir. Turgot'ya göre, değişken girdilerden birinin, örneğin emeğin üretim sürecine eklenmeye başlaması başlangıçta üretim miktarında artışa yol açmakla birlikte, bu işleme devam edildiğinde üretim miktarında düşüş ortaya çıkmaktadır. Fizyokratlar bu saptamayı doğal bir düzen olarak niteledikleri ekonomi için de doğal limit olarak kabul etmişlerdir. Yani toplumsal zenginlik artırılabilir ama sonsuz değildir.

Sermaye, çiftçiler için gereklidir. Çünkü bu sermaye, üretim sürecinin başlatılmasını sağlayacak ve işçilerin ücretlerinin ödenmesinde kullanılacaktır. Bununla birlikte, izleyen yıllarda sermaye, üretimin bir bölümünün tüketilmeyip tasarruf edilmesiyle oluşturulacaktır.

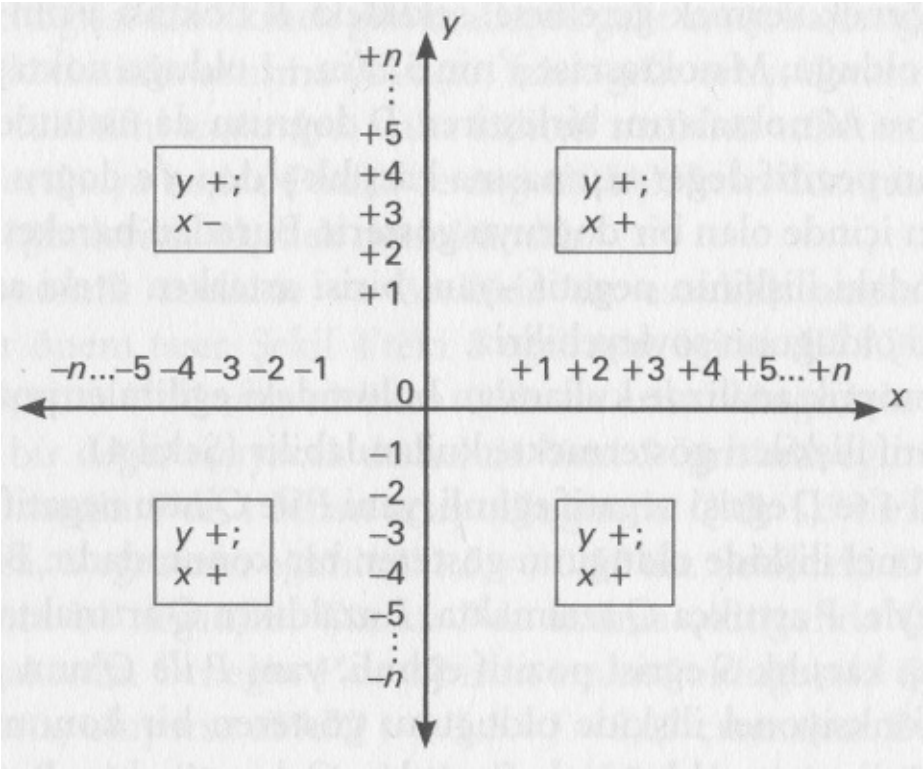
Fizyokratlar, ortaya koydukları birçok görüşle kendilerinden hemen sonra ortaya çıkan Adam Smith ve öteki klasik iktisatçıları derin biçimde etkilemişlerdir. Bugün klasik iktisatçılara mal edilen bazı görüşler ve yaklaşımlar aslında ilk olarak fizyokratlar tarafından ortaya atılmıştır.

Adam Smith de Fransa'da geçirdiği iki yıl boyunca fizyokratlardan fazlasıyla etkilenmiş, bireyin çıkarının itici gücü, bırakınız yapsınlar yaklaşımı, toplumların zenginliğinin kökeni gibi konularda onların görüşlerinden yararlanmıştır.

3. GEOMETRİK GÖSTERİM VE FONKSİYONEL İLİŞKİLER

3.1. Koordinat Sistemi Ve Ekonomide Kullanılışı

Birbirini 90 derecelik açıyla kesen iki eksen düşünelim ve bunlardan dikey olanına *y*, yatay olanına *x* adını verelim. *x* ve *y*'nin birbirini kestiği noktaya sıfır, ya da başlangıç noktası dersek *x*'in sıfır noktasına göre sol tarafta kalan bölümündeki sayılar eksi, sağ tarafta kalan bölümündeki sayılar artı; *y*'nin sıfırın üzerinde kalan bölümündeki sayılar artı, altında kalan bölümündeki sayılar ise eksi olacak demektir. Bunu bir şekil üzerinde gösterelim (Şekil 2).

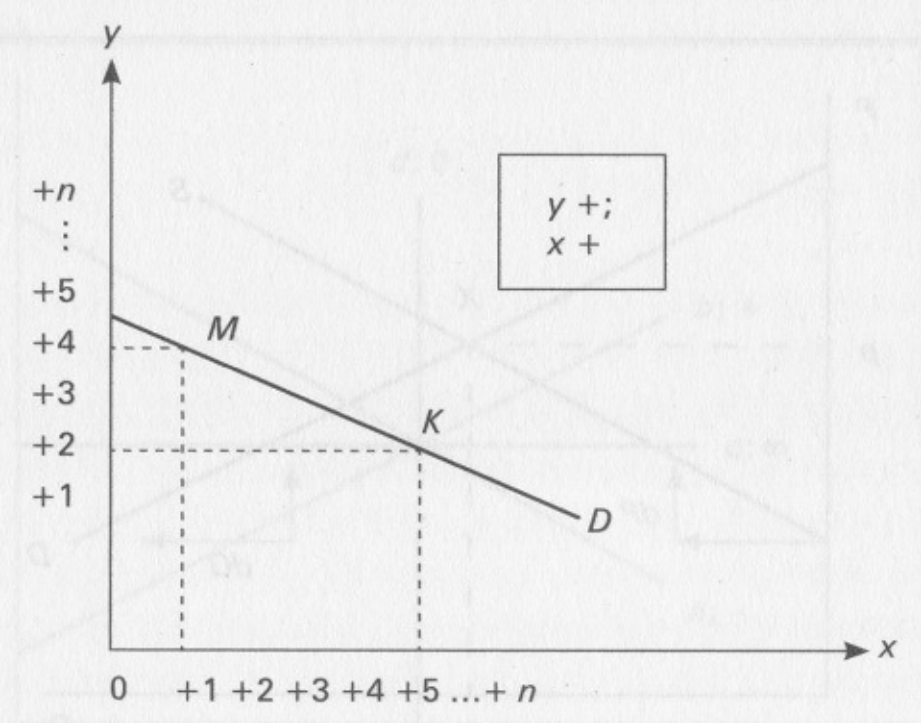

Şekil 2: Kartezyen Koordinat Sistemi

Şekilde görüleceği gibi sıfırın sol ve alt tarafı eksi, sağ ve üst tarafı artı sayılara sahiptir. Bu durumda sol üst alan *y*'nin artı, *x*'in eksi; sağ üst alan hem *y*'nin hem de *x*'in artı; sağ alt alan *y*'nin eksi *x*'in artı; sol alt alan ise hem *y*'nin hem de *x*'in eksi değer taşıyacağı alanlar olacaktır.

Ekonomi biliminde yaygın bir anlatım biçimi olan geometrik gösterim uygulamasında kartezyen koordinat sisteminin yalnızca sağ üst bölümü, yani hem *y*'nin hem de *x*'in artı değer taşıdığı alanı kullanılır. Bunu da bir şekille

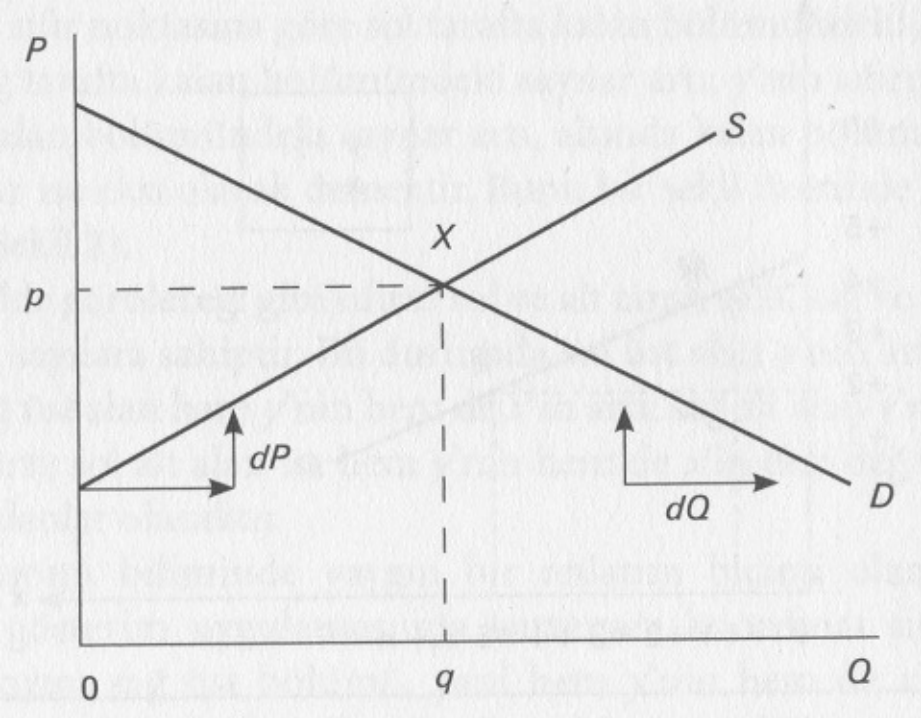
gösterebiliriz (Şekil 3).

Şekil 3: Koordinat Sisteminin Ekonomik Gösterimlerde Kullanılan Alanı

Bir örnek vermek gerekirse, şekildeki *K* noktası *y*'nin +2 ve *x*'in +4 olduğu; *M* noktası ise *y*'nin 5, *x*'in +1 olduğu noktayı gösterir. *K* ve *M* noktalarını birleştiren *D* doğrusu da üstündeki her noktanın pozitif değer taşımasına karşılık *y*'den *x*'e doğru azalan bir eğim içinde olan bir doğruyu gösterir. Buradan hareketle *y* ile *x* arasındaki ilişkinin negatif -yani birisi artarken öteki azalan- bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Ekonomik analizde kullanılan bölümdeki eğilimler pozitif ya da negatif ilişkileri göstermekte kullanılabilir (Şekil 4).

Şekil 4: Pozitif ve Negatif İlişkiler

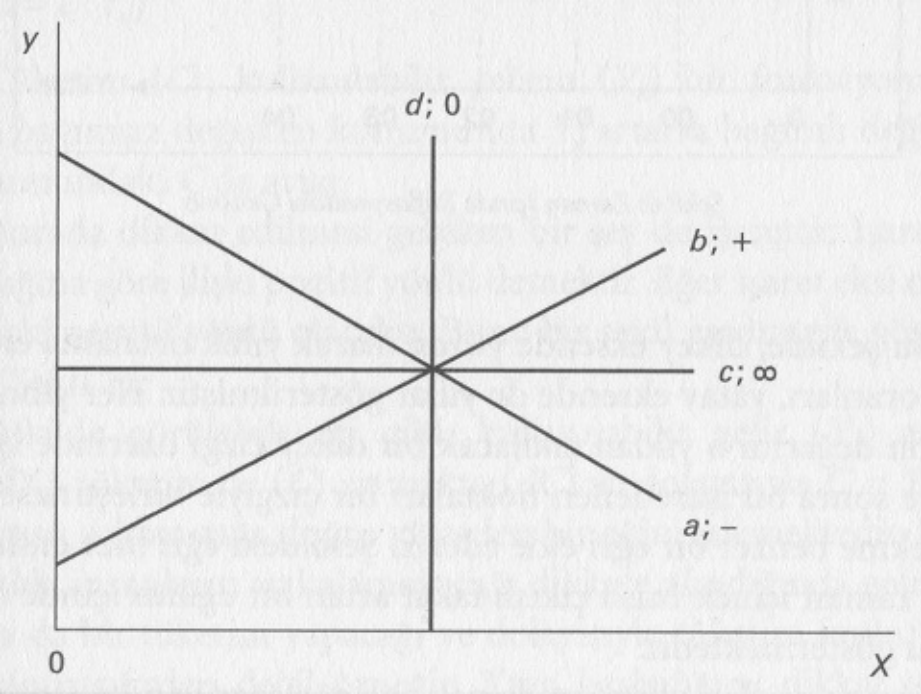
Şekil 4'te *D* eğrisi negatif eğimli, yani *P* ile *Q*'nun negatif yönlü fonksiyonel ilişkide olduğunu gösteren bir konumdadır. Bir başka ifadeyle, *P* arttıkça *Q* azalmakta, *P* azaldıkça *Q* artmaktadır.

Buna karşılık *S* eğrisi pozitif eğimli, yani *P* ile *Q*'nun pozitif yönlü fonksiyonel ilişkide olduğunu gösteren bir konumdadır. Yani *S* söz konusu olduğunda *P* arttıkça *Q* da artmakta, *P* azaldıkça *Q* da azalmaktadır.

Bazı ilişkiler önce pozitif (ya da negatif) başladığı halde sonra negatife (ya da pozitife) dönebilir. Ekonomide bunun tipik örneği Engel Eğrisi'dir. Ekmek gibi mallarda gelir artışı başlangıçta ekmek tüketiminin artışına yol açar, fakat gelir artışı devam ederse ekmek tüketimi azalmaya, daha kaliteli malların tüketimine yönelme artmaya başlar. Pozitif ve negatif ilişkilerin durumunu eğrilerin eğimleriyle ölçmek mümkündür.

Ekonomik analizde ve özellikle de esneklik analizlerinde eğimler önem taşır. Şekil 4'teki *S* eğrisinin eğimi *dP* / *dQ* orantısıyla ölçülür. *P*'de artış olurken *Q*'da da artış olduğu için *dP* / *dQ* pozitif bir değer taşıyacak demektir. Yani *S* eğrisinin eğimi pozitiftir. Örneğin *P*'de 1 birim artış olduğunda *Q*'da 1,5 birim artış oluyorsa, *S* eğrisinin eğimi (1 / 1,5 =) 0,67'dir. Şekildeki *D* eğrisinin eğimi ise negatiftir. Çünkü *P*'de azalma olduğunda *Q*'da artış olmaktadır. Örneğin *P*'de 1 birim azalma olduğunda *Q*'da 1,5 birim artış oluyorsa *dP*/*dQ* (-1 / 1,5 =) - 0,67 çıkacaktır. Bununla birlikte ekonomik gösterimlerde negatif eğimler için eksi işareti koymak âdet değildir.

Şekil 5’te ekonomik gösterimlerde sık sık kullanılan çeşitli ilişkileri ve esneklik ve eğimleri gösteren eğrilere yer verilmektedir.

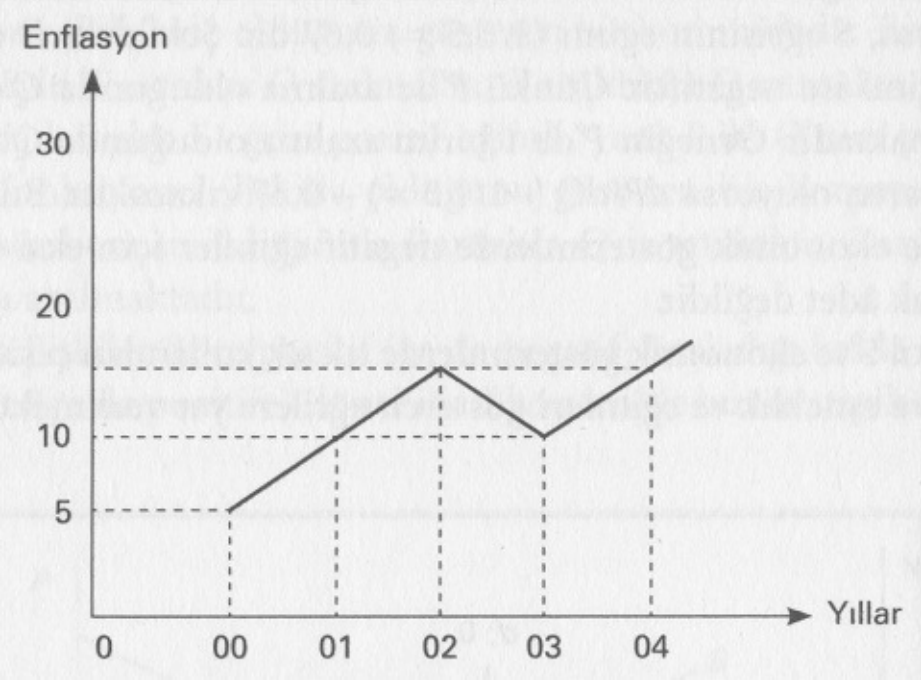

Şekil 5: Çeşitli Eğimler

Şekilde *a* eğrisi negatif eğimli, *b* eğrisi pozitif eğimli, *c* eğrisi sonsuz eğimli ve *d* eğrisi katı eğimli durumu göstermektedir.

3.2. Zaman Serisi Ve Ekonomide Kullanılışı

İstatistikte yaygın olarak kullanılan bir araç ve gösterim biçimi zaman serisidir. Bunda yatay eksen zamanı, dikey eksen de zaman içinde değişim gösteren bir değişkeni temsil eder. Bunu da Şekil 6’da gösterelim.

Şekil 6: Zaman Içinde Enflasyondaki Gelişme

Bu şekilde, dikey eksende yüzde olarak yıllık ortalama enflasyon oranları, yatay eksende de yıllar gösterilmiştir. Her yılın enflasyon değerini o yıldan çıkılacak bir dikey çizgi üzerinde işaretler ve sonra bu işaretlenen noktaları bir çizgiyle birleştirirsek şekildekine benzer bir eğri elde ederiz. Şekildeki eğri bize enflasyonun zaman içinde inişli çıkışlı fakat artan bir eğilim içinde olduğunu göstermektedir.

Zaman serileri ekonomide pek çok gösterge için kullanılır.

3.3. Fonksiyonel İlişkiler

Fonksiyon, en genel anlamda, bir göstergenin bir başka gösterge ile olan ilişkisini ifade eder. Her fonksiyonel ilişkide bir **bağımsız değişken** bir de **bağımlı değişken** söz konusudur.

$y = x + 3$ biçimindeki bir fonksiyonel ilişkide *y*'nin, *x*'in bir fonksiyonu olduğunu, *x*'in bağımsız (yani kendi başına değişebilir), *y*'nin ise bağımlı (yani *x*'deki değişime bağlı olarak değişen) birer değişken olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilişkide *x* eğer 2'ye eşitse *y*, 5'e (2 + 3) eşit olacak demektir. Yani denklemin sonundaki 3, *y*'nin alacağı değeri etkileyen bir sabittir.

Ekonomide fonksiyonel ilişkiler daha çok bu ilişkiyi ortaya koymak amacını güttüğü için daha çok örneğin $P = f(M)$ gibi bir formatta gösterilir. Bu son ifade bize fiyatlar genel düzeyinin (*P*), para arzının (*M*) bir fonksiyonu olduğunu anlatmaktadır. Yani bağımsız değişken olan para arzı (*M*) artarsa, bağımlı değişken olan fiyatlar genel düzeyi de (*P*) artar.

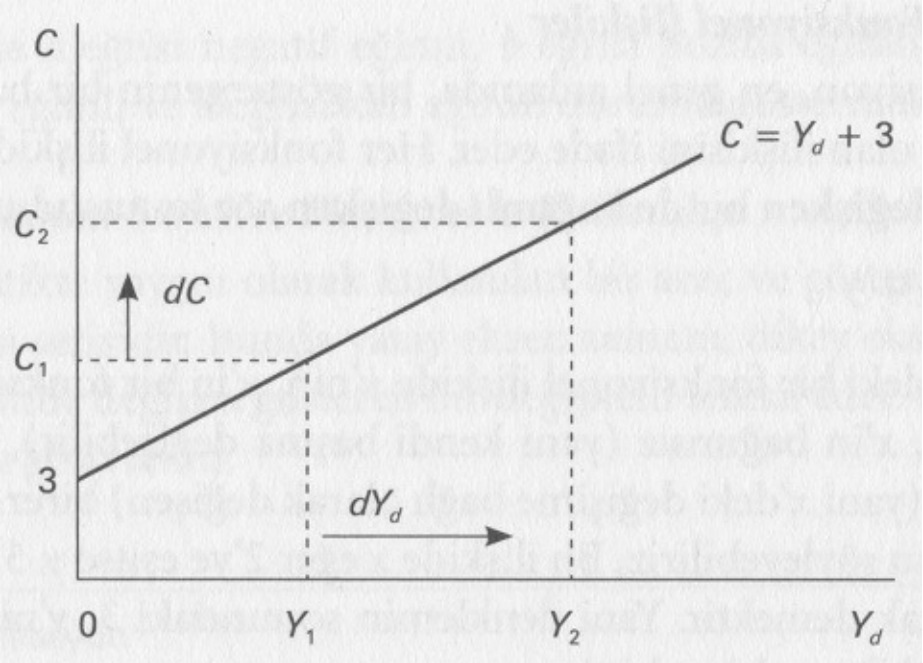
Birkaç örnek verelim.

$C = c(Y_d)$

Tüketim (C), kullanılabilir gelirin (Y_d) bir fonksiyonudur. Yani bağımsız değişken konumunda Y_d artarsa bağımlı değişken konumundaki C de artar.

Burada dikkat edilmesi gereken bir şey de işarettir. İşaret olmadığına göre ilişki pozitif yönlü demektir. Eğer işaret eksi olsaydı ilişki negatif yönlü olacaktı. Bunu bir şekil yardımıyla gösterelim (Şekil 7).

Şekilde görülebileceği gibi, kullanılabilir gelir (Y_d) arttıkça (dY_d) tüketim de (C) artmakta (dC) ve dolayısıyla $C = Y_d + 3$ doğrusu soldan sağa doğru yükselen bir eğim izlemektedir. Buna karşılık, insanların aç kalamayacağı dikkate alındığında geliri olmasa da bir tüketim yapacağı ve dolayısıyla tüketim fonksiyonu eğrisinin sıfırdan değil örneğin 3'ten başladığına dikkat etmek gerekir.

Şekil 7: $C = Y_d + 3$

Eğer tüketim fonksiyonu $C = (Y_d)$ biçiminde olsaydı o zaman eğri orijinden geçecek ve 45 derecelik bir eğim gösterecek, böylece gelir artışının tamamının tüketime gittiği anlaşılacaktı.

KLASİK EKONOMİ TEORİSİ

Kapitalizmin temel felsefesi, her şeyi piyasaya bırakınca görünmeyen elin her şeyi düzenleyeceği yaklaşımıdır. Piyasa, bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmek üzere bir araya geldikleri ve bu yolla toplumsal refahı maksimize ettikleri yerdir.

Kapitalizmin ekonomik yaklaşımı, yukarıda değindiğimiz gibi, klasik

ekonomi okulu olarak adlandırılıyor. Klasik ekonomi okulunun temel yaklaşımlarını şöylece özetlemek mümkündür:

1. Ekonomi tam istihdam durumunda denge halindedir. Bu dengeden sapmalar geçici olgular olarak ortaya çıkar. Ücretlerin piyasada belirlendiği bir ekonomide tam istihdamdan başka bir denge söz konusu olamaz.

2. Piyasada her aktör kendi çıkarını (tatminini) azamiye çıkaracak şekilde davranır. Böylece toplumun çıkarları da (refahı) azamiye çıkarılmış olur.

3. Ekonomide ücret ve fiyatlar esnektir. Aslında tam istihdam düzeyindeki uzun dönemli dengeyi sağlayan da bu esnekliktir. Emek fiyatı olan ücretler yükseldiğinde emek talebi düşecek, düşen talep ücretlerin düşmesine ve giderek ucuzlayan emek talebinin artmasına ve işsizliğin otomatik olarak azalmasına yol açacaktır. Mal ve sermaye piyasalarında ise bu dengeyi esnek fiyatlar ve faizler sağlayacaktır.

4. Her arz kendi talebini yaratır (Say Kanunu). Ekonomide uzun dönemde bir üretim fazlası olması söz konusu değildir. Kısa dönemde ortaya bir arz fazlası çıkabilir. Bu durumda talep eksikliğine bağlı olarak mal ve hizmet fiyatları düşecek, fiyat düşüşü talep artışına ve dolayısıyla arz ve talebin yeniden dengelenmesine yol açacaktır.

5. Piyasa dengesizlikleri ve tam istihdam dengesinden sapmalar kısa dönemli olgulardır. Yukarıda değinilen esnek ücret ve esnek fiyat mekanizmalarının işlemesi sonucu piyasalar tekrar dengelenir ve bu, uzun dönemde ekonominin tekrar asıl dengesi olan tam istihdam düzeyine ulaşılmasına neden olur.

6. Ekonominin kendi kendini düzelten mekanizmalara sahip olması nedeniyle, devletin ekonomiye, dengesizlikleri gidermek amacıyla karışmasına gerek yoktur. Devletin ekonomiye karışması dengesizlikleri daha uzun süreli kılar ve kaynak dağılımını olumsuz etkiler. Bu nedenle, devletin ekonomiye karışmasını ortadan kaldıracak şekilde en iyi bütçe “denk bütçe” ve en iyi vergi “nötr (kaynak dağılımını etkilemeyen) vergidir”.

7. Para, gerçek (reel) ekonomik faaliyetin yalnızca bir aracısıdır. Diğer mallardan bir farkı olmayan paranın da talebini ve dolayısıyla fiyatını arz belirler.

8. Dış ticarette uluslararası uzmanlaşma ve işbirliği mümkün olduğunca geliştirilirse bundan her ülkenin yararlanması söz konusu olur (David Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi).

Klasik ekonomi teorisinin önde gelen teorisyenleri arasında Adam Smith, David Ricardo, Jean Baptiste Say, Thomas Robert Malthus ve John Stuart Mill sayılabilir. Bu iktisatçılar arasında en önemlisi, teorinin hatta modern anlamda ekonomi biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith’dir.

Adam Smith, 1723'te İskoçya'da Kirkaldy'de doğduğunda dünyada geçerli ekonomik sistem merkantilizmdi. Ekonomiler henüz yarı takas yarı para ekonomisi durumundaydı. Adam Smith, 1751 yılında Glasgow Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi kürsüsü başkanı olarak ahlak felsefesi dersleri vermeye başladı. Dönemine göre öyle ilginç şeyler anlatıyordu ki dünyanın her köşesinden öğrenciler onun derslerini dinlemeye geliyorlardı. 1759'da yayımlanır yayımlanmaz büyük bir ilgiye yol açan *Ahlak Felsefesi Teorisi* (*The Theory of Moral Sentiments*) adlı kitabı piyasaya çıktı. Ona asıl büyük ün getiren kitabı *Ulusların Zenginliği* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) 1776'da yayımlandı. Kitap, kapitalizmin esaslarını ortaya koyuyor, üretimin dayanaklarını çerçeveliyordu.

Kapitalist sanayileşmenin altyapısını oluşturan işbölümü ve uzmanlaşmaya ilk kez bu kitapta değiniliyordu. Kitap, kapitalizmin çerçevesini çizmesinin yanı sıra, o zamana kadar ahlak felsefesinin bir parçası olarak ele alınan ekonominin de ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına yol açıyordu.

4. MAKRO ANALİZİN MİKRO TEMELLERİ

4.1. Ekonomide Karar Alıcılar

Ekonomiyi bir tiyatro oyununa benzetirsek, her oyunda olduğu gibi ekonomi oyununda da rol alan bazı oyuncuların varlığını keşfedebiliriz. Bunlara ekonominin aktörleri denir. Ekonominin aktörleri, daha önce değinilen ekonomideki kesimlerde yer alan karar alıcılardan oluşur. Bunları; hane halklarını oluşturan kişiler, firmaların sahip ve yöneticileri, devleti yönetenler (hükümet üyeleri, bürokratlar) ve dış dünyada yaşayıp da aldıkları kararlarla ülke ekonomisi üzerinde etkili olan yabancılar olarak sıralayabiliriz. Ekonomi denen olay bu aktörler arasında ve piyasa adı verilen bir ortamda geçer.

Ekonomide karar alıcılar çok önemlidir. Çünkü ekonomideki gerçekleşmeler büyük ölçüde onların kararlarına göre biçimlenir. Firma sahip ve yöneticileri, ekonomide işlerin açılacağına, siyasetin yolunda gideceğine inanıyorlarsa o zaman yeni işlere girişir, yeni yatırımlar yaparlar. Yeni yatırımlar yeni istihdam demektir. Yatırım ekonominin büyümesine yol açar. Böylece daha çok hane halkı işe girer ve ekonomide talep de artar. Devleti yönetenler, kamu harcamalarını artırırlarsa daha fazla vergi toplamak zorunda kalırlar. Bu durumda ekonomideki canlılık kaybolmaya başlar. Daha yüksek vergi alınan kesimlerde çalışan firma sahipleri daha az yatırım yapmaya başlarlar ve ekonomideki canlılık azalmaya yönelir.

Ekonomideki aktörlerin hem konumları, hem de beklentileri ve bu çerçevede

oluşan tutumları ekonomiyi en fazla etkileyen unsurların başında gelir.

4.2. Piyasa

Piyasa ya da pazar belirli mal veya hizmetlerin alınıp satıldığı yerdir. Bu tanım kuşkusuz klasik bir piyasa tanımıdır. Bugün bazı piyasalar herhangibir yere ihtiyaç duymadan da bir araya gelebilen alıcı ve satıcıların buluşma biçimini ifade ediyor. Buna göre, kuruluş yeri ya da biçimine göre piyasalar ikiye ayrılır: (1) Belirli bir toplanma yeri olan ve alıcıyla satıcının fiilen karşılaştığı piyasalar. Bunların en bilinen örneği mahalle pazarları veya alışveriş merkezleridir. (2) Belirli bir toplanma yeri olmayan ve alıcıyla satıcının fiilen karşılaşmasına gerek olmayan piyasalar. Bunların en bilinen örneği malların ilerideki fiyatlarıyla bugünden alınıp satılabildiği future piyasalarıdır.

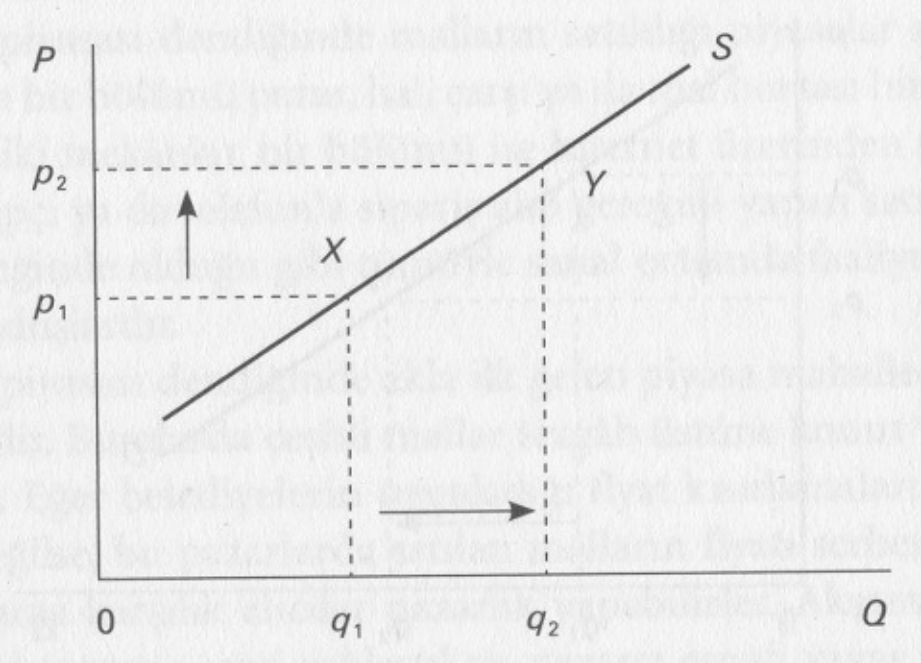
Piyasa kapitalist sistemin temel unsurudur. Bir ekonomik sistemin yanıtlaması gereken sorular şunlardır: Üretim, kimin için, hangi bedelle ve ne miktar yapılacaktır? Kapitalist sistemde bütün bu soruların yanıtını piyasa sistemi verir. Bu çerçeveden bakıldığında piyasanın 5 fonksiyonu olduğunu söylemek mümkündür: (1) Piyasa, değerleri belirler. Herhangi bir mal ya da hizmetin fiyatı piyasada arz ve talep kuralları çerçevesinde oluşur. Oluşan bu fiyat o mal ya da hizmetin değeri demektir. (2) Piyasa, üretimi örgütler. Üretim piyasada oluşan talebe göre biçimlenir. (3) Piyasa, üretilen mal ve hizmetin dağıtımını sağlar. Talep neredeyse üretilen mal ve hizmetler oraya kayar ve arz ile talebin buluşması sağlanır. (4) Piyasa, rasyonelliği sağlar. Piyasada belirlenen ve talep fazlası olduğu sürece yükselen fiyat talep fazlasını frenler ve arz ve talep arasındaki dengeyi sağlar. (5) Piyasa, geleceği biçimlendirir. Ekonomik gelişme piyasada oluşan tasarruf ve ondan desteklenen yatırım sayesinde olur. Piyasanın bu beş fonksiyonu bir arada, üretimin kimin için, hangi bedelle ve ne miktar yapılacağı sorularının kendiliğinden çözümünü de birlikte getirir.

Piyasada sunulan bir mal ya da hizmetin fiyatı veya emeğin ücreti arz ve talebe göre belirlenir.

4.3. Arz (S)

Piyasaya bir bedel karşılığında satılmak üzere mal veya hizmet sunmaya arz denir. Mal ya da hizmete ödenen bedel o mal ya da hizmetin fiyatını oluşturur.

Kartezyen koordinat sisteminin ekonomide kullanılan bölümünü ele alacak olursak, herhangi bir malın fiyatını dikey eksende ve miktarını da yatay eksende gösterirsek bu alandaki her bir nokta bize o malın belirli fiyattan ne kadar arz edileceğini gösterir. Bir başka ifadeyle, bu alandaki her bir nokta bize o malın satıcılarının hangi fiyattan ne miktar satmaya razı olduklarını ifade eder (Şekil 8).

Şekil 8: Arz Eğrisinin Gösterimi

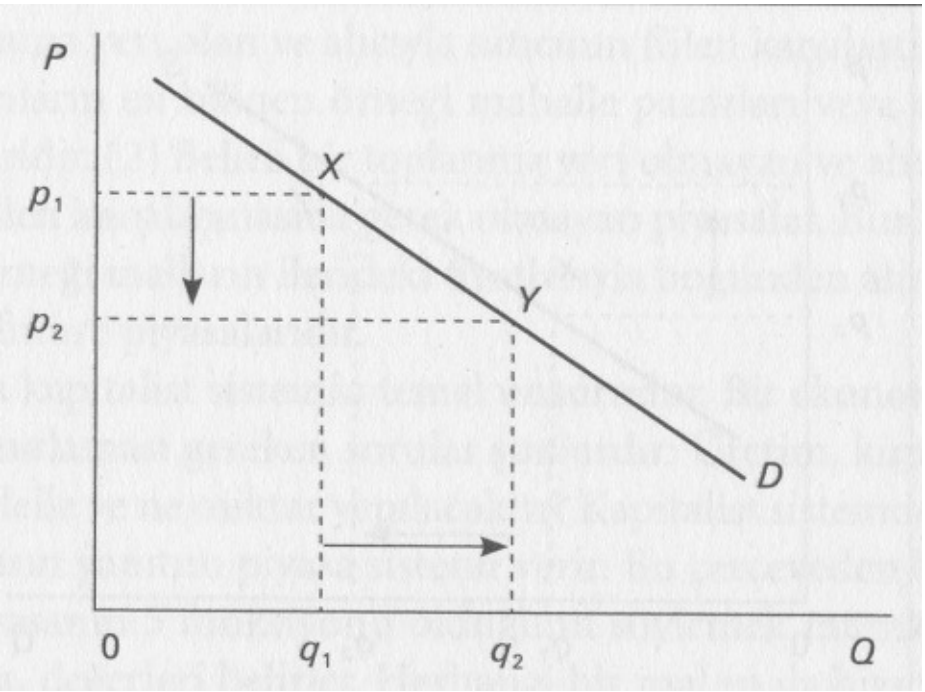
Şekildeki *X* noktası, burada konu olan malı satmak isteyenlerin p_1 fiyatından q_1 kadar, *Y* noktası da p_2 fiyatından q_2 kadar mal satmaya razı olacaklarını gösterir.

Bir malın fiyatı ne kadar yükselirse o malı satmak isteyenler o kadar fazla üretmeye yönelirler (arz yasası). O nedenle, arz eğrisi malın fiyatı ile arz edilen miktarının paralel ilişkisini gösterir. Yani fiyat yükselirken arz edilen miktar arttığı için arz eğrisi (*S*) soldan sağa yukarı doğru yükselen bir eğim izler.

4.4. Talep (D)

Piyasada bir bedel karşılığında satılmak üzere sunulmuş olan mal veya hizmeti satın almak üzere istekte bulunulmasına talep denir.

Kartezyen koordinat sisteminin ekonomide kullanılan alanındaki her bir nokta bize o malın alıcılarının hangi fiyattan ne miktar satın almaya razı olduklarını ifade eder.

Şekil 9: Talep Eğrisinin Gösterimi

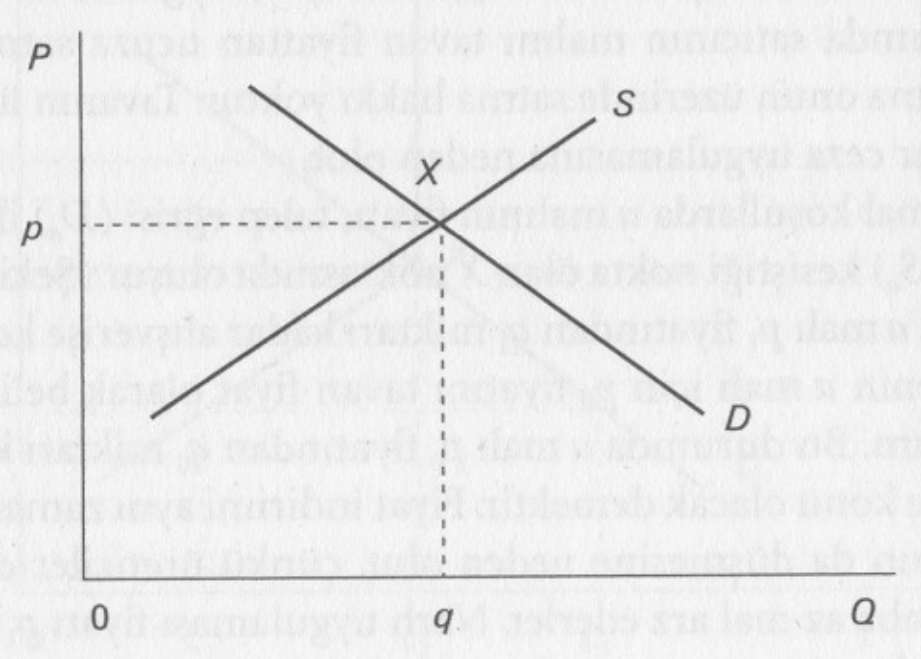
Şekil 9'daki *X* noktası, burada konu olan malı almak isteyenlerin p_1 fiyatından q_1 kadar, *Y* noktası da p_2 fiyatından q_2 kadar mal almaya razı olacaklarını gösterir.

Bir malın fiyatı ne kadar yükselirse o malı almak isteyenler o kadar az talep ederler (talep yasası). O nedenle, talep eğrisi malın fiyatı ile talep edilen miktarının ters ilişkisini gösterir. Yani fiyat yükselirken talep edilen miktar azalacağı için talep eğrisi (*D*) soldan sağa aşağı doğru alçalan bir eğim izler.

4.5. Piyasa Dengesi (S = D)

Ekonomik anlamda her piyasadaki denge arz ile talebin kesiştiği noktada oluşur. Bu noktada söz konusu mal ya da hizmet denge fiyatını ve denge miktarını bulmuş olur.

Şekil 10'da, arz eğrisi (*S*) ile talep eğrisi (*D*)'nin kesiştiği *X* noktası piyasanın denge noktasıdır. Yani bu noktada mal ya da hizmeti arz edenlerle talep edenler fiyat ve miktar üzerinde anlaşmaya varmışlar demektir. Piyasada o anda söz konusu mal ya da hizmetin fiyatı *p* ve satılan/alınan miktarı da *q* olarak oluşmuş olur.

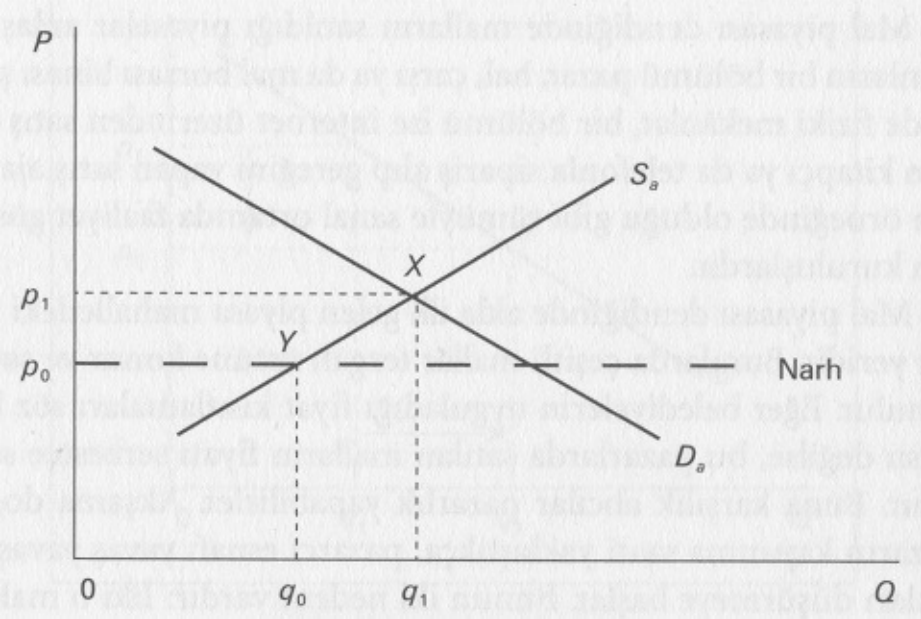
Şekil 10: Piyasa Dengesi (Arz = Talep)

Mal piyasası dendiğinde malların satıldığı piyasalar anlaşılır. Bunların bir bölümü pazar, hal, çarşı ya da mal borsası binası şeklinde fiziki mekânlar, bir bölümü ise internet üzerinden satış yapan kitapçı ya da telefonla sipariş alıp gereğini yapan satış ajansları örneğinde olduğu gibi tümüyle sanal ortamda faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Mal piyasası dendiğinde akla ilk gelen piyasa mahalledeki pazar yeridir. Buralarda çeşitli mallar tezgâh üstüne konur ve satışa sunulur. Eğer belediyelerin uyguladığı fiyat kısıtlamaları söz konusu değilse, bu pazarlarda satılan malların fiyatı serbestçe saptanır. Buna karşılık alıcılar pazarlık yapabilirler. Akşama doğru pazarın kapanma saati yaklaştıkça, pazarcı esnafı yavaş yavaş fiyatları düşürmeye başlar. Bunun iki nedeni vardır: İlki o malları toplayıp taşımanın ve yeniden depolamanın bir maliyeti vardır. Dolayısıyla pazarcı esnafı bu maliyeti hesaplayarak fiyatı düşürür. İkinci nedeni ise, akşama doğru kalan malların yeniden taşıma dolayısıyla bozulup çürümesi söz konusudur ve o nedenle değeri düşer. Bu anlattıklarımız sebze ve meyve gibi çabuk bozulan mallar için geçerlidir. Tekstil ürünleri ya da mutfak eşyaları için taşıma maliyetinden başka bir neden söz konusu olmaz.

Mal piyasasında fiyatın oluşumu arz ve talep kuralları ve eğer söz konusuysa belediyenin uyguladığı fiyat denetimine göre belirlenir. Bazı hallerde belediyeler fiyatların belirli bir noktanın ötesinde serbestçe belirlenmesini engellemek amacıyla narh adı verilen bir azami fiyat düzeni (tavan fiyat) uygulaması yaparlar. Bu durumda satıcının malını tavan fiyattan ucuza satma hakkı vardır ama onun üzerinde satma hakkı yoktur. Tavanın üzerindeki satışlar ceza

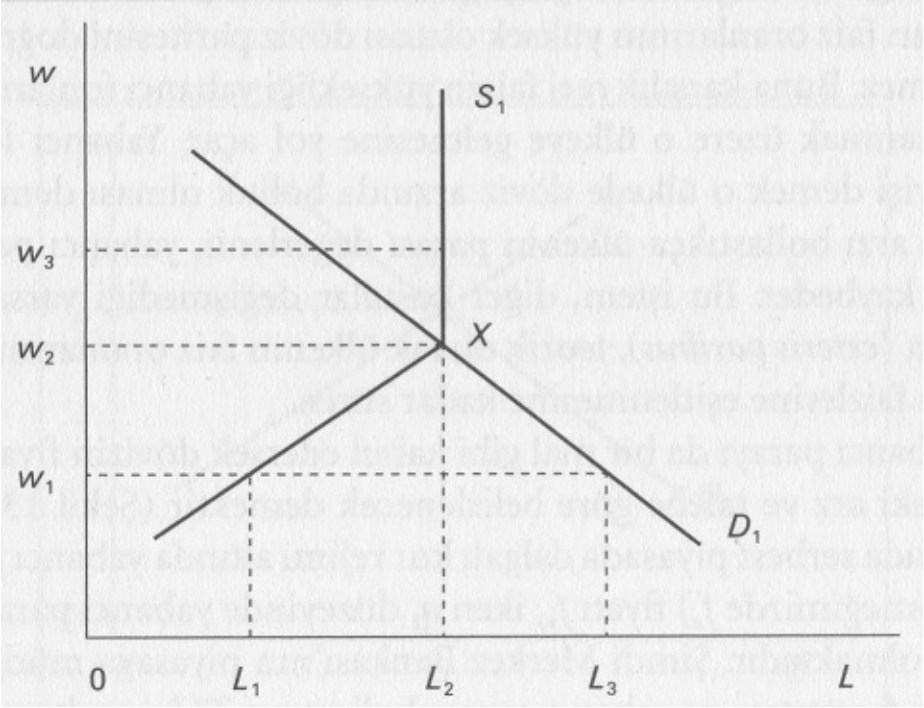
uygulamasına neden olur.

Şekil 11: Mal Piyasasında Fiyat Oluşumu (Narh yokken ve varken)

Normal koşullarda *a* malının fiyatı, talep eğrisi (*D*) ile arz eğrisinin (S_a) kesiştiği nokta olan *X* noktasında oluşur (Şekil 11). Bu noktada *a* malı p_1 fiyatından q_1 miktarı kadar alışverişe konu olur. Belediyenin *a* malı için 170 fiyatını tavan fiyat olarak belirlediğini varsayalım. Bu durumda *a* malı p_0 fiyatından q_0 miktarı kadar bir alışverişe konu olacak demektir. Fiyat indirimi aynı zamanda satış miktarının da düşmesine neden olur, çünkü üreticiler düşük fiyattan daha az mal arz ederler. Narh uygulaması fiyatı p_1'den p_0'a düşürmekte ve aynı zamanda satışa konu olan miktarı da q_1'den q_0'a düşürmektedir.

Emek arzı, eğer işgücünün dolaşımı serbest değilse, ülkenin işgücü ile sınırlıdır. O nedenle emek arzı tam istihdam düzeyine ulaşıldığında katı hale gelir.

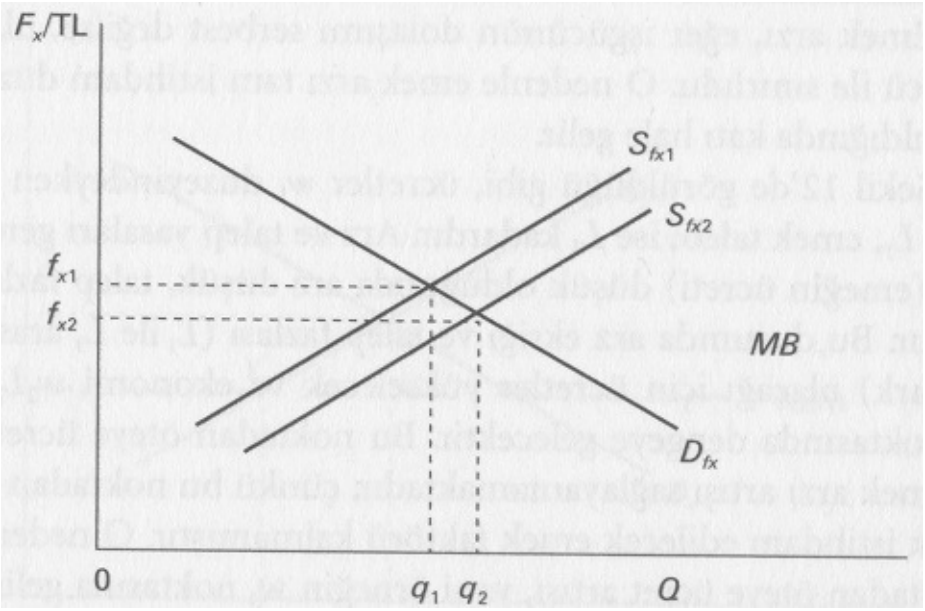
Şekil 12: Emek Arzı ve Talebi

Şekil 12'de görüldüğü gibi, ücretler w_1 düzeyindeyken emek arzı L_1, emek talebi ise L_3 kadardır. Arz ve talep yasaları gereği fiyat (emeğin ücreti) düşük olduğunda arz düşük, talep fazla olacaktır. Bu durumda arz eksiği ve talep fazlası (L_1 ile L_3 arasındaki fark) olacağı için ücretler yükselecek ve ekonomi w_2L_2 yani X noktasında dengeye gelecektir. Bu noktadan öteye ücret artışı emek arzı artışı sağlayamamaktadır, çünkü bu noktadan sonra artık istihdam edilecek emek faktörü kalmamıştır. O nedenle bu noktadan öteye ücret artışı, yani örneğin w_3 noktasına gelinmesi halinde emek arzı L_2 noktasından öteye gidemeyecektir.

Döviz piyasası yabancı paranın işlem gördüğü piyasadır. Yabancı paraların yerli paraya göre değerine Fransızca'da eşitlik anlamına gelen parite adı verilir. Günümüz küresel sisteminde yerli paranın yabancı paralar karşısında değerine müdahale giderek azaldığı ve dalgalı kur rejimi yaygınlık kazandığı için, yerli paranın yabancı paralara karşı değerini gösteren parite de döviz piyasasında oluşur.

Döviz piyasasını etkileyen temel etken, bütün öteki mallarda olduğu gibi, dövizin bolluğu ya da kıtlığıdır. Bir ekonomide uygulanan faiz oranlarının yüksek olması döviz paritesini doğrudan etkilemez. Buna karşılık reel faizin yüksekliği yabancı fonların para kazanmak üzere o ülkeye gelmesine yol açar. Yabancı fonların girişi demek o ülkede döviz arzında bolluk olması demektir. Döviz arzı bollaştıkça ülkenin parası değerlenir, yabancı paralar değer kaybeder. Bu işlem, diğer koşullar değişmediği varsayımı altında (*ceteris paribus*), teorik

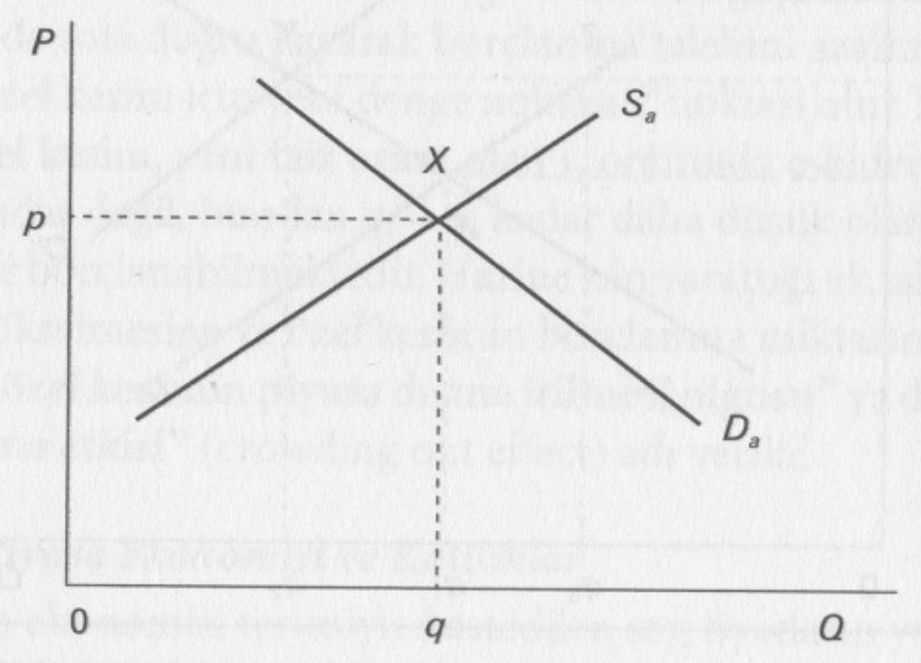
olarak ülkenin faiz oranlarının dış dünya faizlerine eşitlenmesine kadar sürer.

Şekil 13: Yabancı Para Karşısındaki Pariteler

Yabancı parayı da bir mal gibi kabul edersek dövizin fiyatı piyasadaki arz ve talebe göre belirlenecek demektir (Şekil 13). Bu durumda serbest piyasada dalgalı kur rejimi altında yabancı paranın (örneğimizde f_x) fiyatı f_{x1} iken q_1 düzeyinde yabancı para alışverişi olmaktadır. Şimdi Merkez Bankası'nın piyasaya müdahale ederek f_x sattığını ve yabancı parayı bollaştırıp TL'yi azaltarak yabancı para arz eğrisini S_{fx1}'den S_{fx2}'ye kaydırdığını ve dolayısıyla TL'nin f_x karşısındaki değerini artırdığını varsayalım. Bu durumda yabancı paranın TL karşılığı f_{x1}'den f_{x2}'ye gerilemiş, bu yeni fiyattan alım satım miktarı da q_1'den q_2'ye artmış olacaktır. Yabancı paranın TL karşısındaki ilk paritesi 1 TL = f_{x1}, iken, sonraki paritesi 1 TL = f_{x2} olacaktır. İkinci parite yabancı paranın TL'ye göre değer kaybetmiş halidir.

Hisse senetleri piyasası, şirketlere ait hisse senetlerinin alınıp satıldığı borsalardır. Bazı ülkelerde piyasaya ilk kez ihraç edilen hisse senetleri de ikinci elden satılan hisse senetleriyle birlikte borsada satışa sunulur, bazı ülkelerde ise ilk ihraçlar borsa dışında satışa sunulur, ikinci el satışlar borsada yapılır.

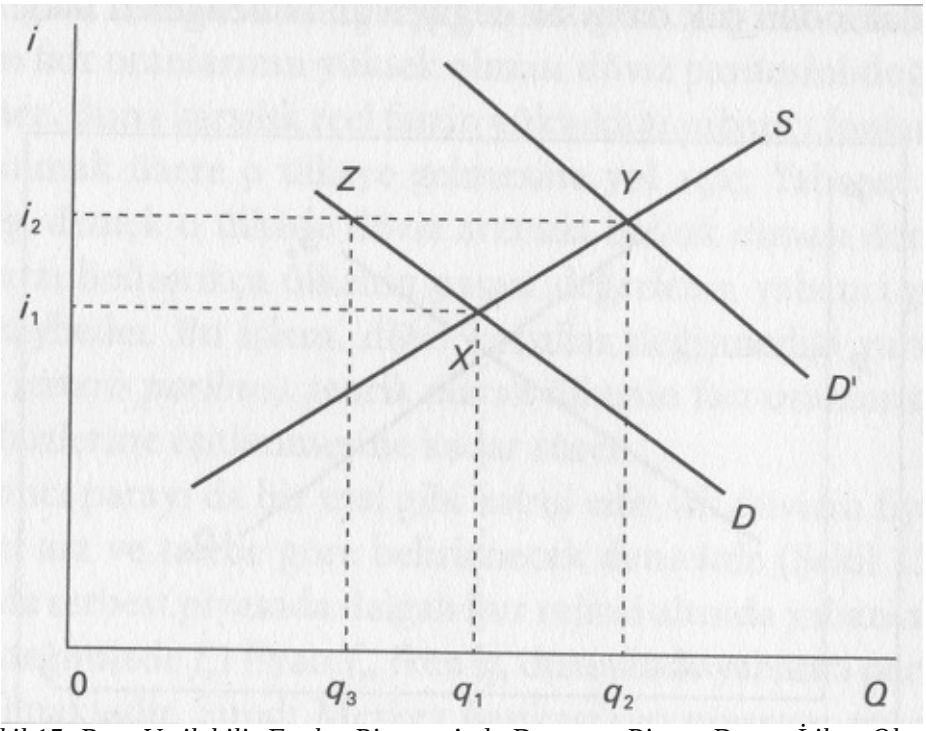

Şekil 14: Hisse Senedi Piyasasında Denge

A şirketinin hisse senedine (a) olan talep ile (D_a) bu hissenin arzının (S_a) kesiştiği noktada hisse senedi için alış satış fiyatı olan p oluşacak demektir (Şekil 14). Bununla birlikte, bu denge fiyatı (p) ile bu fiyattan oluşan denge miktarı (q) diğer pek çok malın piyasasındaki denge fiyatı ve miktarına göre çok daha kısa süreli dengeleri ifade eder. Her hisse senedi kendine özgü bir mal olduğu için bu dengeler sık sık değişir. Bir başka ifadeyle, hisse senedi piyasasında bir hisse senedinin fiyatı ve satış miktarı diğer piyasalardakinden çok daha sık değişen anlık dengeleri ifade eder.

Borç verilebilir fonlar piyasası, kaynak fazlalarını borç olarak sunanlar ile kaynak açıklarını kapatmak üzere borç almayı talep edenlerin buluştuğu piyasadır. Bu buluşmanın mutlaka doğrudan bir buluşma olması gerekmez. Hatta günümüzde bu çok ender rastlanan bir durumdur. Genellikle kaynak fazlası olanlar tasarruflarını mevduat şeklinde aracı kurumlara yatırır, kaynak açığı olanlar da açıklarını bu aracı kurumlardan kredi alarak kapatırlar. Bu ikisi arasında alışverişi sağlayan şey faizdir.

Aracı kurumlar (genellikle bankalar) kaynak fazlası olan kişi ve kurumlardan belirli bir faiz karşılığında fazla fonlarını belirli bir süre için alır ve onlara borçlanırlar. Sonra bu fonları kaynak açığı olanlara daha yüksek bir faizle kullandırarak faiz farkı kadar kazanç sağlarlar. Şekil 15'te D özel kesimin talebini, X noktası yalnızca özel kesimin piyasada bulunduğu durumun dengesini ifade etmektedir. Bu durumda borç verilebilir fonlar piyasasında i_1 faiz düzeyinde q_1 kadar borç alınıp verilmektedir.

Şekil 15: Borç Verilebilir Fonlar Piyasası'nda Denge ve Piyasa Dışına İtilme Olgusu

Kamu kesiminin piyasaya ek bir taleple girmesi halinde yalnızca özel kesimin talebini temsil eden *D* talep eğrisi sağa doğru kayacaktır (*D'* eğrisi). *D'* eğrisi özel kesim ve kamu kesiminin, borç verilebilir fonlara olan talep toplamını temsil etmektedir. Bu durumda yeni denge noktası, diğer koşullar değişmediği sürece, *D'* talep eğrisinin, arz eğrisi (*S*) ile kesiştiği *Y* noktası olacaktır. Bu yeni denge noktasında borç verilebilir fonların kullanım miktarı q_1 - q_2 kadar artmış, buna karşılık arzda bir değişiklik olmadığı için faiz oranları i_1 - i_2 kadar yükselmiştir.

Hazine ile özel kesimin borç verilebilir fonlar piyasasından talepte bulunma nedenleri farklıdır. Hazine bu piyasadan bütçenin finansman gereksinimini karşılamak üzere borç talep ettiği için faiz artışına özel kesim kadar duyarlı değildir. Buna karşılık özel kesim, piyasadan, ileride kâr sağlayacağı yatırım projelerini finanse etmek amacıyla borçlandığı için faiz artışlarına karşı son derecede duyarlıdır. Faizlerde ortaya çıkacak artışlar özel kesimin yatırım maliyetlerini ve dolayısıyla ilerideki kârlılığını etkileyeceği için, böyle bir durumda özel kesimin yatırım projelerinden bir bölümünü ertelemesi ve dolayısıyla piyasadaki borçlanma talebini düşürmesi normaldir.

Amaçlardaki bu farklılık nedeniyle faizlerde Hazine'nin piyasaya girişi nedeniyle ortaya çıkan i_1 - i_2 faiz artışı, özel kesimin, borç verilebilir fonlar piyasasındaki talebinde düşmeye neden olur. Bu nedenle özel kesim *D'* eğrisi üzerine geçmez ve *D* eğrisi üzerinde sola doğru kayarak borçlanma talebini

azaltır. Bu durumda özel kesim için yeni denge noktası *Z* noktası olur. *Z* noktasında özel kesim, yeni faiz oranı olan i_2 oranında eskiden olduğu gibi q_1 kadar değil, bundan q_1 - q_3 kadar daha düşük olan q_3 miktarı kadar borçlanabilmektedir. Hazine'nin yarattığı ek taleple, faizlerin yükselmesine ve özel kesimin borçlanma miktarını düşürmesine **"özel kesimin piyasa dışına itilmesi olgusu"** ya da **"kalabalıklaşma etkisi"** (crowding out effect) adı verilir.

4.6. Piyasa Ekonomisi Ve Katılıklar

Piyasa ekonomisi terimiyle kastedilen şey, fiyatların ve üretim faktörlerinin, yani ücret, faiz ve rantın piyasada arz ve talebe göre belirlenmesidir.

Ücret emek piyasasındaki arz ve talebe göre belirlenir. Ne var ki bu piyasa tam anlamıyla bir serbestlik taşımaz. Gerek işçi sendikaları, gerekse işveren sendikaları bu piyasadaki oluşumun serbestçe yürümesini bir miktar engeller. Ücretler üzerinde işçi ve işveren sendikalarının pazarlıkları sırasında anlaşma sağlanamazsa işçilerin grev yaparak, işverenlerinse lokavta giderek kendi teklifini karşı tarafa kabul ettirme yolunda silahları vardır. Öte yandan bazı ülkelerde uygulanan asgari ücret uygulaması da emek piyasasında ücretlerin serbestçe belirlenmesinin önünde engel oluşturur. Dolayısıyla, emek piyasasında bir ölçüde katılık vardır. Bu katılığı aşabilmek için, bu görüşmelere devlet ya da devleti temsilen yetki verilmiş olanlar arabulucu olarak katılabilirler.

Faiz, borç verilebilir fonlar piyasasında belirlenir. Bu piyasadaki serbestlik emek piyasasına göre daha yüksektir. Bununla birlikte bu piyasada da yukarıda değindiğimiz gibi kamu kesiminin büyük oranlara varan açıklarla talepte bulunması halinde özel kesimin piyasa dışına itilmesi olgusu yaşanır. Dolayısıyla, borç verilebilir fonlar piyasasında kamu kesiminin yüklü miktarlarda talepte bulunması piyasada faizin serbestçe belirlenmesinin önünde engel oluşturur ve piyasada katılık oluşmasına yol açar.

Rant da piyasadaki arz ve talebe göre belirlenir. Doğal kaynaklar arzı sınırlı olduğu için, talebin yüksekliği rantların da yükselmesine yol açar. Buna karşılık bu tür piyasalarda kamu otoritesi bazen kısıtlayıcı politikalar uygulayarak ranta sınırlama getirebilir.

NEOKLASİK EKONOMİ TEORİSİ

Neoklasik ekonominin üzerine oturtulabileceği üç temel kabul söz konusudur: (1) İnsanların, sonuçlar hakkında bir değer ölçüsüyle ifade edilebilecek bir rasyonel tercihleri vardır. (2) Bireyler elde edecekleri yararı, firmalar da elde edecekleri kârı maksimize etmek isterler. (3) İnsanlar tam ve yaygın enformasyon doğrultusunda serbestçe hareket edebilirler.

Neoklasik ekonomi teorisi, bu maksimizasyon ilkesini denge

kavramına vardırır. Herkesin çıkarını ya da kârını maksimize etmeye çalıştığı bir toplumda refah da maksimize olur.

Neoklasik ekonomi, ekonomik aktörlerin kararlarını marjlar üzerinde verdikleri görüşünden yola çıkar. Bir birey satın aldığı bir malın ikincisini, üçüncüsünü, dördüncüsünü alırken, hep bir önceki birimin ona ne kadar tatmin sağladığını düşünerek hareket eder. Ya da bir firma kiraladığı veya satın aldığı bir üretim faktörünün ikincisini, üçüncüsünü, dördüncüsünü alırken, önceki birimin ne kadar getiri sağladığına bakar. Bu son birime *marjinal birim* ve onun sağlayacağı yarara *marjinal yarar*, ya da getiriye *marjinal getiri* adı verilir. Neoklasik ekonomi yarar ya da kârın maksimize edilmesinde bu marjinal birimlerin durumuyla ilgilenir. Ekonomiye yapılan bu yeni yaklaşıma *Marjinal Devrim* adı verilmiştir.

Neoklasik ekonomi genellikle William Stanley Jevons, Carl Menger ve Leon Walras'ın aşağı yukarı aynı tarihlerde yayımladıkları kitaplarda savundukları tezlerle ortaya çıktı. Jevons, Jeremy Bentham'ın faydacılık yaklaşımını ekonomiye uyarlayarak marjinal fayda kavramını geliştirdi. Menger bu kavramı daha çok kaynakların alternatif kullanım alanları arasında doğru seçim amacıyla kullandı. Walras ise daha çok piyasaların birbiriyle karşılıklı etkileşimi açısından bu kavramı kullanmaya yöneldi.

1890 yılında Cambridge'in ünlü hocalarından, Keynes'in de hocası Alfred Marshall'ın *Ekonominin İlkeleri* adlı ders kitabı yayımlandı. Bu kitap, ekonomi eğitiminde bir kuşağın başucu kitabı haline geldi. Marshall kitabında fiyatların oluşumunu arz ve talep eğrileriyle ve bunların karşılıklı dengeleşimiyle oluştuğunu açıkladı. Dahası, ekonomide dönemler arasındaki ayrımları ilk kez keskin biçimde ortaya koydu.

Alfred Marshall ile birlikte ikinci kuşak neoklasik iktisatçılar ortaya çıkmaya başladı. Bunlar arasında en ünlüleri Phillip Henry Wikcsteed. Eugen Böhm Bawerk, Friedrich von Wieser, Wilfredo Pareto ve Francis Ysidro Edgeworth'dur.

Edgeworth, 1881'de yazdığı *Mathematical Physics* adlı kitabında, faydanın ölçülebilir mal ve hizmetlerin bir fonksiyonu olduğu varsayımına dayalı farksızlık eğrileri analizini ortaya koymuştur. Böylece neoklasik ekonomi teorisi farksızlık eğrileri ve benzeri yöntemlere dayalı olarak analiz sınırını iyiden iyiye genişletmiştir.

Neoklasik teorinin dayanağı olan marjinalizm, gözlemlenemeyen, ölçülemeyen veya denenemeyen bir kavram olan marjinal birim kavramına dayanan soyut ve sübjektif bir yöntem olduğu gerekçesiyle ağır biçimde eleştirilmiştir.

Değerin nereden ve nasıl kaynaklandığını çarpıttığı gerekçesiyle

Marksistler tarafından da eleştirilmiştir. Önde gelen Marksist iktisatçılardan Ernest Mandell arz ve talebe dayalı olarak fiyat oluşumunu gerçekten sapma olarak nitelendirmiştir. Buna karşılık bir başka önde gelen Marksist iktisatçı Oscar Lange neoklasik teoriyle Marksist ekonomik analizi bağdaştırmaya çalışmıştır. Ona göre Marksist teori fiyatların oluşumunu açıklamakta, klasik ve neoklasik teori ise sosyal çerçeveyi ve ekonomik faaliyetleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla ikisinin bir araya getirilerek bu eksikliklerin giderilmesi en doğru yoldur.

Neoklasik teori daha çok mikroekonomi dalına yönelik gibi görünse de, daha sonra makroekonomi alanında da yaygın biçimde kullanılan birçok ekonomik aracın geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bugün makroekonomide kullandığımız birçok araç neoklasik teorinin geliştirdiği araçların toplama uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Makroekonomik Denge

1. DÖRT DENKLEM

1.1. Y = GSYH

Bir ekonominin büyüklüğünü ölçmenin en kestirme yolu, o ekonominin bir dönem içinde ne kadar mal ve hizmet ürettiğini veya tükettiğini veya ne kadar gelir yarattığını ya da ne kadar gelir bölüştüğünü ölçmektir. Ölçme dönemi olarak genellikle üç aylık dönemler, karşılaştırma dönemi olarak da bir yıllık dönemler esas alınır. Aksi belirtilmediği sürece bu kitapta bir yıllık değerler esas alınacaktır. Bu açıklama bizi o ekonominin bir yıl içinde yarattığı geliri hesaplamaya götürür. Bu hesaplamalara girişmeden önce çeşitli milli gelir kavramları üzerinde kısaca duralım.

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), bir ekonomideki yerleşik üretici birimlerin belli bir dönemde toplam faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin üretim değeri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesiyle bulunur.

Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH), GSMH'den net dış âlem faktör gelirlerinin (işçi dövizleri, yurtdışından elde edilen müteşebbis gelirleri, yurtdışındaki faaliyetlerden elde edilen kâr transferleri ve yurtdışındaki mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri) düşülmesiyle bulunur. Dış âlem faktör giderleri de aynı alanda yurtdışına yapılan ödemelerdir. Gelir ve gider farkı net olarak GSYH sayısına ulaşmakta kullanılır.

Net Milli Hâsıla (NMH), GSYH'den ölçüldüğü dönemde meydana gelen toplam amortisman giderleri düşülerek elde edilir. Amortisman, ülkedeki sabit yatırım stokunun dönem içindeki yıpranma miktarıdır.

Milli Gelir (MG), NMH'den yurtiçi işlemlerden doğan (KDV gibi) ve ithalattan alınan dolaylı vergilerin çıkarılması ve bu tutara sübvansiyonların (devlet kuruluşlarının devletin fiyat politikası nedeniyle uğradıkları zararlar karşılığında yapılan ödemeler) eklenmesiyle elde edilir.

Kişisel Gelir (KG), milli gelirden kurumlar vergisinin, dağıtılmamış firma kârlarının ve sosyal güvenlik ödemelerinin çıkarılması, bulunan meblağa devletin transfer ve faiz ödemelerinin eklenmesiyle bulunur.

Harcanabilir Gelir (HG), KG'den dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla hesaplanır.

Şimdi bu ilişkileri bir denklem biçiminde gösterelim:

GSMH [-Net dış âlem faktör gelirleri] = **GSYH** [-Amortisman giderleri] = **NMH** [-Dolaylı vergiler+Sübvansiyonlar] = **MG** [-Kurumlar vergisi - Dağıtılmamış firma kârları - Sosyal güvenlik primleri +Devletin transfer ve faiz ödemeleri] = **KG** [-Dolaysız vergiler] = Harcanabilir (kullanılabilir) gelir

1.2. GSYH'nin Hesaplanma Şekilleri

GSYH dört ayrı şekilde hesaplanabilir.

İlk olarak, üretim değerlerinin toplanması yöntemiyle ya da kısaca **üretim yöntemi**yle hesaplanabilir. Burada asıl olan, ekonomideki üç ana üretim sektörünün yani tarım (*A*), sanayi (*I*) ve hizmetler (*S*) sektörlerinin üretim değerlerini ölçmektir. Tarım kesiminde bir yıl içinde üretilen değerlerin piyasa fiyatı cinsinden toplamına (A_p), sanayi kesimindeki üretimin toplamına (I_p), hizmetler kesimindeki üretimin toplamına (S_p) ve vergilerle sübvansiyonları ekleyip dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetlerinin toplamını düşerek bulduğumuz tutara (M_t) dersek bunların toplamı bize üretim cinsinden GSYH'yi verir:

$Y = A_p + I_p + S_p + M_t$

Türkiye'de bu değerler 2008 yıl sonu itibariyle şöyledir:

A_p = 74 milyar TL

I_p = 230 milyar TL

S_p = 550 milyar TL

M_t = 96 milyar TL

Bunları denklemde yerlerine koyalım:

Y= 74 + 230 + 550 + 96 = 950 milyar TL

Yani Türkiye'nin 2008 yılındaki GSYH'si üretim yöntemiyle ölçüldüğünde 950 milyar TL olarak çıkmaktadır.

İkinci hesaplama şekli bir yıl içindeki harcamaların toplanması yoludur. Buna **harcamalar yöntemi** adı verilir. Bu yönteme göre, bir ekonomide bir yıl içinde yapılan tüketim harcamaları (*C*), yatırım harcamaları (*I*), kamu harcamaları (*G*) ve net ihracat (*X* - *M*) toplanırsa GSYH'ye ulaşılmış olur:

$Y = C + I + G + (X - M)$

Türkiye'de bu değerler 2008 yıl sonu itibariyle şöyledir:

C = 662 milyar TL

I = 173 milyar TL (-5 milyar TL stok değişmesi =) 160 milyar TL

G = 159 milyar TL

X = 227 milyar TL

M = 271 milyar TL

Bunları denklemde yerlerine koyarsak sonuç şöyle olur:

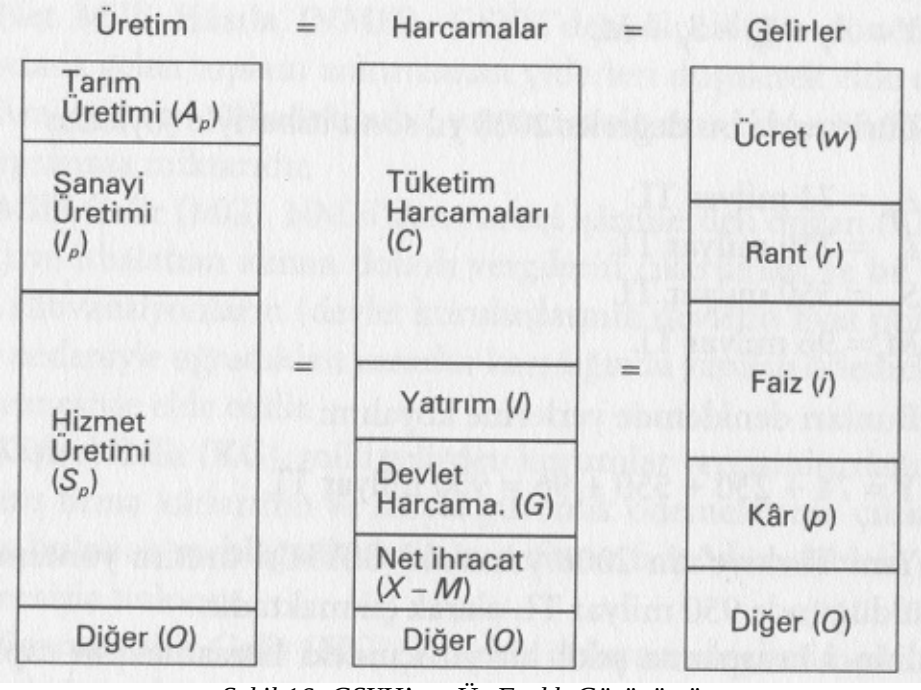
Y = 662 + 173 + 159 + (227 - 271) = 950 milyar TL

Üçüncü yöntem **gelir yöntemi**dir.

Bunun hesaplanma şekli üretim faktörlerinin, yani emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişim gücünün toplam gelirden ücret (*w*), faiz (*i*), kira geliri (*r*) ve kâr (*p*) olarak aldıldarı payların toplanması yoludur. Bunların toplamı bize milli geliri verir. GSYH'ye ulaşabilmek için bu toplama amortismanların, dolaylı vergilerin eklenmesi ve sübvansiyonların düşülmesi gerekir. Bu kalemlerin netleştirilmiş toplamına da *o* dersek denklem şu şekli alır:

$Y = w + i + r + p + o$

Bu yöntemlerle hesaplanabilen GSYH'nin bu üç farklı görünümünü, diğer olarak eklediğimiz bölümleri ihmal ederek Şekil 16'daki gibi özetleyebiliriz.

Şekil 16: GSYH'nın Üç Farklı Görünümü

Dördüncüsü aslında bir yöntemden çok bir hesaplama şeklidir ve Irwing Fisher'in ünlü para miktar kuramının temelini oluşturan değişim denkleminden hareketle yazılabilir.

Denklem, bir ekonomide bir yıl içindeki para arzının (*M*), paranın dolanım hızı (*V*) ile çarpılmasının, o ekonomide bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin (*Q*), piyasa değeri yani fiyat cinsinden (*P*) ifade edilmesine eşit olduğu mantığından hareket eder.

$MV = PQ$

Buna göre bir ekonomide bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyat olarak ifade edilmesi yani *PQ* bize GSYH'yi verdiğine göre şöyle bir eşitlik yazabiliriz:

$MV = GSYH$

O halde, *M* yi ve *V*'yi biliyorsak bu ikisini çarparak GSYH'yi bulabiliriz.

Türkiye'de *M* yerine kullanılan ölçüt M_2'dir. 2008 yılı sonunda bu tutar 434 milyar TL idi. Buna karşılık *V*'yi ölçen bir yöntem Türkiye'de uygulanmamaktadır. Dolayısıyla buradan giderek GSYH hesaplama imkânımız yoktur. Buna karşılık GSYH'yi üretim ve harcamalar yöntemiyle ölçtüğümüz için bunu kullanarak *V*'yi bulma imkânımız vardır. *V*'nin düzeyi dolaylı olarak enflasyon düzeyini de belirleyen faktörlerden biridir. Şimdi bildiklerimizi yukarıdaki denkleme koyalım:

434 x *V* = 950

V'yi yerinde bırakıp da M_2' yi (434 milyar TL) sağa geçirelim:

V = 950 / 434 = 2,19

Yani 2008 yılında Türkiye'de paranın dolanım hızı (*V*) 2,19 olmuştur. Eğer paranın dolanım hızını bir başka yöntemle ölçmüş ve baştan biliyor olsaydık hesaplamayı şöyle yapacaktık:

434 x 2,19 = 950 milyar TL

Buraya kadar dört ayrı yöntemi kullanarak GSYH'yi farklı biçimde hesaplamanın yollarını gösterdik. İlk yöntem yani üretim değerleri ve ithalat vergilerinin toplanmasıyla bulduğumuz deger toplam arzdır (*AS*). Yani bir ekonominin bir yıl içinde yaptığı toplam üretim o ekonominin toplam arzını gösterir. İkinci yöntem yani harcamaların toplanmasıyla bulduğumuz değer toplam taleptir (*AD*). Yani bir ekonominin bir yıl içinde yaptığı harcamaların toplamı toplam talebe eşittir. Ne var ki bu eşitlik ex ante değil ex post eşitliktir. Yani ex ante eşitsizlik söz konusu olabilir. Ex post olarak aynı şeye yani *Y*'ye eşit olduğuna göre bu ikisi ex post olarak birbirine de eşittir. Yani:

AS =AD

O nedenledir ki ekonomi ex post durumda daima denge halindedir. Önemli olan bu dengenin arzu edilen düzeyde olup olmadığıdır. Öte yandan üçüncü yöntem olan üretim faktörlerinin aldıkları payların toplanması ve bunlara diğer başlığı altında eklemeler yapılması yöntemiyle bulunan şey üretim yöntemiyle elde edilen sonuçtan farklı değildir. Sonuç itibariyle, üretilen bir mal ya da hizmetin fiyatı içinde ücret, rant, faiz ve kâr ile diğer ekler mevcut olduğuna göre, üretim değerleriyle üretim faktörlerinin aldığı paylar da birbirine eşit olacak demektir. Yine aynı şekilde, aynı dönemde para arzıyla paranın dolanım hızının çarpımı da bunlara eşit olacaktır.

1.3. Ekonominin Parasal Ve Reel Dengesi

Parasal değişkenlerde ortaya çıkan değişimler tıpkı reel değişkenlerde görülen değişimler gibi mal ve hizmet talebi üzerinde etkili olur. Örneğin faiz oranlarında ortaya çıkan bir artış tüketicilerin mal ve hizmet talebinde düşüş,

buna karşılık tasarruf tercihlerinde artış yaratabilir. Dolayısıyla, ekonomik dengeyi bir bütün olarak yerli yerine oturtabilmek için, ekonominin reel yanıyla birlikte parasal yanına da bakmak ve bu iki taraftaki dengeyi bir arada ele almak gerekir. Buradan kastımız kabaca şudur:

$MV = Y$ ve $Y = C + I + G + (X - M)$

Yani her ikisi de Y'ye eşit olduğuna göre, denklemi şöyle yazabiliriz:

$MV = C + I + G + (X - M)$

Bu son eşitlik bize ekonomide belirli bir dönemde yapılan bütün harcamaların o ekonomideki para arzıyla paranın dolanım hızının çarpımına eşit olduğunu gösterir.

2. ÜRETİM YA DA $Y = A_P + I_P + S_P + O$

2.1. Toplam Üretim Fonksiyonu

Üretim fonksiyonu makroekonomiden çok mikroekonominin konusudur. Teknolojik olarak belirlenmiş bir üretim sürecinde kullanılan üretim faktörleri ile elde edilen ürün arasındaki fonksiyonel ilişkiyi tanımlamayı amaçlar. Makroekonominin mikroekonomiden ödünç aldığı üretim fonksiyonu bir firmanın değil bütün ekonominin üretim ilişkilerini ortaya koymaya yönelir ve kısaca şöyle ifade edilir:

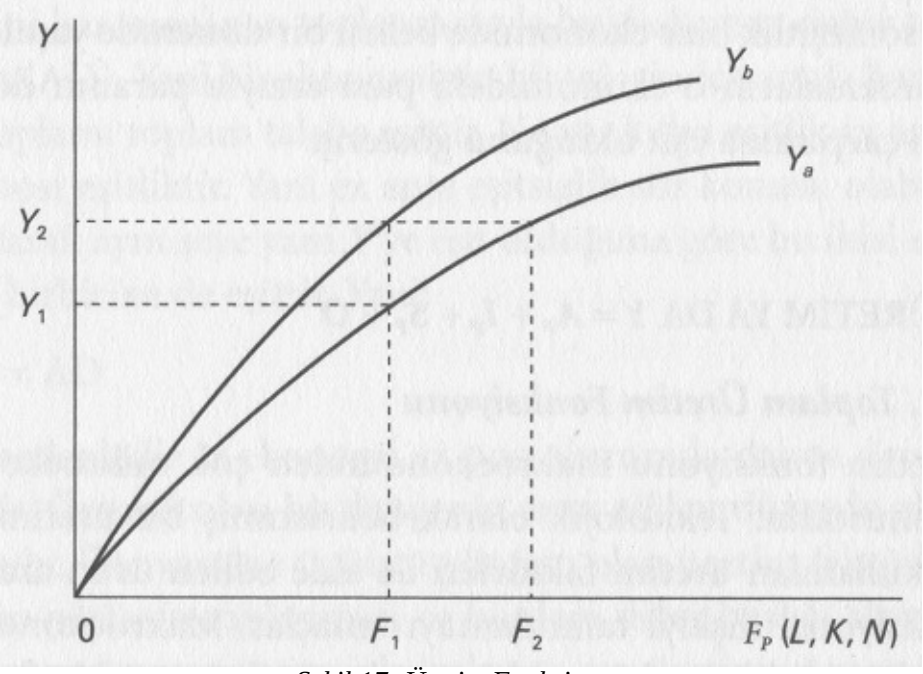
$Y = f(T, L, K, N)$

Bu ilişkide Y ürün miktarını ya da kısaca GSYH'yi, T üretim teknolojisini, L üretimde kullanılan emek miktarını, K üretimde kullanılan fiziki sermaye miktarını, N üretimde kullanılan doğal kaynakların miktarını, f bu sayılan girdilerin hangi biçimde birleştiğini gösteren fonksiyon ifadesini gösterir.

Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse, elde edilen ürün miktarı (Y); bu üretimde kullanılan emek (L), fiziki sermaye (K) ve doğal kaynakların (N), üretimde kullanılan teknoloji düzeyinin (T) bir fonksiyonudur. Üretimde kullanılan teknoloji eski ise ve daha fazla üretime yol açabilecek daha yeni bir teknoloji söz konusuysa, o zaman mevcut teknoloji üretimin artmasını engelleyici bir nitelik taşır.

Teknoloji düzeyi bir çeşit katsayı rolü oynar. O nedenle daha ileri teknolojiye geçilmesi halinde ürün miktarı artar.

Makroekonomi açısından geçerli olacak üretim fonksiyonu, ekonomideki bütün üreticilerin üretim fonksiyonlarının toplamıyla elde edilecek olan toplam üretim fonksiyonudur. Bununla birlikte, bu yaklaşımın daha çok teorik bir yaklaşım olduğunu ve buradan giderek ekonominin tümü için bir toplam üretim fonksiyonu çıkarmanın pek çok metodolojik sorunu olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

Şekil 17: Üretim Fonksiyonu

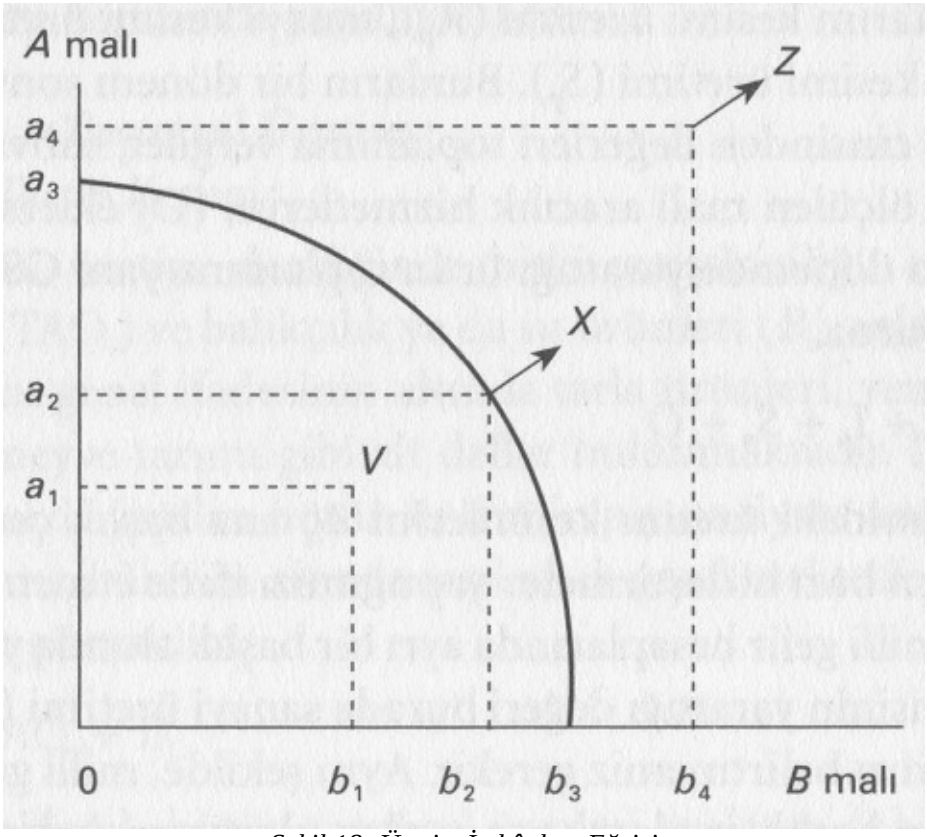
Şekil 17'de üretim faktörleri (F_p), yani işgücü (L), sermaye (K) ve doğal kaynaklar (N) yatay eksende, bunların kullanımıyla yani üretim süreci sonucunda elde edilen ürün, yani GSYH (Y) dikey eksende gösteriliyor. Teknolojinin imkânları ölçüsünde F_1 kadar üretim faktörü bir araya getirildiğinde elde edilen ürün miktarı Y_1'e eşittir. Aynı teknoloji altında kullanılan üretim faktörlerini F_1'den F_2'ye kadar artırırsak GSYH'yi Y_1'den Y_2'ye artırmamız mümkün olmaktadır. Y_a'nın azalan getiri gösterecek biçimde düşen bir eğim izlediğine dikkat etmekte yarar vardır. Bunun birçok nedeni vardır. Her şeyden önce, üretim faktörlerini artırdıkça, üretime yeni sokulan faktörlerin öncekiler kadar kaliteli olmasının mümkün olmayacağıdır. Üretimi artırmak için yeni topraklara gidildikçe kalitesiz topraklar tarıma açılmış olur. Ya da her eklenen yeni işgücü daha az eğitimli olmaya başlar.

Buna karşılık, yeni ve daha ileri bir teknolojinin devreye girmesi görünümü tümden değiştirebilir. Şekilde Y_b eğrisi yeni teknolojinin yarattığı üretim artışını göstermektedir. Eski teknolojiyle üretim yapılırken F_1 üretim faktörleri bileşeniyle Y_1 kadar GSYH elde edilirken, yeni teknolojiyi temsil eden Y_b'ye geçilmesi halinde F_1 kadar üretim faktörü bileşeniyle Y_2 kadar GSYH elde edilmeye başlanmış olmaktadır.

Burada üretim fonksiyonunu makroekonomik açıdan ele almaktaki amacımız üretimin hangi ilişkiler çerçevesinde belirlendiğini ortaya koymaktan ibarettir.

2.2. Üretim İmkânları Eğrisi

Üretim imkânları eğrisi bir ekonominin elindeki kaynaklarla yapabileceği üretimin en üst sınırını belirleyen bir eğridir. Üretim fonksiyonu, hangi teknoloji altında hangi kaynakların ne kadar kullanılarak ne miktarda üretim yapılacağını ortaya koyarken, üretim imkânları eğrisi bu teknoloji ve kaynakların yarattığı en üst üretim sınırını gösterir. Bir ekonomide *A* ve *B* biçiminde yalnızca iki mal üretildiğini varsayalım. Bu ekonomide kaynakların bu iki malın üretimi için Şekil 18'deki gibi dağıldığını düşünelim.

Şekil 18: Üretim İmkânları Eğrisi

Bu üretim imkânları eğrisine sahip olan ekonominin üç durumdan birisini seçmesi gerekecektir: (1) Bütün kaynaklarını *A* malı üretimi için seferber edecek ve a_3 kadar *A* malı üretirken hiç *B* malı üretmeyecektir. (2) Bütün kaynaklarını *B* malı üretimine tahsis edip b_3 kadar *B* malı üretirken hiç *A* malı üretmeyecektir. (3) Kaynaklarını bu iki malın üretimine de tahsis edip her iki maldan da üretmeye çalışacaktır. Ekonomi a_2 kadar *A* ve b_2 kadar *B* malı üretirken kaynaklarını doğru tahsis ederek üretim imkânları üzerindeki bir noktada olmaya çabalayacaktır. Aksi takdirde, örneğin a_1 kadar *A* ve b_1 kadar *B* malı üreten *V* noktasında dengeye gelirse kaynaklarını yeterince değerlendirememiş ve üretebileceği toplam miktarın ($0a_2b_20$) altında bir üretim miktarı ($0a_1b_10$) gerçekleştirmiş olacaktır. Öte yandan bu ekonominin a_4 kadar *A* malı ve b_4 kadar

B malı üretmesi ve *Z* noktasında bulunması da mümkün değildir, çünkü *Z* noktasındaki bir üretim bu ekonominin üretim imkânları sınırının yani elindeki kaynaklarla yapabileceği üretim miktarının ötesindedir.

2.3. Üretim Kesimleri Ve Payları

Bir ekonomide üretim kesimleri genellikle üç başlık altında toplanır: Tarım kesimi üretimi (A_p), sanayi kesimi üretimi (I_p) ve hizmetler kesimi üretimi (S_p). Bunların bir dönem sonundaki piyasa fiyatı cinsinden değerleri toplamına vergiler, sübvansiyonlar ve dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetlerini (O) eklersek, o ekonominin o dönemde yarattığı ürün toplamına yani GSYH'ye (Y) ulaşmış oluruz.

$$Y = A_p + I_p + S_p + O$$

Ekonomideki üretim kesimlerini üç ana başlık çerçevesinde toparlarken bazı birleştirmeler yaptığımızı ifade etmemiz gerekir. Örneğin milli gelir hesaplarında ayrı bir başlık altında yer alan inşaat sanayisinin yarattığı değeri burada sanayi üretimi (I_p) altında topladığımızı belirtmemiz gerekir. Aynı şekilde, milli gelir hesaplarında ayrı başlıklar olarak yer verilen ulaştırma, haberleşme, ticaret, mali kesim gibi hizmet üretimiyle ilgili bütün kesimleri burada hizmet üretimi (S_p) başlığı altında topladığımız gözden kaçırılmamalıdır.

Tablo 5: Türkiye'de Kesimlerin GSYH İçindeki Payları

	2003	2004	2005	2008
Tarım üretimi (A_p)	12	11	10	9
Sanayi üretimi (I_p)	28	29	30	32
Hizmet üretimi (S_p)	57	56	56	57
Diğer kalemler (O)	4	5	5	3
GSYH	101	101	101	101
Dış Al.Net.Fak.Gel.	-1	-1	-1	-1
GSMH	100	100	100	100

Tablo 5'te Türkiye'de bu kesimlerin GSYH içindeki payları gösterilmektedir.

Türkiye'de bir yılda gerçekleştirilen üretimin kabaca yüzde 57'si hizmetler kesiminde, yüzde 32'si sanayi kesiminde ve yüzde 9'u da tarım kesiminde yapılmaktadır.

2.4. A_p = Tarımsal Üretim

2.4.1. Tarım Kesimi

Tarımsal üretim dendiğinde bitki yetiştiriciliği, avcılık, ormancılık (TAO_t) ve balıkçılık ya da su ürünleri (B_t) anlaşılmalıdır. Bitki tarımı genel ifadesinin altında tarla ürünleri, yem bitkileri, sebze ve meyve tarımı gibi alt dallar

bulunmaktadır. Dolayısıyla bu alt dallarda yapılan bütün üretimin piyasa fiyatı cinsinden değerini tarımsal üretim altında toplamak gerekmektedir. Bunu bir denklemle gösterelim:

$A_p = TAO_t + B_t$

Bu denklemle bütün tarımsal üretimi toplama dahil ettiğimizi ifade edebiliriz.

200 yıl öncesinde bir ekonominin en yüksek gelir yaratan, en yüksek üretimi yapan kesimi tarım kesimiyken, günümüzde bu kesim üretime ve yaratılan gelire katkı anlamında önemini kaybetmiştir. Gelişmiş ülkelerde tarım kesiminin GSYH'ye katkısı yüzde 5'ler dolayındadır. Türkiye'de de bu oran yüzde 1O'un altına inmiştir. Buna karşılık tarımsal üretimin birçok sanayi üretimi için bir başlangıç kaynağı olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin konserve kutusu imalatı konserve yapılarak saklanacak ve o haliyle piyasaya sunulacak tarımsal ürünlerin korunması ve ambalajlanması için yapılmaktadır. Konserve açacağı da sonuçta aynı amaca hizmet için yapılan bir sanayi üretimine yol açmaktadır. Yani tarım kesiminin GSYH içinde ağırlığını kaybetmiş olan görüntüsü bizi aldatmamalıdır.

Tarımsal üretim için üretim fonksiyonunu şöyle yazmak mümkün olabilir.

$Y_a = f(T_a, L_a, K_a)$

Yukarıda yazdığımız toplam üretim fonksiyonundan farklı olarak, tarım kesimi üretim fonksiyonunda büyük harflerin altında yer alan *a*'lar tarım kesimini ifade etmektedir.

2.4.2. Tarım Kesimi Üretim Değeri

Türkiye'de GSYH içindeki payı giderek azalan tarım kesiminin kendi içindeki dağılımında en ağırlıklı alt kesim bitkisel üretim alt kesimidir. Tablo 6, tarımsal üretimin değerlerini göstermektedir.

Tablo 6: Türkiye'de Tarımsal Üretimin Değerleri
(Cari fiyatlarla milyar TL)

	2006	2007	2008
Tarım, Avcılık ve Ormancılık (TAO_t)	60,8	62,6	72,0
Balıkçılık (B_t)	1,8	1,8	1,7
Toplam Tarımsal Üretim (A_p)	62,6	64,4	73,7
GSYH (Alıcı fiyat)	758,4	843,2	950,0

Buna göre, yukarıdaki denklemi yeniden yazıp sayılarla ifade edecek olursak, 2008 yılı için tarımsal üretim denklemini şöyle ifade edebiliriz:

$A_p = TAO_t + B_t$

73,7 = 72,0 + 1,7

Demek ki Türkiye'de tarımsal üretimin yaklaşık yüzde 98'i tarım, avcılık ve

ormancılık alt kesiminin üretiminden kaynaklanmaktadır.

2.5. I_p = Sanayi Üretimi

2.5.1. Sanayi Kesimi

Sanayi kesimi sanayi üretiminin yapıldığı kesim ve sanayi üretimi de hammaddeden mamul madde üretebilmek amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Sanayi faaliyetinin yürütüldüğü üretim birimine fabrika denir. Sanayi üretimi çeşitli fabrikalarda birbiriyle bağlantılı olan birçok işlemin belli bir düzen içinde yürütülmesi sonucu ortaya çıkar.

Örneğin otomobil üretimi yapılan bir fabrikada birçok farklı yerde yapılmış olan parçalar bir hat üzerinde bir araya getirilerek nihai ürün olan otomobil üretilmiş olur.

Sanayi üretimi sanayi devriminin ortaya çıktığı 1850'lerden 1970'lere kadar ekonomilerin çekici gücünü oluşturmuş ve GSYH içinde en ağırlıklı kesim haline gelmiştir.

Sanayi üretimini; imalat sanayisi üretimi (M_{ip}), inşaat sanayisi üretimi (B_{ip}) ve diğer sanayi üretimi (O_{ip}) olarak üç alt kaleme bölerek ele alabiliriz:

$$I_p = M_{ip} + B_{ip} + O_{ip}$$

Sanayi üretimi için üretim fonksiyonunu da bu kez büyük harflerin altına sanayi kesimini ifade etmek üzere *i* harfi yazarak şöyle formüle etmek mümkün olabilir:

$$Y_i = f(T_i, L_i, K_i)$$

2.5.2. Sanayi Kesimi Üretim Değeri

Türkiye'de GSYH içindeki payı yüzde 30'lar düzeyinde olan sanayi kesiminin kendi içindeki dağılımında en ağırlıklı alt kesim imalat sanayisi alt kesimidir. Tablo 7, sanayi üretiminin değerlerini göstermektedir.

Tablo 7: Türkiye'de Sanayi Üretiminin Değerleri
(Cari fiyatlarla milyar TL)

	2006	2007	2008
İmalat Sanayisi (M_{ip})	130,4	141,9	153,1
İnşaat Sanayisi (B_{ip})	35,8	41,0	44,8
Diğer Sanayi Kesimleri (O_{ip})	22,5	26,6	32,1
Toplam Sanayi Üretimi (I_p)	188,7	210,4	230,0
GSYH (Alıcı fiyat)	758,4	843,2	950,2

Buna göre yukarıdaki denklemi yeniden yazıp sayılarla ifade edecek olursak, 2008 yılı için sanayi üretimi denklemini şöyle ifade edebiliriz:

$$I_p = M_{ip} + B_{ip} + O_{ip}$$

230,0 = 153,1 + 44,8 + 32,1

Bu durumda Türkiye'de sanayi üretiminin yaklaşık yüzde 67'si imalat sanayisi alt kesiminin üretimine dayanmaktadır.

2.6. S_p = Hizmet Üretimi

2.6.1. Hizmet Kesimi

Maddi niteliği bulunmaksızın alım satımı yapılabilen faaliyetler hizmet olarak adlandırılır, bu faaliyetlerin toplamına da hizmet kesimi adı verilir. Doktorluk, avukatlık hizmeti hizmet üretiminin tipik örnekleridir. Bununla birlikte, taşımacılıktan montaja, bakım onarımdan bankacılığa, sigortacılıktan bilgisayar programı yapımcılığına kadar uzanan bir yelpaze de hizmet üretiminin içine girmektedir. Bu kesimin en yaygın bileşeni ticaret alt kesimidir. Bu kesimi ticaret (T_p), ulaştırma, depolama ve haberleşme (TC_p), mali aracı kuruluşlar (FI_p), kamu hizmetleri (PS_p) ve diğer hizmetler (OS_p) olarak ayrıma tabi tutarsak hizmet üretimini şöyle bir denklemle ifade etmemiz mümkün olur.

$$S_p = T_p + TC_p + PI_p + GS_p + OS_p$$

Hizmetler kesimi üretimi için üretim fonksiyonunu büyük harflerin altındaki *s*'ler hizmet kesimini ifade etmek üzere şöyle yazmak mümkün olabilir:

$$Y_s = f(T_s, L_s, K_s)$$

2.6.2. Hizmet Kesimi Üretim Değeri

Türkiye'de GSYH içindeki payı yüzde 55 düzeyinde olan hizmetler kesiminin kendi içindeki dağılımında en ağırlıklı alt kesim ticaret alt kesimidir. Tablo 8 hizmetler kesiminin üretim değerlerini göstermektedir. Buna göre denklemi yeniden yazıp sayılarla ifade edecek olursak, 2008 yılı için hizmet üretimi denklemini şöyle gösterebiliriz:

$$S_p = T_p + TC_p + PI_p + GS_p + OS_p$$

550,2 = 116,2 + 134,8 + 33,1 + 36,3 + 229,8

Tablo 8: Türkiye'de Hizmetler Kesimi Üretiminin Değerleri
(Cari fiyatlarla milyar TL)

	2006	2007	2008
Ticaret (T_p)	94,9	103,1	116,2
Ulaştırma, depolama ve haberleşme (TC_p)	104,1	117,6	134,8
Mali aracı kuruluşlar (FI_p))	21,9	27,4	33,1
Kamu hizmetleri (GS_p)	29,6	33,0	36,3
Diğer hizmetler (OS_p)	166,5	199,5	229,8
Toplam Hizmet Üretimi (S_p)	417,0	480,6	550,2
GSYH (Alıcı fiyat)	758,4	843,2	950,2

Diğer hizmetler başlığı altında toplanan hizmetlerin en büyük payı almasının nedeni konut sahipliği ve eğitim gibi hizmetlerin burada yer almasıdır.

2.7. Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri, Vergi Ve Sübvansiyonlar

GSYH'nin üretim değerleri açısından hesaplanmasında son iki kalem dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ile vergi ve sübvansiyonlardır.

Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri bankaların müşterilerinden aldıkları ücret Ve komisyonlardır. Bunların GSYH'den düşülmesi gerekir. Buna karşılık vergilerin ve sübvansiyonların da eklenmesi gerekir.

Yukarıda üretim yoluyla tarım, sanayi ve hizmetler için ayrı ayrı yaptığımız hesaplamaları bütüne getirip de toplam GSYH'ye ölçmeye yöneldiğimizde bunları da hesaplara katmamız gerekir.

2.8. Toplam Üretim Fonksiyonu

Buraya kadar üç kesim için ayrı ayrı olmak üzere yazdığımız üretim fonksiyonlarını bütün kesimler için bir araya getirirsek şöyle bir denkleme dönüştürmemiz mümkün olabilir:

$Y = f(T, L, K)$

Bu bize bu üç kesimde, ya da daha kestirme bir ifadeyle ekonominin tümünde yapılan üretimin fonksiyonunu gösteriyor.

2.9. Üretim Kesimlerine İlişkin Parçaların Bir Araya Getirilmesi

Buraya kadar, üretim açısından tek tek kesimleri ele alarak her birinde üretimin nasıl yapıldığını anlatmaya çalıştık. Şimdi, üretim açısından anlattıklarımızı bir araya getirerek sistemin nasıl çalıştığını topluca gösterelim.

Yukarıda konu edilen üretim kesimlerinin üretim değerleri ile yani tarım kesimi üretimi (A_p), sanayi kesimi üretimi (I_p), hizmetler kesimi üretimi (S_p) ile vergi ve sübvansiyonlar ile mali aracılık hizmetlerinin toplamı (M_t) bize üretim açısından ölçülmüş olan GSYH'yi verir.

$Y = A_p + I_p + S_p + O$

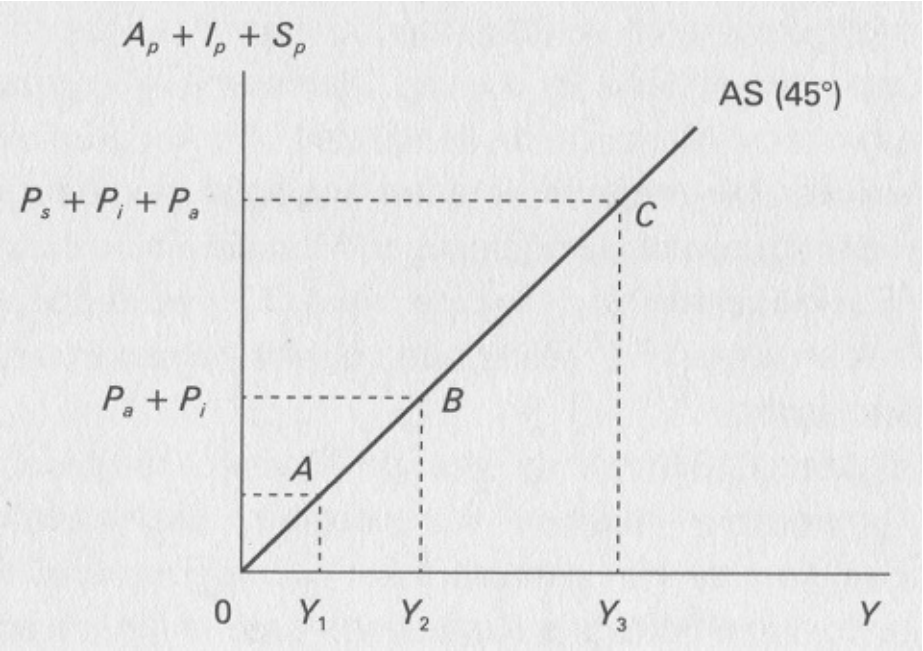
Bunu her bir üretim kesiminin alt kesimlerini gösterecek biçimde daha açık olarak yazarsak, şöyle bir eşitliğe ulaşırız:

$Y = TAO_t + B_t + O_{ap} + M_{ip} + B_{ip} + O_{ip} + T_p + TC_p + FI_p + GS_p + O_{sp}$

Bu kesimlerin her birinde yapılan fiziksel üretimin piyasa değeri yani fiyat cinsinden toplamı bize o toplumun belirli bir dönemde (bir yıl ya da üç aylık ölçümler olabilir) ne kadar toplam üretim değeri yarattığını gösterir.

Şimdi yukarıdaki özet eşitliği ya da dengeyi bu kez de geometrik olarak gösterelim (Şekil 19). Bunu yapmak için Kartezyen koordinat sisteminden yararlanacağız. Dikey eksene üretim kesimlerinin üretim değerlerini, yatay eksene de geliri koyarsak bu iki eksenin kesiştiği orijin noktasından 45 derecelik

açıyla geçen çizgi bize toplam üretimi ya da toplam arz eğrisini (AS) verecektir. Bu eğrinin açısının 45 derece olmasının nedeni iki eksene aynı uzaklıkta olmasındandır. Eğri iki eksene de aynı uzaklıktadır çünkü üretim değerlerinin toplamı tanım gereği (yukarıdaki denklem) gelire eşittir.

Şekil 19: 45 Derecelik Arz Eğrisi

Eğer bu ekonomide yalnızca tarımsal üretim yapılıyor olsaydı, üretim değeri P_a yaratılan GSYH'ye (Y_1) eşit olacaktı (*A* noktası). Tarımsal üretimin yanında sanayi üretimi de yapılıyor olsa, $P_a + P_i$), bu kez GSYH, Y_2'de olacaktı (*B* noktası). Bunlara ek olarak hizmet kesimi üretimi de söz konusu olduğunda üretim değeri $P_s + P_i + P_a$ ve GSYH de Y_3 olacak demektir (*C* noktası).

$Y = A_p + I_p + S_p + O$ denklemine göre, belirli bir dönemde kesimlerde üretilen değerler ve vergi ve sübvansiyonlar ile mali aracılık hizmetlerinin toplamı tanım gereği aynı dönemde yaratılan gelire eşit olmaktadır. (Burada yer alan O, kategoriler dışı kalan kalemleri ifade etmektedir, burada kesimlere dağıtılmış olarak varsayılmış ve şekilde ayrıca gösterilmemiştir.)

SOSYALİST EKONOMİ TEORİSİ

Sanayi devriminin yarattığı işgücü sömürüsü kapitalizme karşı alternatiflerin ve o arada Marksizmin güç kazanmasına yol açtı. Marksizm de kendinden önceki bütün ekonomi okulları gibi değerin nereden doğduğu ya da değeri neyin yarattığı sorusuyla uğraşmıştır. Marksizmin bu soruya yanıtı David Ricardo'nun yanıtıyla aynıdır: Emek değeri yaratan tek unsurdur. Bir malın değeri o mala harcanan emek bedeline eşittir.

Karl Marx, 1818 yılında Trier'de (Prusya Krallığı) doğdu. Komünizmin kuramsal kurucusudur. Birçok politik ve sosyal konuda fikri olmakla beraber, en çok Komünist Manifesto'nun (1848) giriş cümlesinde özetlediği tarih analiziyle tanınır: "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşımları tarihidir." Marx, bütün eski sosyoekonomik sistemlerde olduğu gibi kapitalizmin de kendini yok etmeye yol açacak içsel dinamikler yaratacağını öne sürmüştür. Nasıl ki kapitalizm eskimiş feodalizmin yerini aldıysa, sınıfsız bir toplum olan komünizm de geçiş sürecinden sonra onun yerini alacaktır.

Marx, sosyoekonomik değişimlere belirli bir tarihsel zorunluluk perspektifinden bakıyordu: Kapitalizm, yapısal durumunun dinamiği ve çatışması sonucu yerini komünizme kesin olarak bırakacaktır.

Kapitalizmin kriz yaratacağını öngören Karl Marx, *Das Kapital* başta olmak üzere çeşitli eserlerinde bu konuya değinmiştir. Marksist teoriye göre kapitalist sistem şu nedenlerle krizle karşılaşabilir: (1) Kârın düşme eğilimi ortaya çıkar. Sermayenin birikimi, sermaye kullanımının giderek artmasına yol açar. Diğer her şeyin sabit olduğu bir ortamda sermayedeki bu artış, emekten elde edilen artık değerin düşmesi ve dolayısıyla da kâr oranının düşmesiyle sonuçlanır. Bu da kapitalizmin krize girmesine neden olur. (2) Düşük tüketim kapitalizmde krize neden olabilir. Eğer kapitalistler emekçilere karşı sınıf savaşımında üstünlük sağlarlarsa, ücretleri düşürmeye ve emek kullanımını ve dolayısıyla artık değeri artırmaya çalışırlar. Bunun sonucunda tüketici talebi düşer ve yetersiz toplam talep kapitalizmde krize neden olur. (3) Aşırı üretim de kapitalizmde krize neden olabilir. Marx bu nedenlerin kapitalizmin normal gidişi içinde mutlaka ortaya çıkacağını ve dolayısıyla kapitalist sistemin kriz yaratacağını öngörmüştür.

Marx'ın bu öngörüleri doğru çıkmış ve kapitalizm her üç nedenle de krizlere girip çıkmıştır. Bununla birlikte, sistemin küreselleştiği bir ortamda krizin nedenleri farklılaşmış, daha çok finansal sistem krizlerine dönüşmüştür. Kuşkusuz, her türlü krizin altında aşırı kâr hırsının varlığından, yani bir anlamda Marx'ın sözünü ettiği kârların düşme eğiliminden söz etmek mümkündür. Bütün bunlara karşın, kapitalizmin esnek yapısı sistemin girdiği krizlerden (bazen Marksist araçları da kullanarak) çıkmasını sağlamıştır.

Sosyalist ekonomi teorisinin Marx dışında önde gelen düşünürleri arasında Friedrich Engels, Ludwig Feuerbach, Ernest Mandell, Oskar Lange ve Maurice Dobb sayılabilir. Özellikle Lange ve Dobb, klasik ekonomi teorisiyle Marksist ekonomi teorisini bağdaştırmaya dönük

çalışmalar yapmışlardır.

Sosyalist ekonomik model kapsamlı biçimde Rusya'da (Sovyetler Birliği) 1917 ile 1980'ler arasında uygulanma olanağı bulmuştur. Lenin ve onun ardından gelen liderler sosyalist ekonomi modelini uygulamışlar, kamu mülkiyetinin ve üretiminin egemen olduğu, piyasa sisteminin yerini planlamaya dayalı bir sistemin aldığı bir düzen kurmuşlardır. Başlarda oldukça başarılı görünse de, model zaman içinde piyasa sisteminin yerini tutamayan, gereksiz üretimleri destekleyen, gerekli olanları desteklemeyen bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. 1980'lerde başlayan sistemik çözülme, sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar varmış ve bu birliğe dahil olan ekonomilerin (Rusya da dahil) tekrar piyasa sistemine dönme çabası içine girmeleriyle sonuçlanmıştır.

Bugün dünyada adı sosyalist olsa da Marx'ın anladığı anlamda sosyalist ekonomik sistem uygulayan ülke yoktur.

3. HARCAMALAR YA DA $Y = C + I + G + (X - M)$

3.1. C = Tüketim

3.1.1. Tüketim Ve Tüketici

Tüketim, bir faydanın elde edilmesi için bir mal veya hizmetin kullanılarak yok edilmesi eylemine denir. Söz konusu yok etme çok kısa süreli olursa yok edilen mala tüketim malı, uzun süreli olursa dayanıklı tüketim malı adı verilir. Tüketim eylemini yapan kişiye tüketici denir. Bütün insanlar tüketicidir. Tüketim, insanın en eski eylemidir. Çünkü insanın yaşamını sürdürebilmesi için tüketmesi gerekir. Hava alırken, su içerken, yemek yerken, elbise giyerken, bir sanat eserini izlerken hep tüketim eylemi yapmış oluruz.

Öte yandan, Adam Smith'in deyişiyle "tüketim bütün üretim eylemlerinin nihai sonu ve amacıdır." Bu çerçeveden bakıldığında ekonomik faaliyetin en önemli belirleyicisinin tüketim olduğu anlaşılmaktadır.

Ekonomi bilimi açısından tüketim denince daha çok tüketim eyleminde kullanılmak üzere bir mal ya da hizmete yapılan harcama anlaşılır. Yani insanın giymek üzere satın aldığı bir cekete para ödemesi tüketim eyleminin tamamlanması için yeterli kabul edilir. O ceketi giyip giymemesi önemli değildir.

Tüketim (C), gelirin (Y) iki farklı kullanım biçiminden biridir. Diğeri tasarruftur (S). Vergiden sonra kalan geliri, yani harcanabilir geliri Y_d ile ifade ettiğimizde şöyle yazabiliriz:

$Y_d = C + S$ (1)

Bunun anlamı, harcanabilir gelirin tüketim ve tasarruf olarak

kullanılabileceğidir. Bu eşitlikten giderek şöyle bir eşitlik daha yazmak mümkündür:

$C = Y_d - S$ (2)

Kısacası tüketim, harcanabilir gelirin tasarrufa ayrılan miktarından sonraki bölümüdür. Yani harcanabilir gelir arttıkça tüketim de artar. Öte yandan harcanabilir geliri (Y_d) şöyle ifade etmemiz mümkündür:

$Y_d = Y - T$ (3)

Bu son eşitliği (3)'teki Y_d'nin yerine koyalım ve bunu (2)'ye taşıyalım:

$C = Y - T - S$ (4)

Buradan şöyle yazabiliriz:

$Y = C + S + T$ (5)

Bu son eşitlik bize GSYH'nin tüketim, tasarruf ve vergilerin toplamına eşit olduğunu gösterir. (4) numaralı denklem bize bir ekonomide toplam özel tüketim harcamalarını hesaplayabilmek için gerekli denklemi sağlar.

3.1.2. Tüketim Eğilimi

Yukarıda özetlendiği biçimiyle gelir, tüketim harcamalarının başlıca belirleyicisidir. O halde tüketim harcamaları, kullanılabilir gelirin bir fonksiyonudur. Bu fonksiyonel ilişkiyi şöyle gösterebiliriz:

$C = f(Y_d)$

Bu fonksiyonel ilişkide, kullanılabilir gelir miktarına bağlı olduğu için tüketim bağımlı değişkeni, kullanılabilir gelir ise bağımsız değişkeni ifade eder.

Keynes'in *Genel Teori*'de ortaya koyduğu ifadeyle belirtmek gerekirse, tüketimin gelirle olan bu fonksiyonel ilişkisi tüketim eğilimi diye adlandırılabilir. Tüketim eğilimini (*PC*) şöyle formüle etmemiz mümkündür:

$PC = C / Y_d$

Yani tüketim harcamaları kullanılabilir gelire bölündüğünde ortaya çıkan oran tüketim eğilimini gösterir. 1.000 TL geliri olan birinin tüketim harcamalarının 800 TL olduğunu düşünelim.

$PC = 800 / 1.000 = 0,8$

Harcanabilir gelirdeki bir birimlik artışın neden olduğu tüketim harcaması birimi artışına **marjinal tüketim eğilimi** adı veriliyor. Eğer bir kişinin gelirinde 1 TL'lik artış olmuş ve bu artış o kişinin tüketim harcamalarında 0,70 TL'lik artışa neden olmuşsa, bu kişi elde ettiği ek 1 TL'nin 0,70 TL'sini tüketime, 0,30 TL'sini de tasarrufa ayırıyor demektir.

Marjinal tüketim eğilimi (*MPC*) şöyle formüle edilir:

$MPC = dC / dY$

Yani tüketimdeki artışın gelirdeki artışa oranı bize marjinal tüketim eğilimini verir. Yukarıdaki sayısal örneği bu formüle uygularsak marjinal tüketim

eğilimini şu şekilde hesaplamış oluruz:

$MPC = 0,70 / 1,00 = 0,7$

Marjinal tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında değişir.

Bir ekonomideki bütün kişilerin ve özel kesimi oluşturan kuruluşların tüketim harcamalarını toplayıp da GSYH'ye bölersek ekonominin toplam tüketim eğilimini elde etmiş oluruz.

Türkiye ekonomisinin 2008 yılındaki GSYH'si 950 milyar TL, özel tüketim harcamaları toplamı ise 662 milyar TL'dir. Bu durumda Türkiye'nin tüketim eğilimi:

$PC_{Türkiye2008} = 662 / 950 = 0,6968$

yani yüzde 70 olarak bulunur.

Buna göre Türkiye ekonomisinde yaratılan her 100 TL'lik gelirin 70 TL'lik bölümü özel tüketim harcamalarına gitmektedir.

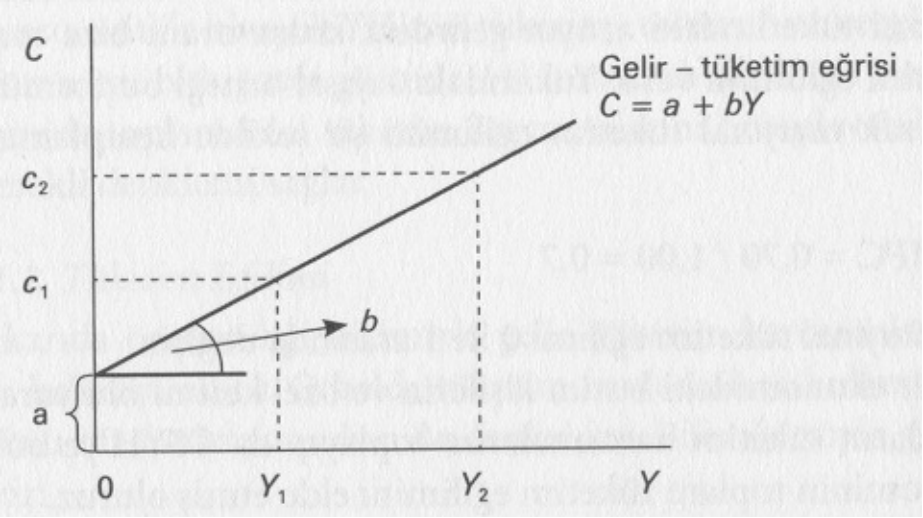
3.1.3. Tüketim Fonksiyonu

Tüketim fonksiyonu, farklı gelir düzeylerinde tüketime yönelik olarak yapılan harcamaları ortaya koyan bir ilişkidir.

Her ne kadar tüketim harcamaları gelirin bir fonksiyonu olsa da, hiç gelir olmadığı hallerde de yaşamak için gerekli tüketimi yapmak şart olduğu için tüketim harcamalarının gelirden bağımsız bir bölümü vardır. Bunu da işin içine katarsak karşımıza şöyle bir formül çıkar:

$C = a + bY$

Burada *a*, gelirden bağımsız olarak yapılması gereken tüketim harcamalarını gösteren bir katsayıdır, *b* ise tüketim eğilimini gösterir. Bunu bir şekle taşıyalım (Şekil 20).

Şekil 20: Tüketim Fonksiyonu (kısa dönem)

İnsan hiç geliri olmasa bile yaşamını sürdürmek için tüketmek zorunda

olduğu için, tüketim eğrisi gelirin sıfır olduğu ve tüketimin *a* kadar olduğu bir yerden başlar. *a* kadarlık tüketim harcaması yapacak kaynağı ya borçlanarak veya eski tasarruflarından ya da varsa servetinden kullanarak sağlar. Öte yandan tüketim eğrisinin eğimi bize gelir artışının ne kadarlık bir tüketim harcaması artışına neden olduğunu gösterir. Bunu ölçebilmek için tüketim eğrisinin yatay eksenle yaptığı açının tanjantını almamız gerekir ki buna tüketim eğrisinin eğimi (ya da yukarıda değindiğimiz gibi tüketim eğilimi) denir. Bu da *b* katsayısıyla gösterilir. Yani tüketim, gelirden bağımsız bir bölüm ile gelire bağımlı bir bölümün toplamından oluşur.

a'nın sıfıra eşit olduğunu düşünerek yukarıda Türkiye için verdiğimiz sayısal örneği uygulayalım:

$C = a + bY$

$C = 0 + 0{,}6968\ (950) = 662$ milyar TL

tüketim harcaması bulunur. Buradaki *b* katsayısı eğrinin eğimini, yani marjinal tüketim eğilimini gösterir.

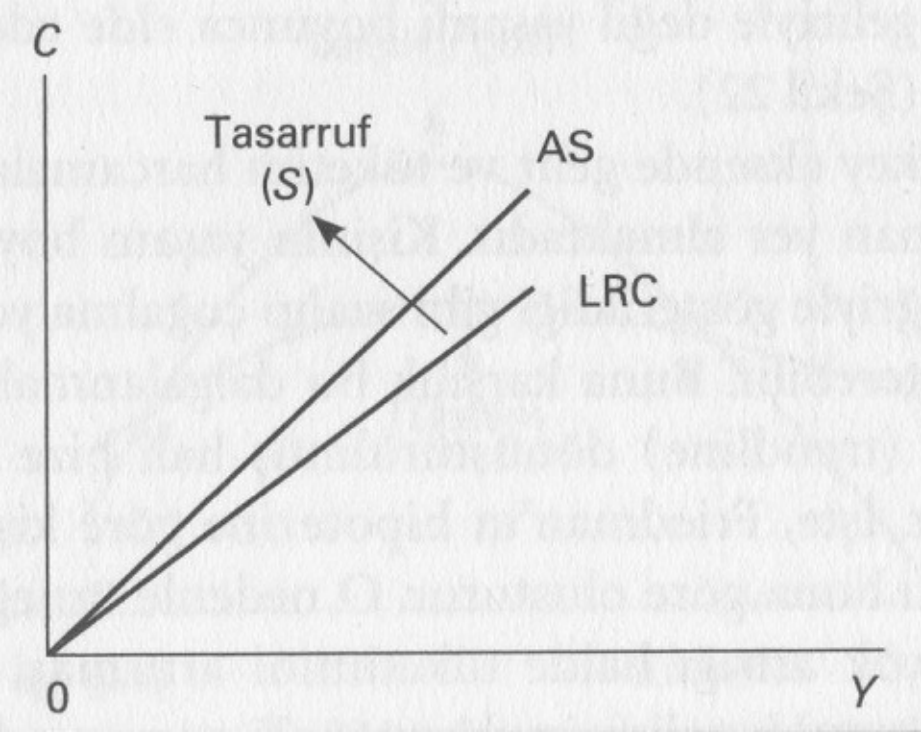
Simon Kuznets'e (1971 Nobel ekonomi ödülü sahibi) göre tüketim harcamaları ile gelir arasındaki orantı, yani tüketim eğilimi, yıllar boyunca aşağı yukarı sabit bir eğilim gösterir. Bunun böyle olup olmadığını Türkiye ekonomisi verileriyle test edelim.

Tablo 9: Türkiye'de Tüketim Eğilimi
1 ve 2 numaralı sütunlar milyar TL)

Yıllar	GSYH (1)	Özel Tüketim H.(2)	Tüketim Eğilimi (2/1)
2000	166,7	117,5	0,70
2001	240,2	164,3	0,68
2002	350,5	238,4	0,68
2003	454,8	324,0	0,71
2004	559,0	398,6	0,71
2005	648,9	465,4	0,72
2006	758,4	534,8	0,70
2007	843,2	597,7	0,71
2008	950,2	662,2	0,70

Tablo 9 bize dokuz yıllık bir seriden hareketle Türkiye'de tüketim eğiliminin yüzde 70 dolayında olduğunu, yeni her 100 TL'lik gelirin 70 TL'sinin tüketime harcandığını ve yıllar itibariyle bu eğilimin çok az sapma gösterdiğini, dolayısıyla Kuznets'in tezinin doğru olduğunu gösteriyor. Uzun dönemde tüketim fonksiyonu biraz daha farklı bir şekil alır (Şekil 21). Şekilde toplam arz eğrisi (*AS*) ile uzun dönem tüketim fonksiyonu eğrisi (*LRC*) arasında kalan

bölüm tasarrufu (*S*) gösteriyor.

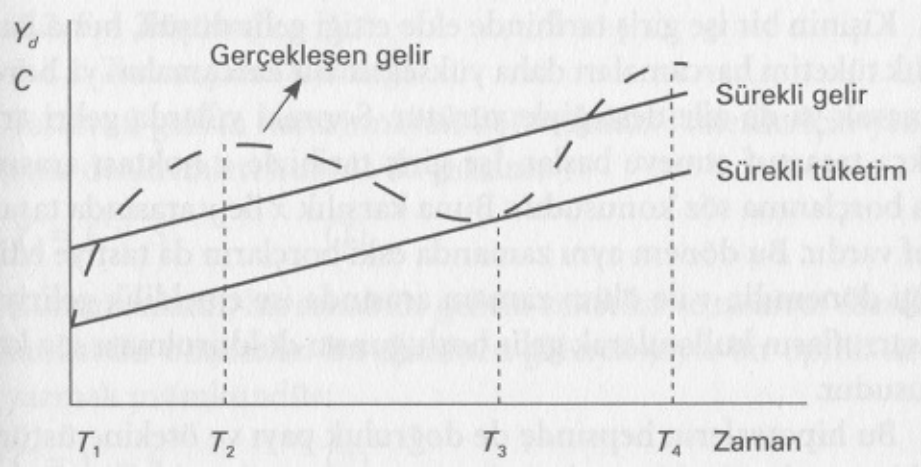
Şekil 21: Tüketim Fonksiyonu (uzun dönem)

3.1.4. Tüketim Harcamalarıyla İlgili Hipotezler

Tüketim fonksiyonuyla ilgili olarak buraya kadar anlatılanlar, yani tüketim harcamalarının gelirin bir fonksiyonu olduğuna ilişkin yaklaşım aslında **Keynesyen mutlak gelir hipotezi**nin (absolute income hypothesis) bir özetidir. Keynesyen yaklaşım kısa döneme ilişkin analizlerde doğru olmakla birlikte, uzun dönemde bazı açılardan geçerliliğini yitirmektedir. Uzun dönemde tüketim harcamalarıyla cari gelir arasındaki ilişki kısa dönemdeki sıkı ilişki niteliğini yitirmektedir.

James Duesenberry, **göreli gelir hipotezi** (relative income hypothesis) adı verilen yaklaşımında, tüketimle gelir arasındaki ilişkinin doğru olduğunu, fakat esas alınan gelirin cari gelir değil, o zamana kadar elde edilmiş en yüksek gelir tutarı olduğunu öne sürmüştür. Duesenberry ile başlayan bu arayış sonraki dönemlerde de devam etmiş ve uzun dönemli ilişkileri açıklayabilmek için cari gelirden çok uzun dönemli gelir miktarı esas alınmaya başlanmıştır.

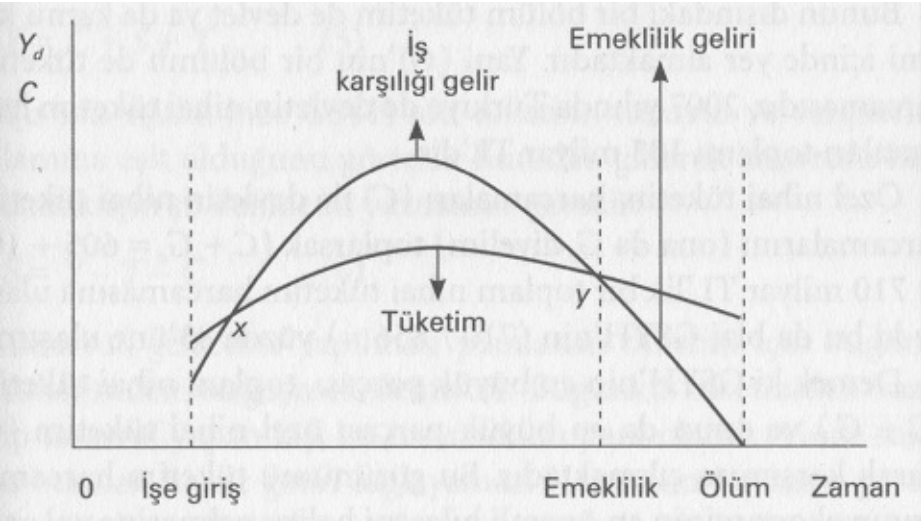
Bu yaklaşımlardan biri bir başka Nobel ödüllü iktisatçı Milton Friedman'a ait olan **sürekli gelir hipotezi**dir (permanent income hypothesis). Friedman'a göre bir kişinin tüketim harcamaları onun cari geliriyle değil yaşamı boyunca elde edeceği geliriyle orantılıdır (Şekil 22).

Şekil 22: Sürekli Gelir Hipotezi (Milton Friedman)

Şekilde dikey eksende gelir ve tüketim harcamaları, yatay eksende de zaman yer almaktadır. Kişinin yaşam boyu elde ettiği gelir, kırıklı eğriyle gösterildiği gibi azalıp çoğalma yoluyla dalgalanmalar gösterebilir. Buna karşılık bu dalgalanmaların bir eğilim çizgisine (trendline) dönüştürülmüş hali bize sürekli gelir çizgisini verir. İşte, Friedman'ın hipotezine göre kişi sürekli tüketim kalıbını buna göre oluşturur. O nedenle örneğin T_2 zamanında geliri çok arttığı halde tüketimini artırmaz, tasarrufunu artırır, buna karşılık gelirinin düştüğü T_3 zamanında da tüketimini azaltmaz, T_2 zamanındayken yaptığı tasarrufla burada oluşan gelir boşluğunu doldurarak tüketim düzeyini korumaya devam eder.

Benzer bir yaklaşım Franco Modigliani tarafından ortaya atılmış olan **yaşam boyu gelire bağlı tüketim hipotezi**dir (life cycle income hypothesis). Bunu da bir şekille açıklayalım (Şekil 23).

Şekil 23: Yaşam Boyu Gelire Bağlı Tüketim Hipotezi (Modigliani)

Bu hipotezin temel dayanağı da, kişilerin tüketim harcamalarını cari

dönemde elde ettikleri gelire göre değil, yaşam boyu elde edecekleri gelire göre biçimlendirdikleridir.

Kişinin bir işe giriş tarihinde elde ettiği gelir düşük, buna karşılık tüketim harcamaları daha yüksektir. Bu harcamaları ya borçlanarak ya da aile desteğiyle yürütür. Sonraki yıllarda geliri arttıkça tasarruf etmeye başlar. İşe giriş tarihiyle *x* noktası arasında borçlanma söz konusudur. Buna karşılık *x* ile *y* arasında tasarruf vardır. Bu dönem aynı zamanda eski borçların da tasfiye edildiği dönemdir. *y* ile ölüm zamanı arasında ise emeklilik geliriyle tasarrufların kullanılarak gelir boşluğunun doldurulması söz konusudur.

Bu hipotezlerin hepsinde de doğruluk payı ve ötekine üstünlükler vardır. Bu hipotezleri ele almanın temel nedeni, makroekonomik açıdan GSYH'nin en büyük bileşenini oluşturan tüketim giderlerinin niteliklerini doğru saptayabilmek ve analizleri bu saptamalara göre yapabilmektir.

3.1.5. Türkiye'de Tüketim Harcamaları

2007 yılı sonunda (ex post) Türkiye'nin GSYH'si üretim ve harcamalar yöntemiyle 856 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamalarda özel nihai tüketim harcamalarının (*C*) toplamı 605 milyar TL olarak elde edilmiştir. Yani Türkiye'nin özel tüketim harcamaları toplamı GSYH'sinin (605 / 856 =) yüzde 70'i dolayındadır.

Bunun dışındaki bir bölüm tüketim de devlet ya da kamu kesimi içinde yer almaktadır. Yani (*G*)'nin bir bölümü de tüketim harcamasıdır. 2007 yılında Türkiye'de devletin nihai tüketim harcamaları toplamı 105 milyar TL'dir.

Özel nihai tüketim harcamaları (*C*) ile devletin nihai tüketim harcamalarını (ona da G_c diyelim) toplarsak ($C + G_c$ = 605 + 105 =) 710 milyar TL'lik bir toplam nihai tüketim harcamasına ulaşırız ki bu da bizi GSYH'nin (710 / 856 =) yüzde 83'üne ulaştırır.

Demek ki GSYH'nin en büyük parçası, toplam nihai tüketim ($C + G_c$) ve onun da en büyük parçası özel nihai tüketim (*C*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görünümü tüketim harcamalarının ekonominin en önemli bileşeni haline gelmesine yol açar.

3.2. S = Tasarruf

3.2.1. Tasarrufan Dayanağı

Tasarruf, gelirin harcanmayan bölümüdür. Tüketim için yazdığımız denklemleri burada da yazalım:

$Y_d = C + S$ (1)

Bunun anlamı, harcanabilir gelirin tüketim ve tasarruf olarak kullanılabilir olmasıdır. Bu eşitlikten giderek şöyle bir eşitlik daha yazmak mümkündür:

$C = Y_d - S$ (2)

Kısacası tüketim, harcanabilir gelirin tasarrufa ayrılan miktarından sonraki bölümüdür. Yani harcanabilir gelir arttıkça tüketim de artar. Öte yandan kullanılabilir geliri (Y_d) de şöyle ifade etmemiz mümkündür:

$Y_d = Y - T$ (3)

Bu son eşitliği (3)'teki Y_d'nin yerine koyalım ve bunu (2)'ye taşıyalım:

$C = Y - T - S$ (4)

Buradan şöyle yazabiliriz:

$Y = C + S + T$ (5)

Bu son eşitlik bize GSYH'nin tüketim, tasarruf ve vergilerin toplamına eşit olduğunu gösterir. Buradan giderek tasarrufu hesaplamak için şu denklemi yazmamız gerekir:

$S = Y - T - C$ (6)

Tasarruf, gelecekte yapılması planlanan tüketim için bugünkü tüketimden vazgeçmek demektir. Bugünkü tüketimden vazgeçip tasarruf yapan kişi bu tasarrufunu para olarak evinde saklarsa bundan hiçbir getiri sağlayamaz. Hatta tam tersine o paranın satın alma gücünden enflasyon oranında bir kayba uğramış olur. Oysa bu tasarrufunu bankaya mevduat olarak yatırırsa veya tahvil ve bono alırsa faiz; hisse senedine yatırırsa temettü gibi getiriler elde eder. Bu durumda bu tasarrufları başkaları kullanmış olur.

Bu tasarrufları kullananlar genellikle yatırım ya da tüketim ihtiyaçları için fon arayan kişi ya da kurumlardır. O nedenle, tasarrufun karşılığı yatırım olarak düşünülür. Bununla birlikte, Türkiye gibi gelişme yolundaki ülkelerde döviz gibi, altın gibi bazı değerler evde saklanır. Bunların ekonomik faaliyetten çekilmiş değerler olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak, bunu stok değişken olarak, yani geçmişten beri gelen bir birikimin toplam değeri olarak düşünür de yeni tasarrufların, yani akım değişken olarak gelen tasarrufun bankalara ya da diğer getiri getiren alanlara yatırıldığını varsayarsak en azından bu kadar bölümü yatırımlar için kaynak oluşturur.

3.2.2. Tasarruf Eğilimi

Gelir, tıpkı tüketim harcamalarında olduğu gibi tasarrufun da başlıca belirleyicisidir. O halde tasarruf da tüketim harcamalarındaki gibi kullanılabilir gelirin bir fonksiyonudur. Bu fonksiyonel ilişkiyi şöylece gösterebiliriz:

$S = f(Y_d)$

Bu fonksiyonel ilişkide, kullanılabilir gelir miktarına bağlı olduğu için tasarruf bağımlı değişkeni, kullanılabilir gelirse bağımsız değişkeni ifade eder.

Tasarrufun gelirle olan bu fonksiyonel ilişkisi tasarruf eğilimi olarak belirtilebilir. Tasarruf eğilimini (*PS*) şöylece formüle etmemiz mümkündür:

$PS = S / Y_d$

Yani tasarrufları kullanılabilir gelire böldüğümüzde karşımıza çıkan oran tasarruf eğilimini gösterir. 1.000 TL geliri olan bir kişinin tasarrufunun 200 TL olduğunu düşünelim.

$PS = 200 / 1.000 = 0,2$

Yani bu kişinin tasarruf eğilimi yüzde 20'dir. Tasarruf eğilimi 0 ile 1 arasında bir orandır. Her ikisi de gelirin kullanım biçimi olduğuna göre tasarruf eğilimini tüketim eğiliminin tersi olarak ifade etmek de mümkündür. Örneğin tüketim eğilimi 0,8 ise, tasarruf eğilimini görelim:

$PS = 1 - PC$

$PS = 1 - 0,8 = 0,2$

Kullanılabilir gelirdeki bir birimlik artışın neden olduğu tasarruf artışına **marjinal tasarruf eğilimi** adı verilir. Eğer bir kişinin gelirinde 1 TL'lik artış olmuş ve bu artış o kişinin tasarrufunda 0,30 TL'lik artışa neden olmuşsa, bu kişi elde ettiği ek 1 TL'nin 0,70 TL'sini tüketime, 0,30 TL'sini de tasarrufa ayırıyor demektir.

Marjinal tasarruf eğilimi (*MPS*) şöyle formüle edilir:

$MPS = dS / dY$

Yani tasarruftaki artışın gelirdeki artışa oranı bize marjinal tasarruf eğilimini verir. Yukarıdaki sayısal örneği bu formüle uygularsak marjinal tasarruf eğilimini hesaplamış oluruz:

$MPS = 0,30 / 1,00 = 0,3$

Marjinal tasarruf eğilimi 0 ile 1 arasında değişir.

Bir ekonomideki bütün kişilerin ve özel kesimi oluşturan kuruluşların tasarruflarını toplayıp GSYH'ye bölersek ekonominin toplam tasarruf eğilimini elde etmiş oluruz.

Türkiye ekonomisinin 2008 yılındaki GSYH'si 950 milyar TL, özel tüketim harcamaları toplamı ise 662 milyar TL'dir. Bu durumda Türkiye'nin tüketim eğilimine bakalım:

$PC_{Türkiye2008} = 662 / 950 = 0,6968$

Türkiye'nin tüketim eğilimi yaklaşık yüzde 70 olarak bulunur. Bunu $PS = 1 - PC$'de yerine koyarsak tasarruf eğilimini şöyle hesaplarız:

$PS = 1 - 0,70 = 0,30$

Buna göre Türkiye'de tasarruf eğilimi yüzde 30'dur. Ne var ki bu tasarruf yalnızca özel tasarrufları (*S*) değil, kamu kesiminin toparladığı zorunlu tasarrufları da (*T*) kapsar. Özetle, Türkiye ekonomisinde yaratılan her 100 TL'lik gelirin 30 TL'lik bölümü özel kesim tasarrufları ve kamu kesiminin vergi olarak topladığı zorunlu tasarruflardan oluşmaktadır.

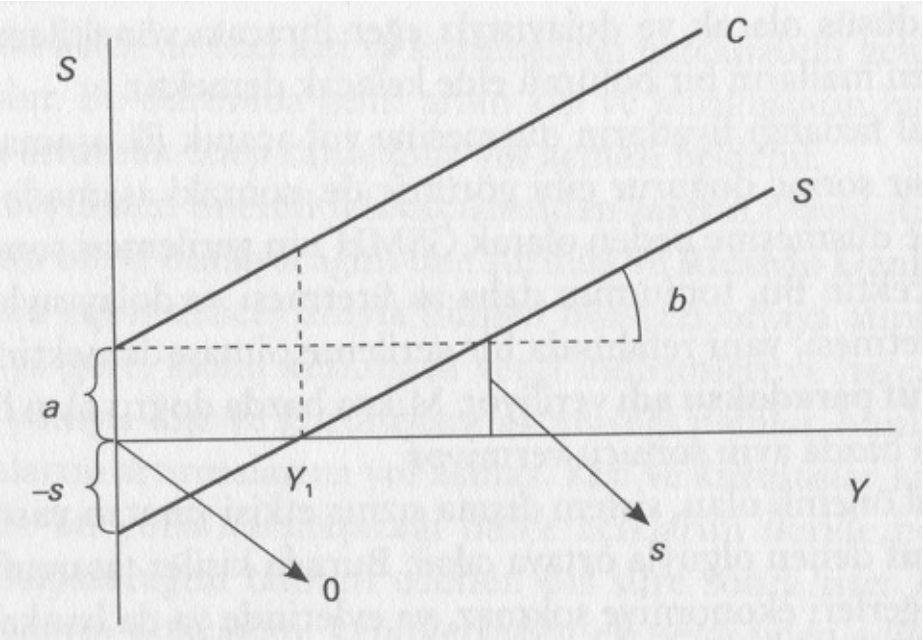
3.2.3. Tasarruf Fonksiyonu

Tasarruf, yukarıdaki denklemde gösterdiğimiz gibi gelirin tüketime harcanmayan bölümü ise o zaman gelirle tasarruf arasında fonksiyonel bir ilişki var demektir. Bu durumda şöyle bir fonksiyonel ilişki yazmamız mümkündür:

$S = f(Y)$

Yani makro anlamda toplam tasarruf, toplam gelirin bir fonksiyonudur.

Çok düşük gelirlerde tasarruf söz konusu olmaz. Yani geliri elde eden tamamını tüketime harcar. Hatta düşük gelir düzeylerinde eksi tasarruf, yani borçlanarak tüketim yapılması söz konusudur. Gelir artmaya başladıkça tasarruf başlar. Yani tüketim fonksiyonunun tersine, tasarrufta başlangıçta eksi tasarruf söz konusudur. Bu açıdan baktığımızda tasarruf, tüketimin ters imajı gibidir. Şekil 24'te *b* açısının tanjantı bize tasarruf eğilimini verir.

Şekil 24: Tasarruf Fonksiyonu

Şekilde de görüldüğü gibi gelirin sıfır olduğu noktada bile negatif tasarruf söz konusudur. Daha önce gelirin iki kullanım biçimi olduğunu, bunların tüketim ve tasarruf olarak ayrıldığını söylemiştik. Gelirin sıfır olduğu noktada bile insanın yaşamını sürdürmesi için bir tüketim yapması gerektiğine değinmiştik. Bu durumda eksi tasarruf (borçlanma) söz konusu olacaktır. Aksi takdirde, tüketim yapmak ve dolayısıyla yaşamını sürdürmek mümkün değildir. Bu durumda tasarruf fonksiyonu şöyle bir görünüm alır:

$S = -s + (1 - c)Y$

Burada $-s$ eksi tasarrufu, $(1 - c)$ gelirden tüketim düşüldükten sonra kalan miktarı, yani tasarrufu, Y ise geliri göstermektedir. $(1 - c)$ aynı zamanda

doğrunun eğimini yani marjinal tasarruf eğilimini vermektedir.

3.2.4. Tasarrufla İlgili Çeşitli Konular

Kişilerin ya da kurumların tasarruf ederek ileride daha yüksek kazanç sağlamaları mümkündür. Dış kaynak kullanımıyla ilgisi olmayan bir toplumda varsayalım ki bir kişi yıllık 30.000 TL'lık gelirinin tamamını harcamayıp bunun 10.000 TL'sini tasarruf ediyor ve bankaya yatırarak yüzde 10 faiz elde ediyor. Yine varsayalım ki o ekonomide yıllık enflasyon yüzde 5. Bu durumda bu kişi bir yılın sonunda 1.000 TL nominal faiz geliri elde etmiş ve enflasyondan arındırıldığında da 500 TL reel faiz geliri, yani ek satın alma gücü sağlamış olur.

Bu, kuşkusuz bu kişinin lehine bir gelişmeyi ifade eder. Şimdi bütün toplumun aynı işi yaptığını ve eskiden gelirlerinin yüzde 20'sini tasarruf ederken şimdi yüzde 30'unu tasarruf etmeye başladığını düşünelim. Bu durumda toplumun tüketiminde 10 puanlık düşüş olacak ve dolayısıyla eğer ihracata yöneltilemiyorsa üretilen malların bir bölümü elde kalacak demektir.

Mal fazlalığı fiyatların düşmesine yol açarak ilk aşamada yararlı bir sonuç doğurur gibi görünse de, sonraki aşamada üretimin de düşmesine neden olarak GSMH'nin gerilemesi sonucunu getirecektir. Bu, toplumun daha az üretmesi ve dolayısıyla daha az tüketmesi, yani refahında bir gerileme olması demektir. Buna **tasarruf paradoksu** adı veriliyor. Mikro bazda doğru olan her şey makro bazda aynı sonucu vermiyor.

Asıl önemli olan, sistem dışına sızma etkisi yaratan **yastık altı tasarruf** denen olguyla ortaya çıkar. Burada kişiler tasarruf ettikleri değerleri ekonomiye sokmaz, ya evlerinde ya da banka kasalarında saklarlar. Bu değerler ekonomiye girmez çünkü bir başkasına kredi olarak verilmediği için yatırıma dönüşmez.

Bir kişinin her ay elde ettiği 2.000 TL'lik gelirin 500 TL'sini altına yatırıp, aldığı altını banka kasasında sakladığını varsayalım. Bunun etkisi sadece ilk aşamada geçerlidir. Yani kişi 500 TL'lik altın almış, kuyumcu 500 TL'lik bir gelir elde etmiştir. Sonraki aşamada alınan altın banka kasasında herhangi bir yatırıma kaynaklık etmeksizin durmaya başlamıştır. Oysa bu kişi o parayı bankaya yatırsa o para ile mevduat munzam karşılığı resiprokali kadar yatırım yapılacak demektir.[1]

[1] Bu konu *MV* = *PQ*'da açıklanacaktır.

Bir toplumdaki toplam tasarruflar iki kaynaktan oluşur:

1. Özel tasarruflar
2. Kamu tasarrufları

Özel tasarruflar özel kişilerin ve kuruluşların elde ettikleri gelirlerin harcamalarını aşan bölümüdür. Kamu tasarrufları ise özel kişilerden alınan vergilerden oluşur. Yani her iki tasarrufun da kaynağı özel kişi ve kurumların gelirleridir. Kamu kesimi gerek aldığı vergilerde indirim yaparak, gerekse de

harcamalarını artırarak, yani bütçe açığı vererek, özel kişilerden aldığı katkı paylarını azaltır ya da onlara yaptığı ödemeleri artırabilir.

Her iki halde de özel kişi ve kuruluşların harcanabilir gelirleri artmış olur. Bu durumda geliri artan kişi ve kuruluşların harcamalarını artırarak talep canlılığına yol açması beklenir.

19. yüzyılın en önemli iktisatçılarından sayılan David Ricardo, bunun böyle olmayacağını öne sürmüş ve **Ricardo Denkliği** (Ricardian equivalence) adıyla bilinen hipotezi ortaya atmıştır. Ricardo'ya göre, kamu kesiminin vergi indirimleri ve harcama artışları yoluyla kişi ve kuruluşlara aktaracağı paralar, bunların harcamalarını artırmalarına yol açmaz. Kişi ve kuruluşlar kamu kesiminin bu yolla karşılaşacağı bütçe açıklarını ileride borçlanarak kapatacağını tahmin ederler. Bir süre sonra ister istemez vergilerin artacağını, kendilerinden ek vergi talep edileceğini görürler ve harcamalarını artırmayıp bu aktarılan paraları tasarruf olarak tutarlar. Yani bu eylem yalnızca tasarrufların kamu ve özel kesim arasında yer değiştirmesine neden olur, toplam tasarruflar değişmez ve dolayısıyla bu eylem talep artışı doğurmaz.

Ricardo'nun bu hipotezi zaman içindeki çeşitli uygulamalarla test edildi ve doğru olmadığı ortaya çıktı. Her şeyden önce, insanların ekonomik olaylara bakışının bir çeşit kısa dönemli bakış açısıyla sınırlı olduğu anlaşıldı. Yani insanlar gelecekte hükümetin bütçe açığını kapatmak için vergi koyacağını düşünmeksizin, ellerine geçen parayı harcamaya dönüştürebiliyorlar. Ayrıca tasarrufa yönelseler bile tasarruflarını evde saklamayıp bankaya yatıracaklarına göre, başkaları bu parayı ödünç alıp harcamada kullanarak benzer sonuçlar doğmasına yol açıyor.

3.2.5. Türkiye'de Tasarruflar

Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri üçlü makro dengenin özel kesim tasarrufları ile yatırımları arasında tasarruflar aleyhine oluşan önemli farktır. Türkiye, tasarruflarını artıramıyor, buna karşılık yatırımlarını artırıyor ve bu oluştuğu zaman da aradaki farkı cari açıkla karşılıyor.

Tablo 10, tasarrufların milyar TL olarak dökümünü ve GSMH içindeki payını gösteriyor.

Tablo 10: Türkiye'de Özel Tasarrufların Dağılımı

	2004	2005	2006	2007
GSMH (milyar TL)	559	649	758	843
Tasarruflar (milyar TL)	186	219	280	317
TL Tasarruflar	106	142	175	210
YP Tasarruflar	80	77	105	107
Tasarruflar/GSMH (%)	33	34	37	37

(Kaynak: www.tcmb.gov.tr)

Burada bir yanlış anlamayı önlemek için GSMH'nin akım, tasarruflar toplamının ise stok değişken olduğunu belirtelim. Yani GSMH o yıla ait bir büyüklük, tasarruflar toplamı ise geçmişten beri gelen bir büyüklüğü ifade eder. Bu oranı vermekten amacımız ise tasarrufların oransal olarak artıp artmadığını ortaya koymaktır. Böyle bakınca, Türkiye'de özel tasarrufların ne kadar düşük olduğunu görmek mümkün oluyor. Türkiye bir yılda 856 milyar TL'lik GSMH yaratıyor ama kurulduğundan bu yana yapabildiği özel tasarrufun toplamı 280 milyar TL. Bununla birlikte, burada konu edilen tasarrufların yalnızca bankalara yatan mevduat olduğunu dikkate almak gerektir. Bunlara ek olarak mali kesim dışında kalan ve halk arasında "yastık altı tasarrufu" adı verilen önemli miktarda tasarrufun altın ve döviz olarak evlerde, kasalarda saklandığı da bir gerçektir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, harcanabilir gelir (Y_d), tüketim (C) ile tasarrufların (S) toplamına eşittir: $Y_d = C + S$. Kısacası bir kişi eline geçen net geliri (yani vergiler düşüldükten sonra kendisine kullanılabilir olarak kalan miktarı) tüketim ve tasarruf arasında bölüştürür. Alt gelir gruplarında tasarruf ya hiç yoktur ya da negatiftir. Yani kişi, geliri tüketimine yetmediği için açığını borçlanmayla kapatır. Buna karşılık gelir arttıkça tasarruf ortaya çıkmaya başlar. Yüksek gelirlerde daha yüksek tasarruf oranla rı söz konusudur.

3.3. I=Yatırım

3.3.1. Yatırım Kararı

Yatırım, sermayeyi çoğaltma faaliyetidir. Bir imalatçı firmanın elde ettiği kârdan bir bölümünü biriktirip onunla yeni bir torna tezgâhı satın alması o firma açısından yatırımdır. Firma, cari kazancının bir bölümünü kullanmayıp yatırıma ayırarak o dönemde başka işlere harcayabileceği miktarı ertelemiş, ama gelecekte daha fazla kazanacağı bir ortama altyapı sağlamıştır. Bu tür faaliyetin makroekonomi açısından yatırım diye adlandırılması için o tezgâhın yeni olması gereklidir.

Yatırım yalnızca kişi ya da kurumun kendi birikimlerinden ya da özkaynaklarından yapılmaz. Borçlanarak sağlanacak fonlarla da yatırım yapılabilir. Burada önemli olan konu, borçlanarak elde edilecek kaynaklara ödenecek faiz ve benzeri giderlerin toplamının yatırımın sağlayacağı getiriyle karşılaştırılmasında yatırımın getirisinin bir süre sonra bu giderleri aşması beklentisidir.

Yatırım yapılması için her şeyden önce bir karara ihtiyaç vardır. Bir başka ifadeyle, yatırım kararı tüketim kararından daha teknik ve daha kapsamlı bir süreci gerektirir. Yatırım harcaması kararı özel kesim ve kamu kesimi için farklı amaçlara dayanarak alınıyor olabilir.

Özel kesimin yatırım kararının tek amacı para kazanmaktır. Yani

yatırdığından fazlasını kazanmak ya da daha açık bir ifadeyle kâr elde etmektir. Kamu kesimi birçok durumda kâr güdüsünü ön planda tutmayan, onun yerine sosyal yarar sağlayacağını düşündüğü yatırımlara girişebilir. Örneğin parasız kullanılan yol yapımı bir kamu yatırımıdır ve kamu kesimine doğrudan bir getiri sağlamaz. Buna karşılık topluma önemli bir yarar sağlar, hatta özel kesim firmalarının o yoldan yararlanmayı planlayarak yatırım yapmasına yol açar.

Kamu kesimi yatırım harcamaları, özel kesimin yatırım harcamalarından bu kadar keskin çizgilerle farklılaştığı için ekonomi biliminde genellikle kamu harcamaları (*G*) kategorisinde cari harcamalar ve transfer harcamalarıyla birlikte ele alınır. O nedenle bu kesimde biz de yalnızca özel kesim yatırım harcamalarını ele alacağız.

Başa dönersek şunu ifade edebiliriz: Özel kesim yatırım harcamalarının tek nedeni para kazanmaktır. Bu ister yeni yatırımlar için girişilmiş bir çaba olsun, isterse mevcut yatırımların verimliliğini artıracak yenileme, bakım veya onarım yatırımları için olsun değişmez. İlkinde kâr elde etmek için yapılmış bir yatırım, ikincisinde ise kâr elde eden bir yatırımı yenileyerek kârı sürdürme veya artırma çabası söz konusudur.

Yatırım kararı alınırken üç konu önemlidir: (1) Yatırımın maliyeti, (2) yatırımın getirisi ve (3) beklentiler. Yatırımın maliyeti iki ayrı şekilde ölçülür. İlkinde yatırım için yapılacak toplam harcamaların maliyeti hesaplanır. Buna yatırımın normal maliyeti diyebiliriz. Diyelim ki bir firma çeşitli tarım ürünleri yetiştirmek için havalandırma düzenine ve otomatik sulama sistemine sahip bir sera yaptırmakta ve bu sera 50.000 TL'ye mal olmaktadır. Bu durumda bu yatırımın normal maliyeti 50.000 TL'dir. Ne var ki bu hesaplama, firmaya yatırım kararı alması için yol göstermez. Bu yalnızca yatırımın kaça mal olacağını gösterir. Bu yatırımın yapılıp yapılmayacağı kararı ileride ne kadar getiri sağlayacağına bakılarak alınır. Burada hesaba alınması gereken konu ikinci maliyet ölçüsü olan yatırımın alternatif maliyetidir. Bir yatırımın alternatif maliyeti, o yatırıma harcanacak toplam paranın yatırımda kullanılmak yerine mevduat olarak bankaya, devlet tahviline ya da hisse senetlerine yatırılmasıyla getireceği faiz veya temettü geliridir. Burada dikkat edilmesi gereken faiz, nominal faiz değil reel faizdir. Reel faiz, nominal faizin enflasyondan arındırılmış halidir ve şöyle bir formülle hesaplanır:

Reel faiz = $i - p_e$

Burada i nominal faizi, p_e de dönem sonunda beklenen enflasyonu gösterir. Yıllık nominal faizin yüzde 5 ve yıl sonunda beklenen enflasyonun yüzde 3 olduğunu varsayarak reel faizi hesaplayalım:

$r = 5 - 3 = 2$

Reel faizi yüzde 2 olarak buluruz. Bununla birlikte, bu hesaplama biçimi düşük oranlar için geçerlidir. Yüksek oranların egemen olduğu ortamlarda hesaplamayı şöyle bir formülle yapmak daha anlamlı sonuçlar verir:

$r = [(1 + i) / (1 + p_e)] - 1$

Yıllık nominal faizin yüzde 15, yıl sonu beklenen enflasyonun yüzde 10 olduğunu varsayarak reel faizi hesaplayalım:

$r = [(1 + 0,15) / (1 + 0,10)] - 1 : 0,045$

Reel faizi yüzde 4,5 olarak buluruz.

Yıllık reel faizin yüzde 4,5 olduğunu, seranın teknik ömrünün 10 yıl olduğunu ve her yıl 3.000 TL kâr sağlayacağını varsayalım. Bu firma 50.000 TL'sini faize yatırsa her yıl 2250 TL basit reel faiz elde edecek, sera yatırımına yatırırsa her yıl 3.000 TL kâr elde edecek demektir. Bu durumda firma yatırım kararı alacaktır. Buna karşılık reel faizin yüzde 6'ya yükselmesi halinde firma kararsız kalacaktır. Bir başka ifadeyle, karar vermesi için yeni bazı varsayımlar yapmaya ihtiyaç duyacaktır. Örneğin "Faizler böyle devam eder mi? Düşer mi? Üretilecek malların fiyatları ileride artar mı?" gibi birtakım sorulara cevap arayacak ve yatırım kararını buna göre verecektir. Bir başka deyişle, gelecekte kârlılığın artacağına ya da faizlerin düşeceğine ilişkin beklentiler söz konusuysa, ilk anda faiz getirisine göre düşük görünen yatırım getirisiyle bile yatırıma girişmek mantıklı olabilmektedir. Demek ki yatırım kararı alınırken yatırımın geleceğine ilişkin beklentiler de yatırım maliyeti ve getiri kadar yatırım kararında önem taşımaktadır.

Burada yaptığımız analizde konuyu basit tutabilmek için vergi konusuna değinmedik. Gerek faiz getirisinin gerekse de firma kârının üzerindeki vergi yükleri ve bunların değişimleri de yatırım kararını etkileyecek unsurlardır.

Firmalar yatırım kararı vermeden önce birçok yöntem kullanarak bu yatırımın kârlı olup olmayacağına bakar ve öyle karar verirler. En çok kullanılan iki yöntem net bugünkü değer yöntemi (NPV) ve içsel getiri oranı yöntemidir (IRR). Her ikisi de faizi temel alan hesaplama yöntemleridir.

3.3.2. Sermayenin Marjinal Etkinliği

Yatırım kararını etkileyen bir başka ölçüt de sermayenin marjinal etkinliğidir. Yatırıma eklenecek son sermaye biriminin belirli bir dönemde sağlayacağı getiriye (r) sermayenin marjinal etkinliği (MEC) deniyor. Buna göre sermayenin marjinal etkinliği 0,2 dendiği zaman yatırıma 1 TL'lik ek sermaye konulduğunda yüzde 20 oranında yani 20 kuruş getiri elde edileceğinin anlaşılması gerekiyor. Eğer sermayenin bu şekilde yatırımda kullanılması yerine borç verilmesi halinde bundan daha yüksek bir faiz getirisi elde ediliyorsa, o zaman bu ek sermayeyi koymanın anlamı kalmamaktadır. Diyelim ki 1 TL'nin yıllık faiz getirisi yüzde

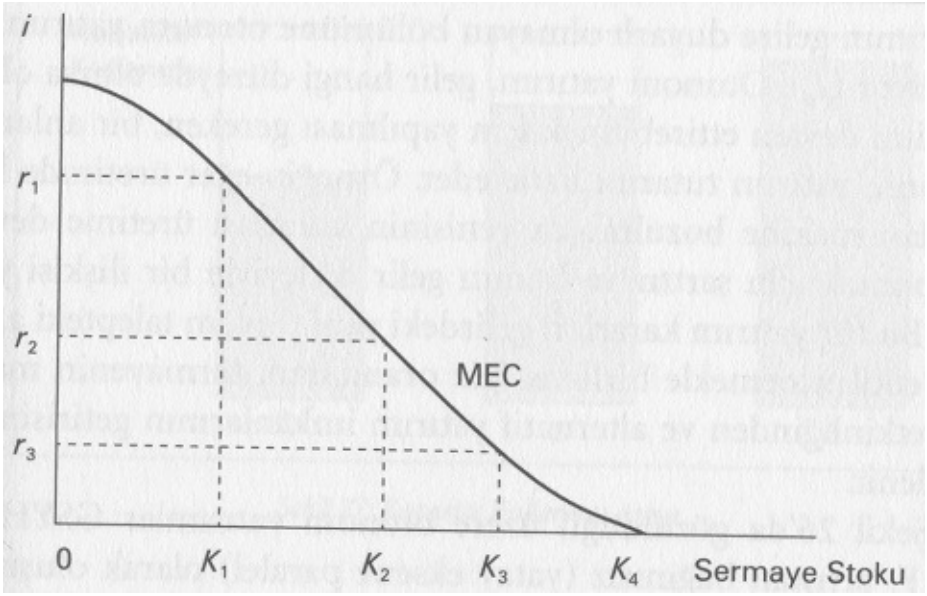
25, yani 25 kuruş ise o zaman bu sermayeyi yatırıma eklemek yerine borç olarak vermek daha akıllıca olacaktır. Yani;

r > *i* ise yatırım kararı alınacak,

r < *i* ise yatırım yapılmayacak,

r = *i* ise yatırımcı kararsız kalacaktır.

Keynes tarafından ekonomik analize getirilen sermayenin marjinal etkinliği yaklaşımında sermayenin son biriminin hesaba katılmasının nedeni, Keynesyen ekonominin ekonomide azalan marjinal getiri ilkesini geçerli olarak kabul etmesidir. Bunu da bir şekil yardımıyla gösterelim (Şekil 25).

Şekil 25: Sermayenin Marjinal Etkinliği (MEC)

Yatırım arttıkça bunun içine giren sermaye miktarı da artmaktadır (OK_1'den OK_3'e doğru). Bu artış aynı zamanda sermayenin getirisini de düşürmektedir (r_1'den r_3'e doğru). Yatırım tutarı artıp da eklenen sermaye tutarı K_4'e geldiğinde sermayenin getirisi 0'a düşmekte ve bundan öteye yatırım yapmak anlamını yitirmektedir.

Görüleceği üzere, hangi yaklaşım esas alınırsa alınsın, yatırım kararını en çok etkilediği düşünülen faktör faiz oranlarıdır. Yani girişimci yatırım kararı almadan önce gelirdeki artışa bakmakla birlikte bir yandan da faize göre hesaplama yapmaktadır. Bu çok normaldir. Çünkü yatırımı borçlanarak yapacaksa ödeyeceği faizden fazla getiri elde ediyor olması, yatırımı kendi kaynağıyla yapıyorsa bu kaynağı borç olarak verdiğinde elde edeceği faizden fazla getiri elde ediyor olması gereklidir.

3.3.3. Yatırım Çeşitleri

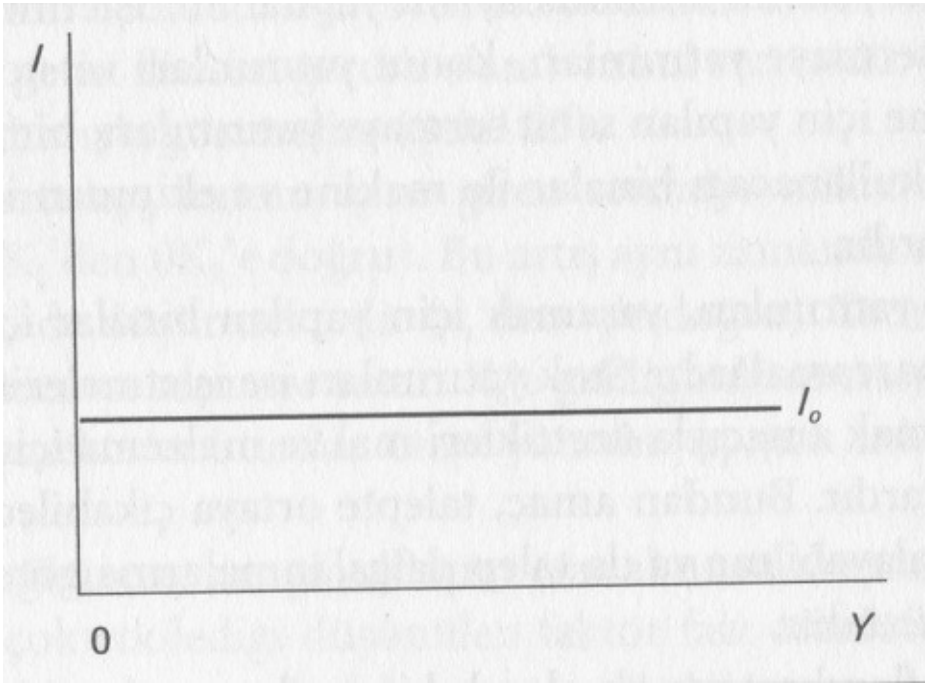
Üç çeşit yatırım arasında ayrım yapılabilir. İşletme için yapılan sabit sermaye

yatırımları, konut yatırımları ve stok yatırımlırı. İşletme için yapılan sabit sermaye yatırımları, bir işletmenin üretimde kullanacağı binalar ile makine ve ekipman için yaptığı harcamalardır.

Konut yatırımları, yaşamak için yapılan binalar için gerçekleştirilen harcamalardır. Stok yatırımları ise işletmelerin elde stok bulundurmak amacıyla ürettikleri mal ve malzeme için yaptıkları yatırımlardır. Bundan amaç, talepte ortaya çıkabilecek ani artışları karşılayabilme ya da talep dalgalanmalarına göre davranabilme güdüsüdür.

Bu sınıflandırmaya ek olarak bir başka ayrımı iki çeşit yatırım arasında yapabiliriz: Otonom yatırım ve uyarılmış yatırım. Yatırımın gelire duyarlı olmayan bölümüne otonom yatırım adı veriliyor (I_o). Otonom yatırım, gelir hangi düzeyde olursa olsun üretimi devam ettirebilmek için yapılması gereken, bir anlamda zorunlu yatırım tutarını ifade eder. Örneğin eğer üretimde kullanılan makine bozulmuşsa yenisinin alınması üretime devam edebilmek için şarttır ve bunun gelir düzeyiyle bir ilişkisi yoktur. Bu tür yatırım kararları gelirdeki yani toplam talepteki artıştan etkilenmemekle birlikte, faiz oranından, sermayenin marjinal etkinliğinden ve alternatif yatırım imkânlarının getirisinden etkilenir.

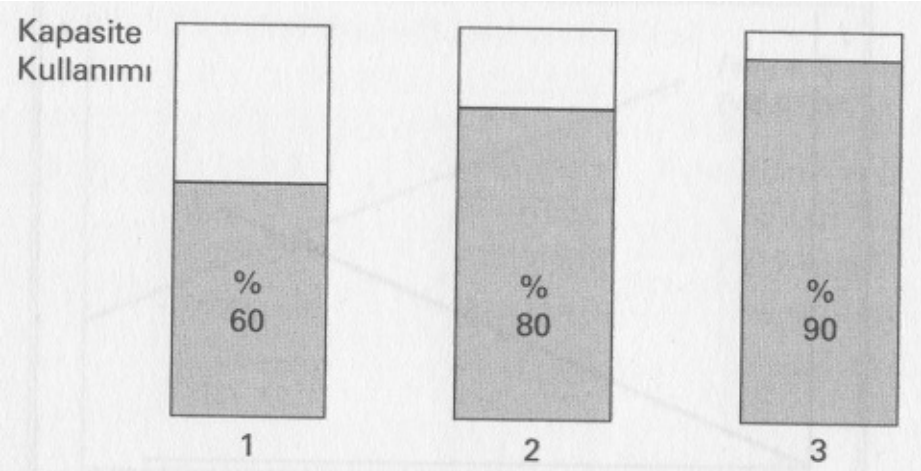
Şekil 26'da görüldüğü üzere otonom yatırımlar GSYH'deki (Y) artıştan bağımsız (yatay eksene paralel) olarak oluşmaktadır.

Şekil 26: Otonom Yatırım

Otonom yatırımlar dışındaki yatırım kararları GSYH'deki değişmelerden etkilenebilir. GSYH büyüyorsa talep de artacağı için üretimin de artırılması yönünde eğilimler belirir. Üretimin artırılması iki biçimde olabilir. Eğer kapasite

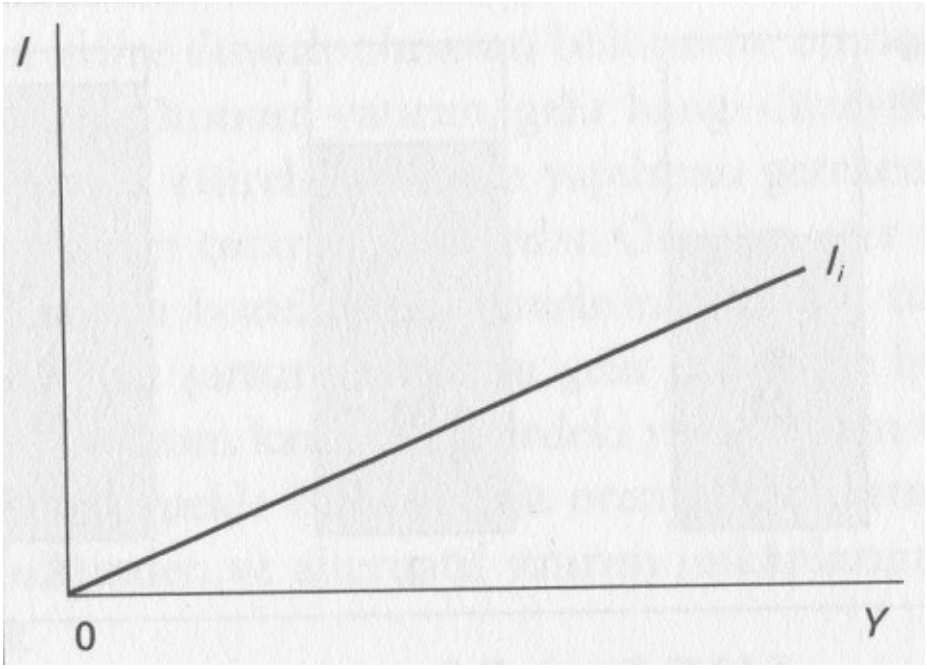
kullanımının artırılması yoluyla üretimin artırılması mümkün olursa kapasite kullanımı artırımına gidilebilir. Eğer bu mümkün değilse yeni yatırım yapılabilir. Daha fazla üretim yapmak üzere mevcut üretim kapasitenin kullanılmayan bölümünü de kullanmak suretiyle üretim artışına yönelmek yatırım değildir. Buna karşılık, gelir artışına eşlik edecek üretim artışı sağlamak için yapılacak yatırımlar uyarılmış yatırımdır.

Şekil 27: Kapasite Kullanımı Artışı

Kapasite kullanımı artırımını bir şekil yardımıyla gösterebiliriz. Şekil 27'de 1 numarayla gösterilen zaman diliminde bir fabrikanın yüzde 60 kapasiteyle çalışarak üretim yaptığı, daha sonra GSYH'deki artışın yarattığı talep genişlemesine cevap verebilmek için üretimini kapasite kullanımını artırarak yükselttiği görülüyor. Söz konusu fabrika yeni bir yatırım yapmaksızın kapasite kullanımını Önce yüzde 80'e sonra da yüzde 90'a artırmakta, böylece yeni bir yatırım yapmaksızın üretimini artırarak artan talebi karşılamaya çalışmaktadır. Eğer ekonomideki üretim gücünün tümünde bu tür artışlar olursa üretim de artacak ve dolayısıyla yeni yatırım yapılmaksızın büyüme sağlanmış olacaktır.

GSYH'de ortaya çıkan artışın yarattığı talep canlanmasını karşılamaya yönelik olarak yatırım artışı ortaya çıkıyorsa bune uyarılmış yatırım (I_i) deniyor. Burada artık mevcut kapasitenin artırılması yoluyla değil, yeni kapasiteler yaratılmasına yönelik yatırımlar söz konusudur. Bu yatırım kararlarını uyaran da GSYH'deki artışlardır.

Şekil 28: Uyarılmış Yatırım (I_i)

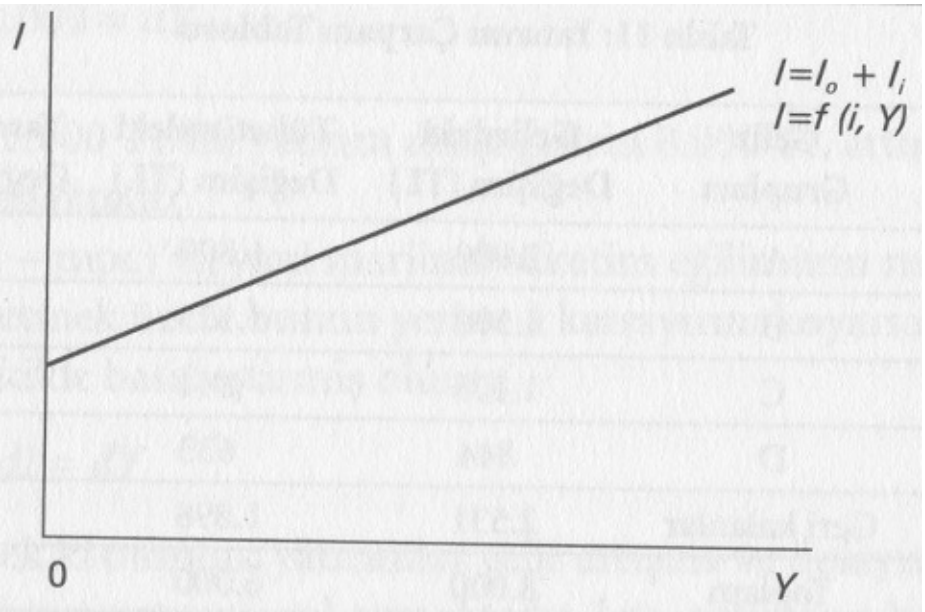
Şekil 28'de görüldüğü gibi uyarılmış yatırım (I_i), GSYH'deki (Y) artışla birlikte artan bir eğilim göstermektedir. Yani GSYH'deki artışlarla uyarılarak artmaktadır. Yatırımın bu parçası (I_i) bu çerçevede gelirin bir fonksiyonu olmaktadır.

$I_i = f(Y)$

Otonom yatırımlar (I_o) ile uyarılmış yatırımları (I_i) topladığımızda toplam yatırımları (I) buluruz:

$I = I_o + I_i$

Bunu her iki yatırımı üst üste toplayarak bir şekil yardımıyla da gösterebiliriz (Şekil 29).

Şekil 29: Toplam Yatırımlar

Bu son şekil bize aynı zamanda **yatırım fonksiyonu**nu da verir. Otonom yatırımlar gelirden bağımsız olsa da faizin bir fonksiyonudur, yani;

$I_o = f(i)$

Uyarılmış yatırımlar ise hem gelirin hem de faizin fonksiyonudun

$I_i = f(i, Y)$

Buna göre toplam yatırımlar da faizin ve gelirin bir fonksiyonu olarak yazılabilir:

$I = f(i, Y)$

Yani gelir arttıkça yatırımlar da artar.

3.3.4. Yatırım Çarpanı

Çarpanla ilgili yaklaşım ilk kez John M. Keynes'in *Genel Teori* adlı kitabında ortaya konulmuştur. Yatırım çarpanı, otonom yatırım harcamalarında ortaya çıkan bir birimlik artışın gelirde yaratacağı artışın çok daha fazla olacağını anlatan bir kavramdır. Yatırım çarpanının etkisini bir örnekle açıklayalım. Diyelim ki bir ekonomide marjinal tüketim eğilimi 0,75 ve dolayısıyla marjinal tasarruf eğilimi 0,25'tir. Şimdi bu ekonomide yeni bir yatırım yapıldığını ve bu yatırımla ilgili 2.000 TL tutarındaki ilk ödemenin *A* ailesinin eline geçtiğini, yani *A* ailesine gelir olduğunu varsayalım. *A* ailesi bu 2.000 TL'nin 0,25'ini yani 500 TL'sini marjinal tasarruf eğilimine uygun olarak tasarrufa ayıracak ve kalan 0,75'i olan 1.500 TL'sini marjinal tüketim eğilimine uygun olarak tüketim harcamasında kullanacaktır. Diyelim ki A'nın harcaması olan bu 1.500 TL *B* ailesine gelir olmuşsa, *B* ailesi de bu gelirin 0,25'ini yani 375 TL'sini tasarrufa ayıracak, kalan 1.125 TL'sini tüketimde kullanacaktır. Bu

böyle devam eder. Bu gelişimi Tablo 11'de gösterelim.

Tablo 11: Yatırım Çarpanı Tablosu

Yatırım (TL)	Gelir Grupları	Gelirdeki Değişim (TL)	Tüketim. Değişim (TL)	Tasarruf. Değişim (TL)
2.000	A	2.000	1.500	500
	B	1.500	1.125	375
	C	1.125	844	281
	D	844	633	211
	Geri kalanlar	2.531	1.898	633
2.000	Toplam	8.000	6.000	2.000

Tablodan izlenebileceği gibi, otonom yatırımlarda ortaya çıkan 2.000 TL'lik artış, toplamda 8.000 TL'lik gelir artışına neden olmakta ve yine toplamda tüketim harcamaları 6.000 TL artarken, tasarruflar da 2.000 TL artış göstermektedir.

Otonom yatırımları (I_o), toplam geliri *Y* ve ortaya çıkan değişimi de *d* olarak tanımlarsak, mpc de marjinal tüketim eğilimini ifade ettiğine göre süreç şu şekilde işlemiş olmaktadır:

1 / (1 - mpc) $dI = dY$

Yani otonom yatırımlardaki 1 birimlik artış, marjinal tüketim eğiliminin (mpc) resiprokali kadar gelir artışına yolaçar.

Yukarıdaki örneğimizde otonom yatırımlardaki artış miktarı 2.000 TL, marjinal tüketim eğilimi 0,75'ti. Buna göre hesaplamamızı yapalım:

1 / (1 - 0,75) 2.000 = dY

4 x 2.000 = dY

Yani 2.000 TL'lik yatırım artışı gelirin 8.000 TL artmasına yol açmış olmaktadır.

1 / (1 - mpc)'yi, yani marjinal tüketim eğiliminin resiprokalini ifade etmek üzere bunun yerine *k* katsayısını koyarsak denklemi şu şekilde basitleştirmiş oluruz.

kI x $dI = dY$

Demek ki otonom yatırımlar gelir artışına ve dolayısıyla ülkenin refahının artışına yol açmaktadır. İşte, yatırımın büyüme ve kalkınma ile ilgisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

3.3.5. Türkiye'de Yatırımlar

Yatırımlar sabit sermaye yatırımları ve stok artışları olarak sınıflandırılıyor. Ekonomik anlamda yatırım dendiğinde sabit sermaye yatırımları anlaşılır. Türkiye'de sabit sermaye yatırımları kamu kesimi ve özel kesim sabit sermaye yatırımları olmak üzere iki başlık altında toplanır.

Tablo 12’de Türkiye’de sabit sermaye yatırımlarının son yıllarda izlediği seyir gösterilmektedir. Tabloda yer alan toplam sıraları kesimlerin ve toplam olarak Türkiye’nin yatırım harcamalarını, diğer bütün sıralar da bu toplamlar içinde alt kesim paylarını göstermektedir.

Tablo 12: Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

	2005	2006	2007
Kamu Kesimi (milyar TL)	24,6	30,4	33,4
Özel Kesim (milyar TL)	73,1	91,2	106,9
Kamu + Özel Toplamı (milyar TL)	97,6	123,6	140,3
Kamu kesiminin toplamdaki payı (%)	25,2	24,6	23,8
Özel kesimin toplamdaki (%)	74,8	75,4	76,2

(Kaynak: www.dpt.gov.tr)

Türkiye’de yatırımlar düzenli bir artış içinde gelişmiştir. Özel kesim yatırımları kamu kesimi yatırımlarına göre daha hızlı bir artış sergilemiştir. Kamu kesiminin yatırımları en çok ulaştırma alt kesiminde, özel kesimin yatırımları ise en çok madencilik alanına yoğunlaşmıştır.

3.4. Kamu Kesimi Dengesi

3.4.1. Kamu Giderleri (G)

Kamu giderleri dendiğinde kamu kesimini oluşturan kurumların harcamaları anlaşılır. Kamu giderleri fonksiyonel olarak sınıflandırıldığında başlıca üç ana kalemde ele alınır: Cari giderler, yatırım giderleri ve transfer giderleri. Bunları Türkiye uygulamasını dikkate alarak tek tek inceleyelim:

Kamu kesimi cari giderleri (G_c) terimi özel kesim için kullanılan tüketim giderleri teriminin karşılığıdır. Kamu kesiminin günlük faaliyetini sürdürebilmesi için sürekli olarak yapması gereken giderlerdir. Bunlar da ikiye ayrılır: Personel giderleri ve diğer cari giderler.

Personel giderleri, kamu kesiminde çeşitli hizmetleri görmesi için istihdam edilen memur ve işçilere yapılan ücret, sağlık giderleri, yolluk gibi ödemelerden oluşur. Diğer cari giderler ise kamu binalarının aydınlatılması, ısıtılması, temizliği, kamu görevlilerinin kullandığı arabaların benzin ve bakım giderleri gibi harcamalardan oluşur. **Kamu kesimi yatırım giderleri (G_i)**; kamu kesiminin yaptığı çeşitli yatırımlar için yapılan ödemeleri kapsar.

Kamu kesimi, özel kesimin yapmadığı, başta altyapı yatırımları olmak üzere, birtakım yatırımları yapar. Bunlar havaalanları, yollar, köprüler gibi ortak kullanıma açık tesislerin yanı sıra, hükümet binası, okullar gibi kamu hizmet binalarını da kapsar. Bunların dışında kamu kesiminin mal üretimiyle uğraşan kamu iktisadi teşebbüslerinin yaptığı örneğin fabrika inşaatı da kamu yatırımları arasına girer.

Transfer giderleri (G_t) ise ya karşılıksız olarak veya geçmişte yapılan bir işlemin cari dönemdeki karşılığı olarak ya da ileride verilecek bir hizmete karşılık olmak üzere yapılan ödemelerden oluşur. En tipik örneği emeklilere yapılan maaş ödemeleridir. Kamu kesimi geçmişte çalıştırdığı emeklilerine o çalışmanın karşılığı olarak emeklilik ödemesi yapar. Bu kategoriye giren ödemeler arasında vergi iadeleri, öğrenci kredileri ve kamu kesiminin yaptığı borçlanma karşılığında doğan faiz ödemeleri yer alır.

3.4.2. Kamu Gelirleri (T)

Kamu kesimi yukarıda sayılan giderleri yapabilmek için gelir elde etmek zorundadır. Kamu kesiminin gelirlerini başlıca üç kategoride toplamak mümkündür: Vergi gelirleri, vergi dışı normal kamu gelirleri ve diğer gelirler. Türkiye uygulamasını esas alarak bunları tek tek inceleyelim.

Vergi gelirleri; kamu kesimi gelirlerinin en büyüğüdür. Kamu giderlerine katılmaları için kişilerden ve kuruluşlardan alınan bedele vergi adı verilir. Eğer alınan vergi doğrudan tanımlanabilen bir hizmet karşılığında alınmışsa buna harç, belirli bir işlem karşılığında alınmışsa buna resim adı verilir. Verginin örneği gelir ve kurumlar vergileridir. Bu vergiler, herhangi bir işlem ya da hizmet karşılığında değil, kişinin ya da kurumun kamu hizmetlerine katılmasının bedeli olarak alınır. Resim için örnek damga resmidir. Kişinin vereceği beyannameye yapıştıracağı damga pulu bunun tipik örneğidir. Burada söz konusu beyannamenin verilmesi bir bedele bağlanmış olmaktadır. Harcın örneği tapu harçlarıdır. Kişi tapu hizmetini yaptırmak için bir bedel öder, buna harç denir. Vergiler ayrıca doğrudan ve dolaylı vergiler olarak da ikiye ayrılır. Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler doğrudan vergiler, satış gibi işlemler üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergilerdir.

Vergi dışı normal kamu gelirleri; devletin sahip olduğu taşınmaz malları kiraya vermesinden, kamu iktisadi teşebbüslerine koyduğu sermaye karşılığında aldığı kâr payları ve temettülerden ve benzeri gelirlerden kaynaklanır.

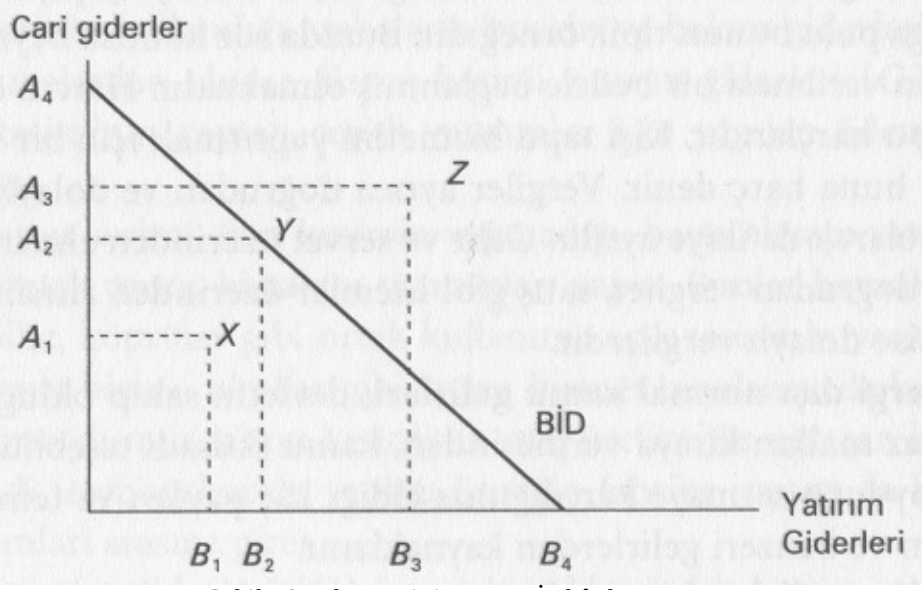
Diğer gelirler; hibeler, bağışlar ve çeşitli fon gelirleri gibi gelirlerden oluşur.

3.4.3. Bütçe (T - G)

Bütçe gelir ve gider tahminlerini ve varsa aradaki farkın nasıl işlem göreceğini ortaya koyan bir belgedir. Kamu kesiminde olduğu gibi özel kesimde de, hatta ailelerde de bütçe söz konusudur. Yalnız kamu kesiminin ötekilerden farkı bütçesinin her yıl yeniden kanunla düzenlenmesidir.

Bütçe aynı zamanda eldeki kaynakların ihtiyaçlara tahsisi açısından bir sınır oluşturur. Kamu kesiminin yalnızca cari giderleri ve yatırım giderleri olduğunu ve topladığı gelirleri bu iki gider kalemi arasında paylaştırdığını düşünelim. Burada, eğer borçlanarak finansman sağlamak tercih edilmiyorsa, toplanacak

olan kamu gelirleri harcamaların sınırını oluşturacaktır.

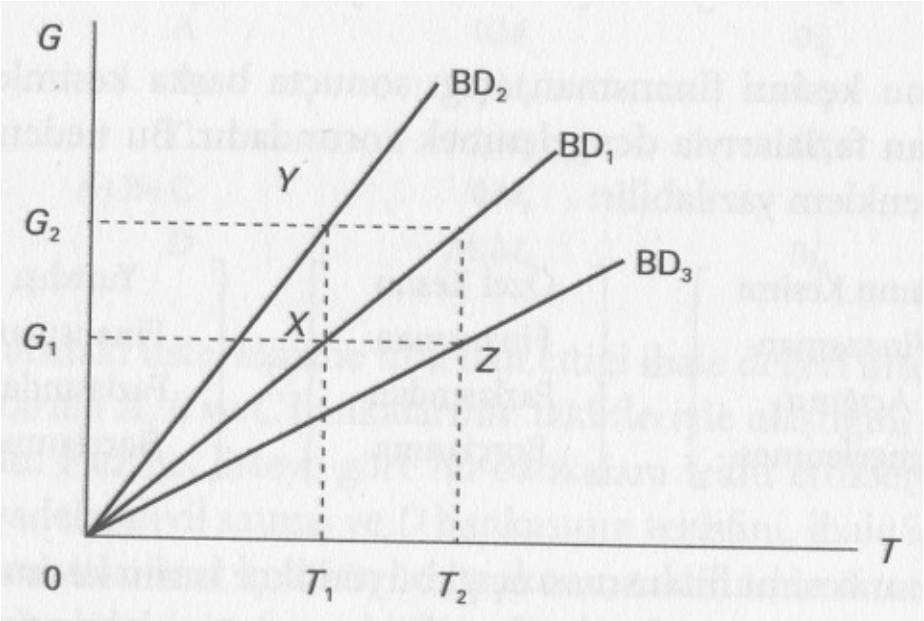
Şekil 30: Ekonominin Bütçe İmkânları Kısıtı

Şekil 30'da dikey eksende cari giderler, yatay eksende yatırım giderleri gösterilmiştir. BİD (Bütçe İmkânları Doğrusu) kamu kesiminin borçlanma dışında kullanabileceği kaynaklarının sınırını göstermektedir. Bu ekonominin yöneticileri eldeki bütün imkânları cari giderleri karşılamak için tahsis ederlerse hiç yatırım gideri yapamayacaklar, buna karşılık OA_4 kadar cari gider yapabileceklerdir. Eldeki bütün kaynakları yatırım giderlerine tahsis ederlerse bu kez hiç cari gider yapamayacaklar, buna karşılık OB_4 kadar yatırım gideri yapabileceklerdir. Ya da kaynakları cari giderler ve yatırım giderleri arasında paylaştırırlarsa örneğin *Y* noktasında olduğu gibi OA_2 kadar cari gider ve OB_2 kadar yatırım gideri yapabileceklerdir. *X* noktası etkin olmayan bir kaynak dağılımını göstermektedir. Çünkü BİD'nin altındadır. BİD'nin altındaki bütün noktalarda ekonomi, kaynaklarını etkin kullanamadığı için hem cari giderleri hem de yatırım giderleri imkânlar ölçüsünde yapamıyor demektir.

Bütçe dengesi gelir ile gider arasındaki farktan oluşur:

Bütçe Dengesi = $T - G$

$T > G$ ise bütçe fazlası; $T = G$ ise bütçe denkliği; $T < G$ ise bütçe açığı söz konusu demektir.

Şekil 31: Bütçe Dengesi, Bütçe Açığı ve Bütçe Fazlası

Şekil 31'de dikey eksende yer alan *G* kamu harcamalarını, yatay eksende yer alan *T* ise kamu gelirlerini göstermektedir. Bu durumda bu iki eksenin orijin noktasından (*O* noktası) 45 derecelik bir açıyla geçen BD_1 doğrusunun üzerindeki noktalar, örneğin *X* noktası, bize denk bütçeyi gösterir. Çünkü bu doğru iki eksene de aynı uzaklıktadır. Yani örneğin OG_1 kadar harcamanın tamamı OT_1 kadar gelirle karşılandığına göre bütçe denk demektir. Buna karşılık BD_2 doğrusu üzerindeki noktalar, örneğin *Y* noktası, açık veren bir bütçeyi gösterir. *Y* noktasında OG_2 kadar gelir toplandığı ve OT_2 kadar harcama yapılması imkânı olduğu halde harcamalar OT_1'de kalmakta ve bütçe G_2G_1 kadar açık vermektedir. BD_3 doğrusu üzerindeki noktalar, örneğin *Z* noktası, fazla veren bir bütçeyi ifade eder. *Z* noktasında gelirler OG_1 kadar olduğu ve bu gelirle OT_1 kadar harcama yapılabileceği halde harcamalar OT_2 kadar olmakta ve bütçe T_1T_2 kadar fazla vermektedir.

Bütçe açık veriyorsa bu açık iki yolla finanse edilebilir: Borçlanarak veya para basarak.

3.4.4. Borçlanarak Finansman

Kamu kesiminin borçlanma gereği (ya da kamu kesimi finansman gereksinimi), kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan farktan dolayı ortaya çıkar.

Kamu kesimi finansman açığının standart tanımı, toplam kamu gelirleriyle, kamu giderleri arasında ortaya çıkan fark olarak verilebilir. Bunu şöylece formüle edebiliriz:

Kamu Kesimi Finansman Dengesi = Kamu Gelirleri - Kamu Giderleri

Kamu kesimi finansman açığı sonuçta başka kesimlerin finansman fazlalarıyla dengelenmek zorundadır. Bu nedenle şöyle bir denklem yazılabilir:

Kamu Kesimi Finansman Açığının Dengelenmesi = Özel Kesim Finansman Fazlasından Borçlanma + Yurtdışı Finansman Fazlasından Borçlanma

Kamu kesimi finansman açığı büyüdükçe kamu kesiminin bu açığı finanse etme yolu olan borçlanma gereğinin de artması kaçınılmaz hale gelir.

Denklemin sağ tarafının ilk parçası, yani "Özel kesim finansman fazlasından borçlanma", bizi kamu kesimi iç borçlanmasına; ikinci parçası, yani "Yurtdışı finansman fazlasından borçlanma" bizi dış borçlanmaya götürür.

Kamu borçlanması iki şekilde yapılır: Dış borçlanma, iç borçlanma.

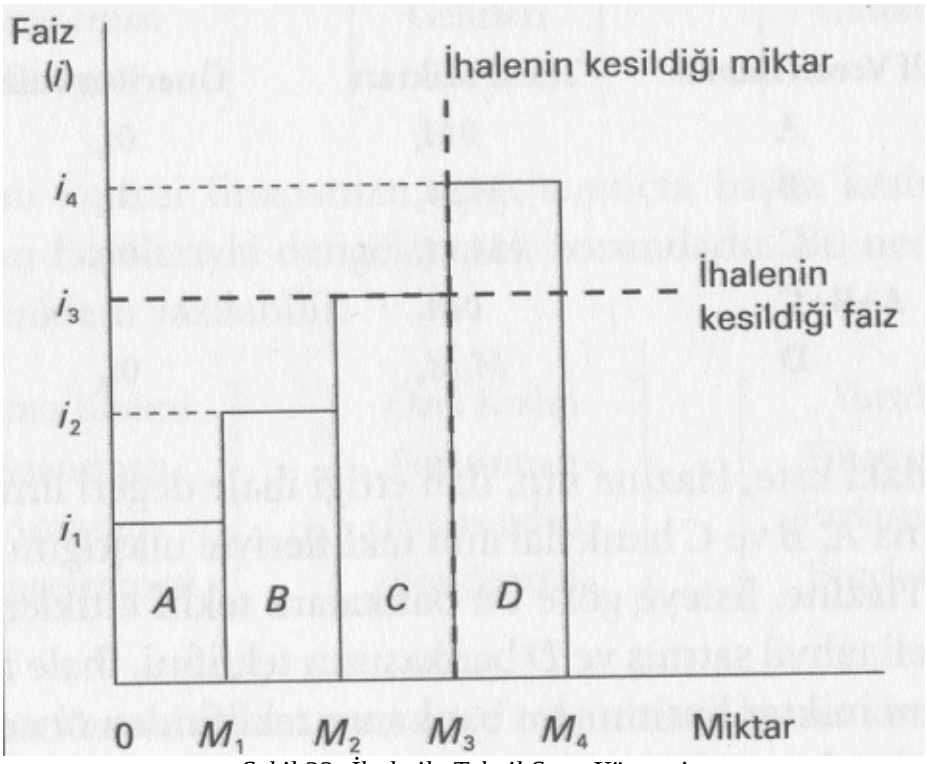
Kamu kesimi iç borçlanmasını, kamu finansman açığının yurtiçi kaynaklardan karşılanması biçiminde tanımlamak mümkündür. İç borçlanma doğrudan doğruya kurumlara yönelebileceği gibi piyasaya da yönelebilir. Bu borçlanma, belirli aralıklarla, kamu kesiminin açıkladığı koşullar altında olabileceği gibi, sürekli ihaleler yapılmak suretiyle de yürütülebilir.

Hazine, kamu kesimi adına hangi vadeyle ve ne miktar borçlanma yapacağını belirleyip ihale açar. İhale sonuçlarına göre ihale için konulan azami miktara ulaşılıncaya kadar, yapılan teklifler kabul edilir ve buna göre teklifi kabul edilenlere ne miktar faiz ödeneceği ortaya çıkar.

4 banka tarafından OM_3 değerinde tahvil almak üzere teklif verildiğini ve her bankanın faiz teklifleri arasında 1'er puanlık fark olduğunu varsayalım.

Teklif Veren Banka	**Teklif Miktarı**	**Önerilen Faiz**
A	OM_1	Oi_1
B	M_1M_2	Oi_2
C	M_2M_3	Oi_3
A+B+C	$\boldsymbol{OM_3}$	
D	M_3M_4	Oi_4

Yukarıdaki liste, Hazine'nin, ilan ettiği ihale değeri limiti olan *OM*, tutarına A, B ve C bankalarının teklifleriyle ulaştığını göstermektedir. Hazine, listeye göre bu bankalara teklif ettikleri kadar bir yıl vadeli tahvil satmış ve D bankasının teklifini, ihale için konulan azami miktar limitine bu bankanın teklifinden önce ulaşılması ve bu bankanın faiz teklifinin diğerlerine göre yüksek olmalı nedeniyle, reddetmiştir. Eğer D bankası, C bankasıyla aynı faiz teklifini vermiş olsaydı ilk iki bankadan sonra kalan M_2M_3 tahvil miktarının C ve D bankaları arasında teklifleri çerçevesinde paylaştırılması gerekecekti.

Şekil 32: İhale ile Tahvil Satış Yöntemi

Şekil 32'de Hazine'nin bir yıl vadeli tahvil ihalesinde bankalarca satın alınmak üzere talep edilen miktarlar değer olarak yatay eksende, buna karşılık talep edilen faiz tutarları da dikey eksende gösterilmektedir. Hazine, bu ihale sonucunda satmak istediği OM_3 tutarındaki tahvili A, B ve C bankalarına farklı faizle satmıştır. D bankası, bu ihalede, teklif ettiği yüksek faiz nedeniyle kâğıt alamamıştır. Eğer Hazine bu ihalede OM_3 kadar değil de OM_4 miktarında tahvil alacak olsaydı o zaman D bankasının teklifini de kabul edecekti.

Kamu kesimi bu tür ihaleli borçlanma dışında da iç borçlanmaya başvurabilir. Bu yöntem, ihale yöntemindeki ihale dönemlerine ve ilan edilen vadelere bağlı olarak, borçlanma yerine zaman zaman satışa çıkarılan tahvillerle çeşitli vadelerde borçlanmayı mümkün kılan bir yöntemdir. Hazine, belirli miktar ve vadelerle çıkaracağı tahvilleri satışa sunar. Bu yöntemde satışa çıkarılan tahviller sabit veya değişken faizli olabilmektedir. Eğer değişken faiz söz konusuysa satılan tahvillerin faizlerinin, ihaleyle satılan tahvillerin faizlerine endekslenmesi en fazla başvurulan yoldur.

Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması bazı ülkelerin izin verdiği bir uygulama olmakla birlikte, bazı ülkelerde parasal disiplini bozacağı gerekçesiyle bu borçlanmaya izin verilmemektedir.

Kamu kesiminin dış borçlanması, kaynakları yönünden ikiye ayrılarak incelenebilir. Bunlar, (i) yabancı devletler veya uluslararası kuruluşlardan

sağlanan dış borçlar, (ii) uluslararası para veya sermaye piyasalarından ya da kısaca dış piyasalardan sağlanan dış borçlardır. İlk grup genellikle daha uzun vade ve daha düşük faizle borçlanmaya olanak sağlayan bir borçlanma türü olduğu halde, ikinci grup piyasa koşullarına göre borçlanma imkânını ifade eder.

Zaman zaman yabancı devletlerden bir miktar borçlanma imkânı olmakla birlikte, daha yaygın olanı, ortaya çıkan bazı olağanüstü durumlarda yabancı devletlerden borçlanmadır. Bu tür borçlanmalar genellikle uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmalardır. Bunlar, bu nitelikleri nedeniyle imtiyazlı borçlanma adıyla da anılmaktadır.

Kamu kesimi ilgili uluslararası kuruluştan ya doğrudan borçlanır ve bu borcu kendisi kullanır veya başka bir kamu kurumuna devrederek onun kullanmasını sağlar, ya da uluslararası kuruluştan borçlanacak olan kamu kurumuna garanti vermek suretiyle, bu kurumun borçlanmasını mümkün kılar.

Dış piyasalardan borçlanma iki ayrı şekilde yürütülebilir. İlkinde, doğrudan doğruya bankalardan kredi talebinde bulunulur. Bu talebin karşılanışı tek bir bankanın kredi vermesi şeklinde olabileceği gibi, birden çok bankanın veya kredi kuruluşunun bir araya gelerek ortaklaşa kredi vermesi şeklinde de olabilir.

Birden çok banka ve/veya kredi kuruluşunun bir araya gelerek, çeşitli hükümler çerçevesinde hem borçlunun yapacağı geri ödemeleri hem de kredinin koşullarındaki değişmeleri birlikte kararlaştıracak şekilde ortaklaşa kredi açmaları işlemine “sendikasyon”, bu tür kredilere de “sendikasyon kredisi” adı verilir.

Kamu kesiminin dış piyasalardan borçlanmasının ikinci şekli uluslararası sermaye piyasalarına tahvil ihraç etmek şeklinde yürütülür. Bu yöntemde ülkenin kredi değerliliği, piyasanın yapısı ve koşullarına ek olarak borçlanmanın zamanını, miktarını ve maliyetini büyük ölçüde etkiler.

3.4.5. Para Basarak Finansman

Kamu kesiminin açığını finanse edebilmesinin ikinci yolu para basarak finansmandır. Bu yol yalnızca kamu kesimine özgüdür. Bir başka ifadeyle, devlet dışında hiçbir kuruluş böyle bir ayrıcalığa sahip değildir. Bununla birlikte, devlet bu ayrıcalığı kullandığında enflasyona neden olduğu için toplumun diğer kesimleri bu yola başvurulmasına karşı çıkarlar.

Para basarak açık finanse etmenin yolu Hazine’nin Merkez Bankası’ndan borçlanmasıdır. Merkez bankaları, geçmişten kalma bir karşılıklılık düşüncesi çerçevesinde parayı bir şeyin karşılığında basarlar. Eskiden karşılık, altın gibi somut bir varlıkken, sonradan bunun yerini devletin itibarı gibi soyut bir kavram almıştır. Son zamanlarda daha çok ekonomik büyüme ile bir paralellik kurup reel büyümeyi karşılayacak kadar para basma eğilimi egemen görünüyor.

Para basarak yapılan finansmanın niçin enflasyonist olduğunu anlamak için başlangıçta verdiğimiz formüllerden birine başvuralım:

$MV = PQ$

Tek mal (Q) üreten bir ekonomide büyüklükler şöyle olsun:

M = 50 TL

V = 3

P = 1,5 TL

Q = 100 adet

Buna göre denklem şöyle olur:

50 x 3 = 1,5 x 100

Yani bu ekonomide GSYH = 150 TL'dir.

Merkez Bankası'nın, bütçe finansman gereksinimi nedeniyle para arzını 10 TL artırdığını varsayalım. Bu durumda ilk anda denge şöyle oluşur:

60 x 3 ≠ 1,5 x 100

Bu ekonomide üretilen malın (Q) sayısı artmadığına, paranın dolanım hızı (V) değişmediğine göre, para arzının (M) artırılması yalnızca fiyat (P) artışına neden olacak ve sonuçta denge şöyle oluşacaktır:

60 x 3 = 1,8 x 100

Bu durumda üretilen malın fiyatı 1,5 TL'den 1,8 TL'ye yükselmiş ve GSYH nominal olarak 180 TL'ye çıkmış ama reel olarak değişmemiş, sonuçta enflasyon olgusu ya da bir defaya özgü bir artış ortaya çıkmış olacaktır.

Para basarak finansman enflasyon gibi bir genel sorun yarattığı için, toplum para basarak finansman yapılmasına karşı çıkmakta ve bu gelişim sonucunda da bütün dünyada merkez bankalarının bağımsızlığı öne çıkmaktadır.

Türkiye, geçmişte para basarak finansman yöntemini fazlasıyla kullanmıştır. Merkez Bankası, Hazine'ye, her yıl bütçe ödeneklerinin belirli bir miktarını avans olarak kullandırmıştır. Normal olarak yıl sonunda iade edilmesi gereken bu avanslar iade edilmemiş, yeni yılın avans hakkından mahsup edilerek sürekli bir finansman kalemi haline getirilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye bu avans sistemini terk etmiş ve Merkez Bankası'nın para basarak kamu finansmanına yardımcı olması yöntemi kaldırılmıştır.

3.4.6. Kamu Giderleri Çarpanı Ve Vergi Çarpanı

Kamu giderlerindeki bir birimlik artış, bu artışı gelir olarak alanların da tüketim harcamalarının artmasına yol açacak, onların harcamaları da başkalarının önce gelirinin sonra tüketim harcamalarının artmasına neden olacak ve süreç böylece devam edip gidecektir. Bu artışlar marjinal tüketim eğilimiyle katlanacaktır. Çünkü marjinal tasarruf eğilimi sistemin dışına çıkan fon etkisi yapacaktır. Bu durumda kamu giderlerindeki artışın etkisini gösteren kamu

giderleri çarpanını şöyle yazmamız mümkündür:

1 / (1 - mpc) *gG = dY*

Burada 1 / (1 - mpc) marjinal tüketim eğiliminin resiprokalini, (*G*) kamu giderlerini, (*Y*) geliri ve (*d*) de değişimi göstermektedir. Yatırım çarpanında olduğu gibi marjinal tüketim eğiliminin resiprokalini *k* ile gösterirsek şöyle yazabiliriz:

kG x *dG = dY*

Demek ki kamu giderlerinde ortaya çıkacak bir birimlik artış, marjinal tüketim eğiliminin resiprokaliyle çarpılacak miktarda bir gelir artışına yol açmaktadır.

Yatırım çarpanı için verdiğimiz aynı örneği burada da kullanırsak sonucun tamamen aynı olduğunu görebiliriz.

Hükümetin kamu giderlerinde artırma yapmak yerine vergilerde indirim yapmaya karar verdiğini varsayalım. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir eşitlik yazarsak şu şekilde bir formül çıkar karşımıza:

kT x *dT = dY*

Bir indirim söz konusu olduğuna göre *k* katsayısı da *dT* yani vergi miktarındaki değişim de eksi olacaktır. *kT*'nin -4 ve *dT*'nin de -2.000 TL olduğunu varsayar ve yerlerine koyarsak:

-4 x -2.000 = 8.000 TL'lik bir toplam gelir artışı çıkar.

Bunun anlamı şudur: Vergide yapılan indirim tüketimin artmasına ve dolayısıyla tıpkı kamu giderlerinde yapılmış artış gibi toplam gelirin yükselmesine yol açar.

3.4.7. Türkiye'de Kamu Kesimi Finansal Dengesi

Türkiye'de kamu kesimi finansal dengesi iki ayrı biçimde gösterilebilir. İlki dar anlamda kamu kesimi dengesidir ki bu merkezi yönetim bütçe dengesiyle özetlenir. İkincisi yerel yönetimleri ve KİT'leri de kapsayan geniş tanımlı kamu kesimi dengesidir. Tablo 13'te dar tanımlı kamu kesimi finansal dengesi olan merkezi yönetim bütçe dengesine yer verilmektedir.

Bu dengede kamu kesimini oluşturan kurum ve kuruluşların gelir ve giderleriyle bu ikisi arasında oluşan açığın kapatılmasına ilişkin finansman kalemlerine yer verilmektedir.

Tablo 13: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (2003-2008)

Milyar YTL	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Gelirler	**110,7**	**134,8**	**171,3**	**189,6**	**208,9**
..Vergi Gelirleri	90,1	106,9	137,5	152,8	168,1
..Diğer	20,6	27,9	33,8	36,8	40,8
Giderler	**141,0**	**144,6**	**175,3**	**203,5**	**226,0**
..Faiz Dışı Giderler	84,5	98,9	129,4	154,8	175,3

..Faiz Ödemeleri	56,5	45,7	45,9	48,7	50,7
Bütçe Dengesi	-30,3	-9,8	-4,0	-13,9	-17,1
Faiz Dışı Denge	26,2	35,9	41,9	34,8	33,6
FDF/GSMH (%)	4,7	5,5	5,5	4,1	3,5
Bütçe Açığı/GSMH	-5,4	-1,5	-0,5	-1,6	-2,0
Nakit Dengesi	-31,6	-10,4	-5,5	-13,7	-9,1
Finansman	**31,6**	**10,4**	**5,5**	**13,7**	**9,1**
..Dış Borçlanma Net	3,5	-1,2	-1,7	-3,3	2,9
..İç Borçlanma Net	30,7	21,3	4,5	12,8	12,7
..Diğer Finansman	-2,6	-9,7	2,7	4,2	-6,5

(Kaynak: www.hazine.gov.tr)

Tablo bize Türkiye'de kamu kesiminin son beş yıl içinde giderek daha az açık verdiğini, bu açığın başlangıçta dış borçlanmayla karşılanmasına karşılık son dönemde ağırlıklı olarak iç borçlanmayla karşılanmaya başladığını göstermektedir. Türkiye, son yıllarda yüksek oranlı faiz dışı fazla vermeye yönelmiş görünmektedir.

3.4.8. Türkiye'de Kamu Kesimi İç Ve Dış Borçlanması

Türkiye'de kamu kesimi, giderek azalmakta olsa da, finansman açığı vermekte ve bunu karşılamak için iç ve dış borçlanmaya başvurmaktadır. Tablo 14, kamu kesimi borçlanmasının ulaştığı stok miktarlarını göstermektedir.

Tablo 14: Kamu Kesimi Borç Stoku

	2005	**2006**	**2007**	**2008**
Kamu Kesimi İç Borç Stoku (Milyar USD)	190,8	185,7	209,2	214,7
Kamu Kesimi İç Borç Stoku (Milyar YTL)	258,4	267,4	271,9	274,8
Kamu K. Top. Dış Borç Stoku (Milyar USD)	91,5	97,6	82,2	108,3
Kamu Kes. Top. Borç Stoku (Milyar USD)	349,9	365,0	354,1	322,9
Kamu Kesimi Toplam Borç Yükü (%)	58,6	53,8	44,7	43,3

(Kaynak: www.hazine. gov. tr)

2001 krizinden sonra doruk noktasına çıkan kamu kesimi borç yükü giderek azalmış ve 2007 yılında yüzde 45'in altına gerilemiştir. Aynı dönemde kamu kesiminin iç borç stoku nominal olarak artsa bile oransal olarak gerileme kaydetmiştir.

3.5. X - M = Dış Ekonomik Denge

3.5.1. Dış Ekonomik İlişkiler

Dış ekonomik ilişkiler, iç ekonomik ilişkilerle yakın bir birliktelik sergiler. Bunu ortaya koyabilmek için harcamalar yönünden GSYH denklemimizi bir kez daha yazalım.

$Y = C + I + G + (X - M)$ (1)

Şimdi bu denklemde *C* ve *G*'yi iki taraftan birden çıkarırsak denklem şu biçimi alacaktır:

$Y - C - G = I + (X - M)$ (2)

Tasarruf daha önce tanımladığımız gibi gelirin tüketilmeyen bölümü olduğuna göre şöyle bir eşitlik yazabiliriz:

$Y - C - G = S$ (3)

Yani gelirden tüketim ve kamu harcamalarını düşersek geriye toplam tasarruflar ($Y - T - C$ özel tasarruflar ve $T - G$ kamu tasarrufları) kalır. Toplam tasarrufları (2) numaralı denklemde eşiti olan ($Y - C - G$)'nin yerine koyarsak, şu denklemi elde ederiz:

$S = I + (X - M)$ (4)

Yatırımları (*I*) sol tarafa geçirirsek, aşağıdaki denkleme ulaşmış oluruz:

$S - I = (X - M)$ (5)

Yani tasarruf ve yatırımlar arasındaki fark dış ekonomik dengeye eşit olur. Burada tasarruflarla yatırımlar arasındaki fark net dış yatırımı gösterir.

$S - I$ = Net dış yatırım

$S > I$ ise yani tasarruflar yatırımlardan büyükse, bir başka deyişle tasarruf fazlası söz konusuysa net dış yatırım, $S < I$ ise dış tasarruf ithali yapılıyor demektir.

3.5.2. Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi bir ekonominin yabancı ekonomiler ve yabancı kişilerle olan karşılıklı parasal ilişkilerinin yer aldığı bir dengedir. Ödemeler dengesi şöyle bir eşitlik biçiminde yazılabilir:

BOP = $(X - M)$ + (OI-OO) + (CI - CO) = 0

Bu eşitlikte;

BOP = ödemeler dengesini,

X = mal ve hizmet ihracatını,

M = mal ve hizmet ithalatını,

OI = Diğer döviz kazandırıcı işlemleri (turizm gelirleri gibi)

OO = Diğer döviz kaybettirici işlemler (faiz giderleri gibi)

CI = sermaye girişlerini,

CO = sermaye çıkışlarını gösterir.

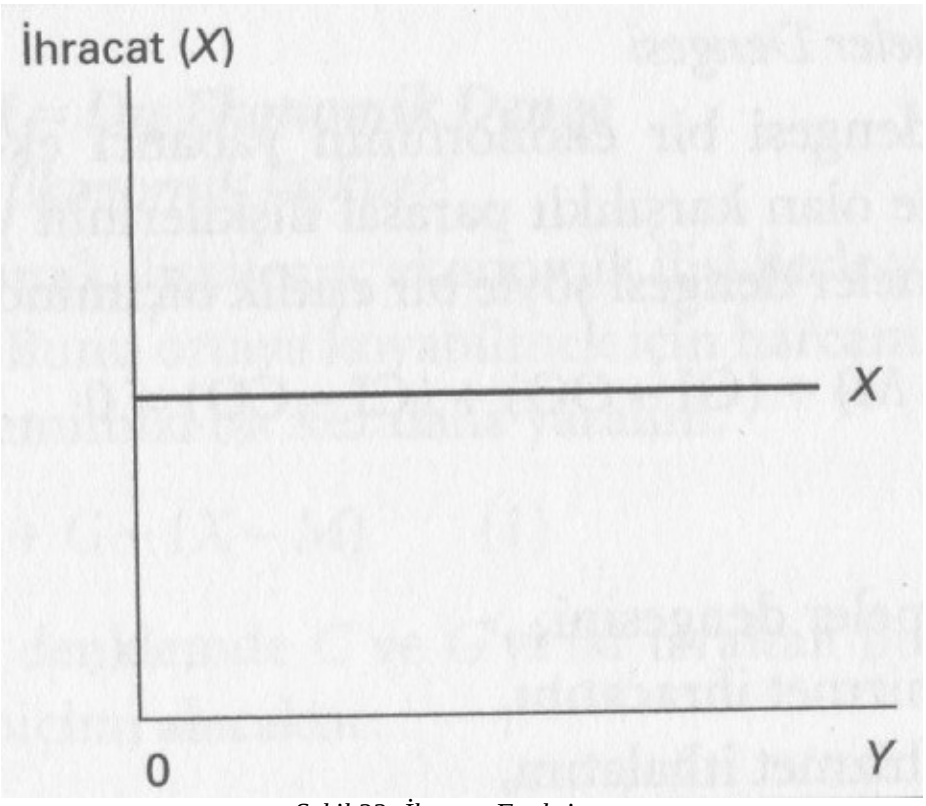
Ya da;

($X - M$) = dış ticaret dengesini,

(OI - OO) = görünmeyen kalemler dengesini,

(CI - CO) = sermaye hesaplarını gösterir.

İhracat (*X*) gelirden (*Y*) bağımsızdır. Yani GSYH'deki artışla herhangi bir bağlantısı yoktur (Şekil 33).

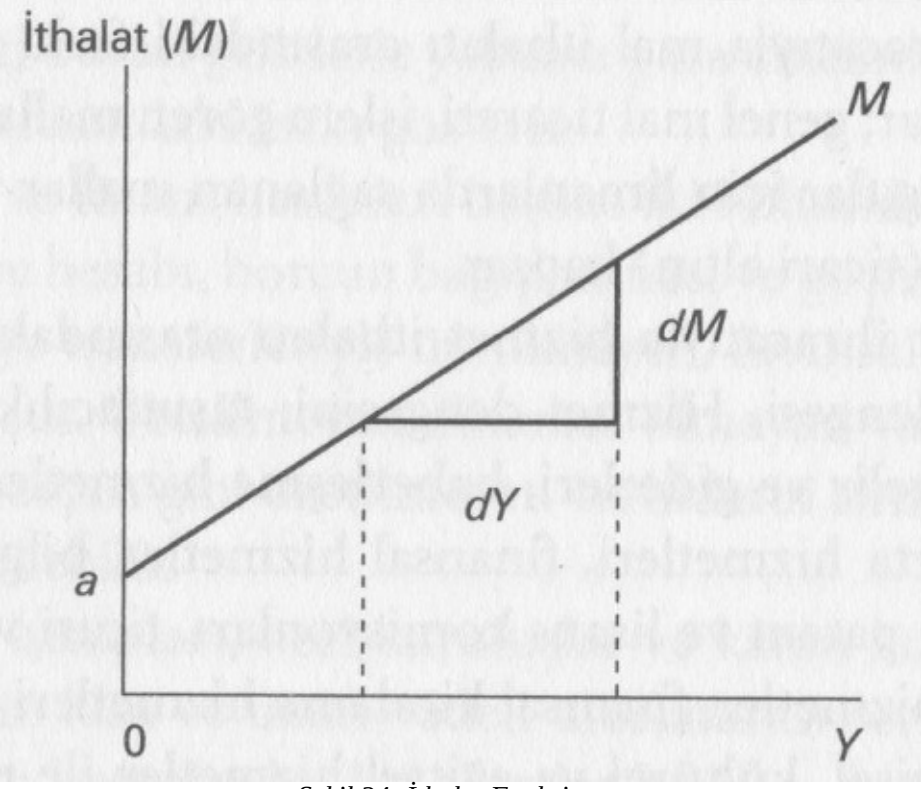

Şekil 33: İhracat Fonksiyonu

Buna karşılık ithalat, gelirin bağımlı bir fonksiyonudur. Yani ithalatı yapabilmek için gelire ihtiyaç olduğundan gelir arttıkça ithalat da artar. Bu durumda ithalat fonksiyonunu şöyle yazabiliriz:

$M = Y + a$

Bunu bir şekil üzerinde gösterelim (Şekil 34).

Şekil 34: İthalat Fonksiyonu

Dışa açık bir ekonominin teorik olarak hiç geliri olmasa bile ithalat yapacağı varsayılır. O nedenle de ithalat harcaması, tıpkı tüketim harcaması (*C*) gibi, gelirin sıfır olduğu noktada bile belirli bir düzeyi temsil etmek üzere, ithalat (*M*) ekseninde sıfırdan değil *a* gibi bir noktadan başlar. Bu durumda ithalat fonksiyonu cebirsel olarak şu şekli alır:

$M = a + bY$

Yukarıdaki şekilde yer alan ve bir birim gelir artışının ne kadarlık bir ithalat artışına yol açacağını gösteren orantıya marjinal ithalat eğilimi (MPM) adı verilir. Bunu da şu denklemle gösterebiliriz:

$MPM = dM / dY$

3.5.3. Ödemeler Dengesinin Alt Dengeleri

Bir ekonomide ödemeler dengesi başlıca dört alt dengeden oluşur. Bunlar cari denge, sermaye ve finans hesapları, net hata ve noksan ve rezerv hareketleri adlarını taşırlar.

Ödemeler Dengesi Genel Dengesi = Cari Denge + Sermaye ve Finans Hesapları + Net Hata ve Noksan + Rezerv Hareketleri

Cari denge Türkiye uygulamasında üç alt denge ve bir kalemden oluşur:

1. Mal ihracatıyla mal ithalatı arasındaki farkı gösteren mal dengesi. Mallar; genel mal ticareti, işlem gören mallar, onarım gören mallar, taşıtlar için limanlarda sağlanan mallar ve parasal olmayan altını (ticari altın) kapsar.

2. Hizmet ihracatıyla hizmet ithalatı arasındaki farkı gösteren hizmet dengesi. Hizmet dengesini; taşımacılık (navlun dahil), turizm gelir ve giderleri, haberleşme hizmetleri, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, patent ve lisans komisyonları, ticari ve ticaret bağlantılı diğer hizmetler, finansal kiralama hizmetleri, çeşitli teknik hizmetler, kişisel, kültürel ve eğitsel hizmetler ile resmi hizmetler oluşturur.

3. Çeşitli gelirlerle giderler arasındaki farkı gösteren gelir dengesi. Çalışanların ücretleri, doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan elde edilen faiz, kâr ve temettü gibi getirileri kapsar.

4. Cari transferler. Yurtdışında çalışan işçilerin Türkiye'ye yolladıkları paralarda olduğu gibi karşılığında kaynak transferi yapılmaksızın ekonomiye mal, hizmet ya da para girişi gerçekleştiğinde cari transfer söz konusu olmuş demektir ve bu kaleme giriş yazılır.

Bu durumda cari dengeyi özetle şu şekilde formüle etmek mümkündür:

Cari denge = Mal dengesi (mal ihracatı - mal ithalatı) + Hizmet dengesi (hizmet ihracatı + hizmet ithalatı) + Gelir dengesi (çeşitli gelirler - çeşitli giderler) + Cari transferler

Ödemeler dengesi cari dengesi bir ülkenin dış âleme sattığı mal ve hizmetlere, yabancı ülkelerde yaptığı sermaye ve portföy yatırımları karşılığında elde ettiği gelirlere karşılık, dış âlemden satın aldığı mal ve hizmetlerle yabancı ülkelerin o ülkede yaptığı sermaye ve portföy yatırımları karşılığında elde ettiği getirilerin ve ülkenin aldığı cari transferlerin netleştirilmiş halini gösterir. Çok daha basite indirgersek, bir ekonominin yabancı para cinsinden elde ettiği bütün gelirlerle yabancı para cinsinden yaptığı bütün giderler arasındaki farkı gösterir.

Sermaye ve finans hesapları başlıca iki bölümden oluşur:

1. Sermaye hesabı, borcun bağışlanması ve göçmen transferleri gibi sermaye transferleriyle üretilmeyen, finansal olmayan varlıklardan oluşur. Üretilmeyen, finansal olmayan varlıklara örnek olarak kara parçası gibi üretilmeyen varlıkların alım satıma konu olması gösterilebilir.

2. Finans hesapları, özel kuruluşlar ve kamu kurumları tarafından yapılan kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye akımlarının izlendiği hesaplardır. Bu akımlar başlıca, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları, finansal türevler ve diğer yatırımlar biçiminde gerçekleşir. Bunlar çift taraflıdır. Yani bir yandan ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımı gelirken, bir yandan da ülkeden yurtdışına doğrudan yabancı sermaye yatırımı gider.

Net hata ve noksan, doğru ölçüldüğünde denk olması gereken ödemeler dengesindeki eksiklik ve noksanlıkların giderildiği kalemdir. Çeşitli nedenlerle bazen ekonomiye girdiği halde kayda alınmamış olan ya da ekonomiye girdiği saptanamadığı halde kayıtlara girmiş olan miktarlar bu dengenin tutmamasına

yol açar. Bu hatayı gidermek ve denkliği sağlamak üzere ödemeler dengesinde net hata ve noksan adlı kalem bulunur ve söz konusu fark oraya yazılır. Ödemeler dengesinde bazı kalemler anketlerle tahmin edilmekte ve bazen gerçekleşmeyle anket sonuçları birbirini tutmamakta, fark oradan da kaynaklanabilmektedir. Örneğin turizm gelirleri anketlerle saptanır. O nedenle de gerçekle farklı çıkabilir.

Ödemeler dengesinin son kalemi rezerv hareketleridir. Bu kalemin içine resmi rezervler adı altında TC Merkez Bankası'nın döviz rezervleri ile IMF'den yapılan kullanımların son durumu girer. Eğer resmi rezervler + işaret taşıyorsa söz konusu dönemde resmi rezervlerde azalma, - işaret taşıyorsa artma olmuş demektir. Eğer IMF kredileri + işaret taşıyorsa söz konusu dönemde Türkiye IMF'den kredi kullanmış, - işaret taşıyorsa kredi ödemiş demektir.

Her ülkenin ödemeler dengesi farklı bazı kalemler taşısa da genel olarak tablo birbirine çok benzer. Tablo 15'te Türkiye'nin ödemeler dengesi sunulmaktadır.

Tablo 15: Türkiye Ödemeler Dengesi (2002-2008)

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon USD)	2002	2007	2008
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-1.524	-37.996	-41.416
İhracat (FOB)	40.124	113.155	140.793
İthalat (FOB)	-47.407	-160.653	-193.663
Mal Dengesi	**-7.283**	**-47.498**	**-52.870**
Hizmetler Dengesi: Gelir	14.025	28.692	34.449
Hizmetler Dengesi: Gider	-6.146	-14.622	-17.093
Mal ve Hizmet Dengesi	**596**	**-33.428**	**-35.514**
Gelir Dengesi: Gelir	2.486	6.483	6.860
Gelir Dengesi: Gider	-7.042	-13.277	-14.781
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	**-3.960**	**-40.222**	**-43.435**
Cari Transferler	2.436	2.226	2.019
SERMAYE HESABI			
FİNANS HESABI	1.194	50.426	33.731
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-175	-2.107	-2.585
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	1.137	21.873	17.718
Portföy Hesabı (Varlıklar)	-2.096	-2.063	-1.276
Portföy Hesabı (Yükümlülükler)	1.503	2.780	-3.502
Diğer Yatırımlar (Varlıklar)	-777	-4.752	-7.291
Diğer Yatırımlar (Yükümlülükler)	1.602	34.695	30.667
Cari, Sermaye, Finansal Hesaplar	**-330**	**12.430**	**-7.685**
NET HATA VE NOKSAN	118	-415	4.927
GENEL DENGE	-212	12.015	-2.758
REZERV VARLIKLAR	212	-12.015	2.758

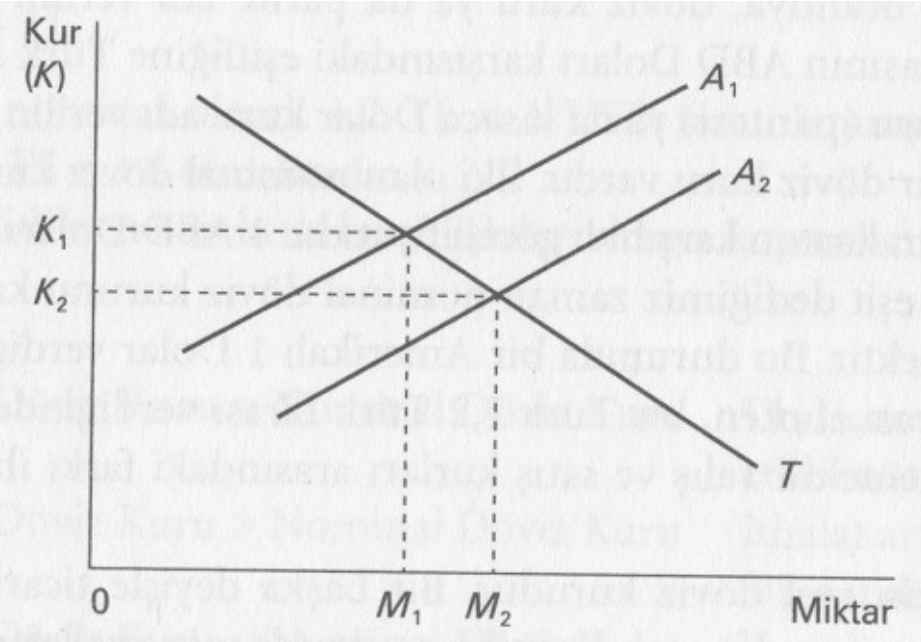
Resmi Rezervler	-6.153	-8.032	1.057
Uluslararası Para Fonu Kredileri	6.365	-3.983	1.701
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0

(Kaynak: www.tcmb.gov.tr)

Tablodan görüleceği üzere, Türkiye'nin mal dengesi açık, hizmet dengesi fazla, gelir gider dengesi ise açık vermektedir. Bunlara cari transferleri de eklediğimizde cari denge açık vermektedir. Türkiye, bu açığını sermaye ve finans hesabı aracılığıyla kapatmakta ve açığını kısmen borçlanma yaparak (diğer yatırımlar yükümlülükler kalemi), kısmen portföy yatırımlarını çekerek (borsaya yapılan hisse senetleri yatırımı gibi) ve kısmen de doğrudan yatırım çekerek (yurtiçinde doğrudan yatırım kalemi) fınanse edebilmektedir.

3.5.4. Döviz Kurunun Oluşumu

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve dalgalı kur rejiminin uygulandığı bir piyasada döviz kuru, tıpkı öteki mal ve hizmetlerde olduğu gibi, piyasada arz ve talep kurallarına göre belirlenir (Şekil 35).

Şekil 35: Döviz Kurunun Piyasada Belirlenmesi

Dolar kuru K_1'de iken arz (A_1) ve talep (T) M_1 miktarında dengededir. Yani K_1 dolar kurundan M_1 kadar TL ile dolar değişimi yapılmaktadır. Şimdi ülkeye yönelik beklentilerde bir değişiklik olduğunu, örneğin AB ile müzakerelerin kusursuz devam ettiği ve tam üyeliğe geçişin beklenenden erken olabileceği görünümünün ortaya çıktığını varsayalım.

Bir önceki analizimizde ortaya koyduğumuz dünya düzeyinden yüksek reel faiz nedeniyle çekici olan ülkede AB ile ortaklık nedeniyle riskler de azalmaya

başladığından, beklentiler çok daha olumlu hale gelecek ve ülkeye yatırım amacıyla giren yabancı fonlar artacaktır. Bu gelişmeyi arz eğrisinin sağa kaymasıyla, yani daha çok miktarda arzı temsil eden A_2 eğrisiyle gösterebiliriz. Bu arz artışı şekilden izlenebileceği gibi bir yandan ülkeye gelen dolar miktarını artırırken (OM_1'den OM_2'ye geçiş) bir yandan da dolar kurunun düşmesine (OK_1'den OK_2'ye geçiş) neden olmaktadır.

Ülkenin reel faizi dünya reel faizinden yüksek olduğu ve ülkeyle ilgili risk beklentileri kötümser olmadığı için yabancı fonların bir bölümü, portföy yatırımı biçiminde, faiz kazancı elde etmek üzere ülkeye gelmektedir. Bazı iktisatçıların sıcak para diye adlandırdığı bu fonlar, risk artışına çok duyarlı olduğu için ülkede ya da dışarıda oluşan en ufak bir değişimden etkilenerek hızla ülkeyi terk edebilmektedir.

Bir ülkenin parasının başka bir ülke parasına dönüşümünü sağlayan orantıya, döviz kuru ya da parite adı verilir. Örneğin Türk Lirasının ABD Doları karşısındaki eşitliğine Türk Lirasının Dolar kuru (paritesi) ya da kısaca Dolar kuru adı verilir.

İki tür döviz kuru vardır. İlki olan nominal döviz kuru iki ülkenin paralarının karşılıklı göreli fiyatıdır. 1 ABD Doları 1,2 Türk Lirasına eşit dediğimiz zaman nominal döviz kurunu kastediyoruz demektir. Bu durumda bir Amerikalı 1 Dolar verdiğinde 1,2 Türk Lirası alırken, bir Türk 1,2 Türk Lirası verdiğinde 1 Dolar alacak demektir (alış ve satış kurları arasındaki farkı ihmal ediyoruz.)

İkincisi reel döviz kurudur. Bir başka deyişle ticaret hadleri (terms of trade) reel döviz kuru, iki ülkenin mallarının göreli fiyatıdır. Böyle bir karşılaştırma için aynı tip malı bulmak günümüzde hiç de kolay değildir. Bu nedenle *The Economist* dergisi Big Mac Endeksini geliştirmiş ve karşılaştırmalar için dünyanın her yerinde aynı standartla yapılan Big Mac sandviçini temel almıştır. Türkiye'de döviz paritesinin 1,2 TL = 1 USD dengesinde oluştuğunu ve Big Mac'in ABD'de 3 dolara, Türkiye'de ise 5 TL'ye satıldığını düşünelim. Bu durumda şöyle bir formül yazabiliriz:

1 USD = 1,2 TL

3 USD = 3,6 TL

Bu durumda ortaya bir parite farkı çıkmaktadır. Çünkü ABD'de 3 dolar olan Big Mac Türkiye'de 3,6 TL'ye değil 5 TL'ye satılmaktadır. Yani;

Nominal döviz kuru 1 dolar = 1,2 TL

Reel döviz kurunu aşağıdaki formülle hesaplayabiliriz:

$E = e \times (P / P^*)$

Burada E reel döviz kurunu, e nominal döviz kurunu, P yerli malın fiyatını, P^* yabancı malın fiyatını gösterir.

Bu formüle yukarıdaki örneği uygulayalım:

E = 1,2 x (5 / 3)

E = 2 TL

Yani nominal olarak 1,2 TL = 1 USD tanımlanmışken, reel olarak 2 TL = 1 $ olmaktadır.

Bu eşitlikten hareketle bazı ilişkileri ortaya koymak mümkündür:

Reel Döviz Kuru = Nominal Döviz Kuru : Dış ticaret etkisi nötr.

Reel Döviz Kuru > Nominal Döviz Kuru : İthalat artar, ihracat düşer.

Reel Döviz Kuru < Nominal Döviz Kuru : İhracat artar, ithalat düşer.

Döviz kurlarının belirlenmesinde başlıca iki yöntem vardır:

1. Sabit kur yöntemi,
2. Esnek kur yöntemi.

Sabit kur yöntemi; bir ülkenin kendi parasını belirli bir pariteyle yabancı paralara karşı sabitlemesi demektir. Böyle bir sabitleme, kurun belirli bir süre aynı değerde tutulmasını sağlar. Eğer söz konusu ekonomide enflasyon yüksekse, o takdirde bu sabitleme bir süre sonra karaborsa doğmasına ve ithalat artışı nedeniyle cari işlemler dengesinin ülke aleyhine bozulmasına ve sonuçta yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmasına yol açar.

Esnek kur yöntemi; bir ülkenin parasını yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakması demektir.

Bu durumda ülkenin değerlenmiş olan parasının dış değeri ülkede oluşan enflasyon kadar düşer. Bir başka deyişle, devalüasyon süreklilik kazanır.

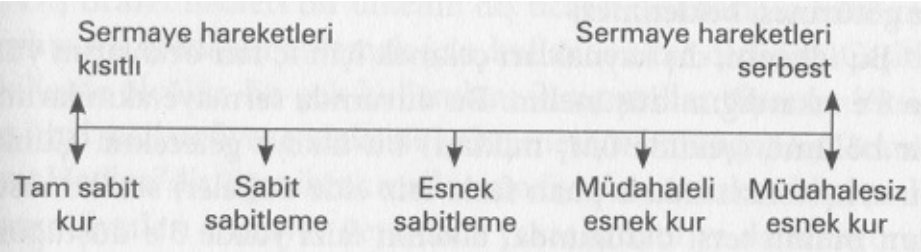
Ne sabit kur ne de esnek kur yöntemleri günümüzde, burada anlatıldığı kadar katı biçimde uygulanmaktadır. Genellikle bu ikisinin arasında çeşitli yöntemlerle kur belirlemesi yolu seçilmektedir.

Kur Rejimleri

1. Sabit Kur Rejimi
   a. Sabitlenmiş kur yöntemi
   b. Para kurulu
   c. Çapa
      i. Sabit çapa
      ii. Sürüklenen çapa
      iii. Bant yöntemi
         A. Paralel bant
         B. Genişleyen bant
         C. Daralan bant
2. Değişken Kur Rejimi
   a. Müdahaleli esneklik
      i. Serbest müdahale

ii. Açıklanmış müdahale
b. Dalgalı kur yöntemi
i. Tam dalgalı kur yöntemi
ii. Yarı dalgalı kur yöntemi

Kur rejiminin sermaye hareketlerinin serbestlik derecesiyle ilişkisi vardır. Bunu da Şema 6'da gösterelim.

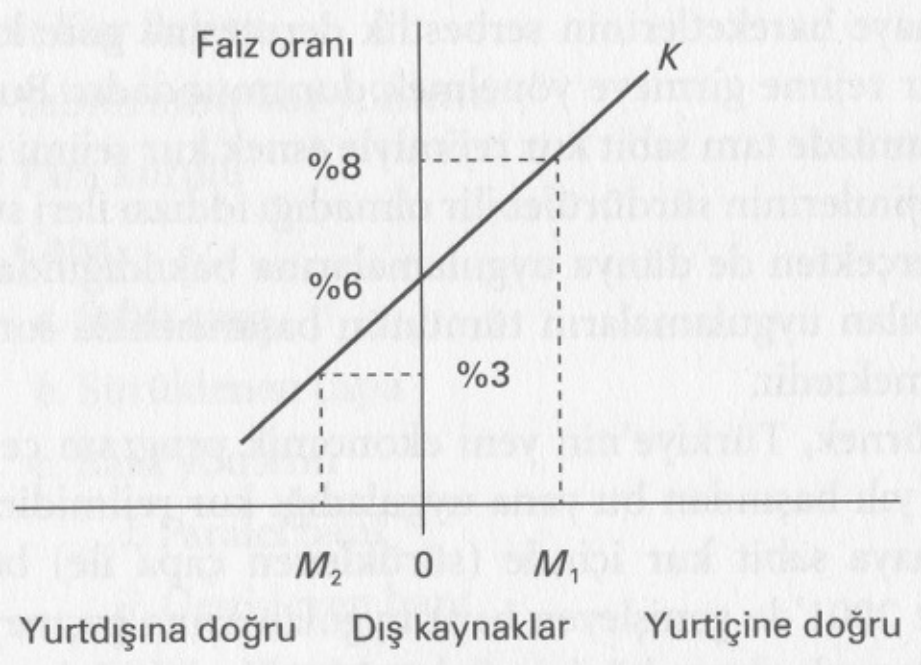
Şema 6: Sermaye Hareketlerinin Serbestlik Derecesi ve Kur Rejimi

Sermaye hareketlerinin serbestlik derecesine göre kur rejimi esnek bir rejime girmeye yönelmek durumundadır. Buna karşılık günümüzde tam sabit kur rejimiyle esnek kur rejimi arasındaki kur rejimlerinin sürdürülebilir olmadığı iddiası ileri sürülmektedir. Gerçekten de dünya uygulamalarına bakıldığında, bu aralıkta yapılan uygulamaların tümünün başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir.

Son örnek, Türkiye'nin yeni ekonomik program çerçevesinde 2000 yılı başından bu yana uyguladığı kur rejimidir. Türkiye uygulamaya sabit kur içinde (sürüklenen çapa ile) başlayarak Temmuz 2001'de genişleyen bant uygulamasına geçmeyi planlıyordu. Başarılı olamadığı için Şubat 2001'de dalgalı kur rejimine geçti. Bu, Türkiye tarihinde ilk kez uygulanan bir kur rejimidir.

3.5.5. Faizin Dış Borçlanmaya Etkisi

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda diğer değişkenler sabit kaldığı takdirde gelişme yolundaki bir ekonomide dış borçlanmanın miktarını dünyadaki ve o ülkedeki reel faiz oranları belirler. Bir şekil yardımıyla konuyu irdeleyelim (Şekil 36).

Şekil 36: Dış Kaynakların Yönü

Dikey eksen faiz oranını, yatay eksen dış borçlanma miktarını, *K* eğrisi de uluslararası sermaye akımlarını gösteriyor olsun. *K* eğrisinin eğimi dış borçlanmanın faiz oranlarına olan duyarlılığını göstermektedir. Ülke içinde faiz oranı dünya faiz oranıyla eşitse, yani şekildeki gibi yüzde 6 ise o zaman bu ülkeye hiç dış borç gelmeyecek demektir. ABD'li ya da AB'li yatırımcının parasını kendi ülkesinde bulabileceği faiz oranıyla gelişme yolundaki bir ülkeye götürmesi beklenmez.

Bu ülkenin, dış kaynakları çekmek için iç faiz oranlarını yüzde 8'e çıkardığını düşünelim. Bu durumda sermaye akımlarının bir bölümü (şekilde *OM1* miktarı) bu ülkeye gelecektir. Çünkü bu artış sonrasında 2 puan fazla faiz elde etmeleri söz konusudur. Bunun tersi olduğunda, ülkenin faizi yüzde 3'e düştüğünde, bu kez ülkenin kendi yatırımcıları dünyadaki 3 puan fazla faizi alabilmek için içerideki fonlarını dışarı çıkaracaklardır (şekilde OM_2 miktarı).

Eğer bir ülke cari açık veriyor ve bunu dış finansmanla kapatmaya çalışıyorsa, içeride verdiği faizin dünya faizinden yüksek olması kaçınılmazdır. Bunun ne kadar yüksek olacağının yanıtı üçlü makroekonomik dengedeki açıkların büyüklüğüne bağlıdır. Üçlü makroekonomik dengeyi oluşturan dengelerden (Özel Kesimin Tasarruf Yatırım Dengesi + Kamu Kesimi Gelir Gider Dengesi = Cari Denge) hangisinin ne kadar açık verdiği iç faizin nerede belirleneceğini ortaya koyuyor.

3.5.6. Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri bir ülkenin dış ticaret ilişkilerinin lehte mi aleyhte mi

işlediğini anlamak için kullanılan bir ölçüdür. Çeşitli şekillerde ölçülür. En çok kullanılanı ihraç malları fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine bölünmesiyle bulunan Dış Ticaret Fiyat Hadleri'dir. Eğer ihraç mallarının fiyatları artarken ithal mallarının fıyatları artmıyor veya daha yavaş artıyor ya da azalıyorsa dış ticaret fiyat hadleri ülkenin lehine gelişiyor demektir. Bununla birlikte fiyatlar tek başına bir şey ifade etmez, miktarlara da bakmak gereklidir. Eğer fiyatlarda bir değişiklik olmadığı halde ihraç malları değer endeksi ithal malları değer endeksinden hızlı artıyorsa ülkenin ihracatı, tersi oluyorsa ithalatı artıyor demektir. Eğer ihraç mallarının fiyat endeksi gerilerken ihraç edilen mal miktarı artıyorsa, o zaman ülke daha çok malı daha az bedelle ihraç ediyor demektir ki bu da ülkenin aleyhine bir gelişimi gösterir. Dış ticaret fiyat hadleri (DTFH) şöyle bir formül kullanılarak ölçülür:

DTFH = PiX / PiM

Burada;

PiX = İhraç malları fiyat endeksini,

PiM = İthal malları fiyat endeksini gösterir.

Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki gelişim Tablo 16'da gösterilmektedir.

Tablo 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Fiyat Hadleri (2003 = 100)

	2003	2004	2005	2006	2007
DTFH	100,0	101,0	99,7	95,2	98,0

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Dış ticaret fiyat haddinin 100'ün üzerinde bulunması halinde; dış ticarete konu malları baz yılına göre pahalıya satıp ucuza satın aldığımız için ülke lehine bir durum söz konusudur. Tersi durumda ülke aleyhine bir durum vardır. Tablodaki veriler bize 2004 yılından sonraki yıllarda dış ticaret fiyat hadlerinin Türkiye aleyhine işlediğini, 2007 yılında bir miktar toparlanmanın ortaya çıktığını göstermektedir. Bunun daha açık anlamı şudur: Türkiye 2004'ten itibaren ihraç mallarını 2003 baz yılındaki fiyatlara göre daha ucuza satmakta, ithal mallarını ise daha pahalıya mal etmektedir.

3.5.7. Dış Ticaret Çarpanı

Dış ticaret çarpanı ya da öteki adıyla açık ekonomi çarpanı, iç talepte ortaya çıkan artışın ülkenin dış ticaretine olan etkisini gösterir.

$Y = C + I + G + (X - M)$ denkleminden yola çıkalım. Bu denklemde ithalat (M) sistemden dışarıya sızıntı olarak kabul edilir. Bunun anlamı ithalatın, tasarruflar ve vergilerde olduğu gibi yerli üretimle ilgili bir harcamayı temsil etmemesidir. Yani ithalat harcamaya yönelik sistemden çekilen bir kalemdir. Gelirde ortaya çıkan artışın bir bölümü nasıl içeride üretilen mal ve hizmetlere yönelik harcamalara giderse, bir bölümü tasarruflara, bir bölümü vergilere, bir

bölümü harcamalara, bir bölümü de ithal edilen mal ve hizmetlere gider. İşte burada gelirdeki artıştan ithal edilen mal ve hizmetlere giden bölüme marjinal ithalat eğilimi (mpm) adı verilir. Marjinal ithalat eğilimi, çarpanın boyutunu ve dolayısıyla da etkisini azaltır.

Varsayalım ki gelirde 1000 TL'lik artış ortaya çıktı. Ve yine varsayalım ki bu artışın %30'u (300 TL) vergiye, marjinal tüketim eğiliminin yüzde 80 olduğu (yani marjinal tasarruf eğiliminin yüzde 20 olduğu) varsayımıyla %20'si (200 TL) tasarrufa ve %20'si de (200 TL) ithal mal ve hizmetlere yönelik harcamalara dönüştü. Bu durumda, içeride üretilen mal ve hizmetlere de (1000 - [300 + 200 + 200 =]) 300 TL harcanmış olmaktadır.

Açık ekonomi çarpanı 1 / (1 - mpc + mpm) formülüyle hesaplanır. Ekonominin dışa kapalı olduğunu varsayarsak çarpan formülü 1 / (1 - mpc) olacaktı.

Yani kapalı ekonomide çarpan;

1 / (1 - 0,80) = 5 olarak hesaplanacaktı.

Oysa açık ekonomide;

1 / (1 - 0,60) = 2,5 olarak bulunacaktır.

İthalat çarpanı çok önemlidir çünkü bir yandan çarpanın etkisini azaltırken bir yandan da maliye politikasının etkisini düşürür.

3.5.8. Paranın Dış Değer Kaybı Ya Da Kazancı

Her ülkenin parasının öteki ülkelerin paralarıyla karşılıklı bir değer ilişkisi içinde olduğunu, bu ilişkinin bir eşitlik biçiminde ifade edildiğini ve buna parite adı verildiğini daha önce belirtmiştik. Örneğin 2007 yılı sonunda 1 TL = 1,17 USD idi. Yani burada TL'nin dolar karşısındaki paritesi 1'e 1,17 idi. Aynı tarihte TL'nin öteki yabancı paralarla da benzer bir ilişkisi vardı. Eğer Türkiye'de TL'nin, ABD'de de doların iç değer kaybına yol açacak biçimde enflasyon ortaya çıkmaz ya da sermaye hareketleri olmazsa bu eşitlik sürer. Türkiye'de yüzde 10 enflasyon oluştuğunu, buna karşılık ABD'de hiçbir değişiklik olmadığını düşünelim. Bu durumda TL dolara karşı yüzde 10 değer kaybecek demektir. TL açısından baktığımızda TL, dolara karşı değer kaybetmiş, dolar açısından baktığımızda dolar TL'ye karşı değer kazanmış olmaktadır.

Bu anlattığımız, döviz piyasasına müdahale olmadığı zaman söz konusudur. Yani bir paranın dış değeri piyasada öteki mallar gibi serbestçe belirleniyorsa o zaman gelişme böyle olur. Eğer sabit kur sistemi söz konusuysa, o zaman bir paranın dış değeri bir merkezi otorite tarafından belirlenir. Diyelim ki TL'nin değerini Merkez Bankası sabit olarak ve 1 TL = 1 USD olarak belirledi, yıl içinde Türkiye'de yüzde 10 enflasyon oldu ve ABD'de enflasyon sıfır olarak gerçekleşti. Bu durumda TL'nin dolar karşısındaki değerinin yüzde 10 düşmesi,

yani paritenin 1 USD = 1,10 TL olarak belirlenmesi gerekir. Eğer sabit kurda yani 1 USD = 1 TL eşitliğinde ısrar edilirse, TL talebi azalacak, dolar talebi artacak, dolar bulunmaz olacak ve karaborsa başlayacaktır. Bu durumda ekonomik krizi önlemek için yapılacak şey TL'nin değerini düşürüp pariteyi yeniden 1 USD = 1,10 TL olarak belirlemektir. İşte, piyasa yerine merkezi bir otoritenin yaptığı bu düzenlemeye, yani paraya yabancı paralar karşısında değer kaybettirme işlemine **devalüasyon** adı verilir. Eğer tersi söz konusuysa, yani ABD'de oluşmuş bir enflasyon varken Türkiye'de enflasyon olmamışsa, o zaman TL'ye ABD'deki enflasyon kadar değer kazandırmak gerekir ki buna da **revalüasyon** adı verilir.

3.6. Harcama Parçalarının Bir Araya Getirilmesi

3.6.1. Aritmetik Gösterim

Harcamalar yönünden makroekonomik denge ya da GSYH şöyle gösteriliyordu:

$Y = C + I + G + (X - M)$

Şimdi bu harcama kategorilerinin her birinin 2008 sonunda (ex post) Türkiye'deki değerlerini yazalım (sayılar yuvarlanmış olup milyar TL olarak okunmalıdır):

$C = 662$

$I = 173$

$G = 159$

$X = 227$

$M = 271$

Bu durumda denge ya da GSYH:

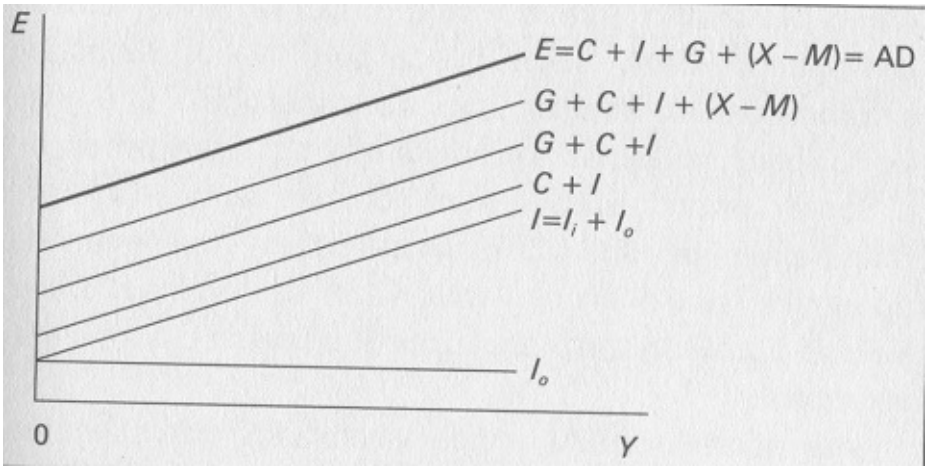
$Y = 662 + 173 + 159 + (227 - 271)$

$Y = 950$

Buna göre Türkiye 2008 yılında; yüzde 70'i özel tüketim harcaması, yüzde 18'i özel yatırım harcaması, yüzde 17'si kamu harcaması ve yüzde 5'i net ithalat harcaması (toplama eksi olarak alınacak) olmak üzere toplam 950 milyar TL'lik harcama yapmış olmaktadır.

3.6.2. Geometrik Gösterim

Buraya kadar $Y = C + I + G + (X - M)$ makroekonomik denge (ya da harcamalar yönünden GSYH) denkleminde yer alan bütün kalemleri tek tek ele alıp açıkladık. Şimdi bunları tek bir şekil üzerine taşıyarak makroekonomik dengenin doğuşunu gösterelim (Şekil 37).

Şekil37: Y = C + I + G + (X - M)

Şekilde dikey eksen harcamaları (*E*), yatay eksen geliri (*Y*) göstermektedir. Buraya kadar değindiğimiz bütün harcama kategorilerini üst üste topladığımızda koyu renkli doğruyla gösterilen toplam talep doğrusuna ulaşırız. Bu doğru, ekonomideki toplam harcamaları (*E*) ya da aynı anlama gelmek üzere toplam talebi (*AD*) ifade eder.

KARMA EKONOMİ TEORİSİ

Kapitalizmin dayanağı olan piyasa ekonomisi ne klasik iktisatçıların anlattığı gibi krizlerde kendiliğinden dengeye gelebilmiş, ne de Marksist iktisatçıların söylediği gibi girdiği krizlerde dağılma aşamasına gelmiştir. 1929 büyük dünya bunalımına giren kapitalist sistem, batmamış olsa da krizden çıkışı ancak ve ancak devlet müdahaleleri yoluyla olmuştur. Bu müdahaleler büyük ölçüde John Maynard Keynes'in görüşleri çerçevesinde biçimlenmiştir.

Büyük bunalımdan sonra dünyanın büyük bölümünde müdahaleli piyasa sistemi serbest piyasa sisteminin yerini almıştır. Böylece kamu kesimi de özel kesimin yanında üretimin içine girmiş, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla mal ve hizmet üretmeye başlamıştır. Üretim araçlarının mülkiyetinin özel kesimde olduğu kapitalizm ile bu araçların mülkiyetinin kamu kesiminde olduğu sosyalizmin bir karması olarak ortaya çıkan bu sisteme karma ekonomi adı verilmiştir.

John Maynard Keynes, 1883 yılında Cambridge (İngiltere'de) doğdu. Babası da ünlü bir iktisatçı olan John Neville Keynes'tir. Cambridge Üniversitesi'nde felsefe ve ekonomi eğitimi aldı. Dönemin en ünlü iktisatçılarından olan Alfred Marshall'ın öğrencisi oldu. I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere Hazine Bakanlığı'nda görev yaptı. Bu görevi sırasında parasal konular üzerinde uzmanlığıyla öne çıktı. Versay barış antlaşması toplantılarında İngiltere'yi temsil etti. Sonra Cambridge Üniversitesi'nde

ders vermeye başladı.

Bu görevinin yanı sıra bazı mali kuruluşların yönetimlerinde görev aldı, sürekli olarak yazılar yazdı ve yayımladı. Döviz kuru ve borsada yaptığı spekülatif yatırımlarla ciddi bir servet edindi. Asıl şöhretini 1936 yılında yayımladığı *Para, Faiz ve İstihdam Genel Teorisi* adlı kitabıyla elde etti. 1929 büyük dünya bunalımının yarattığı etkiler üzerine kurulan bu kitapla, o zamana kadar tartışmasız doğrular olarak kabul edilen klasik ekonomi teorisini temellerinden sarstı. Kitap geniş yankı buldu ve sonraki dönemin tartışmasız biçimde ekonomi politikası kitabı haline geldi. Keynes'in ekonomiye katkıları "Keynesyen Devrim" olarak adlandırılır oldu.

Keynes *Genel Teorisi*'nde asıl olarak hocası Alfred Marshall'ın aralarında bulunduğu klasik iktisatçıların öğretilerinin yanlışlığını ortaya koydu. Keynes'e göre, klasik ekonomi öğretisinin temel taşı olan otomatik tam istihdam hali (bütün kaynakların azami biçimde üretimin emrinde kullanılıyor olması) genel bir durum değil, olsa olsa bir tesadüf halidir. Dolayısıyla kamu kesimi bu önemli konuyu tesadüflere terk edemez ve gerektiğinde bu konuya karışmak durumundadır.

Keynes'in bu görüşleri kapitalist dünyaya o döneme kadar egemen olan "bırakınız yapsınlar" felsefesine kökten bir karşı çıkış oluşturuyor ve kamu müdahaleciliğinin temellerini atıyordu. Keynes'e kadar geçerli olan serbest piyasa sistemi yerini yavaş yavaş müdahaleli piyasa sistemine terk etmeye başlamıştı. Buna karma ekonomik model adı veriliyor.

Keynes, savaşın sonuna doğru 1944 yılında Bretton Woods'da (ABD) yeni bir uluslararası parasal ve ekonomik işbirliğinin temellerinin atılması amacıyla toplanan konferansta İngiliz heyetine başkanlık etti. Keynes bu toplantıya üç kurum ve bir sanal rezerv para önerisiyle geldi. Bu önerilerin bir bölümü ABD heyetinin görüşlerine uygun biçimde (White Planı) değiştirilerek hayata geçirildi. Keynes'in önerdiği gibi Bancor benzeri bir rezerv para ise 1970'lerde SDR adı altında İMF bünyesinde yaratıldı, Dünya Ticaret Örgütü ise GATT sürecinden geçildikten sonra 1995 yılında kuruldu. 2008 yılında başlayan ve asıl etkisini 2009 yılında gösteren küresel kriz sırasında Keynes'in görüşleri yeniden gündeme geldi ve para ve maliye politikası onun görüşleri doğrultusunda yenilendi. Bu adımlar "Keynes'in geri dönüşü" ya da "Keynesyen görüşlere geri dönüş" olarak adlandırıldı. 2008 krizi Keynesyen ekonomiye özellikle Monetaristlerin ve Yeni Klasiklerin saldırılarıyla yitirdiği itibarı geri getirdi.

4. ÜRETİM İLE HARCAMALARIN YA DA ARZ İLE TALEBİN BİR

ARAYA GETİRİLMESİ

4.1. Toplam Arz Ve Toplam Talep Aritmetiği

Üretim değerleri açısından GSYH denklemimiz şöyleydi (kategori dışı kalem olan *O*'yu ihmal ediyoruz):

$Y = A_p + I_p + S_p$

Harcamalar açısındansa GSYH denklemi şöyle yazmıştık:

$Y = C + I + G + (X - M)$

Bir ekonomide toplam üretim ile toplam harcamalar birbirine eşittir. O halde her ikisi de GSYH'ye (*Y*) eşit olan bu iki denklem birbirine ve bunlar da *Y*'ye (GSYH'ye) eşittir:

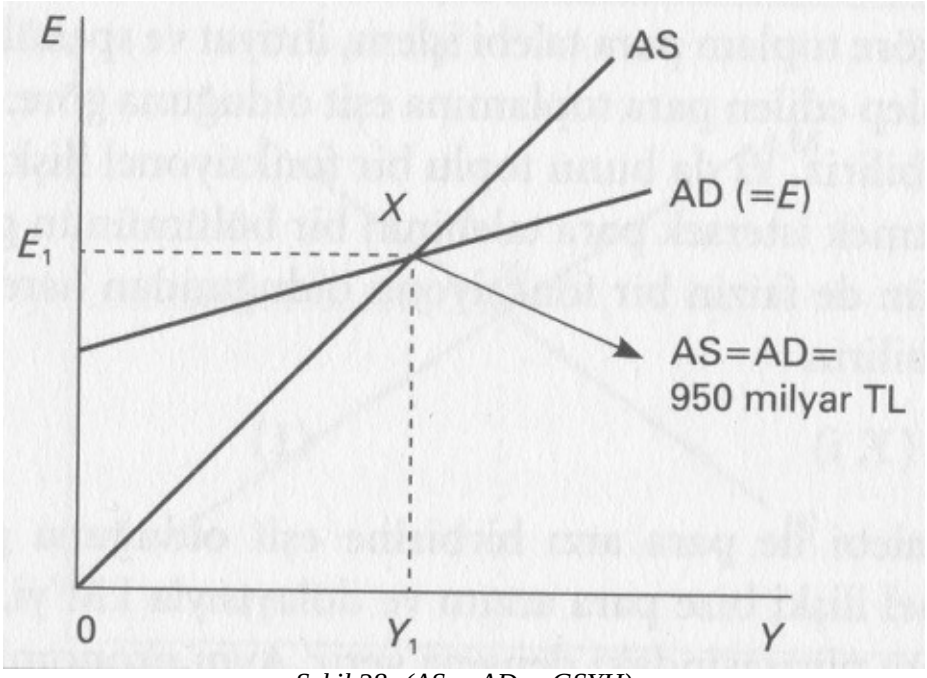
$A_p + I_p + S_p = C + I + G + (X - M) = Y$ = GSYH

Bu denklemin üretim değerlerini gösteren bölümüne toplam arz (AS), harcama kalemlerini gösteren bölümüne ise toplam talep (AD) dersek bu dengeyi kısaca şöyle gösterebiliriz:

AS = AD = GSYH

4.2. Toplam Arz Toplam Talep Geometrisi

Ekonomide toplam arz eğrisi (AS) daha önce de değindiğimiz gibi 45 derece doğrusuyla gösterilir. Bu durumda makroekonomik dengeyi Şekil 38'deki gibi gösterebiliriz.

Şekil 38: (AS = AD = GSYH)

Şekildeki *X*, ekonominin dengeye geldiği noktadır. Bu noktada toplam talep (AD) ile toplam arz (AS) kesişmekte ve E_1 harcama toplamı Y_1 gelir düzeyine

eşitlenmektedir. Toplumun GSYH'si OY_1 kadardır. Bunu Türkiye'ye uyarlarsak 2008 sonunda (ex post) makroekonomik denge noktasındaki (yani AS = AD =) GSYH, 950 milyar TL olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Makroekonomik Dengenin Bir Başka Görünümü (IS, LM Eğrileri Analizi)

Nobel ödülü sahibi iktisatçı Sir John R. Hicks'in bir yanda tasarruflar (*S*), öte yanda para talebi (*L*) ve para arzı (*M*) dengelerini bir araya getirerek gelirin belirlenmesi ve ekonominin dengeye gelmesini açıklayan modeli IS-LM modeli adıyla anılmaktadır.

Ekonominin parasal yanı yukarıdaki denklemin *MV* ile ifade edilen sol yanına ve reel yanı da $C + I + G + (X - M)$ ile ifade edilen sağ yanına çok benzer.

Paranın işlem (*t*), ihtiyat (*p*) ve spekülasyon (*s*) güdüsüne bağlı talep formları şu fonksiyonel ilişkilerle gösterilebilir. İşlem ve ihtiyat güdüsüyle para talebi, gelirin bir fonksiyonudur:

$M_{t,p} = L_1(Y)$;

Spekülasyon güdüsüyle para talebi, faizin bir fonksiyonudur:

$M_s = L_2(i)$

Buna göre toplam para talebi işlem, ihtiyat ve spekülasyon güdüsüyle talep edilen para toplamına eşit olduğuna göre: $M_d = M_{t,p} + M_s$ yazabiliriz. Ya da bunu toplu bir fonksiyonel ilişki biçiminde ifade etmek istersek para talebinin bir bölümünün gelirin, bir bölümünün de faizin bir fonksiyonu olduğundan hareketle şöyle gösterebiliriz:

$M = L(Y, i)$ (1)

Para talebi ile para arzı birbirine eşit olduğuna göre, aynı fonksiyonel ilişki bize para arzını ve dolayısıyla LM'yi, bir başka deyişle para piyasasındaki dengeyi verir. Aynı ekonomide mal ve hizmet piyasasında denge de şöyle bir denklemle ifade edilebilir:

$S(Y) + T = I(i) + G$ (2)

Gelirin bir fonksiyonu olan gönüllü tasarruflar $S(Y)$ ile zorunlu tasarruf niteliğindeki vergilerin (*T*) toplamı faizin bir fonksiyonu olan yatırımlar $I(r)$ ile kamu harcamalarının (*G*) toplamına eşittir. Ekonomi dışa açıldığında LM eğrisini Ve parasal piyasa dengesini değiştirmemize gerek yoktur. Buna karşılık mal ve hizmet dengesine ihracat (*X*) Ve ithalatı (*M*) eklememiz gerekmektedir. Bu durumda (2) numaralı denklem şöyle olacaktır:

$S(Y) + T = I(i) + G + X - M$

Fonksiyonel olarak gelirle ilişkili olan, yani gelir arttıkça artış eğilimi gösteren ithalatı bu ilişkiyi de gösterecek biçimde ifade eder ve sol tarafa aktarırsak denklemimiz şöyle bir görünüm alır:

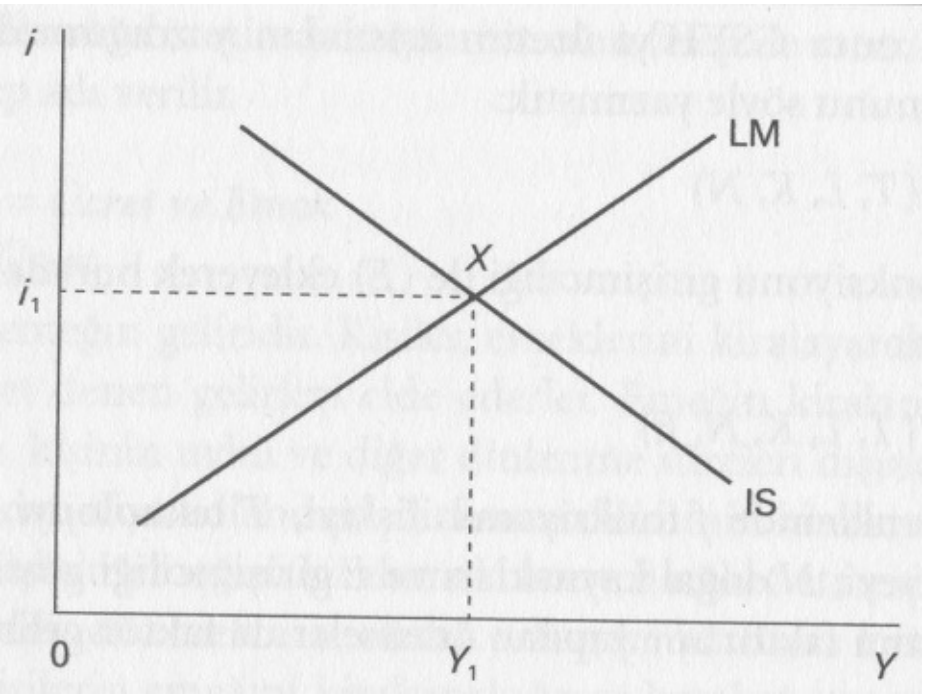
$S(Y) + T - M(Y) = I(i) + G + X$ (3)

Böylece dış âleme açık bir ekonomide IS ve LM eğrilerinin ifadesi şu biçimi alır:

$M = L(Y, i)$ (1)

$S(Y) + T - M(Y) = I(i) + G + X$ (3)

Şekil 39'da para piyasası ile mal ve hizmet piyasasındaki dengenin IS ve LM eğrilerinin kesiştiği noktada oluştuğu görülüyor.

Şekil 39: IS, LM Dengesi

IS eğrisi ile LM eğrisinin birbirini kestiği *X* noktası mal ve para piyasasının eş anlı olarak dengeye ulaştığı noktadır. Bu noktada denge faiz i_1 ve denge gelir miktarı Y_1'dir.

5. FAKTÖR GELİRLERİ YA DA *Y = W + R + I + P + O*

5.1. Üretim Faktörleri Ve Gelirleri

Üretim faktörleri üretim sürecinde kullanılan ve üretimin yapılmasına imkân veren kaynaklardır. Ekonomi biliminde klasik yaklaşım çerçevesinde başlıca üç üretim faktörü arasında ayrım yapılır. Bunlar emek, doğal kaynaklar ve sermayedir. Emek yalnızca işçiliği değil, aynı zamanda yöneticilik, tanıtım, pazarlama, teknik uzmanlık gibi alanlarda istihdam edilip de üretime ve satışa katkıda bulunan işgücünü de kapsar. Sermaye; makineler, araçlar, binalar gibi insan yapımı olan ve diğer malların ve hizmetlerin üretiminde kullanılan malları kapsar. Doğal kaynaklar ise arsa veya toprak, madenler, petrol, vb. gibi doğadan

yararlanılarak elde edilen üretim faktörü grubunu ifade eder.

Daha önce GSYH'yi üretim açısından yazdığımızda üretim fonksiyonunu şöyle yazmıştık:

$Y = f(T, L, K, N)$

Bu fonksiyonu girişimciliği de (E) ekleyerek burada da kullanabiliriz:

$Y = f(T, L, K, N, E)$

Bu denklemde f fonksiyonel ilişkiyi, T teknolojiyi, L emeği, K sermayeyi, N doğal kaynakları ve E girişimciliği gösteriyor. Bu dört üretim faktörüne yapılan ödemeler de faktör geliri diye adlandırılır.

Emeğin geliri ücret (w), toprağın bedeli rant (r), sermayenin getirisi faiz (i), girişimciliğin kazancı kârdır (p).

Bu fonksiyonel ilişkiye göre, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin içine giren bütün unsurlar kapsanmış olmaktadır. Dolayısıyla bu faktörlere bir yıl içinde ödenen bedelleri topladığımızda ülkenin milli gelirini elde etmiş oluruz:

$MG = w + r + i + p$

Milli gelirden GSYH'ye geçebilmek için sübvansiyonları düşüp, dolaylı vergileri ve amortismanları eklememiz gerekir (GSYH - Amortisman giderleri = NMH - Dolaylı vergiler + Sübvansiyonlar = MG). Bunların net toplamına da O dersek GSYH'yi ifade eden denklemimiz şu şekli alır.

$Y = w + r + i + p + O$

Üretim faktörlerine karşı olan talep iki yönlüdür. Yukarıda değindiğimiz gibi, üretim yapabilmek için üretim faktörlerini bir araya getirmek gerekmektedir. Bu çerçevede firmalar üretim faktörlerini talep ederler. Bu, üretim faktörlerine yönelik **doğrudan talep**tir.

Üretim faktörlerine yönelik ikinci talep türü ise üretim faktörlerinin üretimine katıldığı mal ve hizmetlere yönelik taleptir. Mal ve hizmetlere yönelik talep arttıkça bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan üretim faktörlerine olan talep de artar. Buna da *türev talep* adı verilir.

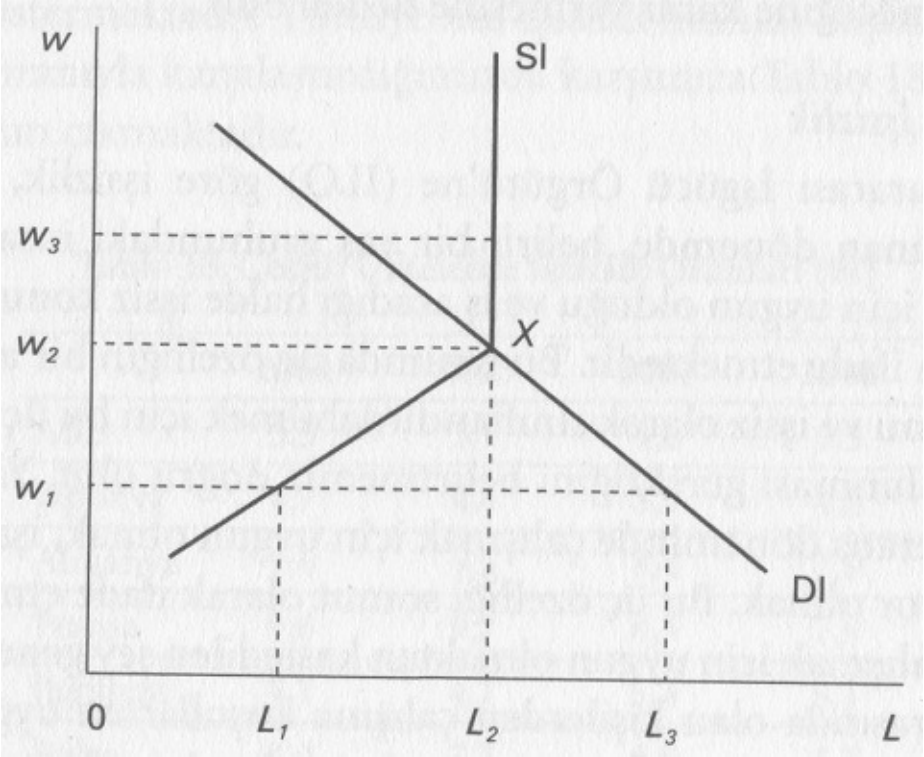
5.2. W = Ücret Ve Emek

5.2.1. Ücret

Ücret emeğin geliridir. Kişiler, emeklerini kiralayarak karşılığında ücret denen gelirleri elde ederler. Emeğin kiralanması ile kastedilen, kişinin uyku ve diğer dinlenme süreleri dışında kalan ve boş zaman diye adlandırılan zaman diliminin kiralanması eylemidir. Kişinin emeğini kiralamak üzere hareket etmesi eylemi, ekonomi dilinde emek arzı olarak adlandırılır. Buna karşılık firmaların kişilerin emeğini kiralamak üzere hareket etmesi eylemi de emek talebini oluşturur.

Emek arzı, eğer işgücünün dolaşımı serbest değilse, ülkenin işgücü ile

sınırlıdır. O nedenle emek arzı tam istihdam düzeyine ulaşıldığında katı hale gelir.

Şekil 40: Emek Arzı ve Talebi

Şekil 40'ta görüldüğü gibi ücretler w_1 düzeyindeyken emek arzı OL_1, emek talebi ise OL_3 kadardır. Arz ve talep yasaları gereği, fiyat (emeğin ücreti) düşük olduğunda arz düşük, talep fazla olacaktır. Bu durumda arz eksiği ve talep fazlası (L_1L_3 arasındaki fark) olacağı için ücretler yükselecek ve ekonomi w_2L_1 yani X noktasında dengeye gelecektir. Bu noktadan öteye ücret artışı emek arzı artışı sağlayamamaktadır, çünkü bu noktadan sonra artık istihdam edilecek emek faktörü kalmamıştır. O nedenle bu noktadan öteye ücret artışı, yani örneğin w_3 noktasına gelinmesi halinde emek arzı L_2 noktasından öteye gidemeyecektir.

Bu noktada iki farklı etkiden söz etmekte yarar vardır. Bunların ilki gelir etkisidir. Daha yüksek ücretler emek sahibinin gelirinin artmasına ve kendisi için daha fazla boş zaman talep etmesine yol açar. Daha fazla boş zaman talebi daha az çalışma demektir. Yani ücret artışının yarattığı bu etki daha az çalışmaya ve dolayısıyla emek arzının düşmesine neden olur. Buna gelir etkisi adı veriliyor. Emek sahibinin boş zamanının alternatif maliyeti ücrettir. Yani emek sahibi çalışmadığı sürede ücret gelirinden vazgeçmiş olacağı için ücretin yükseldiği ortamlarda alternatif maliyet giderek yükselmeye başlar. Bu durumda boş zamanında da çalışmaya eğilim duyar. Buna da ikame etkisi adı veriliyor. Bu iki

karşılıklı etki birbirini dengeleyerek emek sahibinin ne kadar çalışıp ne kadar dinleneceğine karar vermesine neden olur.

5.2.2. İşsizlik

Uluslararası İşgücü Örgütü'ne (ILO) göre işsizlik, referans olarak alınan dönemde, belirli bir yaş grubundaki insanlardan, çalışmak için uygun olduğu ve iş aradığı halde işsiz konumda bulunanları ifade etmektedir. Bu tanımda üç özelliğin bir arada bulunduğunu ve işsiz olarak sınıflandırılabilmek için bu üçünün bir arada bulunması gerektiğini belirtmemiz doğru olur. Yani belirli bir referans döneminde çalışmak için uygun olmak, işsiz olmak ve iş arıyor olmak. Bu üç özelliği somut olarak ifade etmeye çalışalım. Çalışmak için uygun olmaktan kastedilen şey genellikle 15-64 yaş arasında olan kişilerden çalışma koşullarına uygun olan, hasta, sağlıksız, vb. olmayanlardır. İşsiz olmaktan kastedilen şey o dönemde herhangi bir işte ücret karşılığı çalışıyor olmamaktır. Ücret karşılığı bir işte çalışıp da iş değiştirmek isteyenler işsiz kategorisine girmezler. İş arıyor olmak herhangi bir işte çalışmaksızın iş arıyor olmayı ifade eder. Yani o dönemde işsiz olup da iş aramayan bir kişi işsiz sayılmaz.

İşsiz sayısının toplam işgücüne oranı bize işsizlik oranını verir. İşgücünü de bir işte çalışanlarla işsizlerin toplamı olarak tanımlamak mümkündür.

Tablo 17: Türkiye'de İşsizlik Oranı

	2000	2004	2005	2007	008
İşgücü (bin)	23.078	24.289	24.565	22.879	24.009
İstihdam (bin)	21.581	21.791	22.046	20.443	20.736
İşsiz (bin)	1.497	2.498	2.520	2.436	3.274
İşsizlik oranı (%)	6,5	10,3	10,3	9,9	11,0

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Tablo 17, Türkiye'de işgücünde ve istihdamda fazla değişme olmamasına karşılık işsizlerin sayısının da arttığını ve sonuçta işsizlik oranının son üç yılda yüzde 10 düzeyinin üzerinde seyrettiğini göstermektedir. Türkiye'nin işsizlik oranını başka ülkelerin işsizlik oranıyla karşılaştırdığımızda karşımıza Tablo 18'deki gibi bir durum çıkmaktadır.

Tablo 18: Çeşitli Ülkelerde İşsizlik Oranları

	2004	2005	2007	2008
ABD	5,5	5,1	4,6	7,5
Japonya	4,7	4,4	3,9	4,0
Almanya	9,6	9,5	8,4	7,9
Fransa	9,6	9,7	8,3	7,9
İngiltere	4,7	4,7	5,4	6,1
İtalya	8,0	7,7	6,0	6,7

(Kaynak: www.oecd.org)

Tablo bize işsizliğin son yıllarda yalnız Türkiye'de değil, gelişmiş ülkelerde de yüksek düzeyde seyrettiğini göstermektedir.

Genellikle dört farklı işsizlik kategorisinden söz edilir. Mevcut işinden yeni ayrılıp da iş aramaya başlamış olan kişilerin durumu **geçici işsizlik** tanımına girer. Bu konumdaki kişiler bir süre iş bulamazlarsa geçici işsiz tanımından çıkıp kalıcı işsiz konumuna girerler.

Teknolojideki değişiklikler gibi yapısal nedenlerle işsiz kalmış kişilerin durumu **yapısal işsizlik** tanımına girer. Özellikle bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması bu tür işsizliği artırmıştır. Talepteki düşüşe arzın eşlik etmesi nedeniyle işsiz kalan kişiler **konjonktürel işsizlik** ile karşı karşıya kalmış demektir. Kişiler bu yeni yapısal duruma uyum sağlayıp da yeniden eğitimden geçmeden kolay kolay iş bulamazlar. Ekonominin yeniden canlanmaya geçmesi ya da başka bir deyişle konjonktürün yeniden eski konumuna gelmesi bu işsizliğin azalmasını sağlar.

Mevsimsel nedenlerle işsiz kalan kişilerin durumu **mevsimlik işsizlik** tanımına girer. Türkiye'de tarım kesiminde çalışan geçici işçilerin tarım mevsimi dışındaki durumu buna uygundur. Bunlara ek olarak bir de **gizli işsizlik**ten söz edilebilir. Burada aslında bir işsizlik durumu söz konusu değildir. Yani kişinin görünürde bir işi vardır ve belirli bir ücret geliri de söz konusudur. Ne var ki üretime katkısı yoktur. Daha çok tarım kesiminde görülen gizli işsizlik başka alanlarda da görülebilir. Türkiye'de kamu kurumlarının bir bölümünde çalışıyor gibi görünüp ücret aldığı halde işe bile gitmeyen memurların durumu bu tanıma uygundur

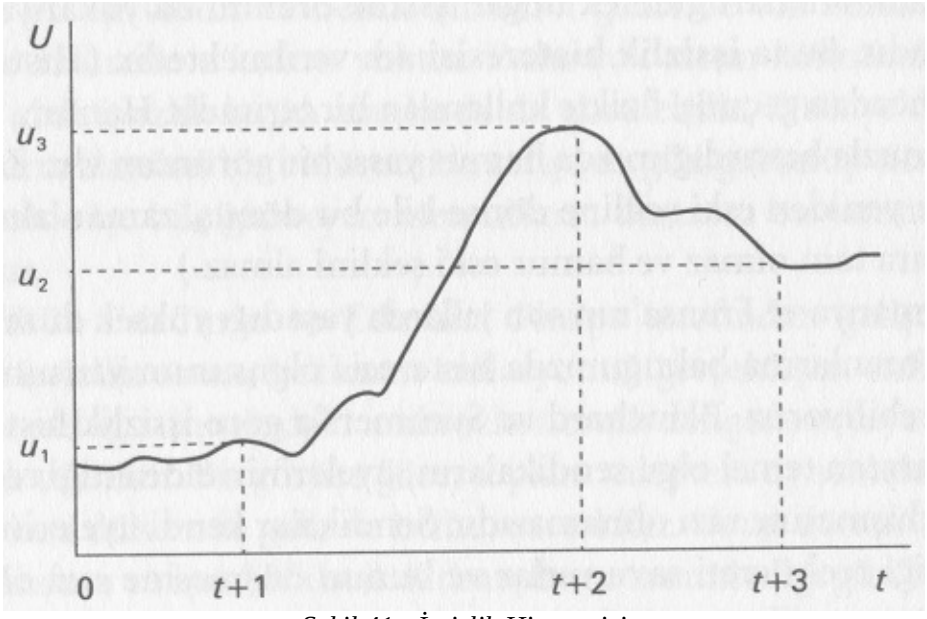
Milton Friedman ve Edmund Phelps tarafından geliştirilen **doğal işsizlik oranı**, beklenen enflasyonun gerçekleşen enflasyona eşit olduğu durumdaki makroekonomik dengede ortaya çıkan işsizlik oranıdır. Bu görüşe göre, toplam talepteki oynamalar yalnızca kısa dönemde gelir ve istihdamı etkiler. Uzun dönemde gelir, istihdam ve işsizlik klasik iktisatçıların tanımladığı gibi biçimlenir. Bu tanım çerçevesinde, doğal işsizlik oranını bir anlamda tam istihdam oranı olarak kabul etmek mümkündür. Yani teorik olarak bu orandan daha düşük bir işsizlik oranına ulaşılması söz konusu değildir. Klasik iktisatçıların kastettiği tam istihdam oranı sıfıra yakın bir işsizlik oranına eşittir. Onlara göre işsizlik arttıkça ücretler düşecek ve herkes istihdam edildiğinde ücretler dengeye gelecektir. Ne var ki günümüz dünyasında bunun mümkün olmadığını kabul etmek gerekir. Her şeyden önce, asgari ücret uygulaması neredeyse bütün ülkelerde vardır. Dolayısıyla, ücret düşüşünün bir alt limiti vardır. Öte yandan işçi sendikaları güçlü kuruluşlardır ve ücretlerin daha fazla

istihdama imkân sağlayacak kadar düşmesini önlemektedirler. O nedenle, doğal işsizlik oranını tam istihdam oranı olarak kabul etmek doğru olur. Bununla birlikte, doğal işsizlik oranının ne olduğunu tam olarak ortaya koymak kolay değildir. Ülkeden ülkeye ve zamandan zamana farklılık gösteren bu oran ABD için yüzde 5 dolayında ölçülmektedir. Geçmişte İngiltere için yüzde 10, Almanya için yüzde 4 olarak tahmin edilen doğal işsizlik oranı son yıllarda değişime uğramış Ve İngiltere'ninki yüzde 5'lere inerken Almanya'nınki yüzde 9'lara yükselmiştir.

Oliver Blanchard ve Lawrence Summers, toplam talepteki oynamaların gelir ve istihdamı uzun dönemde de etkiyebileceğini ortaya koydular. Ortaya attıkları yaklaşıma göre, uzun süreli işsizlik oranları giderek doğal işsizlik oranını da yukarıya taşımaktadır. Buna **işsizlik histeresisi** adı verilmektedir. (Histeresis, Yunancadan geçmiş, fizikte kullanılan bir terimdir. Hamura yumruğumuzla bastırdığımızda hamur yassı bir görünüm alır. Zaman içinde yeniden eski şekline dönse bile bu dönüş, zaman almanın yanı sıra tam olmaz ve hamur eski şeklini almaz.)

Almanya ve Fransa'nın son yıllarda yaşadığı yüksek düzeyli işsizlik oranlarına baktığımızda histeresis olgusunun yansımalarını görebiliyoruz. Blanchard ve Summers'a göre işsizlik histeresisini yaratan temel olgu sendikaların, üyelerinin elde ettiği reel ücretin düşmesine razı olmamasıdır. Sendikalar kendi üyelerinin elde ettiği reel ücreti savunurlar ve bunun düşmesine razı olmazlar. Oysa sendika üyesi olmayan ve işsiz konumda olan birçok kişi daha düşük ücrete çalışmaya razıdır. Klasik ekonomi teorisine göre, bunların baskısı sonucu ücretler düşer ve tam istihdama doğru gidilir. İşsizliğin yükseldiği dönemlerde birçok işçi, işsiz kaldığı için sendika üyeliğini de kaybeder. Bu kez sendikalar kalan daha az sayıdaki üyenin reel ücretini savunarak bu şekilde sendika dışına çıkanların da daha düşük ücretle iş bulmasına engel olmuş olurlar. Böylece yüksek oranlı işsizlik yerleşmeye başlar.

Buna göre, işsizlik histeresisinin etkisiyle karşılaşan ülkelerde zaman içinde doğal işsizlik oranı daha yüksek bir tabana oturmuş olur. Bunu bir şekil yardımıyla açıklayalım (Şekil 41).

Şekil 41 : İşsizlik Histeresisi

Şekilde işsizlik oranı (*U*) dikey eksende, zaman (*t*) yatay eksende gösterilmektedir. Zaman içinde u_3 düzeyine kadar yükselen işsizliğin düşüşe geçtiğini, ama bu düşüşün kolay kolay u_1 düzeyine gelemediğini ve u_2 düzeyinde kaldığını görüyoruz.

Tablo 19: Türkiye'de İşsizlik Oranı

Yıllar	İşsizlik oranı (%)	3 yıllık ortalama (%)
1996	6,3	
1997	7,2	
1998	6,7	6,7
1999	7,4	
2000	6,5	
2001	8,4	7,4
2002	10,3	
2003	10,5	
2004	10,3	10,4
2005	10,3	
2006	9,9	
2007	9,9	10,0
2008	11,0	

Tablo 19, Türkiye'de işsizlik oranının giderek arttığını ve yüzde 10'un üzerindeki işsizlik oranının yerleşmeye başladığını ortaya koyuyor. Türkiye'de işsizlik oranının artması, istihdamda artış olmasına karşın ortaya çıkan bir olgudur. Bu daha çok, tarım kesiminin GSYH'ye katkısının azalmasına paralel

olarak, tarımda çalışan ya da çalışıyor gibi görünenlerin (gizli işsizler) işsiz kategorisine girmesinden kaynaklanan bir olgudur. Buna karşılık 2007 yılından başlayarak işsizlik oranı daha hızlı bir artış temposuna girmiş görünmektedir. Eğer bu eğilim sürerse yüzde 1O'luk işsizlik oranı bir temel oluşturmaya ve işsizlik histeresisini doğrulamaya başlayacaktır.

5.2.3. İşgücü Verimliliği

İşgücü verimliliği genel olarak işçi başına çıktı ya da bir saatlik emek karşılığında elde edilen ürün olarak ölçülür. Bunu şöyle formüle etmemiz mümkündür:

İşgücü verimliliği = Çıktı / İşçi sayısı

A işletmesinde bir yılda 1 milyon TL piyasa değeri olan malın 100 kişi tarafından üretildiğini varsayarsak, bu işyerindeki işgücü verimliliğini (1.000.000 / 100 =) 10.000 TL olarak hesaplamış oluruz. Bir başka ifadeyle, bu işletmede bir yılda adam başına 10.000 TL'lik mal üretilmiş olmaktadır. Aynı malı üreten *B* işletmesi aynı çalışma süresinde çalışıp da adam başına yılda 11.000 TL'lik üretim yapıyorsa, işgücü verimliliği *A* işletmesine göre yüksek demektir. Bu durumda *A* işletmesi bunun nedenlerini araştırmak ve rekabeti sürdürebilmek için verimliliği artırmak zorundadır. Aksi takdirde, daha verimli çalışan *B* işletmesi fiyatları düşürerek *A* işletmesinin zarar etmesine yol açabilir. Benzer hesaplamalar ülke genelinde de yapılır. *X* ülkesinde verimlilik *Y* ülkesine göre yüksekse, o zaman *X* ülkesi aynı malı *Y* ülkesinden daha ucuza mal edip satmak avantajına sahip olur. *Y* ülkesi ise o malda aynı verimliliği yakalayamazsa, üretmek yerine *B* ülkesinden satın almayı daha avantajlı bulabilir.

Tablo 20: Ekonominin Geneli İçin İşgücü Verimliliğindeki Artış
(Bir önceki yıla göre yüzde artış)

	2004	2005	2006	2007	2008
ABD	2,6	1,3	1,0	1,1	1,6
Japonya	2,5	1,5	2,0	1,6	0,8
Almanya	0,3	1,0	2,5	0,9	0,1
Fransa	2,1	1,4	1,4	0,7	0,3
İngiltere	1,7	1,0	1,9	2,3	0,1
İtalya	0,9	0,1	-0,1	0,2	-1,0
İspanya	-0,3	-0,5	0,0	0,6	1,2
Portekiz	1,4	0,8	0,7	1,8	-0,3
Yunanistan	2,2	2,9	2,1	2,7	1,9
Kore	2,8	2,8	3,8	3,7	3,5
Türkiye	7,3	6,8	5,5	3,2	1,5

(Kaynak: www.oecd.org)

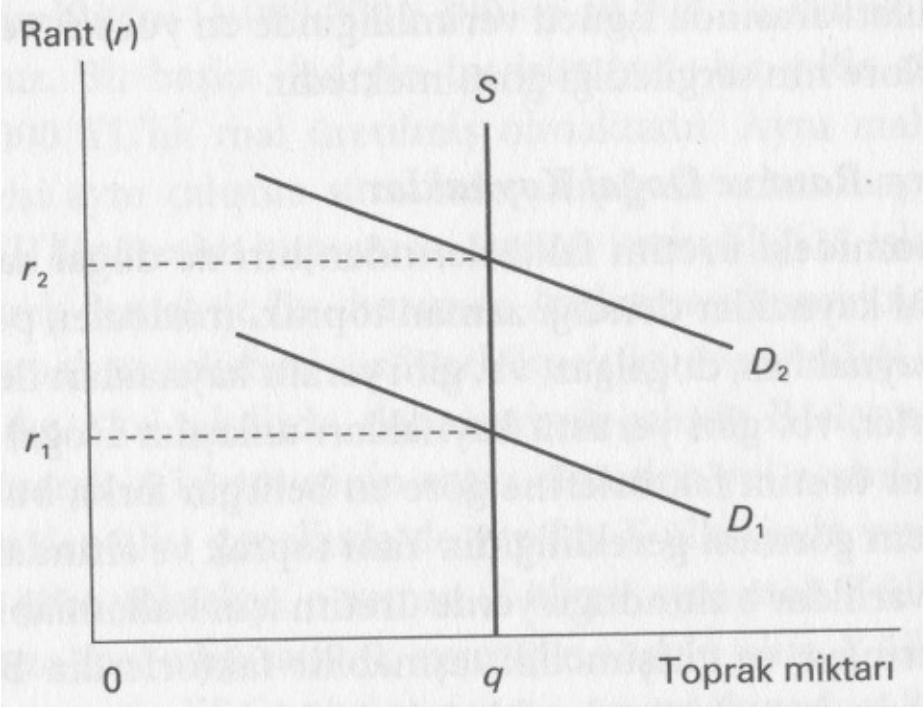
Tablo 20’ye alınan ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye işgücü verimliliğinde ortalamadan iyi durumda görünmektedir. OECD ekonomileri arasında işgücü verimliliğinde en yüksek ve istikrarlı artışı Kore’nin sergilediği görülmektedir.

5.3. R = Rant Ve Doğal Kaynaklar

Ekonomideki üretim faktörlerinden biri de doğal kaynaklardır. Doğal kaynaklar dendiği zaman toprak, madenler, petrol, yeraltı su kaynakları, doğalgaz, vb. gibi yeraltı kaynakları ile ormanlar, nehirler, vb. gibi yerüstü kaynakları anlaşılır. Doğal kaynakların diğer üretim faktörlerine göre en belirgin farkı, bulunduğu yerde işlem görmesi gerekliliğidir. Yani toprak ve altındaki ve üstündeki varlıklar bulunduğu yerde üretim için kullanılabilir. Oysa emek, sermaye ve girişimcilik taşınabilir faktörlerdir. Bir başka önemli farkı da öteki üretim faktörleri gibi zamanla çoğaltılmasının mümkün olmamasıdır.

Doğal kaynakları üretim faaliyetine sokabilmek, bir başka ifadeyle üretim faktörü olarak kullanabilmek için ödenen bedele rant adı verilir. Rant, İngilizce (rent) ve Fransızca’da (rant) kira sözcüğünün karşılığıdır. Bununla birlikte, burada kullanılan rant deyiminin günlük kullanımdaki kira ile tam olarak aynı anlama gelmediğini, bunun ev kiralamaktan farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Diyelim ki bir işletme kiraladığı arsa üstüne kurduğu fabrikada yine kiraladığı makinelerle üretim yapmakta ve ürettiği malların dağıtımını da kiraladığı araçlarla yürütmektedir. Burada üç farklı kira vardır. Bizi rant olarak ilgilendiren yalnızca arsa için ödenen kiradır.

Doğal kaynaklar kıt mallardır ve bu kıtlık nedeniyle onlara bir ödeme yapılması gerekmektedir. Öte yandan topraklar arasında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar rant farklılıklarını ortaya çıkarır. Yani bütün toprakların rant getirisi aynı değildir. Merkeze ya da limana yakınlık ve uzaklık gibi konum farklılıklarından kaynaklanan bu ek rantlara, rant teorisinin kurucuları David Ricardo ve James Anderson diferansiyel rant adını vermektedir. Onlara göre, en verimsiz ve uzak toprağın rantı sıfıra yakın olacak, buna karşılık en verimli ve yakın toprağın rantı da en yüksek miktarda olacak, aradakiler de ona göre değerlenecektir.

Şekil 42: Rant

Şekil 42'de toprak arzının katı olduğu ortaya konulmaktadır (*S* doğrusu). Arzın katı olduğu durumda fiyatı (rantı) talep belirleyecektir. Talep arttıkça (D_1'den D_2'ye geçiş), arz (*S*) artırılamadığı için rant artacak (r_1'den r_2'ye geçiş) demektir.

Neoklasik iktisatçılar rant kavramını daha farklı bir yere oturtmuşlardır. Neoklasik iktisatçılara göre, üretim faktörü sahiplerinin bu üretim faktörlerini üretimde etkin biçimde kullanılması için gerekli olan fiyatın üzerinde bir fiyata sunmaları halinde ortaya çıkan farka rant denir. Günümüzde rantın kullanımı daha çok bu ikinci tanıma uygun hale dönüşmüştür. Fiyat teorisi (mikroekonomi) kapsamında geliştirilmiş olan tüketici rantı, üretici rantı gibi kavramlar, rantın bu anlamı için uygun kavramlardır. Bununla birlikte bu kitapta rant, doğal kaynaklar diye adlandırılan üretim faktörünün elde ettiği gelir olarak kullanılmaya devam edilecektir.

5.4. I = Faiz Ve Sermaye

Sermaye, üretim faktörleri arasında yer alır. Başka malların üretimi için kullanılan, insan yapımı olan ve üretim süreci içinde hammadde ya da ara mallar gibi hemen yok olup gitmeyen mallara sermaye malı adı veriliyor.

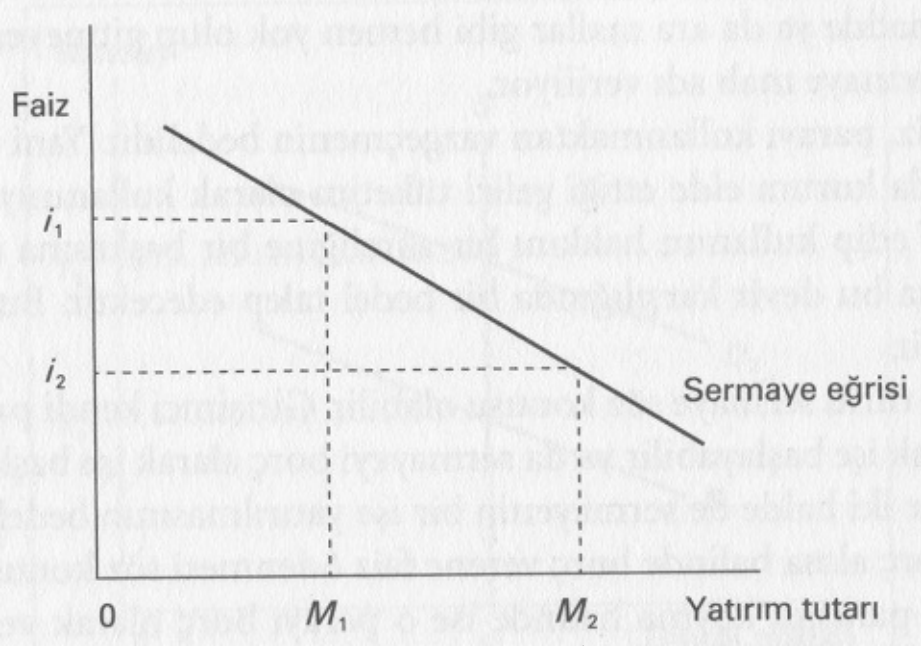
Faiz, parayı kullanmaktan vazgeçmenin bedelidir. Yani bir kişi ya da kurum elde ettiği geliri tüketim olarak kullanmıyor, tasarruf edip kullanım hakkını bir süreliğine bir başkasına devrediyorsa bu devir karşılığında bir bedel talep edecektir. Buna faiz denir.

İki türlü sermaye söz konusu olabilir. Girişimci kendi parasını koyarak işe başlayabilir ya da sermayeyi borç alarak işe başlayabilir. Her iki halde de sermayenin bir işe yatırılmasının bedeli faizdir. Borç alma halinde borç verene faiz ödenmesi söz konusudur. Kendi parasını koyma halinde ise o parayı borç olarak verseydi elde edeceği faizden vazgeçmiş olmanın bedeli olarak bir maliyet (ki buna alternatif maliyet adı verilir) söz konusudur.

100.000 TL'lik bir yatırım yapmayı planladığımızı ve bu parayı kendi varlığımızdan çekip bu işe yatırdığımızı düşünelim. Bu durumda o işin sermayesi 100 bin TL olacak demektir. Diyelim ki bu yatırdığımız parayı geri kazanmamız 3 yıl sürecek ve yine diyelim ki ülkede yıllık faiz oranı net yüzde 15 ve biz yılda bir faiz ödemeli ve 3 yıl sonu anapara ödemeli bir geri ödeme şeması üzerinden anlaşma yaptık. Bu durumda bu 100 bin TL'yi sermaye yapıp işe yatırmamızın faiz kaybı olarak maliyeti 52.088 TL'dir. (Faiz maliyetini bileşik faiz olarak hesaplıyoruz yani 100.000 x 1,15 = 115.000 x 1,15 = 132.250 x 1,15 = 152.088 - 100.000 = 52.088 TL). Bu girişimci hiç yatırım yapmayıp 100.000 TL'sini yüzde 15 net yıllık faizle bankaya mevduat olarak yatırsaydı üç yılın sonunda 52.088 TL faiz geliri elde etmiş olacaktı. Demek ki bu kişi bu işe girişmiş olmaktan dolayı 3 yılın sonunda 52.088 TL'den daha fazla gelir elde etmeli ki bu işe girişsin.

Aynı durum bu girişimcinin kendi parasını koymak yerine borçlanarak bu işe girişmesi halinde de söz konusudur. Bu durumda da bu girişimci bu kez borç aldığı kaynağa söz konusu faizi ödeyecektir.

Demek ki faiz, sermaye kullanımının maliyetidir. Bu maliyet ne kadar düşük olursa sermaye kullanımı yani yatırım miktarı o kadar artar. Bunu Şekil 43'te faiz düştükçe artan yatırım miktarını temsil eden bir sermaye eğrisiyle gösterelim.

Şekil 43: Sermaye ve Faiz İlişkisi

5.5. P = Kâr Ve Girişimcilik

Dördüncü üretim faktörü olarak kabul edilen girişimcilik, öteki üç üretim faktörünü (emek, doğal kaynaklar ve sermaye) bir araya getirerek üretim yapmak için gerekli yatırımı yapan kişi ya da kurumun yaptığı bir birleştirme faaliyetidir. Girişimci bu faaliyeti nedeniyle bir risk üstlenir. Eğer başarır da kazanç elde ederse kâr, başaramayıp kayıpla karşılaşırsa zarar (negatif kâr) eder. Dolayısıyla girişimciliğin bedeli kârdır.

Ekonomi bilimi kârın tanımını muhasebeden ödünç almıştır. Buna göre kâr; bir şirketin toplam gelirleriyle toplam maliyetleri arasındaki pozitif farktır. Eğer fark negatifse ortada zarar var demektir. İktisatçıların terimiyle normal kâr, üretim faktörleri için uzun dönemde ödenen maliyetin karşılandığı tutardır. Bu bir anlamda alternatif maliyetin karşılanmasıdır.

Aslında ekonomik anlamda kârdan söz edebilmek için, kullanılan tüm kaynakların alternatif maliyetlerini aşan gelirin kâr olarak kabul edilmesi gerekir. Yani örneğin bir işe yatırılan sermayenin getirisi eğer onun borç olarak verilmesinden sağlanacak faizinden yüksekse ortada bir kâr var demektir.

Belirsizlik, buluş ve tekel gücü ekonomik kârın başlıca kaynaklarını oluşturur. Kâr bir yandan yeni buluşları, yeni teknolojiyi üretime sokan girişimcinin ödülünü oluştururken, bir yandan da etkin ve verimli çalışmanın itici gücünü ortaya çıkarır.

Frank Knight olayın sonuçlarının tahmin edilemediği belirsizlik durumuyla risk arasındaki ayrımı yapan ilk iktisatçıdır. Knight'a göre risk, belirli bir olayın tahmin edilebilmesi halinde söz konusu olan bir belirsizlik halidir. Dolayısıyla

kâra götüren olay aslında belirsizlik hallerindeki girişimlerden çok, risk hallerindeki girişimlerdir. Ötekiler daha çok kumar kazancına benzer.

6. PARASAL DENGE YA DA *MV = PQ*

6.1. M = Para Ve Para Arzı

6.1.1. Para

Para, ekonomik varlıkların değişimine aracılık eden, değer ölçüm birimi olarak kullanılabilen ve değer biriktirmeye yarayan herhangi bir araçtır. Bu herhangi araç bir metal parçası, istiridye kabuğu, üzerinde değer yazılı ya da imza bulunan bir kâğıt parçası olabilir. Bu tür bir aracın para olarak kabul edilebilmesi için üç işlevi bir arada görebilmesi gerekir: (1) Değişim aracı işlevi. Mal ve hizmetlerin birbiriyle doğrudan değiştirilmesi yerine bunların her birinin ayrı ayrı bedellerinin ödenmesi görevini para görür. Barter ya da trampa ekonomisinde değişim mal ve mal şeklinde olurken, parasal ekonomilerde değişim mal ve para şeklinde olur. (2) Değer ölçüm birimi işlevi. Mal ve hizmetlerin fiyatı, borçların değeri hep para birimiyle ölçülür. Bir dairenin aylık kirası 500 TL, domatesin kilosu 2 TL ya da kamu kesimi iç borç stoku 185 milyar TL dendiğinde bunlar hep aynı cins bir ölçü birimi olan parayla açıklanmış olur. (3) Değer saklama ve biriktirme işlevi. Yani insanlar para olarak kabul edilen şeyi saklayarak ileride kullanabilmelidirler. Bu anlamda para bugünkü değerin yarına transferi işlevini görebilmelidir.

Günümüz dünyasında üç çeşit para vardır: Kâğıt para, madeni para ve kaydi para. **Kâğıt para**, üzerinde yazılı olan değeriyle dolanımda bulunan paradır. Bu paranın kâğıt olarak değeri yoktur, değeri devletin (ya da Merkez Bankası'nın) onun üzerine yazdıklarından kaynaklanır. Aynı boy 3 ayrı kâğıt üzerine 1 TL, 20 TL ve 1000 TL yazıldığında, söz konusu paraların kâğıt ve mürekkepten ibaret değeri aynı olduğu halde, satın alma güçleri farklı hale gelmiş olur. Burada paraya değerini veren unsur devletin itibarıdır. Günümüzde kâğıt para, para otoritesi olarak kabul edilen merkez bankaları tarafından basılıp dolanıma çıkarılmaktadır. **Madeni para**, kamu otoritesi tarafından tanımlanmış, genellikle düz bir parça metalden yapılmış paradır. Madeni paranın metal olarak belirli bir değeri vardır. Özellikle geçmişte kullanılan altın ve gümüş paralar önemli bir metal değerine sahipti. Günümüzde bunların yerine nikel alaşımlarından madeni para yapılmaktadır. Bu paralar da üzerinde taşıdığı değerden bağımsızdır. Bazı metal paraların satın alma gücü üzerinde yazılı değerden yüksek olabilir, bazılarınınki ise düşük olabilir. Eğer madeni paranın üzerinde yazılı değer satın alma gücünden yüksekse, bu paralar para olarak kullanılmak yerine metal olarak satılmaya başlanır ki buna **Gresham yasası** adı veriliyor. Günümüzde metal

para, imparatorluklar döneminden kalma bir alışkanlıkla hâlâ Hazine tarafından basılmaktadır. **Kaydi para**, bankalar tarafından kendilerine yatırılan mevduat karşılığında yaratılan bir muhasebe kaydından ibarettir, ancak satın alma gücü vardır. Bir bankaya 100 TL mevduat yatırıldığını varsayalım. Banka bu 100 TL'nin 10 TL'sini yasaların öngördüğü mevduat munzam karşılığı olarak ayırdıktan sonra kalanını kredi olarak kullandırdığında 90 TL'lik satın alma gücü yaratmış olacaktır. 90 TL'lik krediyi alan kişinin bu parayı bankaya mevduat olarak yatırması halinde, aynı işlem bu kez 81 TL'lik yeni bir krediye, yani yeni bir satın alma gücü yaratılmasına yol açacaktır. Bu süreç teorik olarak böylece devam edip gidebilir. Bu süreci bir tablo yardımıyla gösterelim (Tablo 21).

Tablo 21: Kaydi Paranın Doğuşu

Mevduat (TL)	MMK (%)	Kredi (TL)
100	10	90
90	10	81
81	10	73
73	10	66
66	10	59
		...
		1.000

Tabloda yer alan MMK, mevduat munzam karşılığına işaret etmektedir ve mevduat munzam karşılığının yüzde 10 olduğu varsayılmıştır. Tabloya göre, bankaya yatan 100 TL sonuçta 1.000 TL'lik bir krediye dönüşebilme, yani kendisinin 10 katı bir satın alma gücü yaratabilme yeteneğine sahip olmaktadır. Burada 100 TL para, 900 TL ise kaydi paradır.

Kaydi paranın teorik limiti mevduat zorunlu karşılığı oranının resiprokali (tersi) ile doğru orantılıdır. Bunu bir denklemle açıklayalım:

Kaydi paranın teorik limiti = Mevduat x (1 / mmk)

Mevduat 100 TL dersek,

Kaydi paranın teorik limiti = 100 (1 / 0,10) = 1.000 TL

Buraya kadar teorik bir limitten söz ettik. Yani mevduatın sürekli olarak krediye, kredinin de mevduata dönmesi ve sonuna kadar giderek 100 TL'nin 1.000 TL'lik kaydi para yaratması teorik bir durumdur. Gerçek hayatta bu bir aşamada kesilir, yani bir noktada kredi mevduata, mevduat da krediye dönüşmez, ya da bunların tamamı değil bir parçaları birbirine dönüşür. Ama öyle de olsa mekanizma bu şekilde işler ve kaydi para yaratır.

Bu sayılanlar dışında dördüncü bir kategori olarak plastik para ve elektronik paradan da söz edilebilir. **Plastik para**, bankaların verdiği kredi kartları ve benzeri ödeme araçlarına verilen bir addır. Bu kartlarla harcama yapmak ve

dolayısıyla bu kartları para gibi kullanmak mümkündür. **Elektronik para**, banka mevduatına dayanılarak hesaptan hesaba havale ya da eft (elektronik fon transferi) yoluyla aktarma yapılmasıyla karşımıza çıkar. Örneğin internet üzerinden alışveriş yapıldığında ödeme de bu tür havale ya da eft yoluyla internet üzerinden yapıldığında bir çeşit elektronik para kullanılmış olur.

6.1.2. Para Arzı

Para arzı, belirli bir zamanda bir ekonomide dolanımda bulunan toplam para miktarını ifade eder. Tanım böyle yapılmakla birlikte, para terimi ilk bakıştaki nakit para (cash) teriminden farklı olduğu için, çeşitli alt tanımlar yapılması gereği doğmaktadır. Para arzı terimi içinde nakit paranın yanı sıra mevduat da dikkate alınmaktadır. Para arzı yurtiçinde yaşayanların bankalardan alacaklarının kullanılabilme hızına göre çeşitlendirilir. Dar para arzı genellikle nakit ve vadesiz mevduat toplamına verilen addır. Bununla birlikte para arzının ölçülmesinde alınan büyüklükler ve tanımlar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Biz burada Türkiye'de kullanılan tanımları ele alacağız.

Para arzı *M* harfiyle gösterilir.

M_0 = emisyon - bankalardaki TL nakit = dolaşımdaki yerli para.

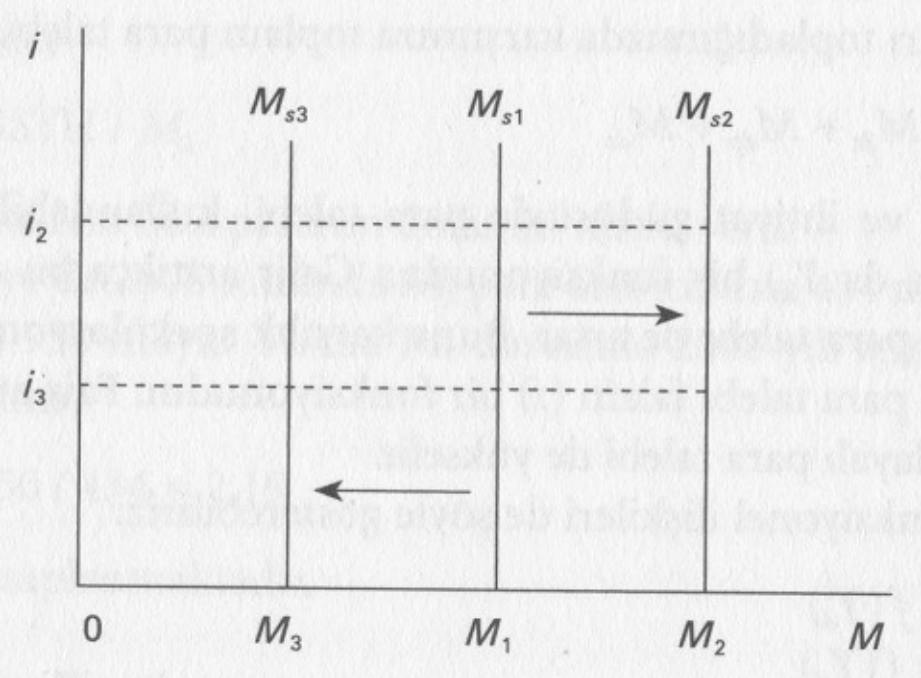
$M_1 = M_0$ + vadesiz mevduat

$M_2 = M_1$ + vadeli mevduat

$M_3 = M_2$ + Repo + B tipi likit fon

Para otoritesi Merkez Bankası olduğuna göre, para arzını tümüyle Merkez Bankası'nın denetlediğini kabul etmek yanlış bir varsayım olmaz. Bu durumda para arzı ekonomi modellerine veri olarak girer.

Bunu bir şekille gösterelim (Şekil 44).

Şekil 44: Para Arzı Doğrusu

Şekilde faiz oranı (*i*) dikey eksende, para miktarı (*M*) yatay eksende gösterilmektedir. Para arzını tümüyle Merkez Bankası'nın denetlediği varsayımına göre kurulmuş bir modelde para arzı eğrisi (M_{s1}) dikey eksene paralel olacaktır. Bu durumda faiz hangi düzeyde olursa olsun para arzı bundan etkilenerek değişmemektedir. Para arzını artırmak (M_{s2}'ye geçiş) ya da azaltmak (M_{s3}'e geçiş) Merkez Bankası'nın elindedir.

6.2. V = Para Talebi Ve Paranın Dolanım Hızı

6.2.1. Para Talebi

John M. Keynes'e göre ekonomik aktörler üç nedenle para talep ederler. Günlük harcamalarını yapabilmek için (işlem güdüsüyle), ileride doğabilecek ihtiyaçlara karşılık hazırlıklı olabilmek için (ihtiyat güdüsü) ve değer biriktirmek için (spekülasyon güdüsü.)

Bunlara harfler verelim:

İşlem güdüsüyle para talebi = M_{dt}

İhtiyat güdüsüyle para talebi = M_{dp}

Spekülasyon güdüsüyle para talebi = M_{ds}

Bunları topladığımızda karşımıza toplam para talebi çıkar:

$M_d = M_{dt} + M_{dp} + M_{ds}$

İşlem ve ihtiyat güdüsüyle para talebi, kullanılabilir gelirin (Y- T ya da Y_d) bir fonksiyonudur. Gelir arttıkça bu iki güdüye dayalı para talebi de artar. Buna karşılık spekülasyon güdüsüne dayalı para talebi faizin (*i*) bir fonksiyonudur.

Faiz arttıkça bu güdüye dayalı para talebi de yükselir.

Bu fonksiyonel ilişkileri de şöyle gösterebiliriz:

$M_{dt} = f(Yd)$

$M_{dp} = f(Yd)$

$M_{ds} = f(i)$

Bu durumda toplam para talebi de gelir ve faizin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkar:

$M_{d} = f(Yd,i)$

6.2.2. Paranın Dolanım Hızı

Paranın dolanım hızı her bir para biriminin bir yılda kaç kez el değiştirdiğini ifade eder. Buradan hareketle, paranın yarattığı satın alma gücü bulunur. Değişim denklemini bir kez daha yazalım:

$MV = PQ$

Böylece, para arzı (*M*) ile paranın dolanım hızının (*V*) çarpımının bize GSYH'yi verdiğini görebiliriz. Çünkü denklemin sağ tarafı (*PQ*) GSYH'ye ya da kısaca *Y*'ye eşittir. Bu durumda paranın dolanım hızını (*V*) hesaplamak için GSYH'yi para arzı miktarına bölmek yeterlidir.

$V = PQ / M$

Yukarıda para arzının çeşitli tanımlarını vermiştik. Burada *M* olarak hangi para arzı tanımını alacağımızı belirlememiz gerekmektedir. Genellikle M_2'yi almak uygun bir seçimdir.

O halde;

V = GSYH / M_2

Bu denklem bize paranın dolanım hızını verir.

Türkiye'de 2008 sonunda M_2 para arzı miktarı 434 milyar TL, GSYH de 950 milyar TL'dir. Bu durumda 2008 yılı için paranın dolanım hızı,

$V = 950 / 434 = 2{,}19$

olarak hesaplanmaktadır.

6.3. P = Fiyatlar

6.3.1. Fiyatın Anlamı

Fiyat, bir mal ya da hizmetin piyasadaki değerinin para cinsinden ifadesidir. Elmanın kilosu 2 TL dediğimiz zaman onun değerini ifade etmiş oluruz. Analizimizde kullandığımız denklemde yer alan fiyatlar genel düzeyi (*P*) aslında her bir malın ayrı ayrı birim fiyatını göstermektedir. Yani aslında *PQ* olarak ifade ettiğimiz GSYH'nin açılmış hali şöyledir:

$PQ = p_1q_1 + p_2q_2 + p_3q_3 + ... + p_nq_n$

Yani her bir mal ya da hizmetin üretim miktarının (*q*) birim fiyatıyla (*p*)

çarpımının sonucudur. Bu kavram bizi daha önce açıkladığımız üretim cinsinden GSYH'ye götürür ($Y = A_p + I_p + S_p + Mt$).

6.3.2. Enflasyon

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak yükselme eğilimi içine girmesine enflasyon adı veriliyor. Bu tanımdan hareketle, bir fiyat hareketinin enflasyon olup olmadığını anlamak için iki önemli unsura bakmamız gerektiği ortaya çıkıyor: (1) Ekonomideki mal ve hizmetlerin çoğunun fiyatlarında yükselme olması ve bunun fiyatlar genel düzeyini etkilemesi gereklidir. (2) Bu yükselme sürekli olmalı, yani bir kereye özgü olmamalıdır.

Eğer bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinde bir değişiklik olmaksızın bir malın ya da hizmetin fiyatı artmışsa buna enflasyon demek mümkün değildir. Ya da bütün malların fiyatı bir defa artmışsa bu enflasyon olarak değil, fiyat artışı olarak adlandırılır.

Bunu yukarıdaki denklemden yararlanarak ortaya koymaya çalışalım:

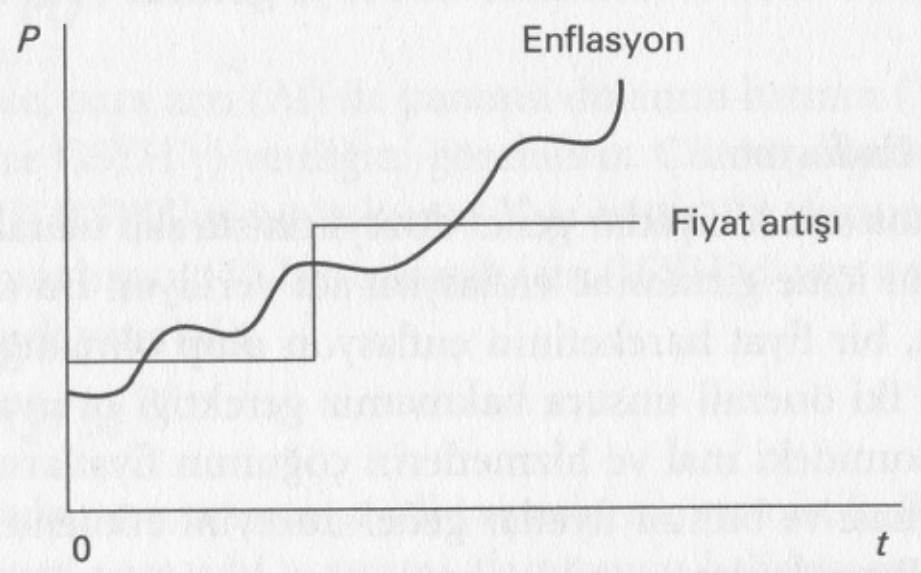
$PQ = p_1q_1 + p_2q_2 + p_3q_3 + ... + p_nq_n$

Bu denklemde p_1, p_2, p_3, ölçüldüğü her dönemde artmış olarak çıkıyor ve dolayısıyla fiyatlar genel düzeyi (P) artıyorsa o zaman enflasyon söz konusu demektir. Bunu daha basit olarak anlatabilmek için sayısal bir örnek verelim (Tablo 22).

Tablo 22: Enflasyon (Sayısal Örnek)

Fiyatlar	***t* dönemi**	***t*+1 dönemi**	***t*+2 dönemi**	***t*+3 dönemi**
p_1	0,50	0,52	0,54	0,60
p_2	0,25	0,26	0,28	0,28
p_3	0,30	0,32	0,33	0,36
p_n	0,45	0,46	0,49	0,53

Şekil 45 enflasyonla bir defaya özgü fiyat artışları arasındaki farkı göstermek üzere çizilmiştir.

Şekil 45: Enflasyonla Bir Defalık Fiyat Artışı Arasındaki Fark

Şekilden görüleceği gibi enflasyon, zaman (*t*) içinde, fiyatlar genel düzeyindeki (*P*) inişli çıkışlı bir eğilimi gösterdiği halde, bir defalık fiyat artışı fiyatlar genel düzeyinin bir defada bir üst düzeye sıçrayarak o düzeyde devam etmesini ifade etmektedir.

Enflasyonu ölçebilmek için fiyatlar genel düzeyini ve bu düzeydeki artışı bilmemiz gerekir. Bunu ölçmek için endeksler kullanılır. Endeks, belirli bir istatistiksel olaya ait verilerin zaman ve yer boyutunda gösterdiği değişim olarak tanımlanabilir.

Enflasyon hesaplamaları için kullanılan fiyat endeksleri için birtakım değişkenler gereklidir. (Mal ve hizmet sepeti: Endekslerin hesaplanabilmesi için fiyatları sürekli izlenen mal ve hizmetlerin oluşturduğu bileşime mal ve hizmet sepeti denir. Ağırlık: Endeks için seçilmiş mal ve hizmetlerin sepet içinde değerlerine bağlı olarak aldıkları paya ağırlık denir. Temel yıl fıyatı: Sepete dahil olan mal ve hizmetlerin, endekse başlangıç olarak seçilen yıl içindeki fiyatlarının 12 aylık ortalamasına temel yıl fiyatı denir. Cari fiyat: Sepete dahil olan malların cari aya ait derlenen fiyatlarına cari fiyat denir.)

Zaman zaman yapılan hane halkı tüketim anketleriyle, endeksi oluşturacak sepete alınan mal ve hizmetler ve bunların ağırlıkları yenilenir. Böylece endeksin temel yılı da değiştirilmiş olur. İki mal üreten ve üretilen tüm malların tüketildiği, dışa kapalı bir ekonomi düşünelim. Bu ekonomide *t* yılında *A* malının fiyatı 70 lira/adet, üretim miktarı 100 adet/yıl; *B* malının fiyatı 60 lira/kg, üretim miktarı 70 kilo/yıl olsun. Bu durumda görünüm Tablo 23'teki gibi olacaktır:

Tablo 23: *t* Yılı İçin Fiyat Endeksi

Mal	Fiyat (TL)	Miktar (Adet)	Değer= (FiyatxMiktar) (TL)	Ağırlık= (Değer/Toplam) (%)
A	70	100	7.000	63
B	60	70	4.200	37
Toplam	**130**		**11.200**	**100**

Şimdi *t* yılını baz alarak bir fıyat endeksi oluşturalım. Burada ilgili malın fiyatını sepetteki ağırlığı ile çarpmamız gerekecektir:

A malı için 70 x 0,63 = 44

B malı için 60 x 0,37 = 22

Toplam = 68

Bu toplamın anlamı, *t* yılında bu ekonomideki ağırlıklandırılmış fiyatlar düzeyinin 68 olduğudur.

Söz konusu ekonomide *t* + 1 yılında *A* malının fiyatının 80 lira/adete ve üretim ve satış miktarının 110 adet/yıla; *B* malının fiyatının 65 lira/kg'a ve üretim ve satış miktarının 75 kg/yıla çıktığını varsayalım ve *t* + 1 yılının gösterimini verelim (Tablo 24).

Tablo 24: *t* + 1 Yıh İçin Fiyat Endeksi

Mal	Fiyat (TL)	Miktar (Adet)	Değer = (Fiyat x Miktar) (TL)
A	80	110	8.800
B	65	75	4.875
Toplam	**145**		**13.675**

Yukarıda yaptığımız hesabı *t* + 1 yılı için de yapalım:

A malı için 80 x 0,63 = 50

B malı için 65 x 0,37 = 24

Toplam = 74

Bu toplamın anlamı *t* + 1 yılı için ağırlıklandırılmış fiyatlar düzeyinin 74 olduğudur.

t yılı ağırlıklandırılmış fiyat düzeyi olan 68'i 100 kabul ederek. *t* + 1 yılı endeksi (74 x 100) / 68 =) 109 olarak bulunur. Buna göre endeksimizi yıllara göre şöyle ifade edebiliriz:

t yılı 100

t + 1 yılı 109

Yani *t* + 1 yılında bu ekonomide fiyatlar genel düzeyi *t* yılına göre % 9 artmıştır.

Tablo 25'te 2007 yılında Türkiye için ölçülmüş olan enflasyon verileri yer almaktadır.

Tablo 25: Türkiye'de 2008 Yılında Aylık Enflasyon Değişimleri

Aylar	ÜFE AY	TÜFE AY	ÜFE 12	TÜFE 12
Ocak	0,42	0,80	6,44	8,17
Şubat	2,56	1,29	8,15	9,10
Mart	3,17	0,96	10,50	9,15
Nisan	4,50	1,68	14,56	9,66
Mayıs	2,12	1,49	16,53	10,74
Haziran	0,32	-0,36	17,03	10,61
Temmuz	1,25	0,58	18,41	12,06
Ağustos	-2,34	-0,24	14,67	11,77
Eylül	-0,90	0,45	12,49	11,13
Ekim	0,57	2,60	13,29	11,99
Kasım	-0,03	0,83	12,25	10,76
Aralık	-3,54	-0,41	8,11	10,06
Ortalama	**0,68**	**0,81**	**12,7**	**10,43**

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

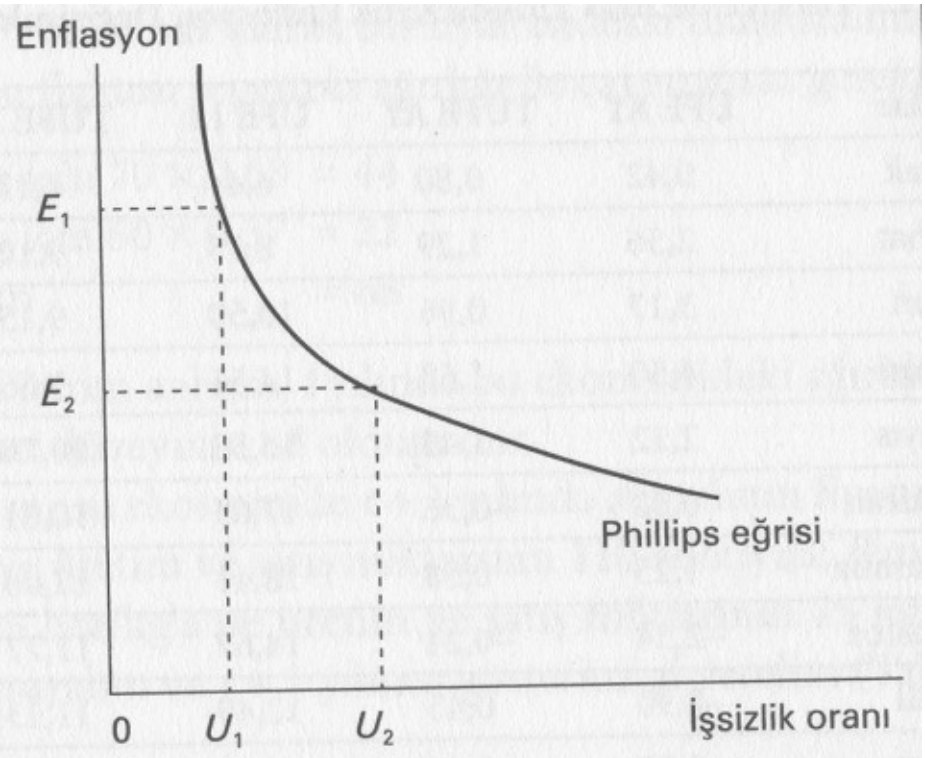
Bu tabloya göre 2008 yılının aralık ayında aylık olarak ÜFE'nin yüzde 3,54, TÜFE'nin yüzde 0,41 düştüğü, yıllık olarak da ÜFE'nin yüzde 8,11, TÜFE'nin yüzde 10,06 arttığı görülmektedir.

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde bir yıldaki değişimlerin ortalaması olarak yani yıllık ortalama enflasyon olarak ifade edilebildiği gibi, son ayın 12 aylık enflasyonu ele alınarak yıl sonu enflasyonu olarak da ifade edilmektedir.

6.3.3. Enflasyon Ve İşsizlik

İktisatçılar öteden beri işsizlik ile enflasyon arasında bir ilişki oluğunu düşünmüşlerdir. Bu ilişkiyi bilimsel anlamda ilk kez inceleyen iktisatçı Alban William Phillips'tir. Phillips, İngiltere ekonomisi üzerine yaptığı bir incelemede enflasyon ile işsizlik arasında tersine bir ilişki olduğunu saptadı. Phillips'e göre, işsizlik azalırken enflasyon yükseliyor, ya da enflasyon düşerken işsizlik artıyordu.

Şekil 46'da, enflasyonla işsizlik arasındaki ters ilişkiyi gösteren Phillips eğrisi yer almaktadır. Enflasyonu E_1 düzeyinden E_2 düzeyine indirmenin bedeli, işsizliğin U_1'den U_2'ye yükselmesidir.

Şekil 46: Phillips Eğrisi

Bu yaklaşım yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca pek çok ülkenin siyasetçisini derinden etkilemiş ve bu ikisi arasında bir seçim yapma sıkıntısı siyasete egemen olmuştur. Zaman içinde bu ilişkinin varlığı üzerinde yeni çalışmalar yapılmış, işin içine doğal işsizlik oranı gibi yeni unsurlar katılmış ve o zaman bu ilişkinin bu kadar katı olmadığı, ekonominin makul sınırlar içinde büyümesinin işsizliği azaltırken enflasyonu mutlaka körüklemediği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, analiz tümüyle bir kenara atılacak kadar yanlış değildir. Bir ekonominin büyümesi, özellikle talep artışı, tüketimin körüklenmesine dayalı olarak ortaya çıkmışsa, bu artışın fiyatlar üzerinde enflasyonist etki yaratması normal bir sonuçtur. Bir başka ifadeyle, bütün büyüme yönlü atılımların işsizliği azaltırken enflasyonu artırması gerekmese de, bu ikili arasında böyle bir ters ilişki olduğu genelde doğrudur.

Phillips eğrisi analizi özellikle makroekonomik dengeyi değiştirmeye ya da sağlamlaştırmaya yönelik ekonomi politikalarının oluşturulmasında mutlaka yakından bakılması gereken bir ilişkiyi ortaya koyduğu için yararlıdır.

6.3.4. Deflasyon

Fiyatlar genel düzeyinde sürekli olarak düşüş eğilimi ortaya çıkması haline deflasyon adı verilir. Burada da tıpkı enflasyondaki gibi genel ve süreklilik gösteren bir eğilimin gözlemlenmesi gereklidir.

Enflasyon için kullandığımız tabloyu bu kez deflasyon için kullanalım. Tablo

26 bize ekonomideki malların fiyatlarının bazı arızi çıkışlar dışında sürekli bir düşüş içinde olduğunu gösteriyor. Böyle bir eğilim ekonomide, eğer üretim artışı, rekabet veya verimlilik artışından kaynaklanmıyorsa, deflasyonist bir eğilimin göstergesi olarak kabul edilir.

Tablo 26 : Deflasyon (Sayısal Örnek)

Fiyatlar	*t* dönemi	*t* + 1 dönemi	*t* + 2 dönemi	*t* + 3 dönemi
P_1	0,50	0,49	0,50	0,48
P_2	0,25	0,24	0,23	0,21
P_3	0,30	0,31	0,28	0,27
P_n	0,45	0,40	0,41	0,40

6.3.5. Stagflasyon Ve Slumpflasyon

Stagflasyon iki ayrı sözcüğün birleştirilmesiyle oluşturuluş bir sözcüktür. İlk bölümü durgunluk anlamına gelen stagnation, ikinci bölümü de enflasyon kelimelerinden alınmıştır. Durgunluk içinde enflasyon anlamına geliyor. Yani reel ekonomik büyüme olmaksızın fiyatların artmaya devam etmesi halini ya da GSYH'nin nominal olarak büyümesine karşılık reel olarak büyümemesi halini ifade ediyor. Türkiye, stagflasyon benzeri ekonomik koşullarla geçmişte birkaç kez karşılaştı. Bunlardan biri 1991 yılıdır. 1990 yılı GSYH'miz cari fiyatlarla 397,2 milyar TL idi (152 milyar dolar). 1991 yılı ekonomik büyümemiz yüzde 0,4, enflasyonumuz yüzde 71, GSYH'miz 634,4 milyar TL (151,8 milyar dolar) olmuştu. Yani ekonomi büyümemiş, buna karşılık enflasyon yüzde 71'lere geldiği için, dolar cinsinden değişmeyen GSYH, TL cinsinden görünüşte büyümüştü.

Slumpflasyon, sık rastlanmamakla birlikte ekonomik dengenin (ya da dengesizliğin) en korkutucu halidir. Slumpflasyon da stagflasyon gibi iki sözcükten oluşuyor. Slump; batma, çökme anlamına geliyor. Enflasyonla birleştirildiğinde çöküş içinde enflasyon gibi bir anlam çıkıyor. Yani ekonomi küçüldüğü halde enflasyon olgusunun varlığını ifade ediyor. Dünya çapında en bilinen örneği 1929 büyük bunalımıdır. Türkiye ekonomisi de geçmişte slumpflasyonla birkaç kez karşılaştı. En yakın olanı 2001 krizi sonucunda yaşanan krizdir. Cari fiyatlarla GSYH'miz 2000 yılında 166,7 milyar YTL, sabit fiyatlarla 72,4 milyar YTL idi. Buna karşılık 2001 yılında yüzde 50'nin üzerindeki enflasyona eşlik eden yüzde 5,7'lik bir küçülme yaşayan ekonomide GSYH cari fiyatlarla 240,2 milyar YTL, sabit fiyatlarla 68,3 milyar YTL olmuştu. Yani nominal olarak büyümüş görünen Türkiye, reel olarak küçülmüştü.

Türkiye'nin, kriz dönemleri dışında, genel olarak içinde bulunduğu durum

enflasyonlu büyüme durumudur.

6.4. Q = Üretim

Bu bölümün 5.1 numaralı alt kesiminde yazdıklarımız burada da aynen tekrarlanabilir. Ancak burada konuyu üretim açısından ele aldığımızda fiyatları (*P*) bir kenara bırakırsak üretimin fiziksel konumundan söz ediyoruz demektir. Yani 1 saatlik emek, 15 dakikalık elektrik enerjisi, 1 kilogram un, 1 paket maya ve 1 litre su ile ne kadar ekmek yapabildiğimizdir söz konusu olan. Sonra bunu *P* ile çarptığımızda bize fiyat cinsinden ekmeğin değerini göstermiş olur.

6.5. Parasal Dengenin Özü

Buraya kadar anlattıklarımızı yan yana koyduğumuzda ortaya parasal denge çıkar:

$MV = PQ$

Bu dengenin anlamı şudur: Belirli bir dönemdeki para arzı miktarı (*M*) ile paranın dolanım hızı (*V*) çarpıldığında bulunan miktar, aynı dönemdeki fiziksel üretimin (*Q*) fiyatlarla (*P*) çarpımıyla bulunan miktara eşittir. Belli bir dönemdeki fiziksel üretim çeşitli mal ve hizmetlerden oluşabilir. Bunları *A*, *B*, *C*, *D*, *E* malları olarak gösterelim. *N* de sonsuz mal ve hizmeti temsil ediyor olsun. Bunların değerleri fiyatlarıyla çarpımına eşittir. Yani;

$PQ = Ap + Bp + Cp + Dp + Ep + ... + Np$

Bu durumda *PQ* bize o dönem içinde yaratılmış olan GSYH'yi verir. Çünkü tanım gereği bir ekonomide belirli bir dönem içinde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı cinsinden değerleri toplamı GSYH'ye eşittir. O halde;

PQ = GSYH

Buradan giderek şu eşitliği yazabiliriz:

MV = GSYH

Yani bir ekonomide para arzı ile paranın dolanım hızının çarpımı o ekonomide GSYH'ye eşittir.

Bu dengeyi Türkiye ekonomisine uygulamaya çalışalım. Türkiye ekonomisinde 2008 sonunda GSYH, 950 milyar TL'ye eşittir. Aynı dönemde para arzını temsil eden M_2, 434 milyar TL'dir. Bu durumda paranın dolanım hızı şu şekilde bulunur:

V = GSYH / M_2 = 2.19

Bunları denklemde yerine koyalım:

MV = GSYH

434 x 2,19 = 950

Demek ki Türkiye'de 434 milyar TL'lik bir geniş para arzı yılda 2,19 kez el değiştirmekte ve 950 milyar TL'lik bir GSYH yaratılmasını sağlamaktadır.

7. DÖRT DENKLEM BİRLİKTE

Buraya kadar makroekonomik dengeyi dört farklı denklemle ifade etmeye çalıştık. Bunları bir kez daha yazalım:

$Y = A_p + I_p + S_p + M_t$ (üretim yönünden makroekonomik denge ya da GSYH'nin üretim açısından görünümü)

$Y = C + I + G + (X - M)$ (harcamalar yönünden makroekonomik denge ya da GSYH'nin harcamalar açısından görünümü)

$Y = w + i + r + p + O$ (üretim faktörlerinin elde ettiği gelirler yönünden makroekonomik denge ya da GSYH'nin faktör gelirleri açısından görünümü)

$Y = MV$ (parasal açıdan makroekonomik denge ya da GSYH'nin parasal açıdan görünümü)

Bu dengelerin hepsi *Y*'yi yani GSYH'yi ifade etmektedir. O halde bunların hepsi birbirine eşittir.

Yukarıda ayrı ayrı yazdığımız, GSYH'nin 4 farklı hesaplanma şekline ilişkin denklemleri alt alta yazarsak şöyle bir eşitlikler dizisi elde etmiş oluruz.

$Y = A_p + I_p + S_p + M_t = C + I + G + (X - M) = w + i + r + p + O = MV$ = GSYH

Yani GSYH, kesimlerin üretim değerleri ile vergi, sübvansiyon ve mali aracılık hizmetleri toplamına veya özel kesim ile kamu kesimi giderlerinin ve net cari dengenin toplamına veya üretim faktörlerinin gelirden aldıkları payların değeri ile amortismanlar, dolaylı vergiler ve sübvansiyonların toplamına ya da para arzı ile paranın dolanım hızının çarpımına eşittir.

PARASALCI EKONOMİ YAKLAŞIMI

Parasalcı yaklaşım, para arzındaki değişimlerin kısa dönemde milli gelir üzerinde etkili olduğu, buna karşılık uzun dönemde fiyatlar genel düzeyi üzerinde etki yarattığı saptamasına dayanır ve ideal para politikasının para arzını denetlemek olduğunu ortaya koyar. Parasalcılara göre, para arzının sürekli olarak artırılmaSı kaçınılmaz biçimde enflasyonist sonuçlar yaratır. O nedenle para otoritesi fiyatlar düzeyinin istikrarına odaklanmalı, buna uygun bir para politikası yürütmelidir.

Parasalcı iktisatçıların ekonomiye yaklaşımını Milton Friedman'ın ünlü sözü özetler: "Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur."

Parasalcı iktisatçıların en önemlisi olan Milton Friedman, 1912 yılında New York'ta (ABD) doğdu. New Jersey'de Rutgers Üniversitesi'nde okudu. Master derecesini Şikago Üniversitesi'nden aldı. Kolombiya Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra Şikago Üniversitesi'ne dönerek asistanlık yaptı. Başlangıçta sıkı bir Keynesyen'di. ABD'de büyük bunalım sonrası yürürlüğe, konulan New Deal programının ve ekonomiye devlet müdahalesinin savunuculuğunu

yaptı. 1950'lerde Keynesyen tüketim fonksiyonuna yönelik eleştirileriyle, temel Keynesyen model üzerine eleştirilerini yoğunlaştırmaya başladı. Giderek Keynesyen devrime karşı gelişen devrimin lideri konumuna geldi.

1960'larda genel makroekonomik politika yaklaşımına alternatif bir makroekonomik politika yaklaşımı olarak Monetarizm'i geliştirdi. "Doğal işsizlik oranı" yaklaşımını ekonomik analize katarak o zamana kadar farklı algılanan birçok konunun değişik biçimde algılanmasına olanak sağladı. Friedman, hükümetlerin ekonomideki gelişmelere göre ne yönde hareket edeceğini ve hangi kararları alacağını insanların tahmin edebileceklerini ve ona göre davranışlarını ayarlayarak hükümetlerin uygulayacağı ekonomi politikalarını nötralize edebileceklerini savundu. Ona göre, hükümetlerin uygulayacağı ekonomi politikaları bu nedenle etkisizdir.

Friedman'a göre 1929 tipi bunalımlardan çıkmanın en akıllıca yolu parasal genişlemeye izin vermektir. Bu çerçevede Keynes'in 1929 bunalımında para politikasının yerine etkin maliye politikası önermesinin yanlış olduğunu ve eğer tersi yapılıp da para politikası etkin kullanılmış olsaydı o krizin önlenebileceğini savundu.

Çoğu iktisatçı, belki de Keynesyen devrimin etkisinde kaldıkları için, Friedman'ın görüşlerini başlangıçta reddetti. Buna karşılık, ilerleyen yıllarda görüşleri gitgide daha fazla taraftar ve uygulama alanı bulmaya başladı.

ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Türkiye'de Özal, Friedman'ın görüşlerini ekonomi politikası uygulaması olarak yaşama geçirdiler. Parasalcı ekonomi yaklaşımı ABD başta olmak üzere çok yaygın bir taraftar kitlesi buldu. Özellikle merkez bankacılar arasında teori neredeyse genel kabul gördü. Parasalcı iktisatçıların etkisiyle para politikası ekonomi politikası uygulamasının neredeyse tek aracı haline geldi, maliye politikası ikinci plana itildi. Bu çerçevede Keynesyen ekonomi teorisi tümüyle işlevsiz kılındı ve yeniden revize edilmiş klasik ekonomi teorisine geri dönüldü.

Friedman'ın yanı sıra parasalcı iktisatçılar arasında en bilinenleri Karl Brunner, Phillip D. Cagan, David E. W. Laidler, Allan H. Meltzer ve Anna Schawtz'dır.

Parasalcı ekonomi okulunun etkisi 2008 krizinden sonra azalmaya, görüşleri yavaş yavaş gözden düşmeye başladı. Daha önce yalnızca fiyat istikrarını hedef seçmiş olan merkez bankası yönetimleri istihdam, talep gibi konularla da ilgilenmeye başladılar. Faizleri hızla düşürüp sıkı para politikasını gevşettiler. Daha önce bu işlere karışmamalarını önerdikleri

hükümetleri maliye politikası yardımıyla para politikasına destek olmaya çağırmaya başladılar.

2008 krizi parasalcı ekonomi teorisinin enflasyon dönemlerinde başvurulacak özel bir teori olduğunu gösterdi.

8. BEŞİNCİ DENKLEM: (*S* - *I*) + (*T* - *G*) = (*X* - *M*)

8.1. Beşinci Denklemin Önemi

Önceki bölümlerde GSYH'nin hesaplanış denklemlerinden harcamalar yöntemini şöyle ifade etmiştik:

$Y = C + I + G + (X - M$ (1)

Bir başka açıdan bakıldığında *Y*'nin tüketim ve tasarrufa eşit olduğunu belirtmiştik:

$Y = C + S$ (2)

Kamu harcamalarıyla ilgili açıklamalar sırasında da kamu gelirleriyle kamu giderleri arasındaki farkın bize bütçe dengesini vereceğini vurgulamıştık:

Bütçe Dengesi = $T - G$ (3)

T, özel kesim zorunlu tasarruflarından kamu kesiminin aldığı vergileri gösterdiğine göre tasarrufların bir parçasıdır. Bu durumda (2) numaralı denklemi şöyle yazmamız daha doğru olur:

$Y = C + S + T$ (4)

(4) ve (1) numaralı denklemlerin her ikisi de *Y*'ye eşit olduğuna göre bunlar birbirine de eşit demektir.

$C + S + T = C + I + G + (X - M)$ (5)

($X - M$) dengesi hariç olmak üzere sağdakileri sol tarafa geçirelim (işaretleri eksi olur):

$C + S + T - C - I - G = (X - M)$ (6)

Farklı işaret taşıyan *C*'ler birbirini götürür. Kalanlardan birbiriyle ilgili olanları aynı parantezler içine alırsak şöyle bir dengeler topluluğu yazabiliriz:

$(S - I) + (T - G) = (X - M)$ (7)

Makroekonomik dengeyi gösteren bu eşitlikte üç farklı denge iç içedir: ($S - I$) özel kesimin tasarruf ve yatırım dengesini, ($T - G$) bütçe dengesini (kamu kesiminin gelir gider dengesini) ve ($X - M$) ülkenin dış ekonomik dengesini (ödemeler dengesi cari dengesini) gösterir. Bu durumda sol taraftaki iki denge yani ($S - I$) + ($T - G$) ekonominin iç dengesini, sağ taraftaki denge ($X - M$) ise ekonominin dış dengesini ya da daha anlaşılabilir bir ifadeyle ödemeler dengesi cari dengesini gösterir. Ekonominin iç ve dış dengeleri birbirine eşit olmak zorundadır. (7) numaralı eşitlikte sağ taraftaki dış dengeyi de sol tarafa alırsak bunu daha açık görebiliriz:

$(S - I) + (T - G) - (X - M) = 0$ (8)

Görüleceği gibi, bir ekonominin iç ve dış ekonomik dengelerini toplarsak sıfıra eşitlenir.

$S < I$ ise özel kesim tasarruf açığı veriyor ve yatırımlarını borçlanarak karşılıyor demektir.

$T < G$ ise kamu kesimi gelir açığı (ya da gider fazlası) ile karşı karşıya kalmıştır ve açığını borçlanarak finanse ediyor demektir.

$X < M$ ise ekonomi cari açık veriyor ve finansmanını yurtdışından portföy yatırımları veya yabancı sermaye yatırımları çekerek ya da borçlanarak karşılıyor demektir.

Eğer iç ekonomik dengenin iki alt dengesi de açık veriyorsa ekonomi cari açık da veriyor ve üçüz açıkla karşılaşıyor demektir. Eğer iç dengelerden biri açık veriyor öteki fazla veriyorsa, cari denge bunlardaki açık ve fazlaya göre şekil alacaktır. Bunları örneklerle açıklamaya çalışalım.

Dört farklı ekonomide (*X*, *V*, *Y* ve *Z*) yıl sonunda büyüklüklerin Tablo 27'deki gibi gerçekleştiğini varsayalım (sayılar milyar TL).

Tablo 27: Sayısal Örneklerle Makroekonomik Denge

Büyüklük	*X* Ekonomisi	*V* Ekonomisi	*Y* Ekonomisi	*Z* Ekonomisi
S	80	120	100	100
I	100	100	80	80
$(S - I)$	-20	20	20	20
T	90	80	90	100
G	95	110	100	120
$(T - G)$	-5	-30	-10	-20
$(S - I) + (T - G)$	-25	-10	10	0
X	60	75	70	70
M	85	85	60	70
$(X - M)$	-25	-10	10	0
$(S - I) + (T - G) = (X - M)$	-25 = -25	-10 = -10	10 = 10	0 = 0

Tabloda gösterilen *X* ekonomisinde özel kesim alt dengesi 20 milyar TL, kamu kesimi alt dengesi 5 milyar TL açıkla ve toplam olarak iç ekonomik denge 25 milyar TL açıkla sonuçlandığı için, dış ekonomik denge de 25 milyar TL cari açıkla tamamlanmıştır. Buna **üçüz açık** diyoruz.

V ekonomisinde iç ekonomik dengenin özel kesim alt dengesi 20 milyar TL tasarruf fazlasıyla, kamu kesimi dengesi ise eksi değerle yani açıkla tamamlanmış ve sonuçta iç ekonomik denge 10 milyar TL açık vermiştir.

İç denge açık verdiği için cari denge de aynı miktarla ona eşlik ederek 10 milyar TL açık vermiştir. Burada özel kesim tasarruf yatırım dengesi fazla verdiği halde, toplamda iç ekonomik denge açık verdiği ve dış denge de buna

uyarak açık verdiği için buna **ikiz açık** diyoruz.

Y ekonomisinde iç ekonomik dengenin özel kesim alt dengesi artı değerle yani 20 milyar TL tasarruf fazlasıyla, kamu kesimi dengesi ise eksi değerle yani 10 milyar TL açıkla tamamlanmış ve sonuçta iç ekonomik denge 10 milyar TL fazla vermiştir. İç denge fazla verdiği için cari denge de aynı miktarla ona eşlik ederek 10 milyar TL fazla vermiştir. Buna **fazla veren denge** diyoruz.

Z ekonomisinde iç ekonomik dengenin özel kesim alt dengesi 20 milyar TL tasarruf fazlası verirken kamu kesimi dengesi 20 milyar TL açık vermiştir. Böylece iç ekonomik denge sıfırlanmıştır. Bir başka ifadeyle, kamu kesimi gelir açığını özel kesim tasarruf fazlasından borçlanmak suretiyle finanse etmiştir. Bu ekonomide dış ekonomik denge de iç ekonomik denge ile eşitliği sağlamak üzere sıfırla kapanmış, bir başka deyişle *Z* ekonomisi cari dengesi dengede kalmış, açık ya da fazla vermemiştir. Buna da **sıfır denklik hali** diyoruz.

8.2. Türkiye'de Makroekonomik Denge

2007 yılı verilerini ele alarak Türkiye için makroekonomik dengeyi yazalım. Önce harcamalar yönünden GSYH'yi görelim (sayılar milyar TL):

$Y = C + I + G + (X - M)$

$C = 662$

$I = 173$

$G = 159$

$X = 227$

$M = 271$

$Y = 662 + 173 + 159 + (227 - 271)$

$Y = 950$

İkinci olarak kullanım alanları yönünden GSYH'yi yazalım:

$Y = C + S + T$

$C = 662$

$S = 100$

$T = 188$

$Y = 662 + 100 + 188$

$Y = 950$

Üçüncü olarak üretim sektörlerindeki üretim değerleri açısından makroekonomik dengeyi yazalım:

$Y = A_p + I_p + S_p + O$

$A_p = 74$

$I_p = 230$

$S_p = 550$

$O = 96$

$Y = 950$

Dördüncü olarak parasal denge açısından makroekonomik dengeyi yazalım:

$Y = MV$

$M = 434$

$V = 2,19$

$Y = 434$ L $2,19$

$Y = 950$

Şimdi bu verilerden hareketle Türkiye için genel makroekonomik dengeyi yazalım:

$(S - I) + (T - G) = (X - M)$

$(100 - 173) + (188 - 159) = (227 - 271)$

$-73 + 29 = -44$

$-44 = - 44$

Bunun anlamı, 2008 yılında Türkiye'nin hem iç hem de dış ekonomik dengesinin toplamda 44 milyar TL açık vermiş olduğudur.

9. MAKROEKONOMİK DENGEDE BOZULMA: IS-LM ANALİZİ

9.1. Ekonominin Genel Dengesinde Bozulma

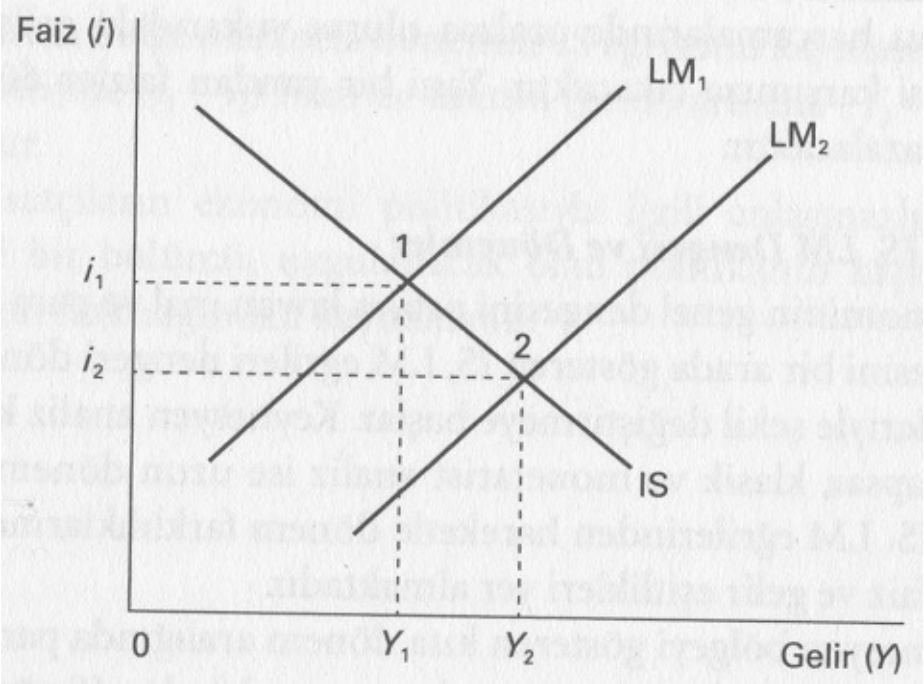
IS, LM dengesinde bozulmaya yol açan değişmeler ve bozulmanın yönü Tablo 28'de gösterilmektedir.

Tablo 28: IS ve LM Eğrilerinde Kayma ve Dengede Bozulma Nedenleri
(Tablodaki + artış, - azalış anlammdadır)

Değişen	Değişim Yönü	*Y*	*r*	IS veya LM'nin Durumu
C (Tüketim Harca.)	+	+	+	IS sağa kayar
I (Yatırım Harca.)	+	+	+	IS sağa kayar
G (Kamu Harca.)	+	+	+	IS sağa kayar
T (Vergi)	+	-	-	IS sola kayar
(*X* - *M*) (Net İhracat)	+	+	+	IS sağa kayar
M_s (Para arzı)	+	+	-	LM sağa kayar
M_d (Para talebi)	+	-	+	LM sola kayar

Değişen göstergelerin değişim yönü eksi olduğunda *Y* ve *r* tablodakinin tersi yönünde değişecek; IS ve LM eğrileri tablodakinin tersi yönde kayacaktır.

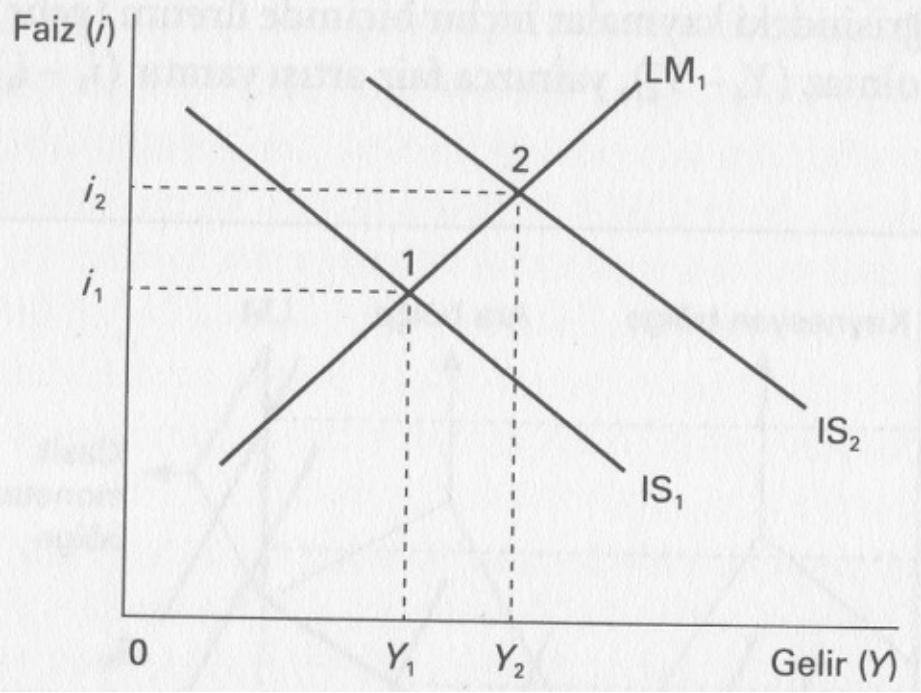
Para arzında artış olması LM_1 eğrisinin Şekil 47'de görüldüğü gibi sağa aşağıya doğru LM_2 olarak kaymasına yol açacaktır.

Şekil 47: Para Arzında Artış

Para arzının artmasıyla, yani LM_1 eğrisinin piyasadaki paranın bollaşması sonucu LM_2'ye kaymasıyla denge noktası da 1'den 2'ye kayacaktır. Bu yeni dengede faiz oranı i_1'den i_2'ye gerilemiş, buna karşılık gelir miktarı da Y_1'den Y_2'ye yükselmiştir. Para arzında ortaya çıkacak bir daralma bunun tam tersi bir gelişmeye yol açacak, faiz oranlarındaki artışa gelir gerilemesi eşlik edecektir.

Şimdi de kamu harcamalarında artış olduğunu varsayalım. Bu durumda IS eğrisi sağa yukarı doğru kayacaktır (Şekil 48).

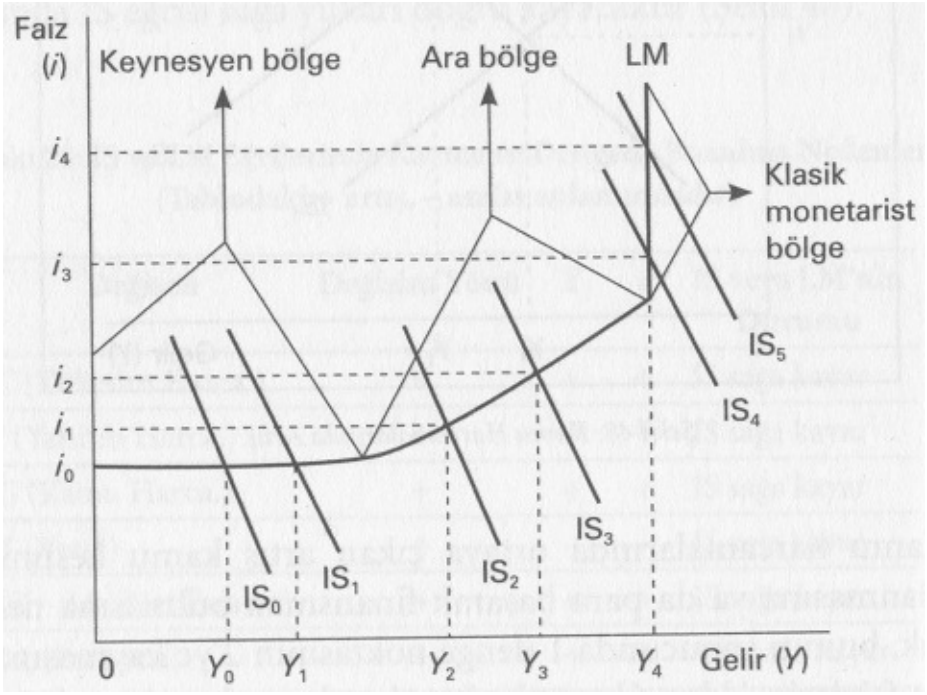
Şekil 48: Kamu Harcamalarında Artış

Kamu harcamalarında ortaya çıkan artış kamu kesiminin borçlanmasına ya da para basarak finansman bulmasına neden olacak, bunun sonucunda 1 denge noktasının 2'ye kaymasına ve bu da faizlerin i_1'den i_2'ye yükselmesine, buna karşılık gelirin de Y_1'den Y_2'ye yükselmesine yol açacaktır.

Kamu harcamalarında azalma olursa yukarıdaki gelişmenin tam tersi karşımıza çıkacaktır. Yani bir yandan faizler düşerken gelirler azalacaktır.

9.2. IS, LM Dengesi Ve Dönemler

Ekonominin genel dengesini ortaya koyan mal ve para piyasası dengesini bir arada gösteren IS, LM eğrileri dengesi dönem değişiklikleriyle şekil değiştirmeye başlar. Keynesyen analiz kısa dönemi kapsar, klasik ve monetarist analiz ise uzun dönemi. Şekil 49'da, IS, LM eğrilerinden hareketle dönem farklılıklarını ortaya koyan faiz ve gelir eşitlikleri yer almaktadır.

Şekil 49: IS, LM Dengesi ve Dönemsel Analizler

Keynesyen bölgeyi gösteren kısa dönem aralığında para talebi sonsuz esnek olduğu için yatay eksene paralel olan IS eğrisi kayması, faizde herhangibir artış yaratmaksızm (i_0-i_0) gelir artışına (Y_0-Y_1) yol açar. Klasik monetarist bölge olan uzun dönemde ise IS eğrisindeki kaymalar hiçbir biçimde üretim (gelir) artışına neden olmaz (Y_4-Y_4), yalnızca faiz artışı yaratır (i_3-i_4). Buna karşılık ara bölge olan orta dönemde IS eğrisinin kayması hem faiz yükselişine (i_1-i_2) hem de üretim (gelir) artışına (Y_2-Y_3) neden olur.

İktisatçıların ekonomi politikasıyla ilgili anlaşmazlıklarının önemli bir bölümü, uygulanacak olan politikanın kapsayacağı dönemin farklılığından kaynaklanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ekonomik Büyüme, Beklentiler Ve Gelir Dağılımı

1. EKONOMİK BÜYÜME

1.1. Ekonomik Büyümenin Anlamı

Ekonomik büyüme bir yıldan ötekine üretim miktarındaki artışı ifade eder. Burada kastedilen artış reel artıştır. Yani fiyatlardaki artıştan dolayı değil, üretilen mal ve hizmet miktarındaki artıştan dolayı ortaya çıkan bir büyüme söz konusu olmalıdır. Ekonominin büyümesi toplumun refahının artması anlamına gelir. Ekonomi büyüyünce üretim artar. Üretim artışı tüketimin de artması anlamına gelir. Tüketim insan faaliyetinin son amacı olduğuna göre tüketim artışı refahın artması demektir.

$t + 1$ döneminin ekonomik büyüme oranını (G_{t+1}) ölçmek için $t + 1$ dönemi reel GSYH'sinden (Y_{t+1}), t dönemi GSYH'sini (Y_t) çıkarıp yine t dönemi GSYH'sine bölmemiz gerekir. Denklem şöyle yazılabilir:

$$G_{t+1} = (Y_{t+1} - Y_t) / Y_t$$

Bu denklemdeki ($Y_{t+1} - Y_t$) yerine reel GSYH'deki değişimi kısaca ifade etmek üzere dY'yi kullanabiliriz. O zaman denklem şu şekli alır:

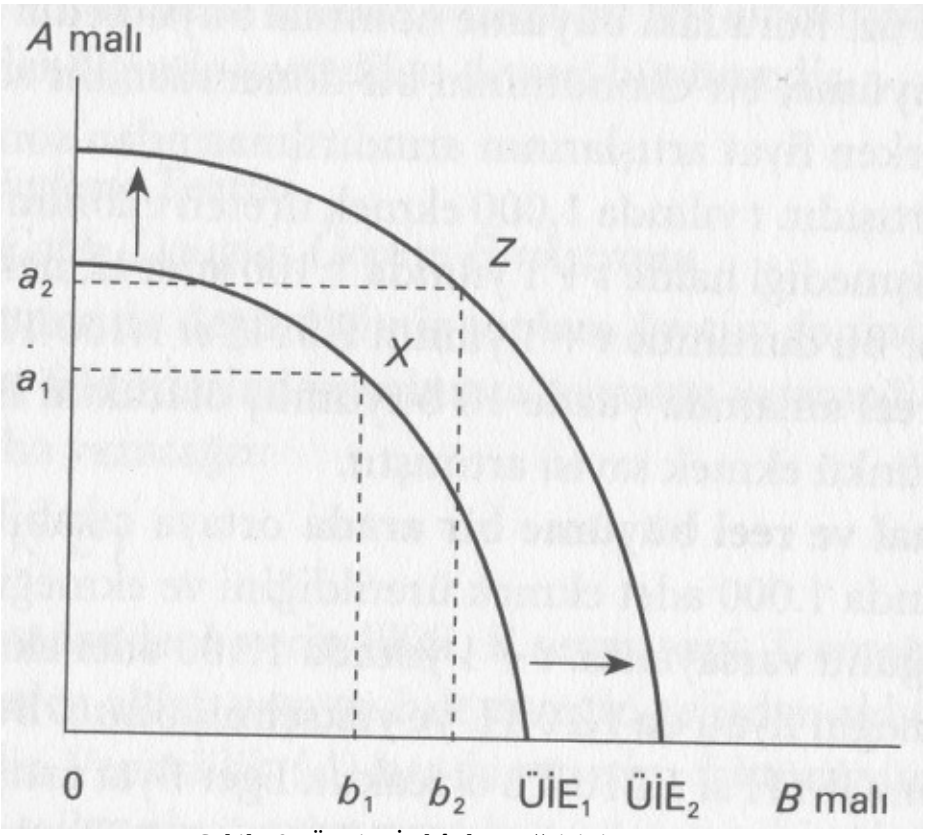
$$G_{t+1} = dY / Y_t$$

$t + 1$ döneminin reel GSYH'si 500 milyar TL, t dönemi reel GSYH'si 470 milyar TL ise büyüme oranını görelim:

$$G_{t+1} = (500 - 470) / 470 = 0,064$$

Büyüme oranı yüzde 6,4 olarak bulunur.

Bunu geometrik olarak da daha önceki bir şekli yeniden çizerek gösterebiliriz (Şekil 50).

Şekil 50: Üretim İmkânları Eğrisinin Kayması

Ekonominin *A* ve *B* olarak yalnızca 2 mal ürettiğini ve üretimin $ÜİE_1$ üretim imkânları eğrisindeki *X* noktasında gerçekleştiğini varsayalım. Bu durumda ekonomi *A* malından Oa_1 ve *B* malından Ob_1 kadar üretmekte ve *X* noktasında bulunmaktadır. Yeni bir teknolojiye geçilerek verimliliğin arttığını ve ekonominin *A* malından Oa_2, *B* malından da Ob_2 kadar üreterek $ÜİE_2$ üretim imkânları eğrisine ve o eğri üzerinde *Z* noktasına geçtiğini düşünelim. İşte bu reel anlamda ekonomik büyümedir. Çünkü ekonomi reel üretimini ve dolayısıyla reel GSYH'sini artırmıştır. Bu aynı zamanda toplum açısından bir refah artışına işaret etmektedir. Çünkü toplum eskiden Oa_1Xb_1 kadar üretim yapabilirken ve dolayısıyla bu kadar tüketim yapabilirken, yeni dengede Oa_2Zb_2 kadar üretim ve tüketim yapabilecek demektir. Bu şekilden giderek reel büyüme oranını şöylece hesaplayabiliriz:

Reel Büyüme = $(Oa_2Zb_2 - Oa_1Xb_1) / Oa_1Xb_1$

1.2. Büyümeyle İlgili Bazı Konular

Nominal büyüme, bir ekonominin bir dönemden bir sonraki döneme geçerken yarattığı GSYH artışıdır. Yılda yalnızca 1.000 ekmek üreten bir ekonomi düşünelim. Ekmek fiyatı 1 TL olsun. Bu durumda bu ekonominin *t* yılındaki GSYH'si 1.000 TL olarak hesaplanacaktır. *t* + 1 yılında ekmek

fiyatlarının 1,10 TL'ye yükseldiğini kabul edersek GSYH'nin 1.100 TL'ye çıktığını görürüz. Bu durumda ekonomi yüzde 10 büyümüş görünmektedir. Gerçekte ekonomi büyümemiştir. Çünkü *t* yılındaki 1.000 adetlik ekmek üretimi *t* + 1 yılında da aynı sayıdadır. Büyüme, fiyat yükselişinden kaynaklanan nominal bir artıştan kaynaklanmaktadır. Bu ekonomide hesaplamayı bir önceki yılın fiyatlarıyla yapar, yani fiyat artışının etkisini giderirsek GSYH'nin yine 1.000 TL olduğunu görürüz. Buradaki büyüme nominal büyümedir.

Reel büyüme, bir ekonominin bir dönemden bir sonraki döneme geçerken fiyat artışlarının arındırılmasından sonra yarattığı GSYH artışıdır. *t* yılında 1.000 ekmek üreten ekonominin fiyatlar hiç değişmediği halde *t* + 1 yılında 1.100 adet ekmek ürettiğini varsayalım. Bu durumda *t* + 1 yılının GSYH'si 1.100 TL olacak ve ekonomi reel anlamda yüzde 10 büyümüş olacaktır. Bu reel büyümedir çünkü ekmek sayısı artmıştır.

Nominal ve reel büyüme bir arada ortaya çıkabilir. Ekonomide *t* yılında 1.000 adet ekmek üretildiğini ve ekmeğin fiyatının 1 TL olduğunu varsayalım. *t* + 1 yılında 1,100 adet ekmek üretilmiş ve ekmeğin fiyatı da 1,10 TL'ye yükselmiş olsun. Bu durumda *t* + 1 yılının GSYH'si 1.210 TL olacaktır. Eğer fiyat artışını gidererek bakacak olursak *t* + 1 yılının GSYH'si 1.100 TL olarak hesaplanacaktır. Bu durumda 1.210 TL'lik GSYH'nin 100 TL'lik bölümü reel büyüme, 110 TL'lik bölümü ise nominal büyüme olarak karşımıza çıkacaktır. Ekonominin büyümesi yüzde 21 olarak görünse de reel büyüme, yüzde 10 olarak bulunacaktır.

Nominal küçülme, reel büyüme ile birlikte görülebilir. Yukarıdaki örneği kullanalım ve diyelim ki *t* + 1 yılında ekmek üretimi 1.100 adede çıkarken ekmek fiyatı da 0,9 TL'ye düşmüş olsun. Bu durumda *t* + 1 yılının GSYH'si (1.100 x 0,9 =) 990 TL olarak bulunacaktır. Yani *t* yılına göre nominal anlamda GSYH, 10 TL ya da yüzde 1 gerilemiştir. Oysa ekmek sayısı arttığı için ekonomi reel olarak yüzde 10 büyümüştür.

Nominal büyüme ve reel küçülme birlikte görülebilir. Yine yukarıdaki örnekten hareketle *t* + 1 yılında ekmek üretiminin 900 adede düştüğünü ve ekmek fiyatının 1,20 TL'ye yükseldiğini düşünelim. Bu durumda nominal GSYH 1.080 TL olacaktır. Yani ekonomi ilk bakışta yüzde 8 büyümüş görünmektedir. Oysa reel anlamda ekmek sayısındaki 100 adetlik azalma ekonominin yüzde 10 küçülmüş olduğunu ortaya koymaktadır.

Demek ki bizi asıl ilgilendiren, yani refah artışını gerçek anlamda temsil eden büyüme reel büyümedir. Fiyat artışlarını temsil eden nominal büyüme refah artışı anlamına gelmemektedir. Zaten ekonomi literatüründe başına bir şey eklenmeden yalnızca büyüme dendiğinde kastedilen de reel büyümedir.

1.3. Büyüme Teorisi

1.3.1. Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu

Daha önce de değindiğimiz toplam üretim fonksiyonunu bu kez üretim faktörlerinden yalnızca sermaye ve emeği kullanarak bir kez daha yazacağız:

$Y = A\ (K^a\ L^b)$

Bu gösterimde *A* verimliliği, *K* sermayeyi, *L* emeği, *a* sermayenin gelirden aldığı payı ve *b* de emeğin gelirden aldığı payı göstermektedir. Verimlilik (*A*) her bir üretim faktörünün belirli bir sürede ne miktarda üretim yaptığını gösteren bir ölçüdür. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu bize üretim miktarının, yani çıktının, zaman içinde, ilave sermaye ya da emek miktarı eklenmesi ya da üretim faktörlerinin verimliliğinin artmasıyla arttığını göstermektedir. Yani yukarıda değindiğimiz ürettim faktörlerindeki artışa, teknolojideki değişikliğe ve verimlilikteki artışa dayalı büyüme biçimlerinin tamamı bu denklemde gösterilmiş olmaktadır.

Bir ekonomideki üretim fonksiyonunun $Y = A\ (K^2\ L^3)$ şeklinde olduğunu, *A*'nın 5, *K*' nin 30 ve *L*'nin de 10 olduğunu varsayalım. Bu durumda GSYH şöyle hesaplanacaktır:

$Y = 10 \text{ x } (30^2 \text{ x } 10^3) = 10 \text{ x } (900 \text{ x } 1.000) = 9.000.000$ TL

Bu üretim faktörlerinin her biri üretime belirli miktarlar olarak girer. Bunların miktarında olacak artışlar çıktıyı yani GSYH'yi de artırır. O halde üretim faktörlerinin miktarlarını artırmak yoluyla üretimi artırmak, yani büyümeyi hızlandırmak mümkündür.

Şimdi *K*' nin yani sermayenin miktarının 30'dan 32'ye çıktığını düşünelim. Bu durumda GSYH şöyle hesaplanacaktır:

$Y = 10 \text{ x } (32^2 \text{ x } 10^3) = 10 \text{ x } (1.024 \text{ x } 1.000) = 10.240.000$ TL

Ekonomi, sermaye miktarının yüzde 6,6 artırılması sonucu yüzde 13,8 oranında büyümüştür.

Şimdi de *L*'nin yani emeğin miktarının 10'dan 11'e artırıldığını düşünelim. Bu durumda GSYH şöyle hesaplanacaktır:

$Y = 10 \text{ x } (30^2 \text{ x } 11^3) = 10 \text{ x } (900 \text{ x } 1.331) = 11.979.000$ TL

Ekonomi, emek miktarının yüzde 10 artırılması sonucu yüzde 33 oranında büyümüştür.

Bu sayılara bakarak, bu ekonomide emek miktarının artışının ekonomik büyümeyi en fazla etkileyen unsur olduğunu söylememiz mümkündür.

Bununla birlikte, bazı üretim biçimlerinde bu üretim faktörlerinin miktarlarının belirli bir bağlantı içinde olması gerektiğini, yani yalnızca birini ya da birkaçını artırarak üretimi artırmanın mümkün olmadığını vurgulamak gerekir. Kısacası, gerçek yaşam bu basit örnektekinden daha karmaşıktır. O

nedenle, üretim faktörlerinin sayısını artırmadan önce birbirleriyle ilişkilerini, bağıntılarını dikkatle incelemek gerekir.

Üretimde kullanılan üretim faktörlerinden emek ya da sermayenin verimliliğinin artması halinde büyüme hızlanır. Verimlilik, belirli dönemdeki üretim miktarının üretim faktörü sayısına bölünmesiyle bulunur. Örneğin emeğin verimliliği kişi başına ürün miktarıyla hesaplanır. Zaman kısıtı aynı kaldığı halde ürün sayısının artması emeğin verimliliğinin arttığını gösterir.

Ekmek üreten ekonomi örneğimize dönelim ve ekmek üretimiyle uğraşan iki işçiye daha verimli çalışmalarını sağlayacak bir eğitim verilmiş olduğunu varsayalım. Bu eğitim sonucunda iki işçi eskiden yılda 1.000 ekmek üretirken şimdi 1.200 ekmek üretiyorsa o zaman verimlilik artışı söz konusu demektir. Eskiden yılda adam başına 500 ekmek üretirlerken şimdi adam başına 600 ekmek üretmeye başlıyorlar. Bu durumda ekonomi yüzde 20 büyüyor, emeğin verimliliği de yüzde 20 artmış oluyor. Bir başka deyişle, ekonomideki yüzde 20 oranındaki büyümenin tümü emeğin verimliliğindeki artıştan kaynaklanıyor.

Önce *A*'nın yani faktör verimliliğinin 10'dan 12'ye yükseldiğini, diğerlerinin aynı kaldığını düşünelim. Bu durumda GSYH şöyle hesaplanacaktır:

$Y = 12 \text{ x } (30^2 \text{ x } 10^3) = 12 \text{ x } (900 \text{ x } 1.000) = 10.800.000$ TL

Ekonomi verimlilikteki yüzde 20'lik artış sonucu yüzde 20 büyümüştür.

Yukarıdaki fonksiyonel ilişkide yer almayan üretim teknolojisinin de *A* harfi yani verimlilik içinde bulunduğunu düşünüyoruz. Yani üretim teknolojisindeki gelişme verimliliği artırır. Üretimde kullanılan teknoloji eskiyse ve daha fazla üretime yol açabilecek daha yeni bir teknoloji söz konusuysa, o zaman mevcut teknoloji üretimin artmasını engelleyici bir nitelik taşır. Teknoloji düzeyi bir çeşit katsayı rolü oynar. O nedenle, daha ileri teknolojiye geçilmesi halinde elde edilecek ürün miktarı artar. Böyle bir büyüme, üretimde kullanılan üretim faktörleri değişmediği halde teknolojideki yenileşmeyle sağlandığı için teknolojiye dayalı büyüme diye anılır.

1.3.2. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışan modeller içinde en çok bilinenlerden bir tanesi Roy F. Harrod ile Evsey D. Domar'ın birbirlerinden farklı olarak geliştirdikleri ortak yaklaşımdır. Harrod-Domar modeline göre, ekonomide büyüme sağlanabilmesinin temeli sermaye stokunun artırılmasından geçer (sermaye birikimi). Bunun temeli de yatırım artışına dayanır. Yatırım artışı üretimi artırır, o da reel GSYH'yi artırır. Burada bilinmesi gereken husus, kaç birim sermaye artışının bir birim reel GSYH artışı sağlayacağıdır. Bu oranı *k* ile gösterirsek ilişkiyi şöyle formüle edebiliriz:

$k = dK / dY$

Burada *k* bir katsayıyı, *dK* ilgili dönemde sermaye stokundaki artış miktarını, *dY* de aynı dönemde reel GSYH'deki artış miktarını gösterir. Bu orana **marjinal sermaye hâsıla oranı** adı verilir.

Bu denklemi şöyle de yazmak mümkündür:

$dY = dK / k$

Bir ekonomide sermaye stokunun artışını sağlayan yatırımlar o ekonomide yaratılan ya da başka ülkelerden çekilen tasarruflara bağlıdır. Tasarrufların tümünün yatırımlara dönüştüğünü varsayarsak tasarruf yatırım eşitliğine ulaşmış oluruz:

$I = S$

Tasarruf, gelirin tüketilmeyen bölümü olduğuna göre GSYH ile ortalama tasarruf oranının çarpımı bize toplam tasarrufları verir:

$S = sY$

Bunu yukarıdaki denklemde yerine koyalım:

$I = sY$

Ya da bunu şu şekilde ifade edebiliriz:

$Y = I / s$

Ekonomik büyümeyi yukarıda reel GSYH'nin iki dönem arasındaki değişimi olarak tanımlamış ve şu denklemi yazmıştık:

$G = dY / Y$

Burada *dY*'nin yerine eşiti olan *dK* / *k*'yi, *Y*'nin yerine de eşiti olan *I* / *s*'yi koyarsak denklem şöyle bir şekle dönüşür:

$G = (dK / k) / (I / s)$

Bunun anlamı, ekonominin büyüme oranının sermaye birikimine ve tasarruf oranına bağlı olduğudur. Tasarruf ve dolayısıyla sermaye birikim oranı artarsa ekonomi de büyür.

1.3.3. Solow Modeli

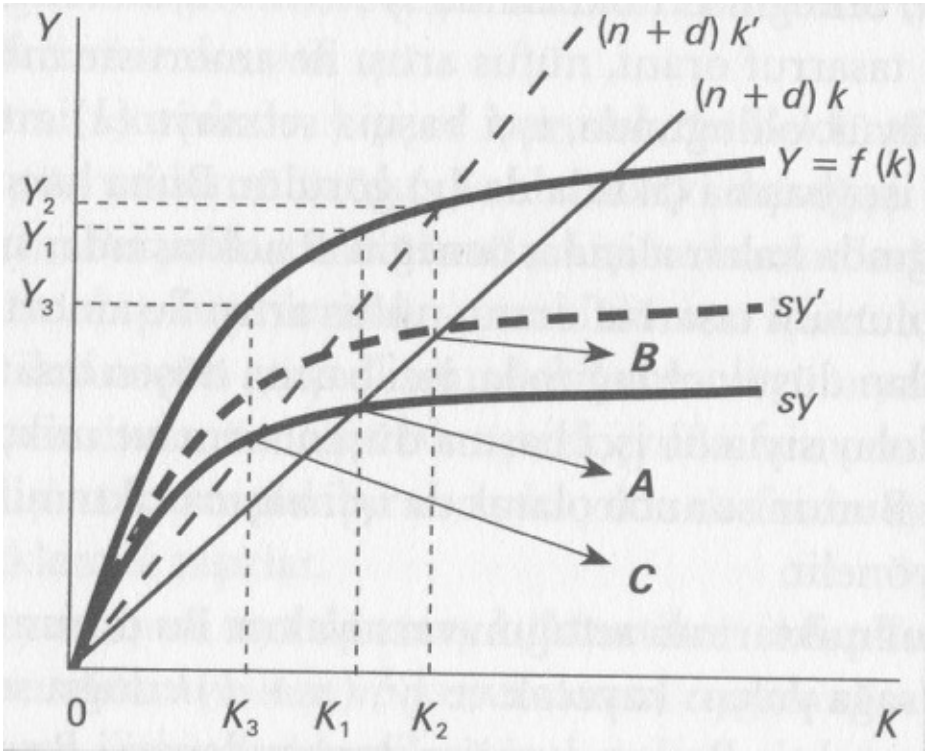
Nobel ekonomi ödülü sahibi Robert Solow'un, aynı zamanda neoklasik büyüme modeli olarak da adlandırılan ekonomik büyüme modeli, tasarruf oranındaki, emek arzındaki artış oranının ve teknolojik gelişmenin işçi başına üretimi ne şekilde etkileyeceğini ortaya koymayı amaçlar.

Solow modeli (Şekil 51), neoklasik üretim fonksiyonunun $y = f(k)$ olarak yeniden tanımlanmasıyla yola çıkar. Bu fonksiyonel ilişki bize işçi başına çıktının (*y*), işçi başına düşen sermayenin (*k*) bir fonksiyonu olduğunu anlatır. Bu modelde sermayenin azalan getirisi söz konusudur. Şekil 51'de yer alan harfler şunları ifade ediyor:

Y = Çıktı (ya da gelir)

K = Sermaye

n = nüfusun artış hızı
d = amortisman
k = işçi başına düşen sermaye
y = işçi başına çıktı miktarı
L = İşgücü
s = tasarruf oranı

Şekil 51 : Solow Modeli

İşçi başına düşen sermaye miktarını üç değişken etkiler. Bunlar: İşçi başına yatırım (ya da aynı anlama gelmek üzere tasarruf), nüfus artışı ve amortismanlar. Nüfus artışı, işçi başına sermaye miktarını düşürürken, amortismanlar da sermaye stokunu azaltır.

Şekildeki *A* noktası "durağan durum" dengesini tanımlar. Bu noktada işçi başına düşen çıktı miktarı sabittir. *A*'nın solunda kalan alanda, örneğin *C* noktasında $sy > (n + d)\ k$ olduğunda, yani toplumun tasarruf oranı, nüfus artışı ile amortismanların toplamından büyük olduğunda, işçi başına sermaye (k) artış gösterir. Aynı artış işçi başına çıktıda da (y) görülür. Buna karşılık *A* noktasının sağında kalan alanda, örneğin *B* noktasında, $sy < (n + d)\ k$, yani toplumun tasarruf oranı, nüfus artışı ile amortismanların toplamından düşük olduğunda, işçi başına düşen tasarruf miktarında ve dolayısıyla da işçi başına düşen sermaye miktarında düşüş başlar. Bunun sonucu olarak da işçi başına çıktı miktarı da gerilemeye yönelir.

Tasarruf miktarının arttığını varsayalım. Bu durumda *sy* eğrisi *sy'* olarak sağa yukarı kayacak ve *sy'*, (*n* + *d*) *k* doğrusunu *B* noktasında kesecektir. Bu kez durağan durum dengesi *B* noktasına taşınmış, daha yüksek tasarruf miktarı daha yüksek yatırıma yol açmış, o da işçi başına sermaye artışını (K_1K_2) ve dolayısıyla işçi başına çıktı artışını (Y_1Y_2) getirmiştir.

Şimdi de nüfusun ve dolayısıyla işçi sayısının arttığını varsayalım. Bu durumda (*n* + *d*) *k* doğrusu sola doğru kayacak ve *sy* eğrisini *C* noktasında kesecektir. Bu durumda durağan durum dengesi *C* noktası olacaktır. *C* noktası daha fazla sayıda işçinin çalıştığı ve dolayısıyla işçi başına sermaye miktarının azaldığı (K_1K_3) bir durumu gösterecektir. İşçi başına sermaye miktarı azaldıkça işçi başına çıktı miktarı da (Y_1Y_3) düşmektedir.

2. EKONOMİDE BEKLENTİLERİN ÖNEMİ

2.1. Beklentilerle İlgili Yaklaşımlar

Ekonomi bilimi yakın zamana kadar beklentileri dikkate almayan, daha çok mekanik bir işleyiş tarzının benimsendiği bir yönteme sahipti. Bu yaklaşımda örneğin enflasyonun artış nedeni olarak malın kıtlaşması ya da paranın çoğalması gösterilirdi. Zaman içinde, insanların uygulanacak politikayla, dünyadaki gelişmelerle, siyasetle ilgili beklentilerinin de ekonomiyi etkilediği anlaşılmaya başlandı. Hatta günümüz ekonomi yaklaşımında, beklentilerin etkisinin neredeyse maddi ilişkilerden bile fazla olduğunu ileri sürenler var.

Ekonomi teorisinde, kişi ve kurumların beklentileriyle ilgili olarak üç tür yaklaşım vardır. Bunların ilki **durağan beklentiler** yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın altında, kişi ve kurumların bir önceki dönemde olup bitenleri bir sonraki dönem için temel aldıkları ve beklentilerini ona göre oluşturdukları varsayımı yatar. Bu yaklaşım çerçevesinde, örneğin bir önceki yılda faiz oranı yüzde 10 olmuşsa kişi ve kurumlar bir sonraki yılda da faizin aynı düzeyde olacağı beklentisi taşırlar.

İkinci yaklaşım **uyarlanmış beklentiler** (adaptive expectations) diye anılan ve kişi ve kurumların, uygulanacak ekonomi politikalarına ilişkin beklentilerinin geçmişte uygulanmış politikalara göre şekilleneceğini ileri süren bir yaklaşımdır. Buna göre kişiler ve kurumlar, siyasal iktidarın uygulamaya koyacağı yeni ekonomi politikası önlemlerini, geçmiş uygulamaları göz önünde tutarak tahmin ederler ve ona göre bir davranış içine girerler. Geçmiş deneyimlere dayanan bu yaklaşım, içinde bulunulan andaki olayların analize katılmaması gibi bir eksiklik taşır. Oysa geçmişte durgunluk içine girildiğinde hükümet yatırımları artıracak parasal politikalar uyguladığı halde bu kez vergilerle ilgili bir maliye politikası uygulamaya girişebilir. Bu durumda geçmiş uygulamalar üzerine inşa edilmiş olan uyarlanmış beklentiler pek fazla yol gösterici bir işlev göremez.

Üçüncü yaklaşım olan **rasyonel beklentiler teorisi** (rational expectations), uyarlanmış beklentiler yaklaşımının geçmiş veri ve kararlara dayanması ve açıklanacak kararları hesaba katmaması nedeniyle gerçeği yansıtmamasından dolayı geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, ekonomideki veri ve bilgilerin yaygın ve bilinir olmasının yanı sıra, alınacak önlemleri uygulamaya geçirmenin zaman alıcı bir iş olması, kişi ve kurumların geçmiş deneyimlere göre beklenti içine girmelerine gerek olmaksızın, alınan önlemlere göre karar vermelerini mümkün kılar. Kaldı ki toplumdaki bütün ekonomik aktörler ekonominin gidişi ve mevcut veriler hakkında hükümet kadar bilgi sahibidir. Dolayısıyla, geçmiş deneyimlere dayanarak karar alıp sonradan bir sürprizle karşılaşılması olasılığı yoktur. Bu nedenle, bu teorinin savunucularına göre, yürürlüğe konulacak ekonomi politikaları umulan etkiyi gösteremez.

2.2. Beklentilerin Biçimlenmesi

2.2.1. Durağan Beklentiler

Durağan beklenti genellikle, çok yakın geçmişte neler olduğundan yola çıkarak gelecekte neler olacağını tahmin etme yöntemi üzerine kurulu beklentilere verilen addır. Örneğin *t* ayında enflasyon artışı TÜFE bazında yüzde 5 olmuşsa bunu esas alarak *t* + 1 ayında da enflasyonun yüzde 5 artacağını tahmin etmek durağan beklentiler yaklaşımını ifade eder.

Bunu şöyle formüle etmek mümkündür:

$EP_{t+1} = P_t$

Burada;

EP_{t+1} : *t* + 1 ayında beklenen enflasyonu

P_t : *t* ayında gerçekleşen enflasyonu gösterir.

Bu formül, en basit ifadesiyle, *t* + 1 ayında beklenen enflasyonun *t* ayında gerçekleşen enflasyon oranıyla aynı olacağı beklentisini belirtir.

Durağan beklentilerle tahmin yürütmek genellikle yanlış sonuçlara götürür. Çünkü yakın geçmişle cari dönem birbirine çok benzemeyebilir.

Örneğin eylül ayındaki fiyat hareketleri başka bazı şeylerden, ekim ayındaki fiyat hareketleri başka bazı şeylerden etkilenebilir. Eylül ayı okulların açıldığı aydır, o nedenle eğitim giderleri, giyim giderleri yüksek çıkar. Buna karşılık ekim ayı soğuk havaların başladığı ve ısıtma giderlerinin devreye girmeye başladığı aydır. Bu çerçevede durağan beklentilerle hareket edilmesi halinde en azından mevsimsel etkilerin giderilmesi gereklidir. Bazen bu da yeterli olmayabilir. Hükümet fiyat artışlarını gidermek için para ya da maliye politikası uyguluyor olabilir. Bu durumda, uygulanan ekonomi politikasının etkisi beklentileri yanlış bir kalıba sokabilir. Örneğin enflasyonun yüksek çıktığını gören Merkez Bankası kendi faizlerini yükselterek piyasadaki faizlerin de

yükselmesini ve harcamaların kısılmasını sağlayabilir. Bu durumda, bir önceki ayın gerçekleşmesini cari ayın beklentilerini oluşturmak için temel almanın anlamı kaybolur.

2.2.2. Uyarlanmış Beklentiler

Uyarlanmış beklentilerin durağan beklentilerden temel farkı, dayandığı geçmiş verilerin daha uzun bir seri olmasıdır. Yani uyarlanmış beklentiler, bir değişkenin gelecekte alacağı değerin, geçmişte aldığı değerlerin bir ortalaması olduğu yaklaşımına dayanır.

Bunu da şöyle formüle edebiliriz:

$$EP_{t+1} = (P_t + P_{t-1} + P_{t-2} + P_{t-3} + ... + P_{t-n}) / n$$

Burada *n*, hesaba alınan son yılı ve aynı zamanda da toplam gözlem sayısını, yani toplam ay sayısını gösterir.

Denklemin en basit haliyle anlamı şudur: $t + 1$ ayının enflasyon oranı geçmiş ayların enflasyon oranlarının ortalamasıdır.

Dikkat edilecek olursa, uyarlanmış beklentiler durağan beklentilerden farklı olarak cari döneme ilişkin tahmini tek bir döneme ilişkin bir gözleme değil, bir seriye dayandırmaktadır. Bu şekliyle durağan beklentiler yaklaşımından farklı olarak işin içine mevsimselliği, hatta uygulanan ekonomi politikalarının etkilerini de katmış olmaktadır. Buna karşılık, geçmişten fazla etkilenmekte ve son aylarda ortaya çıkan yeni gelişmeleri ağırlıklı olarak hesaba katamamaktadır. Bunu giderebilmek için, yani son aylardaki gelişmelerin beklenti oluşturmadaki etkisini artırabilmek için belirli bir katsayı kullanılabilir. Bu katsayı aracılığıyla en yakın gözleme daha fazla ağırlık verip gözlem geçmişe yaklaştıkça ağırlığı azaltılabilir.

Gerek durağan beklentiler, gerekse uyarlanmış beklentiler yaklaşımının en önemli eksikliklerinden ilki, geçmişte oluşmuş gelişmelere bakarak geleceği tahmin etmek biçiminde ortaya çıkar. Böyle bir yaklaşım, içinde yaşanan dönemde ortaya çıkan gelişmeleri tümüyle gözardı etmiş olur. Oysa içinde bulunulan dönemde ortaya çıkan bazı gelişmeler o dönemin göstergelerinin biçimlenmesinde çok etkili olabilir. İkincisi, durağan ve uyarlanmış beklentiler yaklaşımı geleceğe ilişkin beklentiyi oluştururken tek değişkene bakarak, bir başka deyişle o değişkeni etkileyecek farklı değişkenleri dikkate almayarak tahmin yapmaya yol açar.

2.2.3. Rasyonel Beklentiler

Rasyonel beklentiler yaklaşımı, değişkenlerin ileride alması beklenen değerleri konusundaki beklentilerin o değişkenlerin alacağı biçimi belirleyeceği düşüncesine dayanır. Bir başka ifadeyle “beklentiler, gerçekleşmeyi belirler.” Bir ekonomide karar alıcıların beklentileri bir yönde oluşuyorsa, bu karar alıcıların

hareketleri de o yönde oluşacağından sonuçta gerçekleşme de aynı yönde olacaktır. Örneğin ekonomideki karar alıcılar, ya da karar alıcıları etkileyen iktisatçılar veya danışmanlar enflasyonun yükseleceği beklentisi içine girmişlerse, kararlarını da büyük olasılıkla bu paralelde alırlar ve örneğin fiyatları yavaş yavaş artırmaya başlarlar. Çoğunluk bu yönde davranmaya başlayınca da fiyatlardaki artış enflasyonu getirir. Yani beklentiler ve o beklentilere göre atılan adımlar gerçekleşmeyi belirlemiş olur.

Rasyonel beklentiler yaklaşımı, ekonomik değerlerin ileride alacağı değerleri etkileyebilecek olan bütün değişikliklerin herkes tarafından eşit biçimde bilindiğini ve dolayısıyla toplumda bilgi edinme ve buna göre beklenti oluşturma konusunda kimsenin diğerine üstünlüğü olmadığını öne sürer. Bu durumda rasyonel beklentiler yaklaşımı altında enflasyon beklentisi şöyle formüle edilebilir:

$$P_{t+1} = EP_{t+1}$$

Bunun anlamı; $t + 1$ dönemimin enflasyon oranının $t + 1$ döneminin beklenen enflasyon oranına eşit olacağı şeklindedir. Yani beklenen neyse gerçekleşme de öyle olacaktır. Buna karşılık, bütün bilgiler herkese açık olsa bile, çeşitli nedenlerle oluşabilecek hatalar ve sapmalar söz konusu olabilir. Bunlar daha çok, geçmişle ilgili bilgilerin bu yaklaşıma yansımasından kaynaklanır. Örneğin hiç beklenmedik biçimde havalar uzun yıllar ortalamasının üzerinde soğuk gidebilir, bu gelişme petrol tüketimini artırabilir ve o da önce petrol fiyatlarını, sonra da petrolü girdi olarak kullanan (ki ulaştırma nedeniyle hemen her şeyin girdisinde petrol vardır) bütün öteki malların fiyatlarını yükseltebilir. Bu yükseliş enflasyon oranını beklenenin üzerine çıkarabilir. Rasyonel beklentiler yaklaşımı bugün bilinen bilgilerle yarını tahmin etmeye dayalıdır. Ne var ki, bugün bilinen bilgilerin bir bölümü geçmişteki bilgi birikiminin sonucudur. Örneğin havaların nasıl gideceğine ilişkin bilgi uzun yıllar ortalaması denen 100 yıllık verilere dayalı bir bilgidir. Diyelim ki eldeki 100 yıllık verilerin ortalamasını aldığımızda ocak ayında *X* ülkesinde sıcaklığın ortalama 3 derece olacağı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu 100 yıllık süre içinde *X* ülkesinde ocak ayı ortalaması en sıcak olduğu yıl 5 derece, en soğuk olduğu yıl -3 derece olmuştur. Bu durumda tahmin yaparken 3 derecelik ortalamayı esas alıp, bundan bir miktar sapma olabileceğini kabul ederek yola çıkmak mantıklı olacaktır. Ne var ki eğer o yılın ocak ayında ortalama sıcaklık -15 derece olmuşsa bu tahmin edilemez bir sapma demektir. Bu durumda ocak ayında enerji faturası hızla yükselmiş ve enflasyon beklentilerin ötesinde bir gerçekleşmeye dönmüş olabilir.

Bu gibi beklenmeyen durumları kavramak için yukarıdaki formüle bir ekleme yapmak gerekir.

$P_{t+1} = EP_{t+1} + S_{t+1}$

Burada S_{t+i}, t + 1 yılında oluşacak sürprizleri, beklenmedik gelişmeleri kavrayan tesadüfi bir değişkeni temsil etmektedir. Bu aynı zamanda hükümetçe atılacak sürpriz adımları da kapsar.

2.3. Beklentilerin İzlenmesi

Bir toplumda oluşan beklentilerin ne yönde geliştiğini ölçmek için anketler kullanılır. Bunlar belirli dönemlerde tekrarlanır ve o sayede dönemler arasında beklentilerin de ne yönde ve hangi oranda değiştiğini saptamak mümkün olur. Beklenti anketleri ağırlıklı olarak aylık aralıklarla yapılır. Bu anketler genellikle önceden belirlenmiş bir gruba uygulanır. Sürekli aynı gruba uygulanmasının nedeni, o grubun beklentilerindeki değişimleri ortaya koyabilmektir.

Beklenti anketleri toplumun bütün kesimlerine uygulanabileceği gibi karar alıcılara, mali kesimde çalışanlara, perakende satış bölümlerinde çalışanlara, yani toplumun belli kesimlerine de uygulanabilir. Burada önemli olan, kimin beklentilerinin hangi konuda gerçekleşmeyi etkilediğini önceden belirlemektir. Örneğin faizlerin nereye gideceğiyle ilgili bir beklenti anketinin bankalarda hazine bölümünü yönetenlere, yatırım fonlarını yönetenlere uygulanması doğru bir karar olur. Ya da yatırım kararını en çok nelerin etkilediğini belirlemeye çalışan bir anketin bu kararları alan iş sahiplerine yöneltilmesi doğru olur. Bununla birlikte, bazen beklenti anketleri birden fazla konuda soru içerdiği için daha genel bir topluluğa yönlendirilebilir.

Türkiye’de beklentileri ölçmekte kullanılan iki önemli anket vardır. Bunlardan birisi TC Merkez Bankası Beklenti Anketi, diğeri de CNBCe Beklenti Anketi’dir. TC Merkez Bankası Beklenti Anketi’nin amacı tüketici enflasyonu (TÜFE), faiz oranları, döviz kuru, cari işlemler dengesi ve GSMH büyüme hızına ilişkin mali ve reel sektörde karar alıcı ve uzman kişilerle, profesyonellerin beklentilerini saptamaktır. CNBCe Beklenti Anketi’nin temel endeksi olan tüketici güven endeksinin bir alt endeksi olarak tüketici beklenti endeksi hesaplanmaktadır. Tüketici beklenti endeksi, tüketicinin geleceğe ilişkin beklentilerini daha iyi anlamaya yöneliktir.

2.4. Beklentilerin Etkilenmesi

Ekonomide beklentilerin öneminin ortaya çıkması büyük ölçüde rasyonel beklentiler yaklaşımının eseridir. Ondan önce geçerli olan durağan beklentiler ve uyarlanmış beklentiler yaklaşımları daha çok, beklentilerin pasif bir değişken olduğunu ortaya koyuyordu. Yani o yaklaşımlar çerçevesinde beklentilerin gerçekleşmeyi etkileme yeteneği bulunmuyordu. Oysa rasyonel beklentiler yaklaşımı beklentilerin de gerçekleşme üzerinde fiziksel etkenler kadar etkili olduğunu ortaya koyunca, beklentileri etkilemek eylemi de ekonomi

politikasının bir parçası haline geldi. Yukarıdaki son denklemi bir kez daha yazalım:

$P_{t+1} = EP_{t+1} + S_{t+1}$

Burada $t + 1$ yılının enflasyon gerçekleşmesini iki şeyin belirlediğini söyledik. İlki EP_{t+1} yani $t + 1$ yılının enflasyon beklentisi, ikincisi de S_{t+1} yani $t + 1$ yılının beklenmedik gelişmelerini ve sürprizleri ifade eden değişken. Burada hükümetler EP_{t+1}'i etkileyerek yani beklentileri yöneterek P_{t+1} yani $t + 1$ yılının gerçekleşecek enflasyonu üzerinde etkili olabilirler. Bunun bugün en çok kullanılan yöntemi Merkez Bankalarının izlediği para politikasıdır. Örneğin Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesi yönetimi çerçevesinde önceden açıkladığı enflasyon hedefi bu beklentiyi etkiler. Diyelim ki t yılının enflasyonu yüzde 5 olarak gerçekleşti. Ve diyelim ki ekonomik aktörlerin $t + 1$ yılı için enflasyon beklentileri başlangıçta yüzde 8 dolayında oluşuyor. Merkez Bankası $t + 1$ yılı için yüzde 6 oranında bir enflasyon hedefi açıklarsa o zaman beklentiler değişebilir. Bu değişikliğin olabilmesi için iki şeye ihtiyaç vardır: (1) Merkez Bankası'nın geçmişte açıklayıp da tutturduğu hedefler olması gereklidir. Yani Merkez Bankası'nın beklentileri etkileyecek kadar yüksek bir kredibiliteye sahip olması şarttır. (2) Merkez Bankası'nın bu hedefi tutturmak için uygulayacağı para politikasının ayrıntılarını açıklamış ve bu açıklamaların karar alıcıları etkilemiş olması gereklidir. Bu şartlar gerçekleşirse o zaman beklentiler değişebilir.

Beklentileri etkilemenin ikinci yolu sürprizlerdir. Eğer Merkez Bankası'nın bu tür bir kredibilitesi yoksa, yani Merkez Bankası hangi hedefi ve hangi para politikasını açıklarsa açıklasın beklentileri değiştirmekte etkili olamayacaksa, yapılacak tek şey S_{t+1} ile oynamaktır. Yani sürpriz kararlar almaktır. Örneğin hükümet hiç gündeminde olmadığı halde birdenbire KDV oranlarını 5 puan artırıp da cari yıl içinde uygulamaya koyarsa sürpriz yapmış olur ve bu adımla talepte düşüş yaratacağı için enflasyon beklentilerinin gerilemesine yol açabilir.

Beklentileri etkileyecek daha pek çok konu vardır. Bunlar arasında yalnızca ülke içindeki gelişmeler değil, ülke dışındaki gelişmeler de yer alır. Örneğin dünya ekonomisinde yüzde 30'a yakın ağırlığı olan ABD ekonomisinde ortaya çıkacak iyiye ya da kötüye gidiş diğer ekonomilerdeki beklentiler üzerinde etkili olur. ABD Merkez Bankası FED'in faizlerle ilgili olarak alacağı artırma ya da indirme kararı dünyada dolaşan likiditeyi etkileyerek fon akımlarının yön değiştirmesine ve dolayısıyla çeşitli ülkelerdeki beklentilerin değişmesine yol açar. Örneğin IMF'nin, ortak program içinde olduğu bir ekonomide işlerin iyi gittiğine ya da kötü gittiğine ilişkin açıklama yapması, beklentileri olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. İşte, yukarıdaki formüle eklediğimiz S_{t+1} değişkeni

bu tür önceden pek öngörülemeyen etkileri kavramayı amaçlamaktadır.

YENİ KLASİK EKONOMİ

Yeni klasik ekonomi okulu Keynesyen devrime karşı devrim olarak gelişen bir akımdır. Asıl olarak klasik iktisatçıların devlet müdahalelerinin kaldırılması, devletin ekonomideki rolünün minimum düzeye çekilmesi ve piyasanın kendi haline bırakılması biçimindeki görüşlerinin yeniden formüle edilmesiyle doğmuştur. Yeni klasik ekonomi okulunun temel dayanaklarından biri rasyonel beklentiler teorisidir.

2.2.3 başlığı altında anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, rasyonel beklentiler, bir beklenti oluşturma yaklaşımından çok öteye gitmiş bir konudur. Aralarında Nobel ekonomi ödülü sahibi Robert Lucas Jr.'un da bulunduğu bir grup iktisatçı bu yaklaşımdan yola çıkarak, daha doğrusu bu yaklaşımı analizlerine temel yaparak, adına "Yeni Klasik İktisatçılar" denen bir ekonomi düşüncesi oluşturmuşlardır.

Rasyonel beklentiler teorisine karşı çeşitli itirazlar ileri sürülmüştür. Bunlar arasında şu tezler yer almaktadır; (1) Kişiler uzun süreli alışkanlıklarına göre mi hareket ederler, yoksa gerçekten rasyonel beklentileri var mıdır? (2) Gerçekten rasyonel beklentileri varsa bile düşündükleri gibi davranırlar mı? (3) Ücret ve fiyatlar, rasyonel beklentiler teorisinin öngördüğü gibi her zaman uygulanacak politikalara cevap verebilecek kadar esnek midir? (4) Böylesine sofistike bir tepkinin kişilerden beklenmesi doğru mudur?

Bütün bu itirazlara karşın rasyonel beklentiler teorisi son 30-40 yıla damgasını vurmuş ve Keynesyen ekonominin yerini almıştır. ABD'de birçok ünlü üniversite genel makroekonomik yaklaşım olarak bu teoriyi benimsemiş ve buna dayalı olarak yazılmış makroekonomi kitaplarını okutmuştur.

Rasyonel beklentiler teorisi ve yeni klasik okulun, hatta onunla birlikte parasalcı (monetarist) okulun görüşlerinin ciddi biçimde sarsılması 2008 küresel finans kriziyle birlikte olmuştur. Bu kriz Keynesyen yaklaşımların yeniden ön plana çıkmasına yol açmıştır.

3. GELİR DAĞILIMI

3.1. Gelir Dağılımının Anlamı

Gelir dağılımı; bir ekonomide belirli bir dönemde (genellikle bir yıl içinde) yaratılan gelirin ne şekilde bölüşüldüğünü gösteren bir yaklaşımdır. Ekonomide bir yıl içinde yaratılan gelirin, yani GSYH'nin toplumu oluşturan bireyler tarafından ya da üretimi gerçekleştiren üretim faktörleri tarafından nasıl

paylaşıldığını gösterir. Bunlardan ilkine, yani gelirin bireyler, aileler ya da nüfus grupları arasındaki dağılımına kişisel gelir dağılımı, ikincisine, yani gelirin onu yaratan üretim faktörleri, yani toprak sahipleri, sermaye sahipleri, emek sahipleri ve girişimciler arasındaki dağılımına fonksiyonel gelir dağılımı denir.

Kişisel gelir dağılımında geliri elde edenlerin bu geliri hangi üretim faktörü sıfatıyla elde ettiklerine bakılmaz, yani kâr, ücret, rant ya da faiz ayrımı yapılmaz, buna karşılık onların sosyoekonomik durumlarına, bulundukları bölgelere, yaş ve cinsiyetlerine göre değerlendirmeler yapılır.

Bir ekonomide 100 hane halkı bulunduğunu ve bir yılda yaratılan toplam gelirin, yani GSYH'nin 200 milyar TL olduğunu düşünelim. Bu 100 hane halkının 20'si 10 milyar, 20'si 20 milyar, 20'si 40 milyar, 20'si 50 milyar ve 20'si de 80 milyar TL gelir elde ediyor olsun. Bu durumda hane halkı gelir dağılımı Tablo 29'daki gibi görünecektir.

Tablo 29: Kişisel Gelir Dağılımı Örnek Tablosu

Nüfus (%)	Gelir (milyar TL)	Gelir Payı (%)	Nüfus Birikimli (%)	Gelir Payı Birikimli (%)
20	10	5	20	5
20	20	10	40	15
20	40	20	60	35
20	50	25	80	60
20	80	40	100	100

Bu tablo bize bu toplumda kişisel gelir dağılımının adaletli olmadığını, en düşük geliri elde eden yüzde 20'lik kesimin gelirin yüzde 5'ini aldığını, buna karşılık en yüksek geliri elde eden yüzde 20'lik kesimin gelirin yüzde 40'ını aldığını gösteriyor. İdeal olan durum her yüzde 20'lik hane halkının gelirin de yüzde 20'sini aldığı durumdur.

Fonksiyonel gelir dağılımında asıl olan, üretim faktörlerinin elde ettiği gelirlerin karşılaştırılmasıdır. Sermayenin gelirinin faiz (i), emeğin gelirinin ücret (w), doğal kaynaklara sahip olanların gelirinin rant (r) ve girişimcilerin gelirinin kâr (p) olduğunu daha önce ifade etmiş ve GSYH'nin bir hesaplanma yolunun da milli geliri oluşturan bu faktör gelirlerine yapılacak bazı eklemeler olduğunu belirtmiştik. Bunu bir kez daha gösterelim.

$MG = w + r + i + p$

İşte bu denklemde yer alan w , r , i ve p bize milli gelirden üretim faktörlerinin aldığı payları mutlak anlamda gösterir. Bunların yüzde cinsinden ifadesi ise fonksiyonel gelir dağılımını verir.

Yukarıdaki örnekten hareketle bir ekonomide 1 yılda 200 milyar TL'lik milli gelir yaratıldığını ve bunun üretim faktörleri arasında Tablo 30'daki gibi dağıldığını kabul edelim.

Tablo 30: Fonksiyonel Gelir Dağılımı Örnek Tablosu

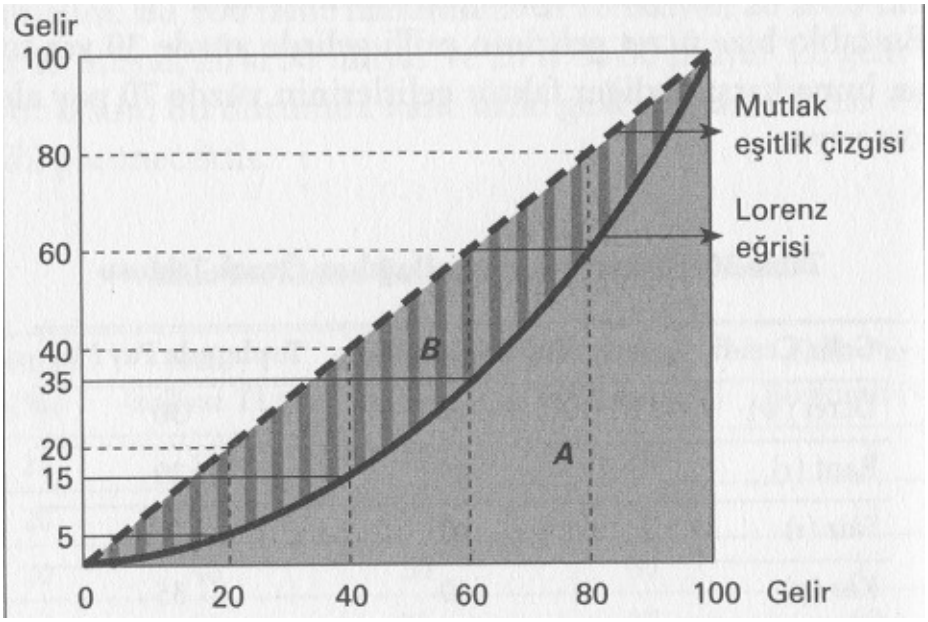
Gelir Çeşidi	Pay (milyar TL)	Toplamda Pay (%)
Ücret (*w*)	60	30
Rant (*r*)	40	20
Faiz (*i*)	40	20
Kâr (*p*)	60	35
Milli Gelir (MG)	200	100

Bu tablo bize ücret gelirinin milli gelirde yüzde 30 yer tuttuğunu, buna karşılık diğer faktör gelirlerinin yüzde 70 pay aldığını gösteriyor.

3.2. Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Ölçülmesi

Gelir dağılımının adil olup olmadığının ölçülmesi için iktisatçılar çeşitli yöntemler kullanırlar. Bunlar arasında en yaygın kullanılanı kişisel gelir dağılımını ele alarak sonuca ulaşmaya çalışan **Lorenz Eğrisi** ve buna dayanılarak oluşturulan **Gini Katsayısı**dır. Max Lorenz ve Corrado Gini'nin adlarını taşıyan bu yaklaşımlar, bu iki istatistikçinin aşağı yukarı aynı zamana rastlayan ve aynı konuyu ele alan çalışmaları sonucunda geliştirilmiştir.

Lorenz eğrisi nüfus ile geliri karşılıklı olarak ilişkilendirmenin sonucunda ortaya çıkar. Bir kare çizip dikey eksene geliri, yatay eksene de nüfusu yerleştirdiğimizde, karenin köşegen çizgisi bize mutlak eşitlik çizgisini gösterir. Yukarıda yer verdiğimiz kişisel gelir dağılımı örnek tablosunun son iki sütununu kullanarak bu şekli çizelim (Şekil 52).

Şekil 52: Lorenz Eğrisi

Şekildeki kesikli çizgi yani karenin köşegen çizgisi bize gelirin eşit dağıldığını, yani mutlak eşitlik çizgisini, onun altında kalan eğri de Lorenz

Eğrisini gösteriyor. Lorenz eğrisini yukarıdaki kişisel gelir dağılımı örnek tablosunun (Tablo 29) son iki sütunuyla ilişkilendirip incelediğimizde, nüfusun yüzde 20'sinin gelirin yüzde 5'ini, nüfusun yüzde 40'ının gelirin yüzde 15'ini, nüfusun yüzde 60'ının gelirin yüzde 35'ini, nüfusun yüzde 80'inin gelirin yüzde 60'ını aldığını görüyoruz. Buna göre nüfusun en zengin yüzde 20'si gelirin yüzde 40'ını almaktadır. Bu örnek tablo oldukça bozuk bir gelir dağılımına işaret etmektedir.

Lorenz eğrisinin gelir dağılımı bozukluğunu geometrik olarak ortaya koymasına karşılık, Gini katsayısı, gelir dağılımı bozukluğunu matematik olarak ortaya koyar. Şekil 52'de mutlak eşitlik eğrisi ile Lorenz eğrisi arasında kalan alana *B*, mutlak eşitlik eğrisinin altında kalanın alanın tamamına (Lorenz eğrisi içinde kalan alan da dahil) *A* dersek Gini katsayısını şöyle hesaplayabiliriz:

Gini Katsayısı = *B* / *A*

A'nın alanı, her zaman 500 birime eşittir. (Karenin alanı iki kenarının çarpımına eşit olacağı için 1000 birime, köşegenin altındaki alan da onun tam yarısı olduğuna göre 500 birime eşittir.) *B*'nin 200 birim olduğunu varsayarsak bu örnekteki Gini katsayısı (200 / 500 =) 0,40 olarak bulunur. *B* küçüldükçe Gini katsayısı küçülür ve gelir dağılımı eşitsizliği azalır.

Gini katsayısı sıfıra ne kadar yakınsa gelir dağılımı o kadar adil, bire ne kadar yakınsa gelir dağılımı o kadar bozuk demektir. *B*, 500 birimden yüksek olamayacağına göre Gini katsayısı da 1'den büyük olamaz. Sıfır mutlak eşitlik, yani köşegenle çakışma hali demektir. Dünyada bu konumda ülke yoktur.

3.3. Türkiye'de Gelir Dağılımı

Türkiye'de gelir dağılımıyla ilgili eldeki veriler kişisel gelir dağılımı açısından 1987 yılına kadar geri gidiyor (Tablo 31).

Tablo 31: Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı
(Yüzde olarak gösterilen sütunlar birikimli olarak yüzde 20'lik nüfusun toplam gelirden aldığı payı gösteriyor)

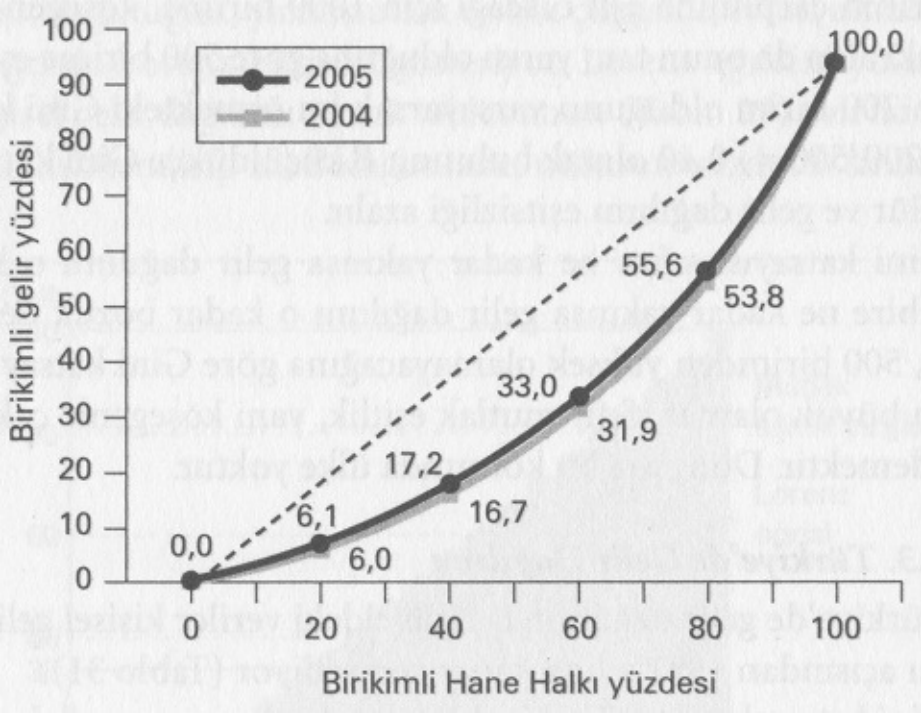
Yıllar	%20	%40	%60	%80	%100	Gini Katsayısı
1987	5,2	14,8	28,9	50,1	100,0	0,44
1994	4,9	13,5	26,1	45,1	100,0	0,49
2002	5,3	15,1	29,1	49,9	100,0	0,44
2003	6,0	16,3	30,8	51,7	100,0	0,42
2004	6,0	16,7	31,9	53,8	100,0	0,40
2005	6,1	17,2	33,0	55,6	100,0	0,38

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Gini katsayıları bize Türkiye'de gelir dağılımının mutlak eşitlik çizgisinden oldukça uzak olduğunu, buna karşılık 2002 yılından başlayarak bir düzelmenin yaşandığını gösteriyor. Toplumun en düşük gelirli yüzde 20'lik kesiminde

gelirden alınan payda az da olsa bir iyileşme ortaya çıktığı, yine nüfusun düşük gelirli yüzde 40 ve yüzde 60'ının aldıkları paylarda da bir iyileşme olduğu görülüyor.

Tablo 31'deki 2004 ve 2005 yıllarını bir arada göstermek üzere çizilen Lorenz Eğrisi Şekil 53'te yer almaktadır.

Şekil 53: Harcanabilir Hane Halkı Gelirine Göre Türkiye'nin Lorenz Eğrisi
(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Gelir dağılımını hesaplamanın ikinci yolu olan fonksiyonel gelir dağılımı Türkiye'de son yıllarda ölçülmeye başlanmıştır. Tablo 32, Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımını göstermektedir.

Tablo 32: Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı (%)

Gelir Türü	2004	2005
Ücret, vb. gelirler	42,2	42,5
Müteşebbis gelirleri (kâr)	31,8	28,8
Gayrimenkul (rant geliri)	2,7	2,9
Menkul kıymet (faiz, vb.)	2,2	2,7
Transfer	21,2	23,0
Toplam	100,0	100,0

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Bu tablo da bize gelir dağılımından en yüksek payı ücretlerin aldığını ve bu payın 2004'ten 2005'e az da olsa arttığını gösteriyor. Payı hafifçe artan diğer iki kalem rant ve faizdir. Bunların payları toplamda oldukça düşük bir yer

tutmaktadır. Buna karşılık kârların payı azalmaktadır.

Her iki gelir dağılımı analizi de Türkiye'de gelir dağılımının son yıllarda bir düzelme içine girdiğini ortaya koymaktadır.

3.4. Yoksulluk

Yoksulluk, belirli bir düzeyin altında gelir elde edilmesini tanımlar. Dünya Bankası'nın 2005 yılı için geçerli olmak üzere belirlediği kriterlere göre, günde 2 doların altında geliri olanlar yoksulluk sınırının, 1 doların altında geliri olanlar ise açlık sınırının altında olarak sınıflandırılmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'de yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı yüzde 25'tir. Bu oran Çin'de yüzde 47, Hindistan'da ise yüzde 81'dir.

Yoksulluğun giderilebilmesi iki yolla gerçekleşir. İlki ekonomiyi büyütmek ve herkesle birlikte yoksulların da pastadan aldığı payın artmasını sağlamaktır. Diyelim ki GSYH 400 milyar dolardan 600 milyar dolara çıktığında kesimlerin aldığı paylar değişmese bile gelirler artacaktır. Tablo 31'den hareketle, gelirden yüzde 6,1 pay alan en düşük gelirli kesim 400 milyar dolarlık GSYH'den 24,4 milyar dolar alırken, 600 milyar dolarlık GSYH'den 36,6 milyar dolar pay almaya başlayacaklar demektir. İkinci yol, gelir dağılımının yoksullar lehine değiştirilmesidir. Diyelim ki 400 milyar dolarlık GSYİH'den yüzde 6,1 ile 24,4 milyar dolar alan en düşük gelirli yüzde 20'nin payı yüzde 8'e çıkarsa, o zaman aldığı pay da 32 milyar dolara yükselecek demektir. Hiç kuşkusuz yoksulluğu azaltmanın en iyi biçimi, bir yandan GSYH'yi büyütürken bir yandan da gelir dağılımını yoksullar lehine düzeltmekten geçer.

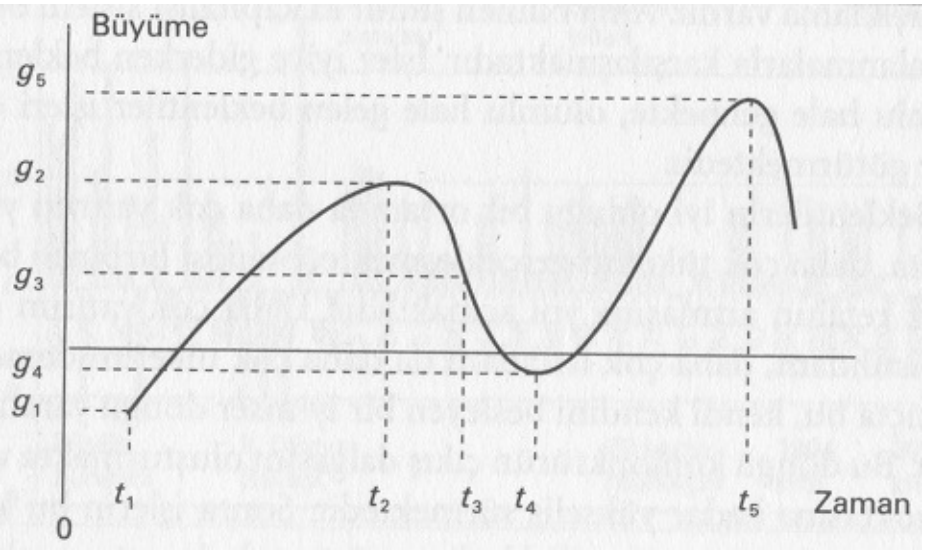
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ekonomi Politikası Ve Uygulama

1. EKONOMİ POLİTİKASI VE KONJONKTÜR DALGALARI

1.1. Konjonktür Dalgaları

Konjonktür Türk Dil Kurumu sözlüğünde “1. Geçerli durum. 2. Her türlü durumun ve şartın ortaya çıkardığı sonuç” olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık bu sözcük ekonomi jargonunda biraz daha farklı bir anlam taşıyor. Ekonomi söz konusu olduğunda, ekonominin reel üretim hacminde görülen iniş ve çıkışlar konjonktür dalgaları ya da kısaca konjonktür diye adlandırılıyor.

Şekil 54: Konjonktür Dalgaları

Şekil 54’te dönemden döneme değişen konjonktür dalgaları gösterilmektedir. Büyümenin g_2 ve g_h ile gösterildiği zaman dilimleri (t_2 ve t_{25}) yani tepe noktaları, sıçrama (ya da boom), g_3 ile gösterildiği nokta (t_3) depresyon dönemlerini, g_1 ve g_4 ile gösterildiği noktalar ise (t_1 ve t_4) resesyon dönemlerini göstermektedir.

Bütün ekonomilerde bu tür çıkışlar ve inişler görülmektedir. Yani piyasa ekonomisinin doğası gereği ekonomi bazen büyümekte, bazen durgunluğa girmekte, bazen de küçülmektedir.

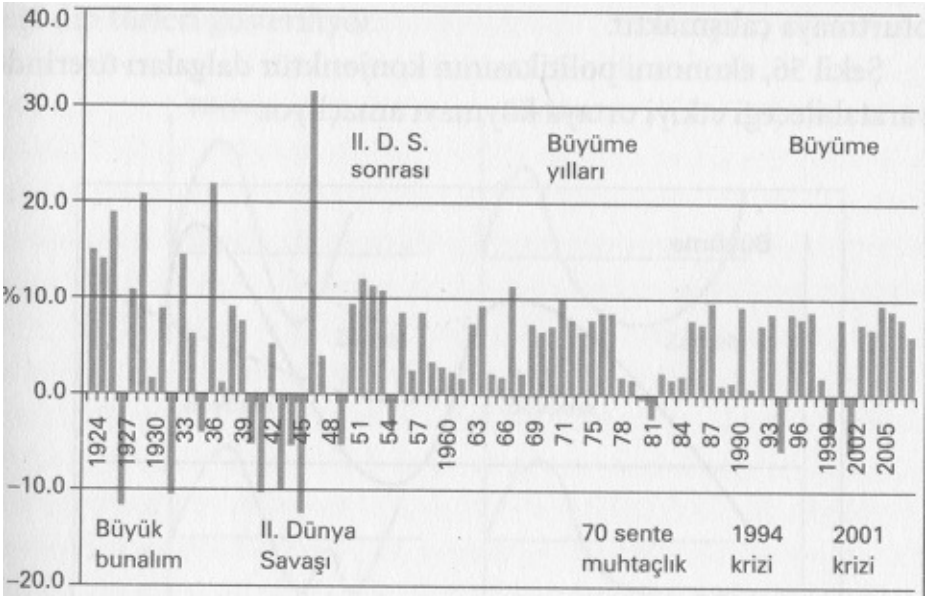
Konjonktür dalgalarının belirli aralıklarla tekrarlandığına ilişkin çeşitli görüşler ve teoriler vardır. Bunların en bilinenleri Nobel ödüllü iktisatçı Simon Kuznets’in 15-25 yıl arasında tekrarlandığını öne sürdüğü konjonktür dalgaları ile Nikolai Kondratieff in 45-60 yıl aralığında tekrarlandığını iddia ettiği konjonktür dalgaları görüşleridir. Kuznets’e göre kapitalist sistem 15-25 yıllık

bir dönemi kapsayan iniş ve çıkışlar yaşayan bir dalgalanmalar süreci olarak işlemektedir. Kodratieff'e göre kapitalizmin 45-60 yıllık süreler içinde önce yükselen, ardından bir tepe noktasına ulaştıktan sonra inişe geçen ve dip yapan bir konjonktürel eğilimi söz konusudur.

Konjonktür dalgaları teorileri ya da konu üzerindeki görüşler bunlarla sınırlı değildir. Bu konuda daha pek çok görüş, pek çok açıklama vardır. Ama bilinen şudur ki kapitalist sistem bu tür dalgalanmalarla karşılaşmaktadır. İşler iyiye giderken beklentiler olumlu hale gelmekte, olumlu hale gelen beklentiler işleri daha iyiye götürmektedir.

Beklentilerin iyi olduğu bir ortamda daha çok yatırım yapılmakta, daha çok tüketim gerçekleşmekte, bu ikisi birbirini besleyerek refahın artmasına yol açmaktadır. Daha çok yatırım daha çok istihdam, daha çok istihdam da daha çok tüketim demektir. Sonuçta bu, kendi kendini besleyen bir iyimser döngü yaratmaktadır. Bu döngü konjonktürün çıkış dalgasını oluşturmakta ve tepe noktasına kadar yükseliş sürmektedir. Sonra işlerin bu kadar iyi devam etmeyeceğine ilişkin bazı göstergelerin ortaya çıkması beklentilerin bozulmasına yol açmakta ve birden her şey tersine dönmektedir. Bu kez de konjonktür dalgası inişe geçmekte ve dip noktasına kadar gelmektedir.

Şekil 55'te Türkiye'nin 1923'ten 2007'ye kadar olan dönemdeki büyüme oranları yer almaktadır. Bu şekil de bize Türkiye'nin yukarıdakine benzer bir konjonktürel eğilim içinde olduğunu göstermektedir.

Şekil 55: Türkiye'nin 1923-2007 Arasındaki Konjonktür Dalgaları

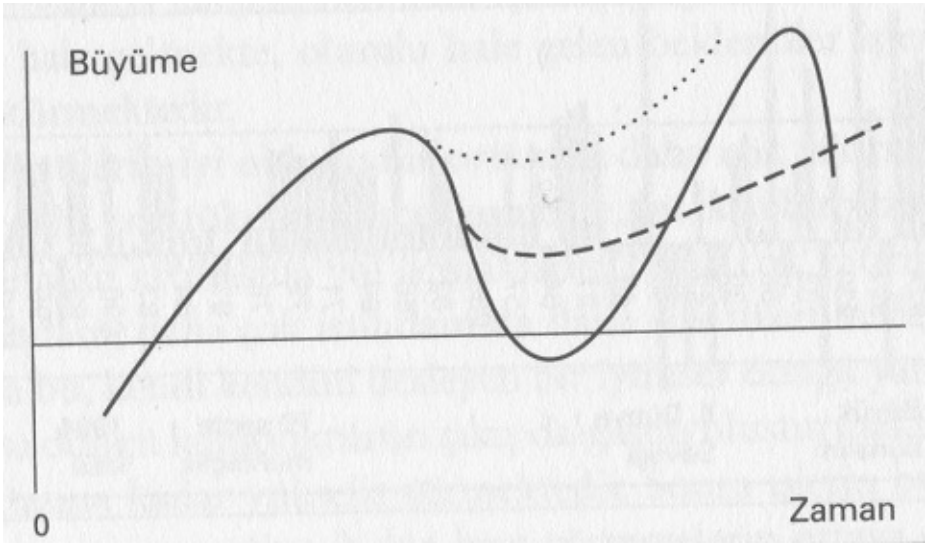
Şekilden görüleceği gibi, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan yükseliş trendi 1929 büyük bunalımıyla birlikte inişe dönüşmüş, sonraki toparlanma ise bu kez II. Dünya Savaşı'yla birlikte yeniden kaybedilmiştir. Savaş sonrasında

Türkiye’nin çıkışa geçtiği görülmektedir. Demokrat Parti dönemiyle gelen atılım 1954 yılındaki kuraklıkla terse dönmüş, sonraki yıllarda yeniden yükseliş başlamıştır. 1980’lere doğru ekonomi yeni bir çöküşün eşiğine gelmiş ve ünlü “70 sente muhtaç ekonomi” sözünün ortaya atıldığı döneme girilmiştir. 1980’li yıllarda yeniden çıkışa geçen ekonomi 1994 kriziyle resesyona girmiş ve hemen ardından yeniden toparlanmıştır. 1999’da yeni bir resesyon yaşandıktan sonra asıl olarak 2001’de ekonomi tam anlamıyla resesyona girmiştir. Ardından gelen toparlanma hızlı olmuştur.

Şekil bize Türkiye ekonomisinin konjonktürel dalgalara göre yürüdüğünü açıkça göstermektedir. Buna karşılık, ekonominin toparlanması çöküşü kadar hızlı olmaktadır. Yani ekonomi, çöküş sonrasında uygulanan tedavilere derhal olumlu yanıt verebilmektedir. Bu önemli bir saptamadır. Örneğin Japon ekonomisi böyle bir tepki vermemektedir. Aşağı yukarı 10 yıldır durgunluk içinde olan Japon ekonomisinde, ekonomiyi canlandırıp yeniden büyümeye geçirebilmek için Keynesyen yaklaşımlara başvurulmuş olmasına karşın ekonomi toparlanamamış ve henüz çıkışa geçemeden küresel krizin etkisiyle yeniden çöküşe doğru yol almaya başlamıştır.

1.2. Ekonomi Politikasıyla Konjonktür Dalgalarının İlgisi

Ekonomi politikası uygulamasının temel amaçlarından biri, bu tür konjonktür dalgalarının yarattığı inişli çıkışlı ya da bir başka ifadeyle istikrarsız gelişimi dengeli, istikrarlı bir çıkış trendine oturtmaya çalışmaktır. Şekil 56, ekonomi politikasının konjonktür dalgaları üzerinde yaratabileceği etkiyi ortaya koymayı amaçlıyor.

Şekil 56: Konjonktür Dalgalarının Ekonomi Politikasıyla Yumuşatılması

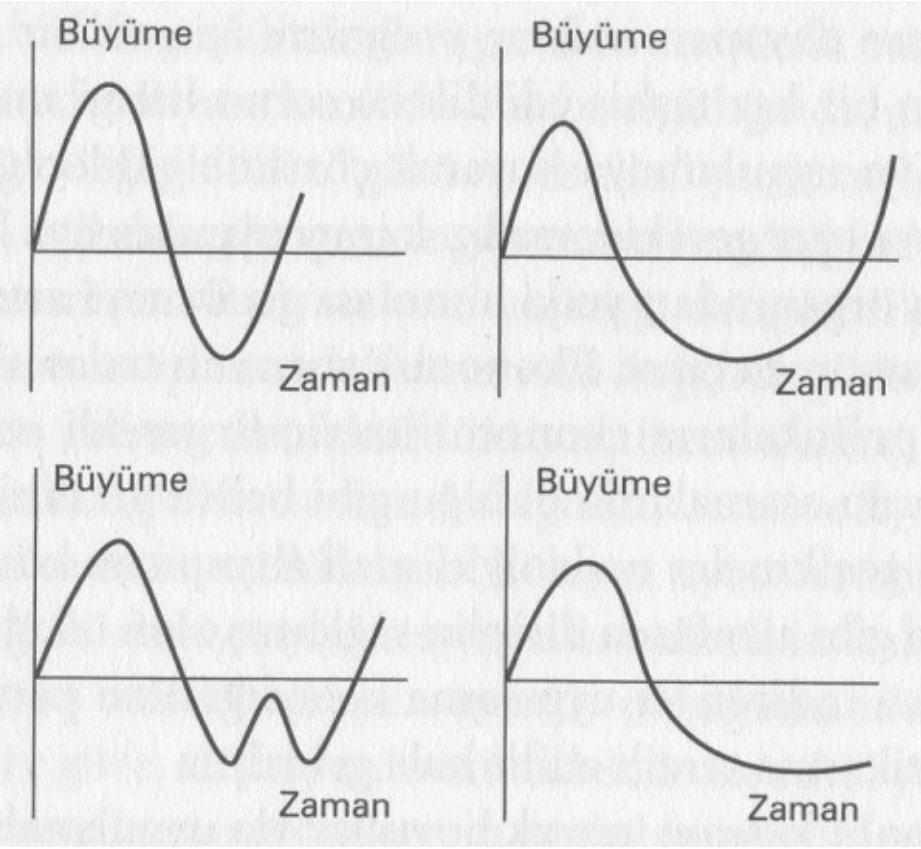
Şekilde, dibe doğru gitmekte olan ekonominin, ekonomi politikasının

araçlarıyla müdahale edilerek yeniden yukarıya döndürülmesi gösteriliyor. Noktalı çizgi çok daha etkili ve erken uygulanmış bir politikayı, kesikli çizgi ise daha geç kalmış ya da daha az etkili bir müdahaleyi temsil ediyor.

1.3. Konjonktür Dalgasının Dibi

Ekonomide kriz belirtileri otaya çıkmaya başladığında onunla birlikte dibe vurma tartışmaları da ortaya çıkar. Krizin belirli aşamalarında bazı uzmanlar "dibe vurulduğunu, artık çıkışın başlayacağını" öne sürerler. Dip denen şeyle genellikle deniz ya da göl gibi su birikintilerinin dip noktası kastedilir. Suya batmış olan kişi dibe eriştiğinde ayaklarını yere vurarak aldığı güçle suyun yüzeyine çıkabilir. Konjonktür dalgasının dibi de bundan pek farklı olarak algılanmamaktadır. Dibe vurmuş bir ekonominin orada uzun süre kalmayacağı ve bir süre sonra yeniden çıkışa geçeceği düşünülmektedir. Uygulamadan edinilen deneyimler de bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Şekil 57'de konjonktür dalgalarının tipik olarak karşılaşabileceği dip türleri gösteriliyor.

Şekil 57: Konjonktür Dalgasının Alabileceği Dip Görünümleri

Şekilde sol üstteki ilk gösterim dipten hızlı çıkışı ortaya koyan V tipi bir toparlanmadır. Sağ üstteki ikinci gösterim dipten daha uzun sürede çıkışı

gösteren U tipi bir toparlanmanın görünümüdür. Sol altta hafif bir toparlanmadan sonra tekrar inişe ve tekrar çıkışa yönelen W tipi bir dip biçimi yer almaktadır. Sağ altta ise toparlanmanın oldukça uzun zaman alacağı bir L tipi dip söz konusudur.

Aslında bu şekiller daha da çeşitlendirilebilir. Örneğin W tipi dip biçimi iniş ve çıkışların devam ettiği WW gibi bir biçim de alabilir.

1.4. Bazı Temel Sorunlar

Ekonomik istikrar politikalarının uygulanmasında gecikme ya da zaman kayıpları bu politikalardan alınacak sonucu önemli oranda etkiler. Gecikmeler ya da zaman kayıpları üç aşamada ortaya çıkar; sorunun teşhisi, tedavinin belirlenmesi ve karar alınması, uygulama aşamalarındaki gecikmeler. Makroekonomik koşulların değişmeye başladığı ve dolayısıyla belirli bozulmaların ya da sapmaların ortaya çıktığının politikacılar tarafından anlaşılması belirli bir zamana gereksinim gösterir. Teşhis ve kabuldeki gecikmelerle sorunun büyümesi, uygulamaya konması zaten belirli sıkıntılara dayanan istikrar programı için ek bir engel oluşturur. Sorun bir kez teşhis edildikten sonra hangi makroekonomik politikayı uygulamaya koyarak çözüme gidileceğinin kararlaştırılması ve eğer gerekiyorsa bu kararı uygulamaya koyabilmek için yasama organından yetki alınması gecikmeyi artıran unsurlar olarak karşımıza çıkar. Ekonomik sorunun tedavisi için uygulanan yeni politikaların ekonomi üzerinde gerekli etkiyi göstermesi de önceki aşamalarda olduğu gibi belirli gecikmelerle ortaya çıkar. Bu gecikmeler nedeniyle, mali altyapısını kurmuş, vergi, kamu gideri gibi alanlarda disiplin sağlamış olan ülkelerde, gecikmeleri en aza indiren ve uygulama kolaylığı olan para politikası, maliye politikasına tercih edilir hale gelmiştir.

Maliye politikasının gerçek boyutlarıyla uygulanabilmesi için, izlenmekte olan maliye politikasının sonuçlarını sağlıklı bir şekilde irdeleyebilmek gerekir. Bunun da temel yolu bütçelerin gerçekçi yapılmasıdır. Gerçekçi yapılmayan bütçeler, uygulanan maliye politikasının ne kadar doğru olduğunun algılanması ve aksaklıkları gidermek, dolayısıyla doğru bir maliye politikası uygulamak için engel oluşturur. Siyasal partilerin üzerinde titizlikle uzlaşmaya varmaları gereken konulardan biri, bütçe denkliğinden çok, bütçenin gerçekçi yapılmasıdır.

Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, kendi başına, para politikasının kredibilitesi için kesinlikle bir garanti oluşturamaz. Bu, büyük ölçüde ekonomik istikrar politikasının kredibilitesine bağlıdır. Eğer kur politikası ya da maliye politikası hedefleri yanlış belirlenmişse, bağımsız Merkez Bankası'nın yegâne yararı bu yanlışların yaratacağı maliyetin daha kolay görülebilir olmasını sağlamaktan ibarettir.

1.5. Ekonomi Okullarının Ekonomi Politikası Görüşleri

Klasik iktisatçılar ekonomide tam istihdam dengesini genel durum olarak ele aldıkları için ekonomik dengesizlik hallerini geçici olgular olarak kabul ederler. Klasik ekonomi teorisinin temel postülalarından biri olan Say Kanunu'na göre her arz kendi talebini yaratacağı için, dengesizlik halleri genelde arz yönlü bazı sorunlardan doğmaktadır. Piyasa kendi haline bırakıldığında, arz yönünde ortaya çıkacak değişiklikler "görünmez elin" yardımıyla piyasanın yeniden tam istihdam dengesine gelmesini kendiliğinden sağlayacaktır. Ekonominin ve piyasaların yaşadığı dengesizliklere devletin, düzeltme amacıyla müdahale etmesi doğru değildir.

Keynesyen iktisatçılar, klasik iktisatçıların aksine, tam istihdam dengesinin özel bir durum olduğunu, ücret ve fiyatların klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi kolayca uyumlanabilen bir yapıda olmadığını, dolayısıyla dengesizlik hallerinin kalıcı olabileceğini ve devlet müdahalesinin gerekli olduğunu iddia ederler. Keynesyenlere göre, enflasyonla mücadelede en etkili yol, vergilerin artırılması ve kamu giderlerinin azaltılmasıyla ulaşılacak bütçe fazlası yönünde bir maliye politikası izlenmesidir. Keynesyen ekonomi, ekonomideki dengesizliklerin arz yönünden çok talep yönünde ortaya çıkacağını ve bu nedenle talep yönetimi ağırlıklı bir maliye politikası izlemek gerektiğini öne sürer. Böylelikle ekonomide enflasyona yol açan aşırı talep giderilmiş ve fiyat artışları denetim altına alınmış olacaktır.

Monetaristler, daha çok klasik ekonominin postülalarından hareketle denk bütçe ve onun kadar önemlisi sabit bir parasal büyüme oranını kural haline getirmeyi önerirler. Mademki para arzındaki artışlar (diğer değişkenler sabit tutulduğunda) fiyatlar genel düzeyini fonksiyonel olarak etkilemektedir [$P = f(M)$] , o halde para arzı artışı durdurulur ve para arzı artışına neden olan bütçe açıkları denk bütçe uygulamasıyla giderilirse, fiyatlar genel düzeyinin yükselmemesi sağlanmış olur. Enflasyonun temel nedenini para arzı artışının yarattığı talep artışına bağlayan parasalcı iktisatçılar, bu sorunla mücadelede temel ağırlığı talebi denetlemeye yönelik para politikasına verirler.

Arz yönlü ekonomi görüşünü savunan iktisatçılar, konuya tümüyle arz yönünden yaklaşır ve ekonomik dengesizlik durumu ne olursa olsun (enflasyon, durgunluk, stagflasyon) ekonominin canlandırılması gerektiğini savunurlar. Bu görüşü savunanlara göre, örneğin vergi indirimleri yapılmak suretiyle üretim artırılırsa, hem durgunluk giderilmiş olacak, hem de talep fazlası emilerek fiyatların düşmesine yol açılacaktır. Görüleceği gibi, arz yönlü ekonominin, Say Kanunu'na dayalı klasik ekonomi teorisinin değişik bir ifade şekli olduğu açıktır.

Yeni klasik iktisatçılar, koşullar ne olursa olsun sabit bir parasal büyüme

kuralı ve sabit vergi oranları konulması, devletin izleyeceği bütün politikaları önceden açıklaması ve açıkladığı gibi izlemesi gerektiğini ileri sürerler. Yeni klasik iktisatçılar, klasik ekonominin temel postülalarını parasalcı (monetarist) okulun görüşleriyle bir araya getirerek yeni bir çerçeve içinde sunar ve devletin ekonomiye ani müdahaleler yapmak yerine, izleyeceği politikaları açıklayarak ekonomik birimleri rasyonel kararlar alan ve ekonomiyi yönlendiren birimler haline getirmenin gereğini ortaya koyarlar. Çünkü ekonomide beklentiler son derece de önemlidir ve beklenti ne yöndeyse genellikle gerçekleşme de o yönde çıkar. O halde beklentilerin hiçbir sürprize yer vermeyecek şekildeki politikalarla yönlendirilmesi gerekir. Ekonomiye devletin ani ve aktif müdahalede bulunmasına karşı olan yeni klasik iktisatçılar, bu tür irrasyonel davranışlara yol açabilecek müdahalelere yönelik bir politika uygulamaktansa hiçbir politika uygulanmamasının daha tercih edilir bir yol olduğunu savunurlar.

Yeni Keynesyen okulun temsilcileri arasında en ön sıraları alan James Tobin, Robert Solow ve Franco Modigliani, bütün bu klasik ekonomi dayanaklı eleştirilere karşın, vergi ve kamu giderlerinde değişiklikler yapılmak suretiyle ekonomiye devlet müdahalesinin zorunlu olduğu görüşünü savunmaya devam ediyorlar. Monetarist ve yeni klasiklerin bir parasal büyüme oranı belirlenip ona sadık kalınması şeklindeki pasif parasal müdahale politikasını eleştiren yeni Keynesyenler, devletin para politikasını ekonomiye aktif müdahalenin bir aracı olarak kullanması gerektiği görüşündedirler.

1.6. Ekonomi Politikasının Hazırlanması

1.6.1. Genel Açıklamalar

Ekonomi biliminin içinde yer aldığı pozitif ekonomiden farklı olarak, ekonomi politikası ekonominin normatif yönünü temsil eder. Yani neyin nasıl olduğunu değil, neyin nasıl olması gerektiğini tanımlamaya çalışır. Enflasyonun para arzındaki artıştan mı yoksa maliyetlerdeki yükselmeden mi kaynaklandığını araştırmak ekonomi biliminin konusuna girer. Buna karşılık, enflasyonu önlemek için para arzını kısıtlamayı denemek ekonomi politikasının konusuna girer.

Ekonomi politikası, bir ekonominin istenen yönde ilerlemesini sağlamak amacıyla birtakım araçların kullanılması demektir. Burada değinilen kullanım genel anlamdadır. Yoksa kullanımın biçimleri, yönü ve ağırlığı da ekonomi politikasının biçimini belirleyen unsurlar arasındadır. Bu araçların tümüne ve kullanım biçimine ekonomi politikası denir.

Ekonomi her zaman dengededir. Genel olarak ekonomik dengeyi temsil etmek üzere daha önce değindiğimiz şu denklem kullanılır:

$(S - I) + (T - G) = (X - M)$

Yani özel kesimin tasarrufları ve yatırımları arasındaki fark $(S - I)$ ile birçok

ülkede bütçe dengesini ifade eden kamu kesiminin gelirleri ve giderleri arasındaki farkın (T - G) toplamı cari dengeye (X - M) eşittir. Özel kesimin tasarrufları ile yatırımları arasındaki fark (S - I) ile kamu kesiminin gelir ve giderleri arasındaki farkın (T - G) toplamı iç ekonomik dengeyi, cari denge de (X - M) dış ekonomik dengeyi gösterdiğine göre, bir ekonominin iç ve dış dengeleri toplam olarak birbirine eşit demektir. Yani her ekonomi her zaman dengededir. Buradaki kritik soru şudur: Bu denge arzu edilen bir denge midir? İşte, ekonomi politikasının amacı bu soruya verilen yanıta göre bu dengeyi korumaya ya da daha iyiye götürmeye yönelik araçları uygulamaya koymaktan ibarettir.

Ekonomi politikası birtakım alt politikalara ayrılır. Bunlar, para politikası, maliye politikası ve dış ticaret politikasıdır. Bu sayılanlar ortodoks ekonomi politikasının alt dallarını oluşturur. Bunların yanı sıra bir de heterodoks ekonomi politikası vardır. Bu daha çok, ücret, fiyat, kira, vb. dondurma biçiminde uygulanır. Birçok yerde de gelirler politikası “incomes policy” adıyla anılır. Heterodoks politika da dahil olmak üzere burada sayılanların hepsi talep yönetimine ilişkin politikalardır. Her ne kadar para politikası para arzı üzerine yoğunlaşmış gibi görünse de, asıl olan yine talebin denetlenmesidir. Ekonominin arz tarafının yani üretimin yönlendirilmesine ilişkin politikalara da arz yönlü ekonomi adı verilir.

1.6.2. Para Politikası

Parasal araçlarla ulaşılmak istenen ekonomik amaçlar arasında ilişki kurmaya ve bu araçları kullanarak o amaçlara ulaşmaya çalışan uygulamalara para politikası adı veriliyor. Para politikasının amaçladığı hedefler eskiden çok çeşitliydi. Bunlar ekonomik büyümeden enflasyonla mücadeleye, işsizliği önlemekten dış ticareti geliştirmeye kadar yayılan bir alanı kaplıyordu. Son yıllarda para politikası yalnızca iç paranın istikrarını hedeflemeye yönelmeye başlamıştır. Böylelikle modern para politikasının tanımı; parasal araçların ülke parasının değerini ve istikrarını korumak amacıyla kullanılması biçiminde yapılmaya başlanmıştır.

1. Para miktarıyla ilgili politikalar
    a. APİ (Açık piyasa işlemleri)
    b. MMKO (Mevduat munzam karşılık oranı)
    c. Kredi tavanı
2. Faiz politikası
    a. Merkez Bankası’nın faiziyle piyasayı etkilemek
    b. Faize tavan koymak
3. Kur politikası
    a. Sabit kur

b. Dalgalı kur

c. Para kurulu

M'yi etkileyecek politikalar para miktarıyla ilgili politikalardır. Bir ekonomide para arzının değişim oranının reel büyüme oranıyla ilişkili olması gerektiği savunulmaktadır. Yani bir ekonomide fiziksel büyümeyle orantılı bir parasal büyüme olmazsa o ekonomide istikrarsızlık hallerinden birisi olan enflasyon ya da deflasyon olguları ortaya çıkabilir.

$MV = PQ$ denkleminden hareket ederek varsayımsal bir örneği çözümlemeye çalışalım:

$M = 50$ birim

$PQ = Y$ = GSYH = 250 birim olsun.

Bu durumda *V*'yi hesaplayabiliriz:

$V = Y / M = 250 / 50 = 5$

Yani *V* ya da paranın dolanım hızı *S*'tir. Bu demektir ki bu ekonomide her bir para birimi bir yılda 5 kez el değiştiriyor. Şimdi bunun ideal denge olduğunu varsayarak bu ideal dengenin denklemini *t* yılı için yazalım:

MV = GSYH

50 x 5 = 250

Varsayalım ki bu ekonomi hiçbir fiyat artışı olmaksızın yalnızca fiziksel büyüme sağlayarak $t + 1$ yılında GSYH'sini (*Y*) 260 birime yükseltti. Bu durumda ilk anda şöyle bir dengesizlik olacaktır:

50 x 5 = 260

Bu durumda, *V* değişmemişse para arzının artırılması gerekecektir:

52 x 5 = 260

Yani para arzı (*M*) yüzde 4 oranında artırıldığında ideal denge daha yüksek bir refah düzeyine taşınmış olmaktadır. Eğer para arzı (*M*) artırılmazsa bu durumda denklemin sağ tarafında GSYH'yi (*Y*) oluşturan kalemlerden (*PQ*) biri azalarak dengeyi sağlayacaktır. *PQ*'da *Q* artmış olduğuna göre *P* azalacak, yani fiyatlar ucuzlayacaktır. Bu da deflasyon demek olacağından, buna yer vermemek için para arzının (*M*) artırılması gerekecektir.

Yukarıdaki örneğin tersi olursa, yani *PQ* bileşeninde *Q* değil de *P* artmış ve GSYH o nedenle yükselmişse, o zaman enflasyondan korunmak için denklemin sol tarafındaki *M* yi azaltmak gerekecektir.

Para arzını (*M*) azaltmak ya da artırmak için kullanılacak bir dizi para politikası aracı vardır. Bunlardan ilki açık piyasa işlemleridir (APİ). APİ ile Merkez Bankası piyasadan hazine kâğıtlarını ya da hisse senedi ve şirket tahvillerini satın alarak veya satarak para arzını azaltır ya da artırır. İlk örneğimizde olduğu gibi para arzını azaltmak gerektiğinde Merkez Bankası elindeki hazine kâğıtlarını, şirket tahvil ya da hisse senetlerini satarak piyasadaki

fazla parayı çeker.

Eğer ikinci örneğimizde olduğu gibi piyasada para eksikliği varsa, o zaman da tersine piyasadan tahvil alarak piyasaya para enjekte eder.

Para arzını artırmak ya da azaltmak için kullanılan ikinci yöntem, mevduat munzam karşılık oranını değiştirmektir. Para arzının büyük bölümü mevduattan oluştuğu için bu araç önemli etkiler yaratabilir. Mevduat munzam karşılığının (MMK) yüzde 10 olduğunu varsayalım. Bankaya yatırılan 100 birimlik mevduattan ilk aşamada yüzde 10 MMK ayrıldıktan sonra kalan 90 birim kredi olarak verilmiş olsun. Bu krediyi alan da aldığı krediyi kullanıncaya kadar mevduat yapmış olsun. Bu durumda 90 birimlik yeni mevduat için yüzde 10 MMK ayrılacak ve kalan 81 birim yeniden kredi olarak verilecektir. Bu böyle devam edip gidecek ve para arzı yükselecektir. MMK oranının yüzde 10'dan yüzde 20'ye çıkarılması halinde mevduatın krediye dönüşerek kaydi para yaratma etkisi azalacaktır. Bu aynı zamanda kredi politikasının da bir aracıdır.

Para arzını etkilemekte kullanılabilecek üçüncü araç kredi politikasıdır. Burada eğer MMK oranının değiştirilmesi yoluyla bir uygulama söz konusu değilse o takdirde kredilere tavan konulabilir. Yani bankaların açabileceği kredi miktarı sınırlanabilir. Bu durumda mevduatın MMK oranı düşüldükten sonra kalan bölümünün kredi yaratması yerine bir kredi tavanı konulmuş olur. Böylece mevduatın kredi, kredinin mevduat yaratması ve dolayısıyla para arzının artması önlenmiş olur. Bu araç, piyasa ekonomisi kurallarına uygun olmayacağı gerekçesiyle, günümüzde pek kullanılmamaktadır.

Para arzını etkilemek için kullanılabilecek dördüncü araç faiz politikasıdır. Merkez Bankası, bankalardan kabul ettiği fonlara ve bankalara sunduğu fonlara uyguladığı faiz oranlarını değiştirerek piyasada oluşan faiz oranlarını etkileyebileceği gibi, fazla likiditenin kendisine gelmesini veya piyasaya çıkmasını da etkileyebilir. Merkez Bankası'nın kendi faiz oranlarını artırdığını ve bankaların bu durumda ellerindeki likidite fazlasını piyasaya kredi vermek yerine Merkez Bankası'na verdiğini düşünelim. Bu durumda kaydi para azalacaktır. Çünkü bankalar likidite fazlasını kredi olarak verseler bu krediyi alan kişiler mevduat yapacak ve kaydi para yaratma süreci başlayacaktır. Oysa Merkez Bankası'na gelen para orada kalacaktır. Bu durumda para arzı (M) düşecektir. Merkez Bankası'nın faiz düşürmesinde ise bunun tersi bir mekanizma işlemeye başlar.

M_2'deki döviz tevdiat hesaplarını (DTH) etkileyecek olan politikalar kur ve faiz politikasıdır. Eğer dalgalı kur söz konusu değilse, o takdirde kurdaki değişimle bağlantılı olarak DTH miktarı artar ya da azalır. Eğer dalgalı kur söz konusuysa, DTH'yi etkilemek üzere bir politika uygulanmıyor demektir. Ya da

daha doğru bir ifadeyle, uygulanan politika nötr demektir. Faiz politikası M_2'yi olduğu gibi Y'yi de etkiler. Faizlerin düştüğü ve yeni ve daha verimli seçeneklerin ortaya çıktığı bir ortamda Y düşer, tersi söz konusu olunca ise artar. Buna karşılık iç paraya verilen faiz ile yabancı paraya verilen faiz arasındaki fark da M_2'nin içindeki iç para mevduat ile Y arasında geçişlere neden olur.

Paranın dolanım hızı (V) genellikle politika uygulamalarından fazlaca etkilenecek bir gösterge değildir. Paranın dolanım hızı daha çok gelenekler, toplumsal alışkanlıklar, tarihsel etkiler gibi şeylerle oluşmuş ve kolay değişmeyen bir yapıya sahip olmuştur. O nedenle ekonomi politikası paranın dolanım hızını (V) veri olarak alır.

1.6.3. Maliye Politikası

Mali araçları kullanmak suretiyle varılması amaçlanan ekonomik hedeflere ulaşmaya çalışmak biçimindeki uygulamaların bütünü maliye politikasını oluşturur. Mali araçlar dendiğinde vergi, kamu harcamaları, kamu borçlanması gibi araçlar anlaşılır. Bu araçları kullanmak suretiyle hedeflenecek amaçlar ise modern anlamdaki para politikasının tekli hedefinden farklı olarak çok sayıda hedef olabilir.

Maliye politikasının alt politikaları şunlardır:

1. Vergi politikası
2. Harcamalar politikası
3. Borçlanma politikası
4. Destekleme politikası
5. Teşvik politikası

$Y = C + I + G + (X - M)$ denkleminden hareketle maliye politikası araçlarını uygulamaya çalışalım. Varsayalım ki hükümet kurumlar vergisi oranlarını düşürerek yatırımları artırmayı planlıyor. Bu durumda iki değişken bu değişiklikten etkilenecektir: I ve G. Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi sonucu, kurumların daha az vergi ödemesi ve bunun sonucunda da ellerinde kalan fazla fonla daha çok yatırım yapması söz konusu olacaktır. Bu durumda yatırım harcamaları (I) artar. Buna karşılık, kurumlar vergisi oranının düşürülmesi demek devletin vergi gelirlerinin ve dolayısıyla harcama kapasitesinin düşmesi demektir. Buna göre ya kamu harcamaları (G) azalır ya da aynı harcama düzeyini sürdürmek için kamu borçlanması artar.

Enflasyonla mücadeleye yönelik bir maliye politikasının uygulamaya koyulduğunu ve tüketimi kısmak amacıyla gelir vergisi oranlarının artırıldığını varsayalım. Bu durumda iki değişken bu değişiklikten etkilenecektir: C ve G. Tüketim kullanılabilir gelirin (Y_d) bir fonksiyonudur. Yani;

$C = f(Y_d)$

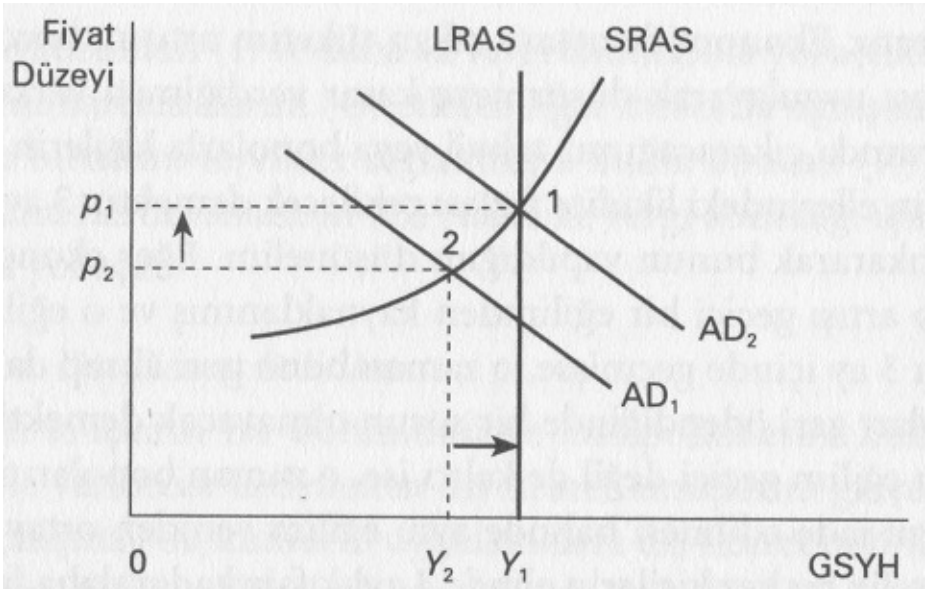
Kullanılabilir gelir (Y_d) ise brüt gelirden (Y) gelir vergisi (T_{gelir}) düşülerek bulunur:

$Y_d = Y - T_{gelir}$

Bu durumda T_{gelir}'in artırılması demek Y_d'nin düşmesi demektir. Yani tüketimin azalması demektir. Buna karşılık G artar. Yani devlet daha fazla gelir toplayarak daha fazla harcama yapma imkânına kavuşur.

Buna benzer sonuçları harcamalar politikası aracılığıyla da almak mümkündür. Varsayalım ki hükümet, harcamalarını artırmaya ve bu yolla deflasyonist baskıları çözmeye karar verdi. Bu durumda önce G artacak, daha sonra o harcamayı gelir olarak elde edenlerin harcamaları yani C ve I artacaktır. Doğal olarak C'deki artış marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Yani her harcamanın gelir olarak elde edilmesinden sonra mutlaka yeniden tüketim harcamasına dönüşmesi gerekmez. Bazen tasarrufa da dönüşür. Ne var ki tasarruflar da bankalar aracılığıyla kredi olarak kullandırıldığında yeniden yatırıma ya da tüketim harcamasına dönüşür. Eğer tam tersine ekonomide enflasyonist bir ortam söz konusuysa, o zaman yukarıdakilerin tersini yapmak ve kamu harcamalarını azaltmak gerekir. Bu durumda kişilerin ellerine geçecek gelir azalacağı için C düşecek ve C'nin düşmesi I'da da gerilemeye yol açacaktır.

$Y = C + I + G + (X - M)$ denkleminde bütün diğerlerinin ($C + I + X - M$) sabit olduğunu, buna karşılık net kamu harcamalarının (G) arttığını varsayalım. Bu durumda Y artacak demektir.

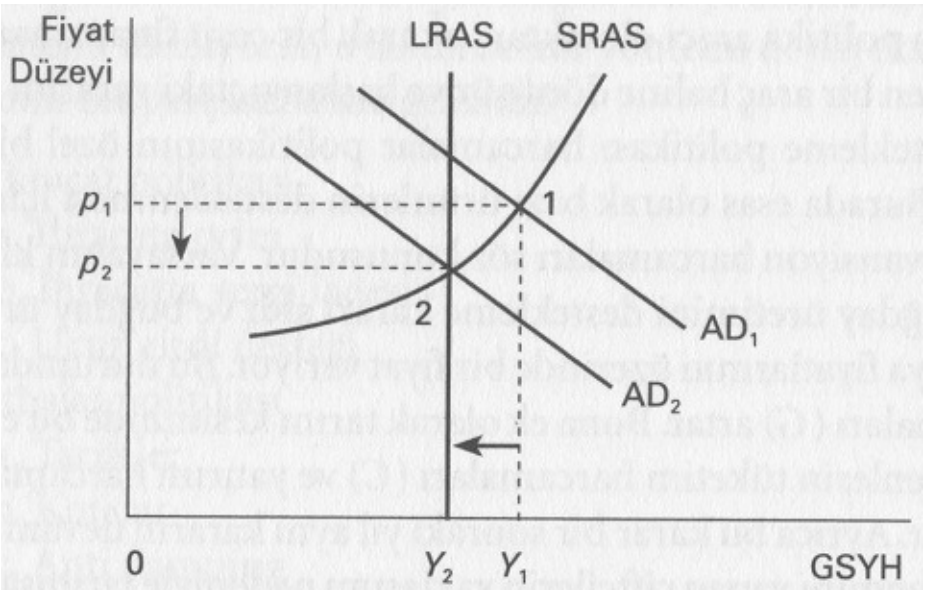

Şekil 58: Kamu Harcamalarının Genişletici Etkisi

Eğer ekonomide deflasyon ya da resesyon söz konusuysa ve bu nedenle ekonominin uzun dönemli dengesinden uzaklaşılmışsa, yani toplam talep

eğrisinin (AD_1), uzun dönemli toplam arz eğrisini (LRAS) kestiği noktadan geride bir yerde kısa dönemli arz eğrisini (SRAS) kestiği noktada (2) bir denge söz konusu demektir ki o takdirde kamu harcamalarının artırılması toplam talep eğrisini sağa (AD_2) kaydıracaktır (Şekil 58). Yeni denge noktasında (1) toplam talep eğrisi (AD_2) hem kısa dönem toplam arz eğrisini (SRAS) hem de uzun dönem toplam arz eğrisini (LRAS) aynı noktada keserek ideal dengeyi sağlamış olmaktadır.

Enflasyonist bir ortamda bunun tersini yapmak gerekir. Yani toplam kamu net harcamalarını (*G*) düşürmek gerekir.

Şekil 59: Kamu Harcamalarının Daraltıcı Etkisi

Eğer ekonomide enflasyon söz konusuysa ve bu nedenle ekonominin uzun dönemli dengesinden uzaklaşılmışsa, yani uzun dönem toplam arz eğrisi (LRAS), toplam talep eğrisinin (AD_1), kısa dönemli toplam arz eğrisini (SRAS) kestiği noktadan (1) geride bir yerde ise, kamu harcamalarının kısılması toplam talep eğrisini sola (AD_2) kaydıracaktır (Şekil 59). Yeni denge noktasında (2) toplam talep eğrisi (AD_2) hem kısa dönem toplam arz eğrisini (SRAS) hem de uzun dönem toplam arz eğrisini (LRAS) aynı noktada keserek dengeyi sağlamış olacak ve enflasyonist baskı ortadan kalkacaktır.

Borçlanma politikası da gelir ve harcamalar politikalarına benzer etkiler yapar. Ne var ki onlar gibi kesin değil geçici fon aktarımına yol açtığı için, geri ödenmesi halinde ilk etkinin tersi bir etki yaratır. Ekonomide ortaya çıkan tüketim artışını borçlanma politikası uygulayarak düşürmeye karar verdiğimizi varsayalım. Bu durumda çıkaracağımız tahvil veya bonolarla kişilerin ve kurumların ellerindeki likidite fazlası çekilecek demektir. 3 aylık bonolar

çıkararak bunun yapıldığını düşünelim. Eğer ekonomideki talep artışı geçici bir eğilimden kaynaklanmış ve o eğilim söz konusu 3 ay içinde geçmişse, o zaman bono geri alınıp da kişilere paraları geri ödendiğinde bir sorun olmayacak demektir. Yok, eğer bu eğilim geçici değil de kalıcı ise, o zaman bonoların alınıp paraların iade edilmesi halinde aynı eğilim yeniden ortaya çıkacak, üstelik bu kez kişilerin elinde 3 aylık faiz kadar daha fazla bir likidite bulunuyor olacaktır.

Borçlanma politikası genellikle geçici sorunları çözmek için kullanılmaya başlansa da sonuçta kalıcı bir eylem haline gelir ve sonuçta politika aracı olmaktan çıkarak bir çeşit finansmana aracılık eden bir araç haline dönüşür ve başlangıçtaki yararını yitirir.

Destekleme politikası harcamalar politikasının özel bir biçimidir. Burada esas olarak bazı ürünlerin desteklenmesi için yapılan sübvansiyon harcamaları söz konusudur. Varsayalım ki hükümet buğday üretimini destekleme kararı aldı ve buğday üreticisine dünya fiyatlarının üzerinde bir fiyat veriyor. Bu durumda kamu harcamaları (G) artar. Buna ek olarak tarım kesiminde bu ek geliri elde edenlerin tüketim harcamaları (C) ve yatırım harcamaları da (I) artar. Ayrıca bu karar bir sonraki yıl aynı kararın devam edeceği varsayımını yapan çiftçilerin yaklaşımı nedeniyle tarımsal üretimin de (A_p) artmasına yol açar. Tarım, büyük ölçüde hava koşullarına bağlı olduğu için bu her zaman üretim artışı sonucu vermez.

Teşvik uygulaması çeşitli şekillerde politikaya dönüştürülebilir. Bunlardan ilki yatırım teşviklerinde ya da istihdam teşviklerinde olduğu gibi vergilerde yapılan indirimlerdir. Örneğin bazı bölgelerde yapılacak yatırımlar için vergi indirimi sağlanır. Diyelim ki güneydoğuya yapılan yatırımlarda kurumlar vergisinden belirli bir miktar ya da oran indirilmesine karar verilmişse bu bölgesel teşviktir. Uçak motoru yapacak şirketlere kurumlar vergisi indirimi sağlanmışsa bu da sektörel teşviktir. Teşvikler sonuç olarak yatırımları (I) ve daha az vergi alınmasına yol açtıkları için de kamu harcamalarını (G) etkiler. Eğer ihracatla uğraşan firmalar için birtakım teşvikler sağlanmışsa bu da ihracatı (X) artırırken kamu harcamalarının (G) (daha az vergi alınacağı için) azalmasına yol açar.

1.6.4. Dış Ticaret Politikası

Mali araçların bir bölümünü ve kur politikasını kullanmak suretiyle varılması hedeflenen dış ticaret amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmak biçimindeki uygulamalara dış ticaret politikası adı veriliyor. Dikkat edilecek olursa, burada da kullanılan araçlar mali araçlardır. Yani vergi ve kamu harcamalarıdır. Özellikle ihracat politikası kamu harcamalarıyla, ithalat politikası ise vergilerle yakından ilgilidir. Öte yandan, eğer dalgalı kur yöntemi dışında bir kur yöntemi

izleniyorsa, o takdirde kur yöntemi de dış ticaret politikasının bir parçası haline gelebilir.

1. İhracat politikası
   a. İhracata prim
   b. İhracatta vergi iadesi
   c. Ucuz girdi desteği
2. İthalat politikası
   a. Tarifeler
   b. Kotalar
   c. Anti damping
   d. Dengeleyici vergi (counterweiling tax)
   e. Diğer tarife dışı engeller

İhracat politikası genellikle ihracat yapanlara verilen teşvikler biçiminde uygulanır. Örneğin ihracatçıya, ihracatı karşılığında getirdiği her 1 dolar için 1 sent ödeme yapmayı kararlaştırmak genel bir prim uygulamasıdır. Bazı hallerde, belirli malların ihracı karşılığında prim uygulanabileceği gibi, belirli ülkelere yönelik ihracata özel prim verilmesi tercih edilebilir.

İhracatta vergi iadesi de prim uygulamasının bir başka çeşididir. Bu uygulamada ihracatçıya, ihraç ettiği malı üretirken ya da hazırlarken katlandığı satış vergilerinin (KDV gibi) tamamı ya da belirli bir oranı iade edilir. Böylece ihracatçının vergi yükü hafifletilerek ihracata yönelmesi özendirilmiş olur.

Ucuz girdi desteği birçok alanda uygulanabilir. Örneğin ihracatçının ihraç ettiği malın üretiminde kullandığı elektrik ucuz tarifeyle fiyatlandırılıyorsa ya da istihdam ettiği işçiler için ödemek zorunda olduğu gelir vergisi daha düşük oranla vergilendiriliyorsa böyle bir uygulama söz konusu demektir. İhracat politikasının temel amacı ihracatçının yükünü hafifletip üretici ve imalatçıları ihracata özendirmektir.

İthalat politikası başlığı altında toplanan alt politikalardan ilki olan gümrük tarifeleri ya da kısaca tarifeler aslında ithal mallara uygulanan gümrük vergilerinden ibarettir. Yurtdışından ithal edilen mallara en azından yurtiçinde uygulanan satış vergisi kadar bir vergi uygulanması son derecede doğaldır. Bu, yerli yabancı ayrımını ortadan kaldırma amacını güder. Buna karşılık çoğu ülke ithal mallara bu dediğimizin üzerinde tarifeler uygulayarak vergi alır. Tarife uygulamanın 4 temel amacı vardır: (1) Tüketimi, dolayısıyla talebi denetlemek ve bu yolla ekonomiyi dengede tutmayı amaçlayan tüketim etkisi. (2) Yurtiçinde benzer üretimi yapanları ya da yapmayı planlayanları teşvik etmek amacını güden koruma etkisi. (3) Devletin gelirlerini artırmayı amaçlayan gelir etkisi. (4) Tüketiciden alınan verginin toplumun genel kullanımına sunulmasını amaçlayan dağıtım etkisi.

Kotalar aslında tarife dışı engellerin en tipik örneğidir. Eğer ülkenin ithal talebi esnek değilse, yani tarife ile engellenemeyecek kadar katı bir talep söz konusuysa o zaman kota uygulamasına gidilir. Kota, belirli bir mal için belirli miktarda ithalat yapılmasına izin verme uygulamasıdır. Diyelim ki Türkiye'nin *A* malı talebi katı bir talep eğrisi durumu gösteriyor. Yani satış fiyatı, tarife uygulamasıyla ne kadar artırılırsa artırılsın talepte ciddi bir düşüş olmuyorsa, o zaman *A* malı ithalatı kotayla sınırlanabilir. Buna göre örneğin *A* malına 1000 adet ithal edilebilme sınırı getirilirse, 1000 adetlik kota dolduktan sonra *A* malının ithali mümkün olmayacak demektir. Kota, dış ticaret politikasının öteki politikalara benzemeyen bir yönünü temsil eder. Çünkü burada fiziksel bir sınırlama söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında kota bir anlamda heterodoks maliye politikasını andırır.

Maliye politikasına ilişkin açıklamalar sırasında sözü edilen uygulamaların pek çoğu dış ticaret politikası için de geçerlidir. Örneğin ihracatın desteklenmesi için prim vermek veya ucuz girdi desteği sağlamak ya da ihracatta vergi iadesi yapmak gibi uygulamaların tümü kamu giderlerinin artmasına yol açar. Bu durumda bu amaçla uygulanan dış ticaret politikası, harcamalar politikasının spesifik bir amaca uygulanması biçiminde formüle edilmiş olur. Benzer biçimde, ithalat politikalarının bir bölümü de maliye politikasının alt politikalarından biri olan vergi politikasının uygulama alanına girer. Örneğin gümrük tarifelerinin veya fonların (bunlar ek vergi, *surcharge* olarak da adlandırılır) yükseltilmesi ya da düşürülmesi ithalatın azalması ya da artması sonucunu getirirken, vergi tahsilatını ve dolayısıyla bütçeyi etkiler.

Dış ticaret politikasının, kota uygulaması yanında, öteki politikalara benzemeyen alt politikaları anti damping, dengeleyici vergi ve diğer tarife dışı engeller uygulamasıdır. Anti damping, ülkenin belirli bir pazarını ele geçirmek üzere çeşitli teşviklerle desteklenerek ucuza mal ihraç eden ülkelere karşı uygulanır. Yukarıda ihracat politikası başlığı altında ele aldığımız bütün uygulamalara karşı ileri sürülebilir. Bir çeşit ithalat engellemesidir. Yani ihracatı teşvik edene karşı ithalatı dengelemeye yöneliktir. Dengeleyici vergi yine aynı şekilde pazarı ele geçirmek için maliyetinin altında satılan malların ülkeye girişinde uygulanacak ek vergilerle fiyatının dengelenmesi ve bu yolla haksız rekabetin önlenmesine yönelik bir politikadır. Bu da ithalatı kısıtlayıcı bir uygulamadır. Diğer tarife dışı engeller ise bunlardan farklı olarak ithalatı zorlaştırarak düşürmeyi hedefleyen bir alt politikadır. Örneğin artan otomobil ithalatının ülkenin kendi otomotiv üreticilerini rahatsız etmesi sonucu otomobil ithalatının bütün gümrük kapıları yerine tek kapıdan yapılmasına ilişkin karar alınması bu tür bir engeldir. Tek kapıdan ithalat sıkışıklık yaratacağı için gecikmelere ve dolayısıyla talebin düşmesine yol açar. Buna ek olarak çevre

önlemlerini artırıp ithal otomobillerde ek bazı Özellikler (daha sıkı emisyon kontrol sistemleri gibi) aranmaya başlanması da tarife dışı engeller için tipik bir örnektir.

Bu sayılanlara ek olarak günümüzde pek çok farklı dış ticaret uygulaması da politika niteliği kazanmaya başlamıştır. Bunların çoğu genellenebilir uygulamalar değildir. Örneğin ABD, Japonya ile arasında ortaya çıkan dış ticaret açığını düşürebilmek için politik gücünü kullanarak Japonya ile bir "gönüllü ihracat kısıtlama anlaşması" imzalamıştır. Böylece ABD, Japon otomobil ihracatına karşı tarife ya da kota uygulamak yerine, Japonya'nın gönüllü olarak ihracatını düşürmesini sağlamıştır. Bu uygulama ABD'nin gücünden kaynaklanan bir uygulamadır ve o nedenle genellenebilir bir politika olmaktan uzaktır.

Günümüzde dış ticaret politikasının alt politikalarını uygulamak o kadar kolay değildir. Geçmişte çok rahatlıkla yapılan tarife artırımları ya da kota uygulamaları günümüzde, giderek küreselleşmiş ve birbirine bağlı hale gelmiş olan dünya sistemi içinde kolaylıkla uygulanamamaktadır. Uygulama daha çok anti damping ve dengeleyici vergi uygulamasında yoğunlaşmakta, o da ancak uluslararası başvuruların sonuçlanmasına bağlı olmaktadır. Son 20 yılda ortaya çıkmaya başlayan bu gelişme, dış ticaret politikası olarak yukarıda sayılan pek çok alt politikanın yerini kur politikasmın almasına yol açmıştır. Son 20 yılda birçok ülke kur politikasını, yani yerli paranın değerini düşük tutarak ihracatı artırmak ve ithalatı kısıtlamak politikasını etkin biçimde kullanmıştır. Ne var ki günümüz küresel dünyasında bu da kolay kolay uygulanamamakta, ekonomiler ister istemez dalgalı kur politikasına geçmek durumunda kalmaktadır.

Türkiye, 1980'ler ve 90'lar boyunca kur politikası yoluyla TL'yi değersiz tutmuş ve ihracatını artırırken ithalatını kısıtlamıştır. Bugün bu politikayı en yaygın uygulayan ülke Çin'dir. Buna karşılık ABD, Çin'e parasını revalüe etmesi için baskı yapmaktadır.

Özet olarak, günümüzde dış ticaret politikasının giderek etkinliğini kaybetmekte olduğunu söyleyebiliriz.

1.6.5. Heterodoks Ekonomi Politikası

Ortodoks, genel kabul görmüş yaklaşımlara verilen addır. Buna ana akım (İngilizcesi *mainstream*) adı da verilmektedir. Buna karşılık heterodoks, bu genel akımdan sapmış, farklı bir yöne girmiş olan akımlara verilen addır.

Buraya kadar anlattıklarımız ortodoks ekonomi politikası olarak da adlandırılan politikaların özetiydi. Bunlara ek olarak, geçmiş yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan hiper enflasyon dönemlerinde uygulamaya konulan heterodoks ekonomi politikası önlemleri de söz konusudur. Bunların en

çok uygulanmış olanı gelirler politikasıdır (*incomes policy*). Bu politika, ekonomideki üretim faktörlerinin eline geçen bazı gelirlerin (ücret, rant, faiz, kâr gibi) ya da doğrudan doğruya fiyatların ve/veya faizlerin dondurulması şeklinde uygulanır. Diyelim ki ekonomi yüksek enflasyondan şikâyetçi. Bu durumda ücretler, kiralar, fiyatlar, hatta faizler dondurulabilir. Bunun sonucunda, içeriden kaynaklanan fiyat artışları durmuş olur. Eğer dışarıdan ithal edilen ve ülkenin denetimi dışında oluşan fiyat artışları söz konusu değilse o takdirde fiyat artışları durur.

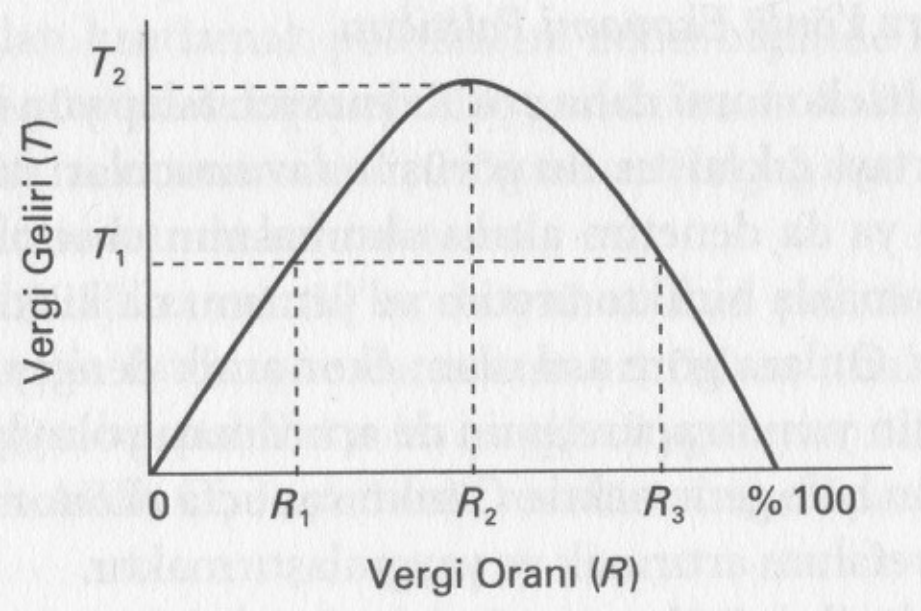
Heterodoks politikalar kalıcı olarak uygulanamaz. Çünkü sonuçta piyasadaki oluşumlara müdahale edilmiş ve karaborsanın önü açılmış olur. O nedenle bu uygulamalar sınırlı süreleri kapsarsa etkili olabilir.

1.6.6. Arz Yönlü Ekonomi Politikası

Arz yönlü ekonomi daha çok Keynesyen talep yönetimine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüşün savunucuları, talebin kısıtlanmasının ya da denetim altına alınmasının ekonomiyi denetlemeye yaramakla birlikte üretim ve yatırımı da kısıtladığı görüşündedirler. Onlara göre asıl olan, ekonomik dengeyi ve istikrarı sağlamanın yanı sıra, üretimin de artırılması yoluyla toplumsal refahı yaygın hale getirmektir. Çünkü sonuçta ekonominin amacı toplumun refahını artırmak ve yaygınlaştırmaktır.

Arz yönlü iktisatçılar, üretimi artırmak için vergilerde indirim yapılmasını, üretimi engelleme noktasına varmış olan çevre standartlarının hafifletilmesini, kuralların gevşetilmesini ve deregülasyona gidilmesini önermekte, bu yolla üretimin artacağını ve ucuzlayacağını ileri sürmektedirler. Onlara göre talep denetimi yoluyla sağlanacak enflasyonla mücadele politikasının yerini arzı artırmak suretiyle yaratılacak fiyat ucuzluğu politikası almalıdır.

Görüleceği üzere, arz yönlü ekonomi yaklaşımı bir ekonomik teori olmaktan çok, bir ekonomi politikası uygulama aracı görünümündedir. İşin vergiyle ilgili yönünü ilk ortaya atan ABD'li iktisatçı Arthur Laffer'in kendi adıyla anılan yaklaşımını bir şekil yardımıyla ortaya koymaya çalışalım (Şekil 60).

Şekil 60: Lafjcer Eğrisi

Laffer Eğrisi'nin ortaya koymaya çalıştığı şey şudur: Vergi oranı 0 ya da %100 olduğunda hiç vergi toplanamaz. Çünkü sıfır oranlı bir vergi toplanamayacağı gibi, bütün kazancını vergi olarak verecek olan kişiler de çalışmamayı tercih ederler. Vergi oranının R_1'den R_2'ye artırıldığını varsayalım. Bu durumda vergi gelirleri T_1'den T_2'ye yükselmektedir. Vergi oranının R_2'den R_3'e artırıldığını varsayalım. Bu durumda kişiler elde ettikleri gelirin çoğunu vergi olarak ödeyeceklerini gördükleri için çalışma saatlerini azaltacaklar ve vergi tahsilatı artmayacak, tam tersine T_2'den T_1'e gerileyecektir. Dolayısıyla bu teze göre aşırı yüksek olan vergi oranlarında yapılacak indirimler, bir yandan insanların daha fazla çalışmasını teşvik ederken bir yandan da vergi kaçırma arzularının düşmesine yol açacak ve vergi tahsilatını azaltmak bir yana artıracaktır.

Arz yönlü ekonominin özellikle vergiyle ilgili önermeleri ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Türkiye'de Özal zamanında uygulanmış, fakat iddia edildiği gibi vergi oranı indirimleri vergi tahsilatını artırmamıştır. Bunun nedenleri üzerine yapılan çalışmalar vergi oranlarının Laffer'in iddia ettiği kadar yüksek olmadığı ya da durumun bir çan eğrisiyle temsil edilmesinin yanlış olduğu yolunda sonuçlara ulaşmıştır.

1.7. İstikrar Politikası

Makroekonomik politikaları istikrarlı ve istikrarsız iki ekonomi açısından ayrı ayrı ele aldığımızda karşımıza farklı iki politika uygulaması çıkar. İstikrarlı ekonomide çözüm, istikrarlı dengenin daha yüksek bir istikrarlı denge konumuna götürülerek toplumsal refahın artırılmasına yönelik bir politika uygulamaktır.

Buradaki temel amaç mevcut diğer dengeleri bozmadan ve gelir dağılımını iyileştirerek ekonomik büyümeyi sürekli kılabilmektir. İstikrarsız ekonomide ise sorun öncelikle ekonominin istikrara kavuşturulabilmesidir.

$Y = C + I + G + (X - M)$

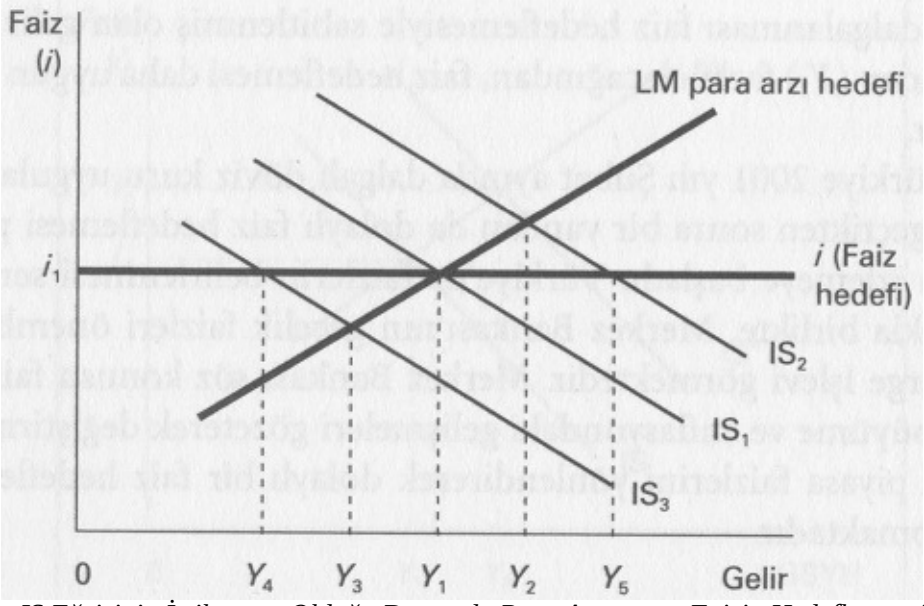
$100 = 60 + 10 + 20 + (20 - 10)$ (1)

$100 = 70 + 5 + 30 + (5 - 10)$ (2)

(1) numaralı ekonomide tüketim harcamaları (C = 60), (2) numaralı ekonomideki tüketim harcamalarından (C = 70) düşüktür. Bunun anlamı (1) numaralı ekonominin (2) numaralı ekonomiden daha fazla tasarruf yapmış ve dolayısıyla daha fazla yatırım harcaması yapmış olduğudur. Gerçekten de (1) numaralı ekonomide yatırım harcamaları (I = 10), (2) numaralı ekonomideki yatırım harcamalarından (I = 5) daha yüksektir. Bu durumda (1) numaralı ekonominin büyümesi (2) numaralı ekonomiden daha hızlı olacak ve böylece (2) numaralı ekonomi bir sonraki dönemde daha yüksek bir GSMH'ye ulaşacaktır. Eğer her ikisinde de nüfus aynı sayıda ve aynı artış hızındaysa, (1) numaralı ekonomide kişi başına düşen milli gelir daha hızlı artacak, yani refah daha yüksek noktaya ulaşacaktır.

(1) numaralı ekonomide dış ticaret fazlası ($X - M$ = 20 - 10) söz konusuyken, (2) numaralı ekonomide dış ticaret açığı ($X - M$ = 5 - 10) vardır. Yani (2) numaralı ekonomi ihraç ettiğinden fazlasını ithal edip net döviz çıkışıyla karşılaşırken, (1) numaralı ekonomi ithal ettiğinden fazlasını ihraç etmekte ve net döviz girişi sağlamaktadır. (2) numaralı ekonomi ithalata ağırlık veren bu tüketim (C = 70) ve devlet harcamalarını (G = 30) bir süre sonra karşılayamaz noktaya gelecektir. Çünkü bunu karşılayacak döviz kazancı yoktur. Bu durumda (2) numaralı ekonominin dengesi istikrarsız bir dengeye işaret etmektedir. Burada yapılacak şey, bu istikrarsız dengeyi düzeltmeye yönelik bir istikrar politikası uygulamaktan ibarettir. Bu da büyük ölçüde tüketimi (C) ve devlet harcamalarını (G) kısmaktan geçmektedir. Bunun nasıl yürütüleceği maliye, para, faiz ve kur politikaları alt başlıklarında anlatıldığı için burada tekrarlanmayacaktır.

IS ve LM eğrilerinin denge noktasına bakacak olursak 2 durumun söz konusu olduğunu görürüz. İlkinde IS eğrisi istikrarsız fakat LM eğrisi istikrarlı; ikincisinde ise IS eğrisi istikrarlı, LM eğrisi istikrarsızdır.

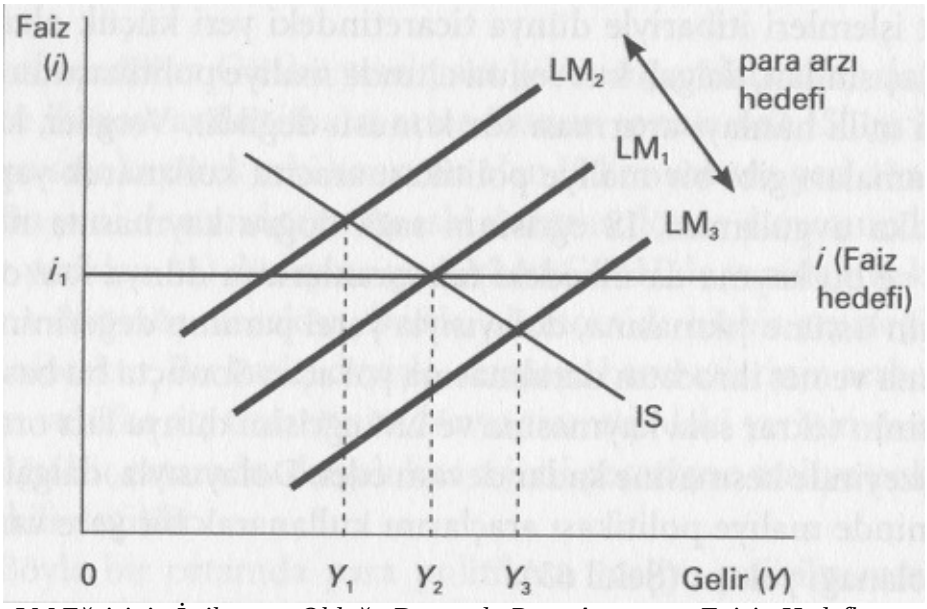

Şekil 61: IS Eğrisinin İstikrarsız Olduğu Durumda Para Arzının ve Faizin Hedeflenmesi Tercihi

İstikrarsız IS eğrisi IS_2 ile IS_3 arasında dalgalanmaktadır (Şekil 61). Para arzı hedefi izlendiği takdirde gelirde ortaya çıkacak dalgalanmalar (Y_3'ten Y_2'ye); faiz hedefi izlendiği zaman ortaya çıkacak dalgalanmalardan (Y_4'ten Y_5'e) daha küçük olacağı için para arzı hedefi tercih edilmelidir.

Bu durumda Merkez Bankası IS'deki oynaklıkları göz önüne alarak, para arzını kısacak ya da genişletecek bir politika izleyecektir. Bunun temel yolu açık piyasa işlemleridir. Yani piyasada para arzı fazlası olduğuna inanan Merkez Bankası'nın, elindeki senet ve bonoları satarak fazla parayı piyasadan çekmesi; piyasada para arzı darlığı olduğuna inanan Merkez Bankası'nın ise tam tersini yaparak senet ve bonoları kişi ve kurumların ellerinden alarak onlara para vermesi gerekmektedir.

Türkiye, 1988 yılında faizleri serbest bıraktıktan sonra 1990 yılında para arzını hedef alan bir para politikası izlemişti.

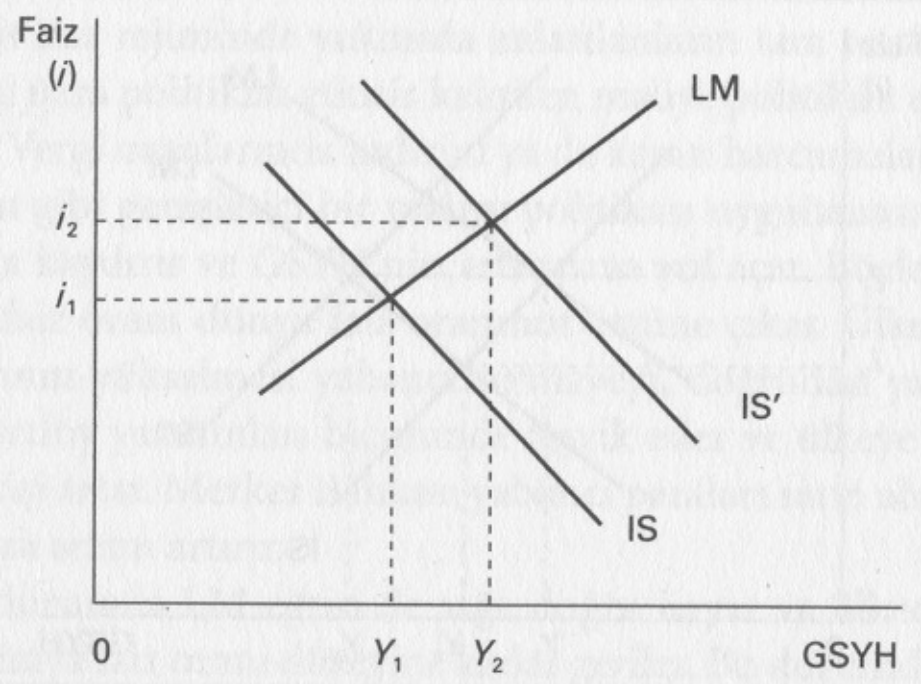
Şekil 62: LM Eğrisinin İstikrarsız Olduğu Durumda Para Arzının ve Faizin Hedeflenmesi Tercihi

İstikrarsız LM eğrisi LM_1 ile LM_3 arasında dalgalanmaktadır (Şekil 62). Bu durumda para arzı hedeflendiğinde ortaya çıkan gelir dalgalanması faiz hedeflemesiyle sabitlenmiş olan gelir düzeyinden (Y_1) fazla olacağından, faiz hedeflemesi daha uygun olacaktır.

Türkiye 2001 yılı Şubat ayında dalgalı döviz kuru uygulamasına geçtikten sonra bir yandan da dolaylı faiz hedeflemesi politikası izlemeye başladı. Türkiye'de faizlerin belirlenmesi serbest olmakla birlikte, Merkez Bankası'nın gecelik faizleri önemli bir gösterge işlevi görmektedir. Merkez Bankası söz konusu faizleri reel büyüme ve enflasyondaki gelişmeleri gözeterek değiştirmekte ve piyasa faizlerini yönlendirerek dolaylı bir faiz hedeflemesi yapmaktadır.

1.8. Kur Rejiminin Ekonomi Politikasına Etkisi

Sermaye hareketlerinin tam serbestliğe sahip olduğu ve dış ticaret işlemleri itibariyle dünya ticaretindeki yeri küçük olan bir ülke açısından, dalgalı kur rejimi altında maliye politikasının gayrisafi milli hâsılayı artırması söz konusu değildir. Vergiler, kamu harcamaları gibi bir maliye politikası aracını kullanarak yapılan politika uygulaması, IS eğrisinin sağa doğru kaymasına neden olur ve bu kayma da ülkedeki faiz oranlarının dünya faiz oranlarının üstüne çıkmasına, dolayısıyla yerel paranın değerinin artmasına ve net ihracatın daralmasına yol açar. Sonuçta bu baskı IS eğrisinin tekrar sola kaymasına ve LM eğrisini dünya faiz oranları düzeyinde kesmesine kadar devam eder. Dolayısıyla, dalgalı kur rejiminde maliye politikası araçlarını kullanarak bir yere varmanın olanağı yoktur (Şekil 63).

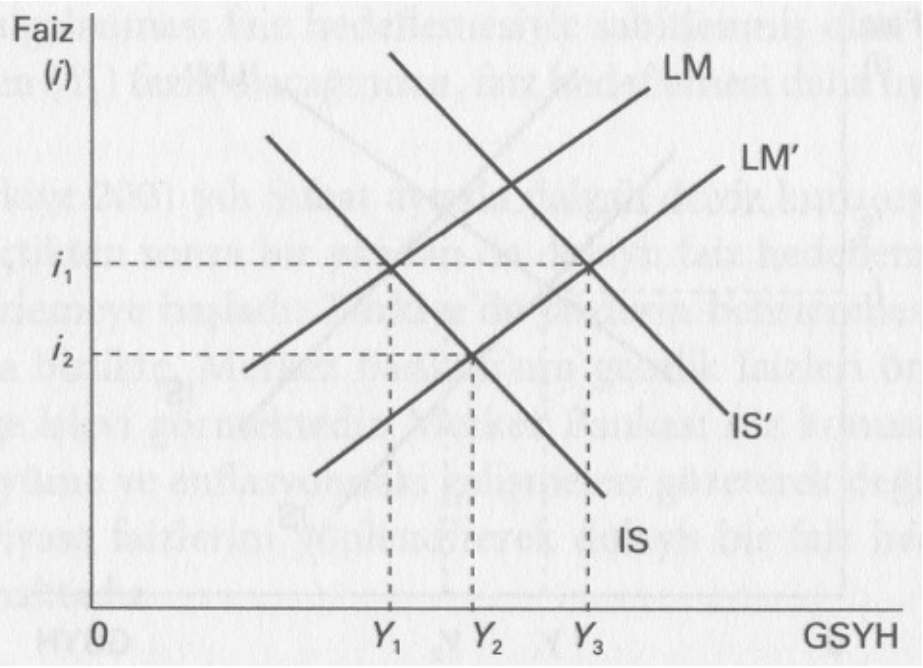

Şekil 63: Dalgalı Kur Rejiminde Maliye Politikasının Etkisizliği

Maliye politikası uygulamadan önce ülkenin faiz oranının dünya faiz oranıyla aynı noktada i_1'de olduğunu ve bu nokta da IS ile LM'in kesişerek Y_1 kadar bir GSYH yarattığını varsayalım. Vergi oranlarının düşürülmesi sonucunda IS eğrisinin sağa IS' olarak kaydığını, faiz oranının i_2'ye yükseldiğini ve GSYH'nin Y_2'ye çıktığını varsayalım. Bu durumda ülkenin faiz oranı (i_2) dünya faiz oranının (i_1) üzerine çıkmış olmaktadır. Bu gelişme yerel paranın değerini yükseltecek, bu da net ihracatın düşmesine yol açacaktır. Çünkü yerel para yabancı paralara karşı değerlenince ihracat azalır, ithalat artar. Bunun sonucunda IS' eğrisi yeniden sola kayarak eski konumu olan IS konumuna geri dönecektir. Bu yeni durumda (ya da eski duruma dönüş durumunda) faizler yeniden (i_1) düzeyine gerilerken GSYH de yeniden Y_1 konumuna dönmüş olacaktır. Özetle, ekonomide hiçbir şey değişmemiş olacaktır. Bir başka deyişle, sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve ülke dış ticaretinin dünya ticaretindeki yerinin önemsiz olduğu bir ortamda, dalgalı kur rejimi geçerliyse maliye politikası etkili değildir.

Böyle bir ortamda para politikası, maliye politikasının tam tersine son derecede etkilidir. Ülkenin Merkez Bankası'nın para arzını artırmak suretiyle genişletici bir para politikası izlediğini varsayalım. Bu durumda ülkenin faiz oranları dünya faiz oranlarının altına düşecek ve bu hamle ülke parasının yabancı paralar karşısında değerinin düşmesine yol açacaktır. Ülke parasının yabancı paralara göre değerinin düşmesi demek, ihracatın artıp ithalatın azalması

ya da özetle net ihracatın artması demektir. Bu durumda IS eğrisi, para ve mal piyasalarında denge sağlanıncaya kadar sağa kayacak ve LM'yi ülkenin faiz oranlarının dünya faiz oranlarıyla eşitlendiği noktada kesecektir.

Şekil 64: Dalgalı Kur Rejiminde Para Politikasının Etkinliği

Ülke ekonomisi (i_1) faiz oranı düzeyi ve Y_1 GSYH düzeyinde dengede olsun (Şekil 64). (i_1) aynı zamanda dünya faiz oranı düzeyi olsun. Bu noktada ülke Merkez Bankası'nın para arzını genişletme yolunda para politikası uygulamaya karar verdiğini varsayalım. Bu durumda LM sağa LM' olarak kayacak, IS'yi kestiği yeni noktada faiz oranı (i_2) olarak belirlenmiş olacaktır. Bu faiz oranı dünya faiz oranının altında olduğu için ülkenin parası yabancı paralara göre değer kaybedecek demektir. Bunun sonucunda ülkenin net ihracatı artmaya (ihracatı artmaya ithalatı düşmeye) başlayacak ve bu gelişme IS eğrisini IS' olarak sağa kaydıracak demektir. Bu durumda IS' eğrisinin LM' eğrisini kestiği noktada faizler yeniden dünya faiz oranına (i_1) geri dönmüş olacaktır. Bu noktada aynı zamanda ülkenin GSYH'si de artarak Y_3'e ulaşmıştır.

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve ülke dış ticaretinin dünya ticaretinde önemli bir yer tutmadığı ortamda, para politikası uygulaması ülkenin GSYH'sini artıracak biçimde etkili sonuç verebilmektedir.

Sabit kur rejiminde yukarıda anlatılanların tam tersi geçerlidir. Yani para politikası etkisiz kalırken maliye politikası etkili hale gelir. Vergi oranlarında indirim ya da kamu harcamalarının artırılması gibi genişletici bir maliye politikası uygulaması IS eğrisini sağa kaydırır ve GSYH'nin artmasına yol açar. Böylelikle ülkedeki faiz oranı dünya faiz oranının üstüne çıkar. Ülkenin faiz

oranlarının yükselmesi yabancı sermayeyi, doğrudan yatırımlar veya portföy yatırımları biçiminde teşvik eder ve ülkeye yabancı para girişi artar. Merkez Bankası yabancı paraları satın almak için yerli para arzını artırır.

Bu durumda LM eğrisi de sağa doğru kayar ve ülkedeki faiz oranı dünya faiz oranı düzeyine kadar geriler. Bu durumda GSYH bir kez daha artar. Özetle, sabit kur rejiminde maliye politikası etkilidir.

Buna karşılık, sabit kur rejiminde para politikası etkisizdir. Daraltıcı para politikası uygulaması sonucu para arzında ortaya çıkabilecek azalışla LM eğrisi sola kayar. Bu durumda ülke faiz oranı dünya faiz oranı düzeyinin üstüne çıkar. Bu durumda ülke çekici hale gelir ve yabancı sermaye girişi artar. Giren dövizin karşılığında Merkez Bankası piyasaya yerli para satar. Bu kez para arzı artacağı için faizler eski düzeyine döner ve bütün prosedür tersine işleyerek eski denge düzeyine geri gelinir. Bu durumda GSYH'de artış ortaya çıkmamış olur. Bir başka deyişle, sabit kur rejiminde para politikası etkisiz kalır.

1.9. Bütün Politikaların Bir Arada Uygulanması

Önce genel denge denklemlerimizi topluca gösteren eşitliği bir kez daha yazalım:

$Y = M_2V = C + I + G + (X - M) = A_p + I_p + S_p + o = w + r + p + i + o$

Şimdi bunu ayrı ayrı ifade ederek hangi politikaların uygulanabileceğini bir tabloda gösterelim (Tablo 33).

Tablo 33: Politikaların Uygulanma Sınırı

Denge	Para	Maliye	Dış ticaret	Heterodoks
M_2V	+		+	
$C + I + G + (X - M)$	+	+	+	
$A_p + I_p + S_p$		+		
$w + r + p + i + o$		+		+

Tablo bize bazı alt politikaların bir arada uygulanabileceğini göstermekle birlikte, bu konuda çok dikkatli olunması gerektiği açıktır. Çünkü bu politikaların bazıları diğerlerinin etkisini ortadan kaldırabilmektedir. Tıpkı hangi makroekonomik hedefin esas alınacağının belirlenmesi gibi, politika uygulamasında da o belirlenen hedefe hangi politikayla optimum biçimde ulaşılacağının belirlenmesi ve ona göre hareket edilmesi gerekir.

Şimdi de genel makroekonomik denge denklemi üzerinden giderek politikaların önceliğini ele alalım:

$(S - I) + (T - G) = (X - M)$

Bu denklemin içindeki dengeleri ayrı ayrı bir tabloda göstererek hangi politikaların Öncelik alacağını belirtelim (Tablo 34).

Tablo 34: Politikalarda Tercih Önceliği

Tablo 34: Politikalarda Tercih Önceliği

Denge	Birincil tercih	Destekleyici politika
(*S* - *I*)	Para politikası	Maliye politikası
(*T* - *G*)	Maliye politikası	Para politikası
(*X* - *M*)	Dış ticaret politikası	Maliye politikası

Tablodan giderek şunu söyleyebiliriz: Ekonomi politikası uygulamadan önce en kritik dengenin hangisi olduğunu belirlemek gerekir. Diyelim ki ekonomideki en kritik denge olarak cari denge (*X* - *M*) belirlendi. Bu durumda eğer imkânı varsa, uygulanacak ilk politika dış ticaret politikası olmalıdır. Eğer onu uygulamaya imkân yoksa, o zaman maliye politikası devreye sokulmalıdır. Eğer ekonomide enflasyonist eğilimler ortaya çıkmışsa, yani (*S* - *I*) dengesi bozulmaya yüz tutmuşsa, o zaman para politikası önceliği alacak, ona destek olarak maliye politikası da kullanılabilecektir.

KEYNES Mİ, FRIEDMAN MI?

Yirminci yüzyılın son yarısına damgasını vuran ekonomi tartışması büyük ölçüde Keynesyen ekonomi politikasıyla parasalcıların ekonomi politikası arasındaki tartışma olmuştur. Önceleri parasalcılarla başlayan tartışma, giderek yeni klasik iktisatçıların ve arz yönlü iktisatçıların da Keynesyen ekonomi politikası karşıtı kampta yer almasıyla daha bir dallanıp budaklanmıştır.

Efektif talep yönetimi Keynesyen ekonomi politikasının temel taşıdır. Buna karşılık parasalcı iktisatçılar para arzının denetimini kendi politikalarının asıl hareket noktası olarak belirlemişlerdir.

Keynesyen yaklaşım para politikasını ikinci dereceden bir araç olarak görürken, düşük faiz politikasından yana tavır koymuştur. Buna karşılık para politikası parasalcı iktisatçılar için temel politika aracıdır ve hayati öneme sahiptir. Onlar para arzının sabit bir oranda artırılmasını ve gerçek faiz oranlarını savunurlar.

Keynesyen ekonomi politikasının en önemli parçalarından biri bütçe politikasıdır. Bu yaklaşım bütçe denkliğine karşıdır. Keynesyen politika, bütçeye açık ya da fazla verdirilerek ekonomideki istikrarsızlıkların denetim altına alınmasını öngörür. Parasalcılar ise bütçenin denk olmasını ve ekonomide hiçbir ayrıma yer vermeyecek biçimde nötr kalmasını önerirler. Onlara göre bütçe açık ya da fazlaları kaynakların yanlış tahsisine yol açar.

Keynesyen ekonomi politikası istihdam düzeyinin yönetilmesi gerektiğini savunur. Eğer enflasyonist açık söz konusuysa ücret kısıtlamalarına gidilmesini önerir. Parasalcılar bu konudaki dengenin

tümüyle piyasaya bırakılması gerektiği kanısındadırlar. Onlara göre, eğer piyasa kendi başına, karışılmaksızın bırakılırsa, doğal işsizlik oranı çevresinde dengeye gelinir.

Piyasa sistemi Keynesyen modelde kendi başına bırakıldığında dengeye gelemez. Sisteme mutlaka yön verilmesi gereklidir. Parasalcılar tam aksi düşüncededir. Onlara göre sistem belki kısa dönemde dengeye gelemez ama kendi başına bırakılırsa uzun dönemde dengeye gelir.

Devletin piyasalara karışması ve üretimde aktif rol alması Keynesyen ekonomi politikasının parçalarından birini oluşturur. Bu modele karma ekonomik model denmesinin bir nedeni de devletin özel kesimle birlikte üretimin içinde yer almasını öngörmüş olmasıdır. Parasalcılar devletin piyasalara karışmasına, üretime katılmasına tümüyle karşıdırlar. Onlara göre devlet klasik görevlerinden (sağlık, eğitim, adalet, savunma gibi) öteye gitmemelidir.

Döviz kurunun belirlenmesi rejiminde de Keynesyenler ile parasalcılar arasında bir anlaşma yoktur. Keynesyen sistemde döviz kuru yönetilebilir ve ayarlanabilir bir rejim altında yürütülmelidir. Parasalcılar ise döviz kurunun tümüyle dalgalı olmasından ve piyasada belirlenmesinden yanadırlar.

Bu tartışmalar zaman içinde bir tarafın ötekine ağır basmasıyla devam edip gitmiştir. 1980’lerden sonra ise Keynesyen politikalar hemen hemen tümüyle rafa kaldırılmış, yerini yeni klasik ekonomi politikası ve arz yönlü ekonomi politikasının da katkılarıyla güçlenen parasalcı yaklaşımlar almıştır. 2008 yılındaki krize kadar parasalcı yaklaşım batı dünyasında uygulanan ekonomi politikasına egemen olmuştur. Küresel finans kriziyle birlikte parasalcı yaklaşıma olan inanç hızla sarsılmış, kendi haline bırakılan piyasanın kendiliğinden dengeye gelemediği görülmüştür. Hiç kuşkusuz, parasalcıların sözünü ettiği kendiliğinden dengeye gelme olgusu uzun sürede gerçekleşecek bir olgudur. Ne var ki, her şeyin yeniden dengeye gelmesi için beklenecek süre uzadıkça işsiz kalanların sayısı artmakta, birçok firma batmaktadır.

Keynes’in dediği gibi, “Uzun sürede hepimiz ölmüş olacagız.”

BEŞİNCİ BÖLÜM

Uygulamada Makroekonomi

1. GÜNCEL KONULAR

1.1. Dünya Ekonomisinin Görünümü

Dünya ekonomileri gelişmiş ve gelişme yolundaki ekonomiler olarak ikiye ayrılıyor. Zaman içinde tanımlar değişse de, genellikle sanayileşme düzeyine veya gelir düzeyine bağlı olarak yapılan tanımlar 31 ülkenin gelişmiş, 141 ülkenin de gelişme yolundaki ülke olduğunu ortaya koyuyor. 141 gelişme yolundaki ülkenin bir bölümü (bunların sayısı da değişkenlik gösteriyor) yeni yükselen pazar ekonomileri (*emerging market economies*) olarak adlandırılıyor. Bu ekonomileri topluca Tablo 35'teki gibi göstermek mümkündür.

Tablo 35: Dünyanın Ekonomik Görünümü
(Satın Alma Gücü Paritesine Göre, 2007)

Dünyanın Ekonomik Görünümü	Sayı	GSYH/ Dünya	Nüfus/ Dünya
Gelişmiş Ekonomiler	30	52	15
..ABD	1	20	5
..Euro Bölgesi	13	15	5
..Japonya	1	6,6	2,0
..İngiltere	1	3,3	0,9
..Kanada	1	2,0	0,5
..G7: (ABD, Jap, Alm, İng, Fra, İta, Kan)	7	40	11
..Diğer Gelişmiş Ekonomiler	12	7,0	2,2
Gelişme Y. Ülkeler	143	48	85
..Çin		15	20,5
..Rusya		2,2	2,6
..Hindistan		6,3	17,5
..Brezilya		2,6	2,9
..Türkiye		1,4	1,1

(Kaynak: www.imf.org)

Tabloya dahil edilen 173 ülkenin toplam GSYH'si satın alma gücü paritesine göre yaklaşık 55 trilyon dolar, nüfusu ise 6,5 milyar kişi olarak hesaplanmaktadır.

Buna göre kişi başına düşen ortalama gelir yaklaşık olarak 7.750 dolar ediyor. Bu tablonun bize anlattığı pek çok şey arasında en çok dikkat çekeni,

gelişmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasında adaletsiz gelir dağılımı. 31 gelişmiş ekonomi dünya nüfusunun yüzde 15'ini oluşturur ve dünya gelirinin yüzde 52'sini alırken, 143 gelişme yolundaki ekonomi dünya nüfusunun yüzde 85'ini oluşturmasına karşın dünya gelirinin yalnızca yüzde 48'ini alıyor. Bir başka açıdan bakacak olursak, dünya nüfusunun yüzde 85'ini oluşturan 143 gelişme yolundaki ülke dünyada bir yıl içinde yaratılan üretimin yalnızca yüzde 48'ini gerçekleştirebiliyor.

GSYH'nin aynı zamanda bir üretim değerleri toplamını da oluşturduğunu düşünürsek, bu kez dünya üretiminin yüzde 52'sini gelişmiş ekonomilerin, yüzde 48'ini ise gelişme yolundaki ekonomilerin yaptığını söylememiz mümkündür.

1.2. Ülkelerin Ekonomik Açıdan Sınıflandırılması

Dünyadaki ülkeleri ekonomileri açısından futbol liglerine benzeterek sınıflandırabiliriz.

- Süper Lig: G7 Ülkeleri (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada)
- Birinci Lig: G7 dışında kalan 24 gelişmiş ülke (İspanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç, vb.)
- Terfi Ligi: Yeni yükselen pazar ekonomileri (Rusya, Türkiye, Çin, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Romanya, Arjantin, Brezilya, Tayland, vb.)
- İkinci Lig: Gelişme yolundaki ülkelerin daha iyi durumda olanları (Cezayir, Tunus, Arnavutluk, Azerbaycan, vb.)
- Üçüncü Lig: BM'nin en az gelişmiş sınıflamasına giren 50 ülke (Afganistan, Bangladeş, Nijer, Kamerun, Gana, vb.)

Yeni yükselen pazar ekonomilerinin sayısı konusunda bir düşünce birliği yok. Morgan Stanley'in hazırladığı MSCI Emerging Market Endeksi 26 ülkeyi kapsıyor. Bunlar: Arjantin, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İsrail, Ürdün, Malezya, Meksika, Fas, Pakistan, Peru, Filipinler, Rusya, Güney Afrika, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Türkiye ve Venezuela. Bazıları bu listeyi daraltıyor, bazıları da genişletiyor. Örneğin *The Economist* dergisi bu listedeki ülkelerden Ürdün'ü listeye katmıyor, buna karşılık Hong Kong, Singapur ve Suudi Arabistan'ı gelişmiş ülkeler kategorisinden alıp bu listeye katıyor. Bazıları bu listeye Avrupa'dan Romanya, Bulgaristan gibi ülkeleri ve Orta Asya'daki ülkelerin bazılarını (Türkmenistan, Ukrayna gibi) katarak sayıyı artırıyor. Bazıları ise bu sayının on dolayında olduğunu vurguluyor (Tablo 36).

Tablo 36: G7 ve Yeni Yükselen 4 Büyük Pazar Ekonomisinin KarşılaştırıIması (cari fiyatlarla)

GSYH (Milyar USD)	2004	Pay (%)	2005	Pay (%)	2006

Dünya	**41.366**	**100,0**	**44.385**	**100,0**	**48.245**
ABD	11.712	28,3	12.456	28,1	13.201
Japonya	4.623	11,2	4.506	10,2	4.340
Almanya	2.741	6,6	2.782	6,3	2.907
İngiltere	2.124	5,1	2.193	4,9	2.345
Fransa	2.047	4,9	2.110	4,8	2.231
İtalya	1.678	4,1	1.723	3,9	1.845
Kanada	978	2,4	1.115	2,5	1.252
G7'nin Toplam Payı		**62,6**		**60,6**	
Çin	1.931	4,7	2.229	5,0	2.668
Hindistan	695	1,7	785	1,8	906
Rusya	590	1,4	763	1,7	987
Türkiye	303	0,7	363	0,8	403

Terfi liginde yer alan ekonomiler arasında birinci lige ve belki oradan da süper lige en çabuk çıkacak gibi görünen ülke Rusya'dır. Son yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan hızlı yükseliş, dünyanın önemli petrol ve doğal gaz üreticisi ve satıcısı olan Rusya'yı inanılmaz biçimde zenginleştirmiş bulunuyor.

1.3. IMF Ve Dünya Ekonomisi

1929 dünya ekonomik bunalımı kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük bunalımdır. Milyonlarca insan işini kaybetmiş, ülkelerin milli gelirleri gerilemiş, ekonomiler küçülmüş, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yönelmiştir. Bazı ülkeler yabancı parayla işlem yapılmasını yasaklamaya başlamışlardır. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daralmış, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başlamıştır.

Dünya ekonomisinin bu büyük bunalımdan çıkışı büyük ölçüde John M. Keynes'in formüle ettiği devlet müdahaleleri yoluyla olmuştur. Keynes 1936 yılında yayımladığı *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi* adlı kitabında, sonradan Keynesyen ekonomi ya da karma ekonomi adıyla anılacak olan devlet müdahalelerinin formülünü ortaya koymuştur. Deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen kapitalist dünya ülkeleri devlet müdahalesine başvurmak suretiyle ekonomilerini canlandırmıştır.

Canlanmanın ilk sonuçlarının alınmaya başladığı sıralarda II. Dünya Savaşı çıkmıştır. Savaşın çıkışı büyük ölçüde Almanya'nın ekonomik bunalımdan gördüğü zararın nedenlerine dayalıdır. Savaşın sonlarına doğru, dünya kapitalizminin karşılaşacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmek için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşılmıştır.

Bu çerçevede üç uluslararası kurum tasarlanmıştır. İlki bir para fonu, ikincisi Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden imarını gerçekleştirecek bir banka ve üçüncüsü de dünya ticaretinin bu gibi durumlarda daralmasını önleyecek bir ticari işbirliğini sağlayacak olan dünya ticaret örgütü. Her üç kurumun tasarlanmasının temel dayanağı dünya ticaretinin geliştirilmesidir. Kapitalizmin temel önermelerinden biri uluslararası ticaretin uluslararası refahı artıracağı önermesidir.

IMF, geçici ödemeler dengesi sıkıntıları çeken ülkelerin bu sıkıntılar nedeniyle ithalat kısıtlamalarına gitmemelerinin sağlanması için destek vermek üzere tasarlanmıştır. Dış denge kriziyle karşılaşan ülkelerin ilk başvurdukları yol, ya miktar kısıtlamaları ya da tarifeler (gümrük vergileri ve benzerleri) yoluyla ithalat kısıtlamasına gitmektir.Bu yolla dış ticaret açıklarını ve dolayısıyla cari denge sorunlarını çözmeye çalışırlar. Oysa bir ya da birkaç ülkenin bu şekilde ithalat kısıtlamasına gitmesi diğer ülkelerde de benzeri uygulamaların zincirleme olarak yürürlüğe sokulmasına yol açarak dünya ticaret hacminin daralmasına neden olur. Bu gelişme ise uluslararası refahı düşürür. O halde bu tür ödemeler dengesi sıkıntısına giren ülkelere kurulacak bir para fonu aracılığıyla destek sağlanırsa dünya ticaretinin daralmasının ve dolayısıyla uluslararası refahın gerilemesinin önüne geçilmiş olur.

IMF, Bretton Woods Konferansı'nda kabul edilen esaslar üzerine 45 ülke arasında 29'unun sözleşmeyi imzalamasıyla 27 Aralık 1945'te kurulmuş ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başlamıştır.

Bretton Woods Konferansı'na katılmayan Türkiye, IMF'ye ilginç bir biçimde finansal operasyonların başladığı 1947 yılında üye olmuştur.

IMF'nin kuruluş amacı ana sözleşmesinde şöyle belirtiliyor: (1) Uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak. (2) Uluslararası ticaretin dengeli bir şeklide gelişmesine yardımcı olmak. (3) Çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak. (4) Ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere, gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak. (5) Üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmek.

Ana sözleşmedeki düzenlemeye bakılınca, tanımlanan amaçların Bretton Woods Konferansı'nın amaçlarının bir yansıması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Altın para standardının dünyaya egemen olduğu dönemlerde ve sonrasında altına dönüştürülebilir dolar sisteminin yürürlükte kaldığı 1970'lere kadarki dönemde, IMF'nin amacı pek bir değişim göstermeden kalmıştır. Yani üye ülkelerin karşılaştığı ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için üye ülkelere kotaları oranında katkı sağlamak. 1970'lerin başında doların altınla ilişkisi

kesildikten sonra IMF'nin amaçlarında yavaş yavaş bir değişim süreci içine girildi.

Günümüzde IMF büyük ölçüde, gelişme yolundaki ülkelerin karşılaştıkları ekonomik sorunların çözümünde hem parasal destek hem de program desteği vermektedir. Yani kuruluş yıllarındaki ve sonrasındaki temel işlevlerinin başında gelen uluslararası parasal ve ekonomik sorunların danışma ve kararlaştırma merkezi olma özelliğini yitirmiştir.

Türkiye, IMF ile bugüne kadar 20 stand by düzenlemesi için de bulunmuştur (Tablo 37).

Tablo 37: Türkiye - IMF İlişkileri

No	Tarih	Vade (Ay)	Tahsis (Milyon SDR)	Kullanım (Milyon SDR)
1	1958	12	25	25
2	1961	12	38	16
3	1962	9	31	15
4	1963	11	22	22
5	1964	11	22	19
6	1965	12	22	0
7	1966	12	22	22
8	1967	11	27	27
9	1968	9	27	27
10	1969	12	27	10
11	1970	12	90	90
12	1978	24	300	90
13	1979	12	250	230
14	1980	36	1.250	1.250
15	1983	12	225	56
16	1984	12	225	169
17	1994	14	611	461
18	1999	36	15.038	11.739
19	2002	36	12.821	11.914
20	2005	36	6.662	6.662
		Toplam	37.735	32.844

1.4. Uluslararası Ekonomik İşbirliği

Ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği, görüş alışverişi ve dayanışmayı sağlamak üzere çoğunluğu IMF'nin sekretaryası altında yürütülen bazı gruplar kurulmuştur. Bu gruplar katılan ülkelerin sayılarının G harfinin ardına eklenmesiyle adlandırılmaktadır. Buradaki G harfi de grup anlamına gelmektedir.

Sanayileşmiş başlıca ülkelerin (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Kanada) devlet ya da hükümet başkanlarının katılımıyla ilk kez 1975 yılında başlayan G7 toplantıları, 1987'den bu yana maliye ya da ekonomi bakanları ve merkez bankası başkanlarının katılımıyla yılda iki kez yapılıyor. Bu toplantılarda dünya ekonomisindeki gelişmeler değerlendiriliyor ve ortak önlemler ve politikalar tartışılıyor. Bu toplantılara IMF Başkanı da gözlemci olarak davet ediliyor.

Rusya'nın da G7 toplantılarına katılmaya davet edilmesiyle birlikte başlayan yeni süreçte G8 adı altında yeni bir forum ortaya çıktı. Bu forumda G7 ülkeleri ve Rusya'nın devlet ya da hükümet başkanları yılda bir kez bir araya geliyor ve G7 ekonomik toplantılarının görüşmelerinden de yararlanarak dünyadaki başlıca ekonomik ve siyasal sorunları tartışıp ortak görüşler üretmeye çalışıyorlar.

1999 yılında, uluslararası finansal sistemin sorunlarının biraz daha geniş bir platformda görüşülmesini sağlamak üzere, yirmi ülkenin ekonomi ya da maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarını bir araya getirmek amacıyla G20 grubu oluşturuldu. Bu grup, dünya ekonomisinde anahtar rolü oynayan sanayileşmiş ekonomiler ve yeni yükselen pazar ekonomilerinin dünyadaki finansal sorunlar ve istikrar konularında görüş alışverişi yapmalarını sağlamayı amaçlıyor. G20 toplantılarına Avrupa Birliği Başkanlığı temsilcisi, Avrupa Merkez Bankası Başkanı, IMF Başkanı, Dünya Bankası Başkanı ve Dünya Bankası Kalkınma Komitesi Başkanı da katılıyor. Grubun üyesi olan ülkeler şunlar: Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Kore, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye, İngiltere ve ABD.

Bu sayılanların yanı sıra G24, G30, G77 gibi adlar taşıyan gruplar var. Farklı ülkeleri bir araya getirse de hepsinin amacı, dünyadaki ekonomik ve finansal gelişmeleri kendi grupları açısından değerlendirip ortak önlemler ve adımlar konusunda görüş oluşturmaktır.

Uluslararası finansal işbirliğine yönelik olarak oluşturulmuş iki de kulüp vardır: Paris Kulübü ve Londra Kulübü. Paris Kulübü, dış borç ödemede sıkıntıya düşen ülkelerin yabancı devletlerce verilmiş olan kamu kesimi dış borçlarının ödenebilmesi için çözüm yolları aramak için oluşturulmuş gayriresmi bir organizasyondur. Gayriresmi olduğu için de gönüllülük bağına dayanmaktadır. Üyeleri Avustralya, Avusturya, Belçika, İngiltere, Almanya, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İtalya, Kanada, Hollanda, Norveç, Rusya, ABD, Fransa, İsveç, İsviçre ve Japonya'dır. Paris Kulübü, ülkelerin kamu kesiminin kullandığı dış borçların geri ödenmesinde sıkıntıya düşmeleri ve geri ödemeyi gerçekleştirememeleri durumunda asıl olarak bu borçların ertelenmesini, yeniden taksitlendirilmesini ve eğer gerekliyse borç indirimi

yapılmasını sağlamaktadır. Türkiye, Paris Kulübü nezdinde 3 kez dış borç ertelemesi yaptı. Bunlar 1978 yılında 1,3 milyar dolarlık, 1979 yılında 1,2 milyar dolarlık ve 1980 yılında 3 milyar dolarlık dış borç ertelemeleridir. Türkiye bu borçların tamamını ödedi ve Paris Kulübü uygulaması kapsamından çıktı.

Londra Kulübü, bir devlet garantisi olmaksızın ticari bankalarca devletlere verilen kredilerin geri ödenme koşullarını düzenlemek için oluşturulan bir forum. Gayriresmi nitelikte olan bu forumun toplantıları Londra'da yapıldığı için adına Londra Kulübü deniyor. Kararları zorlayıcı değil gönüllü kararlar. Kulübün kararlarının oluşturulmasında danışma kurulu önemli rol oynuyor. Bu kurul Almanya, İtalya, ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve Avusturya'dan banka yetkililerinin katılımıyla oluşturuluyor.

Paris Kulübü'nde alacaklı konumda olanlar devletler, Londra Kulübü'nde ise özel bankalardır. Bu tür kulüpler borçlu devletleri takip için kuruluyor. Özel kesim borçluları için bu tür kulüpler kurmaya gerek yok. Çünkü borcunu ödeyemeyen özel kesim kuruluşunun mahkeme aracılığıyla takibi kolay ve sonuç getirici.

2008 küresel krizi, uluslararası ekonomik ve finansal alanda işbirliğinin artırılması gereğini ortaya çıkardı. 2 Nisan 2009'da G20 liderlerinin katılımıyla toplanan Londra Zirvesi'nden Finansal İstikrar Kurulu kurulması kararı çıktı. Bu kurul G20 ülkelerinin, İspanya'nın ve Avrupa Komisyonu'nun temsilcilerinin katılımıyla kurulmuş ve IMF ile işbirliği içinde çalışarak küresel sistem için çerçeve belirleme amacı üstlenmiştir.

1.5. Ülkelerin Kredi Değerliliği (Reyting)

Her kişinin, şirketin, kurumun ya da ülke ekonomisinin bir kredi değerliliği vardır. Bu kredi değerliliği bazen bunu hesaplamak için belirli ölçüler kullanmak suretiyle, bazen de kanaatle yapılır. Örneğin bankalar kendilerine kredi için başvuran müşterilerinin kredi geçmişlerini, mevcut durumlarını, borç ödeme yeteneklerini, gelir yaratma kapasitelerini inceleyerek onların kredi değerliliği hakkında bir kanıya ulaşır ve ona göre kredi verir veya vermez ya da kredi değerliliğine göre vereceği kredi karşısında alacağı teminatı artırır. Buna benzer uygulamalar ülkeler için de geçerlidir. Ülkeler de uluslararası piyasalarda tahvil ihraç ederek borçlanırlar. Bunu yaparlarken onların kredi değerliliğini ölçen kurumlardan bir kredi değerliliği ölçümü alırlar. Buna İngilizce'de *rating* (reyting), ülkeler için yapılan reytinge de İngilizce'de *sovereign rating* (ülke reytingi) adı veriliyor.

Bir ülkenin kredi değerliliği kısa dönem, uzun dönem ve yerli para ile borçlanma ve yabancı para ile borçlanma kriterlerine göre ölçülür. Ülkelerin kredi değerliliğini ölçen çeşitli kurumlar vardır. Bunların en ünlüleri ABD'de

kurulu Standard and Poor’s ve Moody’s adlı kuruluşlardır. Bu iki kurumdan başka kredi değerliliği ölçen bazı başka kurumlar da vardır. Bunlar arasında Fitch, Thomson Bank Watch, JCR (Japanese Credit Rating Agency) en çok bilinenleridir. Standard and Poor’s ve Moody’s in yaptığı ülke kredi değerlemesinde kullandıkları simgeleri ve ne anlama geldiklerini Tablo 38’de gösteriyoruz.

Tablo 38: Uzun Dönemli Borçlanma İçin Reyting Sembolleri

	Standard and Poor’s	Moody’s
En yüksek kalite	AAA	Aaa
Yüksek kalite	AA	Aa
Yüksek ödeme gücü	A	A
Yeterli ödeme gücü	BBB	Baa
Yükümlülüklerini yerine getirebilir	BB	Ba
Yükümlülükleri yüksek risk altında	B	B
Default (geri ödeyememe durumu) olabilir	CCC	Caa
Default’a yakın	CC	Ca
Default’a girmiş ya da girmek üzere	C	C
Belirli ölçüde default durumu	SD	SD
Default durumu	D	D

Bu tabloda yer alan kategorilerden AAA’dan BBB’ye kadar olanlar (BBB dahil) yatırım eşiği reytingi, ondan sonrakiler spekülatif reyting adını almaktadır. Burada gösterilen harflerin yanına Standard and Poors’da artı veya eksi, Moodys’de ise 1, 2, 3 eklenmek suretiyle kategoriler çeşitlendirilmekte, böylece birbirine yakın fakat az çok farklı durumdaki ülkeler ayrıştırılmaktadır. (Örneğin AA+ veya BBB- ya da A1 veya Ba3 gibi.) Ayrıca bu simgelerin yanına konulan durağan, negatif görünümlü, pozitif görünümlü gibi bazı açıklamalar da vardır ki bunlar o ülkenin geleceğine ilişkin kredi değerlendirme kuruluşunun beklentilerini gösterir.

Tablo 39: Bazı Ülkelerin 2009 Yılındaki Kredi Notları (S&P’s)

ABD, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, İngiltere	AAA
Belçika, İspanya, Slovenya, Kore	AA
Yunanistan, İtalya, Çin, Malezya, Polonya	A
Rusya, Polonya, Romanya, Tunus, Hindistan	BBB
Türkiye, Endonezya, Ürdün BB Senegal, Lübnan, Kamerun	B

(Kaynak: www.standardandpoors.com)

Bazı ülkelerin kredi notları 2009 itibariyle Tablo 39’daki gibidir. Kredi notunun yükselmesi ülkenin uluslararası piyasalardan tahvil ihracı yaparak borçlanmasında çeşitli şekillerde etkili olur: (1) Yüksek not daha kolay

borçlanmayı sağlar. (2) Yüksek not daha uzun vadeli borçlanmaya imkân verir. (3) Yüksek not daha ucuza (daha düşük faizle) borçlanmayı mümkün kılar. İşte bu nedenlerden dolayı ülkelerin kredi notlarının yükselmesi onların lehine bir sonuç yaratır.

Bir ülkenin kredi değerliliğinin ölçülmesinde bakılan bazı göstergeler vardır. Bunlar ölçüm yapan kuruluştan kuruluşa değiştiği gibi zaman içinde de bazı değişimler göstermekte, ağırlıkları artmakta ya da azalmaktadır. Böyle olmakla birlikte bu göstergeleri Tablo 40'taki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo 40: Ülke Kredi Değerliliği Ölçümünde Esas Alınan Bazı Temel Göstergeler

Gösterge Kategorisi	Anahtar Risk Faktörü	Karşılaştırma Değişkeni
Siyasal istikrar	Siyasal olaylar	-
Ekonomik yapı	Ekonomik farklılık, gelişme ve dayanıklılık	Kişi başına nominal GSYH
Ekonomik büyüme	Ekonomik büyüme eğilimleri	Kişi başına reel büyüme
Gelir ve giderler açısından mali esneklik	Bütçe esnekliği	Bütçe dengesi / GSYH
Borç ve faiz yükü açısından mali esneklik	Kamu kesimi bilançosunun güçlülüğü	Kamu kesimi net borcu / GSYH
Parasal istikrar	Para ve döviz politikalarının sürdürülebilirliği	Çekirdek enflasyon
Dış dengede likidite esnekliği	Yeterli rezerv miktarı ve piyasaya giriş yeteneği	Brüt dış finansman gereği / Brüt kullanılabilir rezervler
Kamu kesimi net dış borcu	Kamu kesimi dış dengesinin güçlülüğü	Kamu kesimi net dış borcu / Cari denge gelirleri
Bankalar ve özel kesimin net dış borcu	Mali sistem ve reel kesimin dış denge bilançolarının güçlülüğü	Mali kesim ve reel kesimin net dış borcu / Cari denge gelirleri

Bu tabloda yer alan göstergeler, risk faktörleri ve karşılaştırma değişkenlerinin ağırlıkları kredi değerliliğini yapan kuruluştan kuruluşa değişiklik gösterebilir. Yani bir kuruluş ekonomik yapıya ve siyasal istikrara daha fazla ağırlık verirken, bir başkası kamu kesimi dış borcuna ve parasal istikrara daha fazla ağırlık verebilir.

Türkiye 1990 yılının ikinci yarısında Standard and Poor's'dan BBB, Moody's'den de Baa kredi notu aldı. Her iki not da yatırım eşiği olarak kabul ediliyordu. 1994 yılının başlarından itibaren ekonomide ortaya çıkan dengesizliklerle başlayan not indirimleri 1994 Nisan ayındaki krizle doruğa çıktı ve Türkiye'nin kredi notu gerileyerek B'ye kadar düştü. 2001 krizinden sonra çıkışa geçen Türkiye ekonomisi toparlanmaya başlayınca kredi notu da BB'ye yükseldi. 2009 yılının ilk yarısında Türkiye'nin notu BB-'dir.

1.6. Sermaye Hareketleri Ve Sıcak Para

Bir ülkeye kâr elde etmek amacıyla gelen doğrudan yabancı sermaye

yatırımları dışındaki kaynak girişleri, yani portföy yatırımları genellikle sıcak para olarak adlandırılır. Bunların bir bölümü hisse senedi yatırımı olarak, bir bölümü borç (kredi) olarak, bir bölümü mevduat olarak gelir. Bu tür yatırımların hisse senetlerine yönelik olanları hisse senetlerinin fiyatlarının artışından yararlanmak, borç ve mevduat olarak gelenler ise ülkeler arası faiz farklarından yararlanmak için gelirler. Bu tür kaynaklara sıcak para denmesinin nedeni, risk gördüğü anda bu kaynakların sahip ya da yöneticilerinin söz konusu yatırımların kaynaklarını kısa sürede alıp ülkeden çıkmalarıdır.

Bir ülkenin ekonomisindeki gelişmelerin olumlu olmasına paralel olarak hisse senetleri piyasası (borsa) olumlu bir gelişme içindeyse, buradan para kazanmayı hedefleyen yatırımcılar bu piyasaya kaynak getirir ve yatırım yaparlar. Ne var ki bu yatırım doğrudan yabancı sermaye yatırımı gibi kalıcı değildir. Ülkenin ekonomisinde dünyadan ya da o ülkenin kendisinden kaynaklanan bir sıkıntı ortaya çıktığında borsa tersine döner. Böyle bir ortamda yabancılar o zamana kadar elde ettikleri kârla yetinip hisse senetlerini satarak paraya çevirir ve yurtdışına çıkarlar.

Benzer bir durum borç verenler ve mevduat yapanlar için de geçerlidir. Bu iki tür yatırımcı da o ülkeye reel faizin yüksekliği nedeniyle gelmiş yatırımcılardır. Yani ülkenin önerdiği reel faiz, bu yatırımları yapanların kendi ülkelerinde elde edeceği reel faizden yüksekse borç ve mevduat formunda para gelmeye devam eder. Buna karşılık, risklerin büyümeye başladığı durumda bu yatırımcılar paralarını alıp giderler. Bu tür gidişlerde bazen faizden zarar etmek bile söz konusu olabilir. Yatırımcı açısından, riskin derecesine göre bazen anaparayı kurtarmak bile önemli hale gelebilir.

Birim değeri 10 TL olan bir hisse senedine 1 USD = 1,3 TL paritesindeyken 13.000 TL tutarında yatırım yapmış olan bir Amerikalı yatırımcı düşünelim. Söz konusu hisse senedi toplamının bu kişiye kendi parası cinsinden maliyeti 10.000 USD'dir. Hem ekonomideki düzelme hem de söz konusu şirketin konumu nedeniyle altı ayın sonunda bu hisse senedinin birim değeri 15 TL'ye çıkmış ve dolar TL paritesinde hiçbir değişiklik olmamış olsun. Bu durumda bu kişinin yatırım toplamının TL karşılığı 19.500 TL, bunun dolar karşılığı ise 15.000 USD olacaktır. Eğer bu kişi bu kazancın yeterli olduğunu ve bundan sonrasını riske atmanın anlamlı olmadığını düşünüyorsa, bu fiyattan hisse senetlerini satıp gidecektir. Brüt kazancı yüzde 50 gibi olağanüstü bir orandır. Buradaki tek risk TL'nin dolara karşı ani bir değer kaybıyla karşılaşması riskidir. Yani kur riski. Diyelim ki bu altı aylık süre içinde TL dolara karşı değer kaybetti ve 1 USD = 1,5 TL oldu. Bu durumda 19.500 TL'lik kazancını bu yeni kurdan dolara çeviren yabancı yatırımcı dönem sonunda elinde 13.000 USD kaldığını ve sanki yüzde 50 kâr etmiş gibi olsa da kendi parası cinsinden hiçbir kazancı olmadığını

görecektir. Bunun tersi de olabilir. Yani TL dönem boyunca dolara karşı değer kazanmış da olabilir. Nitekim 2005, 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'de böyle bir durum yaşandı. Diyelim ki dönem sonunda 1 USD = 1,15 TL'lik bir kur ortaya çıktı. Bu durumda yabancı yatırımcı hisse senetlerinin satışı sonucunda eline geçen 19.500 TL'yi 1,15'lik kurla dolara çevirdiğinde elinde 16.957 USD olduğunu görecektir. Bu kazancın oranı yüzde 70'e yakındır ve yüzde 50'si hisse senedinin değer kazancından, yüzde 20'si ise TL'nin değer kazanmasından dolayı ortaya çıkmıştır.

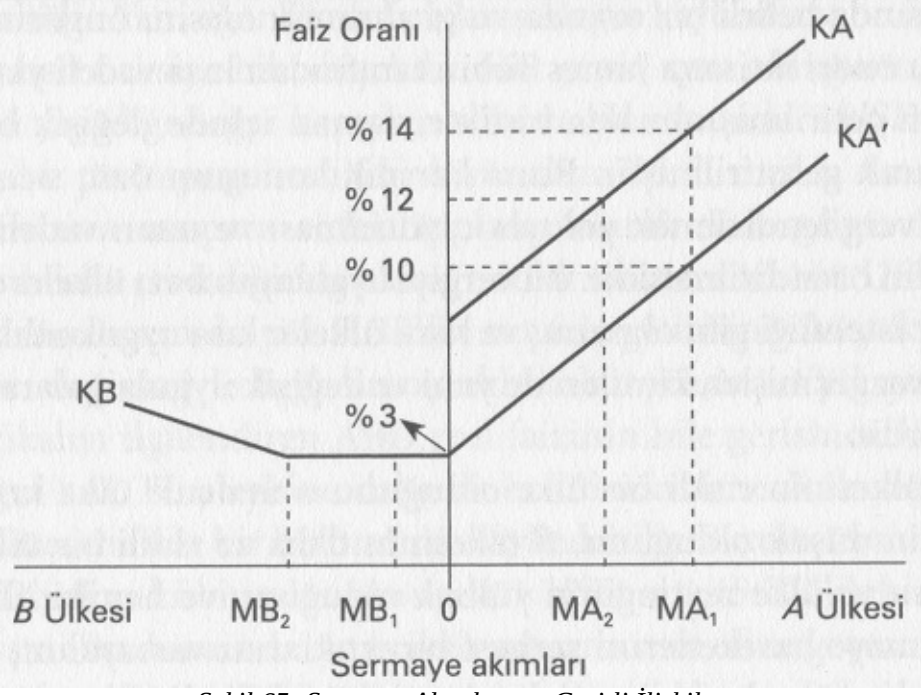
Benzer bir analizi mevduat için yapabiliriz. 1 USD = 1,3 TL paritesindeyken bir bankaya 13.000 TL tutarında yüzde 20 faizle ve bir yıllık süreyle mevduat yatırmış bir Amerikalı yatırımcı düşünelim. Söz konusu mevduatın bu kişiye kendi parası cinsinden maliyeti 10.000 USD'dir. Yıl sonunda TL dolar paritesinin hiç değişmediğini varsayalım. Bu durumda vergiler düşüldükten sonra bu yatırımcının eline yüzde 17 net faiz geliri kalacak ve anapara + faiz toplamı 15.210 TL geçecektir. Bunu dolara çevirdiğinde eline geçecek tutar 11.700 USD olacaktır. Başlangıçta koyduğu 10.000 dolara göre baktığımızda faiz getirisi yüzde 17 olacaktır. Bu nominal faizdir. Amerikalı yatırımcıyı ilgilendiren, kendi ülkesindeki enflasyondur. Onun da yüzde 3 olduğunu düşünürsek reel faiz getirisi yüzde 13,5 olarak bulunur. Oysa aynı Amerikalı 10.000 dolarını kendi ülkesinde yüzde 5 faizle yatırsa eline geçecek olan reel faiz yüzde 2 olacaktı. Bu yatırım biçiminde de risk, kur riskidir. Yani eğer TL dolara karşı değer kaybederse bu kazanç azalır, hatta eksiye bile düşebilir. Her şeyin aynı olduğunu, fakat TL'nin yaşadığı değer kayıpları sonucu yıl sonunda 1 USD = 1,5 TL'lik bir pariteye gelindiğini düşünelim. Bu durumda Amerikalı yatırımcının anapara + faiz toplamı olarak eline geçen 15.210 TL'yi dolara çevirdiğinde alacağı dolar miktarı 10.140 USD olacaktır. Bu durumda yüzde 17'lik net faiz getirisinin büyük bölümü kur değişimiyle kaybolmuş, elde kalan yüzde 1,4'lük getiri ise Amerikalıyı ilgilendiren ABD reel faizinin bile gerisinde kalmıştır. Eğer kur, TL aleyhine daha da bozulursa Amerikalı yatırımcı anaparasının bile bir bölümünü kaybedebilir. Bunun tersi de olabilir. Diyelim ki bir yılın sonunda 1 USD = 1,15 TL'lik bir parite oluştu. Bu durumda Amerikalı yatırımcının eline geçen 15.210 TL'nin karşılığı 13.226 USD edecektir. Ve bu da Amerikalı açısından yüzde 32,3 oranında bir getiri demektir. Bunun yüzde 17'si faizden, yüzde 15,3'ü de TL'nin dolara karşı değer kazanmasından kaynaklanmıştır.

Bu örnekler çoğaltılabilir ve çeşitlendirilebilir. Ama hepsinin özelliği riski yüksek olan piyasalarda kazanç ve faizlerin yüksekliğinden kaynaklanan getirileri ortaya koymasıdır. Bir piyasada risk yüksekse, o piyasada kazanç da getiri de faiz de yüksektir. Yabancı yatırımcılar riskin yakın gelecekte realize

olacağını düşünmeye başladıklarında o ana kadar elde ettikleri getiriyle yetinmekte ve ellerindeki hisse senetlerini, devlet tahvillerini satıp, mevduatlarını bozdurarak piyasayı hızla terk etmektedirler. O nedenle bu tür yatırımlara sıcak para adı veriliyor.

Sıcak para, sermaye hareketlerinin küresel çerçevede serbest bırakılmasıyla ortaya çıkmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestliği demek, bir ülkenin yasal yollardan gelen ve giden para hareketlerine karşı önleyici önlem almaması ve herhangi bir döviz kısıtı uygulamaması demektir. Bu çerçevede, sermaye hareketlerinin serbestliğinin yarattığı çeşitli ekonomik sıkıntıları gidermek amacıyla bazı görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan en çok bilineni Tobin vergisidir. Tobin vergisi, bir ülkeye yatırım amacıyla gelen yabancı yatırımcının kazancından parayı dışarı çıkarması sırasında belirli bir oranda vergi alınması esasını öngörmektedir. Bu öneri iktisatçı James Tobin tarafından kısa vadeli yatırımlar için getirilmiş olmakla birlikte, zaman içinde değişik biçimler alarak geliştirilmiştir. Buna karşılık konunun özü, sıcak paranın vergilendirilmek yoluyla caydırılması ve uzun vadeli yatırımların özendirilmesidir. Bu vergiyi uygulayan bazı ülkelerde sonuçlar istendiği gibi olmamış ve kimi ülkeler kısa uygulamalar sonucu vazgeçmişler, kimileri de yeni ve değişik uygulamalara dönmüşlerdir.

A ülkesinin riskli bir ülke olduğunu o nedenle ülke kredibilitesinin düşük olduğunu, *B* ülkesinin daha az riskli bir ülke olduğunu ve ülke reytinginin yüksek olduğunu ve her iki ülkenin de sermaye hareketlerini serbest bıraktıklarını varsayalım. *A* ülkesi daha yüksek riskli ve daha düşük kredibiliteli olduğu için faiz oranı *B* ülkesine göre daha yüksek olacak demektir. Diyelim ki *A* ülkesinde bu nedenle faiz oranları yüzde 14 iken, *B* ülkesinde faiz oranları yüzde 3'tür. Yine diyelim ki yüzde 14 faizle *A* ülkesine MA_1 kadar kredi giderken, yüzde 3 faizle *B* ülkesine MB_1 kadar kredi gitmektedir (Şekil 65). Bu aşamada *A* ülkesine fazlasıyla kredi girdiği için talep karşılanmış ve faizler yüzde 12'ye düşmüş olsun. Bu durumda ülkeye gelen kredi miktarı da azalacak ve MA_2'ye gerileyecektir. Buna karşılık buradan çıkan kredi, faizi değişmemiş olan daha az riskli *B* ülkesine yönelecek ve bu ülkeye gelen kredi miktarı MB_2'ye genişlemiş olacaktır. Hiç kuşkusuz bu değerlendirme diğer koşulların değişmediği (*ceteris paribus*) haller için geçerlidir. Yani eğer *A* ülkesinde risklerin azalmasına ve dolayısıyla kredibilitenin yükselmesine yol açan bir gelişme olmuşsa, o zaman KA sermaye akımı eğrisi sağa doğru kayacak ve faiz yüzde 10'a düştüğü halde *A* ülkesine gelen kredi miktarı (MA_1) değişmeden kalacaktır.

Şekil 65: Sermaye Akımları ve Çeşitli İlişkiler

Burada değinilen gelişmeler sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve kurun büyük değişimler göstermediği hallerde doğrudur. Aksi takdirde, kurda değişiklikler ortaya çıkıyorsa konu başka yerlere kayabilecektir. O halde sermaye hareketleri serbestse ve iki ülke paraları arasındaki kur ilişkisi büyük bir oynaklık ya da iki paradan biri aleyhine bir aşırı değerlilik taşımıyorsa, bu ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin yönünü ülkelerin risk durumu, yani kredibilitesi ve faizlerin düzeyi belirleyecektir.

1.7. Üçüz Açık

Daha önce Beşinci Denklem alt başlığı altında ele aldığımız makroekonomik denge denklemini bir kez daha yazalım:

$(S - I) + (T - G) = (X - M)$

Makroekonomik dengeyi gösteren bu eşitlikte üç farklı denge iç içedir: $(S - I)$ özel kesimin tasarruf ve yatırım dengesini, $(T - G)$ bütçe dengesini (kamu kesiminin gelir gider dengesini) ve $(X - M)$ ülkenin dış ekonomik dengesini (ödemeler dengesi cari dengesini) gösterir.

Bu durumda sol taraftaki iki denge yani $(S - I) + (T - G)$ ekonominin iç dengesini, sağ taraftaki denge $(X - M)$ ise ekonominin dış dengesini ya da daha anlaşılabilir bir ifadeyle ödemeler dengesi cari dengesini gösterir. Ekonominin iç ve dış dengeleri birbirine eşit olmak zorundadır. $(X - M)$ dengesini de sol tarafa geçirirsek denklem şu şekli alır:

$(S - I) + (T - G) - (X - M) = 0$

Bir ekonomideki iç ve dış ekonomik dengeleri toplarsak sıfıra eşitlendiğini görürüz.

$S < I$ ise özel kesim tasarruf açığı veriyor ve yatırımlarını borçlanarak karşılıyor demektir.

$T < G$ ise kamu kesimi gelir açığı (ya da gider fazlası) ile karşı karşıya ve açığını borçlanarak finanse ediyor demektir.

$X < M$ ise ekonomi cari açık veriyor ve finansmanını yurtdışından portföy yatırımları veya yabancı sermaye yatırımlarını çekerek ya da borçlanarak karşılıyor demektir.

Eğer iç ekonomik dengenin iki alt dengesi de açık veriyorsa ekonomi cari açık da veriyor ve üçüz açıkla karşılaşıyor demektir. Eğer iç dengelerden biri açık veriyor öteki fazla veriyorsa, cari denge bunlardaki açık ve fazlaya göre şekil alacaktır.

Tablo 41'de, çeşitli ekonomilerin bu üç alt dengeye ilişkin olarak durumu verilmektedir.

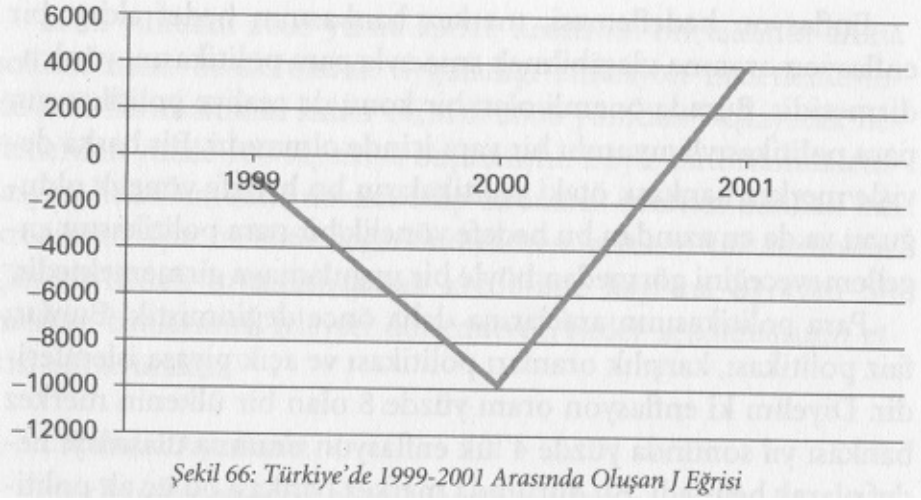
Tablo 41: Üçüz, İkiz ve Tek Açıklı Makroekonomik Dengeler

	(*S* - *I*)	**(*T* - *G*)**	**(*X* - *M*)**
ABD	Açık	Açık	Açık
AB	Fazla	Açık	Denk
Japonya	Fazla	Açık	Fazla
Türkiye	Açık	Açık	Açık
Çin	Fazla	Denk	Fazla

Türkiye ilginç bir biçimde en çok ABD ile benzerlik göstermektedir. Bu dengeleri en sağlam tutturmuş görünen ekonomi Çin ekonomisidir. Bununla birlikte, Çin'deki tasarruf eğilimi ve asgari talep düzeyi pek fazla örnek oluşturacak bir durum değildir.

Ekonomide, cari açığın artması ile kapanması arasında bir yerde, bir dönemde bir düzeltme hareketi olacağı konusunda J eğrisi adıyla anılan bir tez vardır. Buna göre cari açık bir süre devam eder, sonra sistem bu açığı taşıyamaz hale gelince ülkenin parası yabancı paralara karşı değer kaybederek açığın kapanmasını sağlar.

Şekil 66'da, 1999 ve 2000 yıllarında cari açığın artışının ardından gelen parasal değer kayıplarının cari açığı 2001 yılı sonunda nasıl dengeye ulaştırdığı görülüyor. Dikkat edilecek olursa şekil bir j harfini andırıyor. Bu dengeye dönüşü sağlayan mekanizma paranın değer kaybıdır. Yani eskiden sabit kur sistemindeyken devalüasyon (*devaluation*), şimdi dalgalı kur sistemindeyken değer kaybı (*depreciation*) denen düzeltme hareketi görülüyor.

Şekil 66: Türkiye'de 1999-2001 Arasında Oluşan J Eğrisi

1.8. Enflasyon Hedeflemesi

Merkez bankaları uzun yıllar ekonomideki birçok değişkenin kollanmasından sorumlu tutulmuşlardır. Yakın geçmişe kadar merkez bankalarının büyümeden istihdama, enflasyondan sanayileşmeye kadar pek çok ekonomik hedefe yöneltildiklerini görmek mümkündü. Son on yılda merkez bankaları, kendilerine verilmiş olan para basma yetkisiyle sınırlı görevlerden sorumlu tutulmaya başladılar. Bu görev, bastıkları paranın istikrarının sağlanması, yani enflasyon ya da deflasyona maruz kalmasının önlenmesi görevidir. Günümüzde birçok merkez bankası yalnızca yerli paranın istikrarının sağlanmasıyla görevli konuma getirilmiştir.

Merkez bankaları yerli paranın istikrarını sağlamak amacıyla yola çıktıklarında, bu hedefe ulaşabilmek için birtakım göstergeleri temel olarak almakta ve bu göstergelere kısıt koymaktadırlar.

Örneğin geçmişte geniş para arzının içinde yer alan ve merkez bankasının kendi denetiminde bulunan para bazı ya da merkez bankası parası gibi bazı büyüklükleri denetlemek bu hedeflere ulaşmanın aracı olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu hedeflerin yerini büyük ölçüde enflasyon hedeflemesinin aldığı görülmektedir.

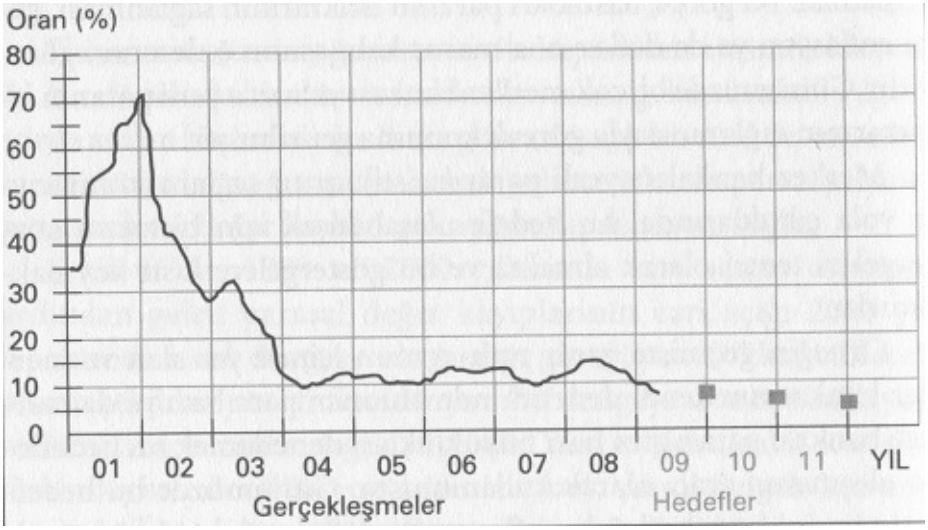
Enflasyon hedeflemesi, merkez bankasının hedef aldığı bir enflasyon oranına ulaşabilmek amacıyla para politikasını yönlendirmesidir. Burada önemli olan bir konu da maliye politikasının para politikasıyla uyumlu bir yapı içinde olmasıdır. Bir başka deyişle merkez bankası, öteki politikaların bu hedefe yönelik olduğunu ya da en azından bu hedefe yönelik bir para politikasını engellemeyeceğini görmeden böyle bir uygulamaya girmemektedir.

Para politikasının araçlarına daha önce değinmiştik. Bunlar; faiz politikası, karşılık oranları politikası ve açık piyasa işlemleridir. Diyelim ki enflasyon oranı

yüzde 8 olan bir ülkenin merkez bankası yıl sonunda yüzde 4'lük enflasyon oranına ulaşmayı hedef olarak belirledi. Bu durumda merkez bankası bu üç alt politika aracını kullanarak bu hedefe ulaşmayı deneyecektir.

Merkez bankasının kullanacağı araçlar arasında faiz politikası en etkili olanlarından biridir.

Şekil 67'de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 2002-2006 arasında örtük, sonraki yıllarda da açık olarak uyguladığı enflasyon hedeflemesinin hedef ve gerçekleşme sonuçları görülüyor.

Şekil 67: TCMB ve Enflasyon Hedeflemesi (Kaynak: www.tcmb.gov.tr)

2002 yılından 2005 yılına kadar, kendisini bir taahhüt altına sokmaksızın, örtük olarak uyguladığı enflasyon hedeflemesinde hedeflerin altında kalan TCMB, 2006 yılından başlayarak hedeflerden yüzde 100 sapmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda enflasyon hedeflemesine devam edip etmemek Merkez Bankası'nın kredibilitesiyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir sorundur. Çünkü hedefi tutturamayarak kredibilite kaybına uğrayan bir merkez bankasının izleyen dönemlerde hedef açıklamasının etkisi olmayacaktır.

1.9. Faiz Dışı Fazla

Eğer bir ekonomide geçmişte yapılan kamu borçlanması dolayısıyla cari yıl bütçesinde yer alan faiz ödemeleri büyük bir yer tutuyorsa, bunu dengeleyebilmek için bütçedeki faiz dışı giderlerin düşük tutulması ve bu yolla sağlanacak tasarrufla borç yükünün hafifletilmesi gerekir.

Bütçe dengesi bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki farktan oluşur.

Bütçe dengesi şöyle yazılabilir:

Bütçe Dengesi = Bütçe Gelirleri - Bütçe Giderleri

Eğer bütçe gelirleri bütçe giderlerinden fazla ise bütçe fazlası, az ise bütçe açığı var demektir. Bütçe gelirleri ile bütçe giderleri birbirine eşitse denk bütçe

söz konusu demektir. Kamu borç stokunun ve dolayısıyla kamu borcu anapara ve faiz ödemelerinin yüksek olduğu bir ekonomide, bütçenin denkliğinden çok, faiz dışı denge adı verilen denge önem kazanır. Bu kavramı ortaya koyabilmek amacıyla öncelikle bütçe giderlerini ikiye bölelim:

Bütçe Giderleri = Faiz Dışı Giderler + Faiz Giderleri

Faiz dışı dengeyi bulabilmek için bütçede sanki faiz gideri yokmuş gibi bir işlem yapmamız gerekir.

Faiz Dışı Denge = Bütçe Gelirleri - Faiz Dışı Giderler

Eğer bütçe gelirleri, bütçenin faiz dışında kalan giderlerinden büyükse faiz dışı fazla, küçükse faiz dışı açık var demektir. Eğer bütçe gelirleri faiz dışı giderlere eşitse faiz dışı denklik söz konusudur.

Bir ekonomide faiz dışı açık olması, o ekonominin bütçe gelirlerinin faiz dışı giderlere bile yetişmediği anlamına gelir. Bu durumda bu ekonomi faiz dışındaki giderlerinin bir bölümünü ve faiz giderlerinin tamamını borçlanmayla yapacak demektir ki bu ekonominin bu dengeyi sürdürmesi mümkün değildir.

Bunu örneklerle açıklayalım (Tablo 42).

Tablo 42: Faiz Dışı Denge Halleri

	Bütçe Geliri (1)	**Faiz Dışı Gider (2)**	**Faiz Gideri (3)**	**Bütçe Gideri (4) (2 + 3)**	**Bütçe Dengesi (5) (1 - 4)**	**Faiz Dışı Denge (6) (1 - 2)**
A	70	75	25	100	-30	-5
B	85	75	25	100	-15	+10
C	100	75	25	100	0	+25

A ülkesi hem bütçe açığı hem de faiz dışı açık vermekte ve bu bütçeyi finanse edebilmek için bütçedeki faiz gideri tutarı olan 25 birim kadar borçlanmak zorunda kalmaktadır.

B ülkesi bütçe açığı vermekle birlikte 10 birim de faiz dışı fazla vermektedir. Bu durumda bu ekonomide kamu kesimi 25 birimlik faiz giderini finanse edebilmek için 15 birim borçlanmak durumundadır. Bir başka deyişle, *B* ülkesinde ilgili yılda yapılacak olan 25 birimlik faiz ödemesinin 10 birimlik bölümü faiz dışı fazla ile finanse edilmekte, kalan 15 birim için borçlanmaya gidilmektedir.

C ülkesinde bütçe denktir. Bu durumda bu ekonomi 25 birim faiz dışı fazla vermekte, bir başka deyişle faiz ödemelerini borçlanmaya gerek kalmadan bütçe içinde finanse edebilmektedir.

Bir ekonomide kamu kesiminin sürdürülebilir bir denge sağlayabilmesinin en kestirme yolu faiz dışı fazlayı yakalayabilmektir.

Tablo 43 bize Türkiye’de, 2005-2008 döneminde, önemli miktarda faiz dışı fazla verildiğini göstermektedir. Türkiye bu yolla kamu kesimi borçlarını ödemiş

ve borç yükünü hafifletmiştir.

Tablo 43: Türk Merkezi Yönetim Bütçesinde Faiz Dışı Fazla

Milyar TL	2005	2006	2007	2008
Gelirler	**134,8**	**171,3**	**189,6**	**208,9**
Vergi Gelirleri	106,9	137,5	152,8	168,1
Diğer	27,9	33,8	36,8	40,8
Giderler	**144,6**	**175,3**	**203,5**	**226,0**
Faiz Dışı Giderler	98,9	129,4	154,8	175,3
Faiz Ödemeleri	45,7	45,9	48,7	50,7
Bütçe Dengesi	**-9,8**	**-4,0**	**-13,9**	**-17,1**
Faiz Dışı Denge	**35,9**	**41,9**	**34,8**	**33,6**
FDF / GSMH (%)	**5,5**	**5,5**	**4,1**	**3,5**
Bütçe Açığı / GSMH (%)	**-1,5**	**-0,5**	**-1,6**	**-2,0**
Nakit Dengesi	**-10,4**	**-5,5**	**-13,7**	**-9,1**
Finansman	**10,4**	**5,5**	**13,7**	**9,1**
Dış Borçlanma Net	-1,2	-1,7	-3,3	2,9
İç Borçlanma Net	21,3	4,5	12,8	12,7
Diğer Finansman	-9,7	2,7	4,2	-6,5

1.10. Borç Yükü

Bir ekonomide belirli bir dönemde ölçülen kamu kesimi ve özel kesimin iç ve dış borçlarının toplamının o ekonominin GSYH'sine oranı borç yükünü gösterir (Toplam borç stoku / GSYH).

Herhangi bir ekonomide GSYH'nin 500 milyar TL, kamu kesiminin iç borç stokunun 150 milyar TL, kamu kesimi dış borç stokunun 75 milyar TL, özel kesim dış borç stokunun 130 milyar TL ve özel kesim iç borç stokunun da 50 milyar TL olduğunu varsayarsak o ekonomide toplam borç yükü (150 + 75 + 130 + 50) / 500) yüzde 81 olarak hesaplanır.

Özel kesimin iç borç yükünün bilinmediği hallerde, kamu kesiminin toplam borç yükü ile kamu kesimi ve özel kesimin toplam dış borç yükü hesaplamalara ve karşılaştırmalara esas alınır. Uluslararası karşılaştırmalarda üzerinde en fazla durulan kavram, kamu kesimi toplam borç yükü ile kamu kesimi ve özel kesim toplam dış borç yüküdür.

Tablo 44 bize Türkiye'de kamu kesimi toplam borç yükünün azaldığını, buna karşılık özel kesimin dış borç yükünün arttığını göstermektedir.

Tablo 44: Türkiye'de Borç Yükü

Milyar TL	2005	2006	2007	2008
GSYH	**648,9**	**758,4**	**843,2**	**950,1**
Kamu Kesimi Toplam Borç Stoku	**333,2**	**346,9**	**335,4**	**383,1**

Kamu Kesimi Toplam Borç Yükü (%)	**52**	**46**	**40**	**40**
Kamu Kesimi İç Borç Stoku	244,8	251,5	255,3	274,8
..Tahvil	227,0	241,9	249,2	260,8
..Bono	17,8	9,6	6,1	14,0
Kamu Kesimi Dış Borç Stoku	88,4	95,4	80,1	108,3
..Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku	86,7	93,6	78,2	105,7
..Diğer Kamu Kurumları	1,7	1,8	1,9	2,6
Kamu Kesimi Dış Borç Stoku (Milyar USD)	70,4	71,6	73,5	78,2
TCMB Dış Borç Stoku (Milyar USD)	15,4	15,7	15,8	13,5
Özel Kesim Dış Borç Stoku (Milyar USD)	82,6	117,9	157,9	185,1
..Kısa vade	32,2	36,0	37,4	45,6
..Orta-uzun vade	50,4	81,9	120,5	139,5
Özel Kesim Dış Borç Yükü (%)	13	16	19	20

(Kaynak: www.hazine.gov.tr)

Kamu kesimi borç yükü için esas alınacak oranlardan biri, Euro para biriminin geçerli olduğu alana katılabilmek için gerekli olan Maastricht kriteridir. Bu kritere göre kamu kesimi borç yükü yüzde 60'ın altında olmalıdır. Tablodan görüldüğü gibi Türkiye söz konusu kriteri yakalamış bulunmaktadır.

1.11. Kamu Kesimi İç Borç Yükünün Sürdürülebilirliği

Kamu kesimi iç borç yükünün sürdürülebilirliği, reel faizle büyüme arasındaki farkın kamu kesimi iç borç yükü oranıyla çarpılması sonucu bulunan oranın faiz dışı fazla ile karşılaştırılmasına göre belirleniyor. Eğer hesaplamada bulunan oran faiz dışı fazladan yüksekse kamu iç borcunun sürdürülebilir olduğu sonucuna varılıyor. Bu dediklerimizi hesaba dökmek için önce reel faizi hesaplayalım.

Reel faiz = [(1 + Nominal faiz) / (1 + Beklenen enflasyon)] - 1

Kamu kesimi iç borçlanmasının yükü de şöyle bir formülle hesaplanıyor:

KKİBY = (Reel faiz - büyüme) x (Kamu kesimi iç borç stoku / GSYH)

Eğer KKİBY < faiz dışı fazla / GSYH ise borçlanmanın sürdürülebilir olduğu anlaşılıyor.

2008 sonu itibariyle Türkiye'nin ilgili verilerini yazalım:

Nominal faiz: %19,1

Kamu kesimi iç borç stoku: 275 milyar YTL

GSYH: 950 milyar YTL

Faiz dışı fazla: %3,5

Büyüme: %1,1

Enflasyon: % 10,1

Şimdi bu verileri yukarıdaki iki denklemde yerlerine koyalım. Önce reel faizi hesaplayalım: Reel faiz = [(1 + 0,191) / (1 + 0,101)] - 1 = 0,0817 = %8,17.

Şimdi bu reel faizi de kullanarak kamu kesimi iç borçlanmasının sürdürülebilir olup olmadığını ortaya koyacak olan oranı hesaplayalım: Kamu kesimi iç borçlanmasının sürdürülebilirliği = (8,17 - 1,1) x (275 / 950) = 2,05 = %2,0

Her ne kadar burada gerçekleşmiş olan verileri (enflasyon gibi) beklenen değerlerin yerine koymuş olsak da mantık aynıdır. Faiz dışı fazla hedefi yüzde 3,5 olduğuna, yani kamu kesimi iç borçlanmasının sürdürülebilirlik oranından (yüzde 2) fazla olduğuna göre, bu açıdan ortada bir sorun yok demektir. Başka bir deyişle, kamu kesimi iç borçlanması sürdürülebilir görünüyor.

1.12. BRIC Ekonomileri Ve Decoupling Hipotezi

BRIC, Brezilya (B), Rusya (R), Hindistan (I) ve Çin (C) ekonomilerinin birlikteliğini vurgulamak üzere geliştirilmiş bir kısaltmayı ifade ediyor. İlk kez Jim O'Neill tarafından 2003 yılında kullanılmıştır. Konu bu dört ülkeye ilişkin bir kısaltmayla kalmamakta, aynı zamanda bu dört ülkenin yüzyılın ortalarına doğru dünya ekonomisinde en zengin ekonomiler arasına gireceği tezini ortaya koymaktadır. Bazıları BRIC ekonomilerini Meksika'yı (M) katarak BRIMC ekonomileri, bazıları Güney Afrika'yı katarak BRICS ekonomileri, bazıları da Doğu Avrupa ve Türkiye'yi katarak BRICET ekonomileri halinde genişletiyor.

BRIC ekonomileri tezine göre bu dört ekonomi arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar var. Bunlardan Çin ve Hindistan dünyanın başlıca sanayi malları üreticisi, Brezilya ve Rusya ise dünyanın başlıca sanayi girdileri ihracatçısı konumunda bulunuyor. Çin ve Hindistan tekstilden küçük ev aletlerine, mutfak eşyasından elektronik mallara kadar birçok farklı sanayi malının üreticisi ve ihracatçısı konumunda duruyor. Her ikisinde de emek ücreti son derecede düşük. O nedenle Amerika ve Avrupa'nın birçok sanayi yatırımcısı yatırımlarını bu ülkelerde yapıp üretim bazlarını burada oluşturuyor. Brezilya soya ve demir cevheri, Rusya ise doğalgaz ve petrol ihracatçısı. Çin ve Hindistan sanayi üretiminde Rusya ve Brezilya'nın ihracatını kullanıyor. BRIC ekonomileri tezi bu ülkelerin bu birlikteliği daha ileri götürmeleri halinde hep birlikte dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasına girecekleri görüşüne kadar genişleyebiliyor. Bu birlikteliğin biçimi basit bir işbirliğinden, bir ekonomik birlik oluşturmaya kadar gidebilir. Bu ülkeler arasında kimse AB gibi bir siyasal birlik doğmasını beklememekle birlikte, ortaya çıkabilecek bir ekonomik birliğin oldukça güçlü bir blok yaratabileceği görüşü yaygınlık kazanıyor.

Decoupling hipotezi de bu birliktelik üzerine geliştirildi. *Coupling* İngilizce'de çift oluşturma, eşleme, birliktelik anlamına geliyor. Bunun olumsuz ön ek alarak decoupling biçimine gelmiş olan hali de ayrılma, birlikteliği bozma anlamına geliyor. Hipoteze göre, ikisi dünyanın belli başlı sanayi girdilerini ihraç eden, öteki ikisi de bu girdileri de kullanarak sanayi malları üretip ihraç eden bu

dört ülke giderek gelişmiş ülkelere bağımlı olmaktan çıkıyorlar. Yani örneğin ABD'de bir ekonomik kriz ortaya çıksa bile, bu dört ülke aralarındaki ekonomik bağlılığı kullanarak üretmeye ve satmaya devam edebilirler. Hiç kuşkusuz burada üretimin çok ucuza yapılmasının da etkisi var. Kısacası, talep ne kadar düşse de bu kadar ucuza satılan mallara olan talebin düşmeyeceği, hatta gelir düştükçe bu mallara olan talebin artabileceği öne sürülüyor. Decoupling hipotezi ilginç bir biçimde bu dört ekonominin ister istemez birlikteliğine, yani coupling yapmasına dayanıyor. Bu görüş ilk olarak finansal göstergelerdeki eğilimlere bakılarak ortaya kondu. Ülkelerin borsa endekslerinin hareketleri bir arada ele alınıp zaman serisi olarak incelendiğinde, BRIC ekonomileri için oluşturulan ortak endeksin ABD S&P 500 Endeksinden ve diğer gelişmiş ülke borsa endekslerinden belirli ölçüde bağımsız hareket ettiği gözlemlenmiş. Bu gözleme dayanılarak da ABD'de ve gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkacak dalgalanmaların o ülkelerin borsalarında yaratacağı değişimlerin BRIC ekonomilerinin borsalarında aynı etkileri yaratmayacağı, hatta bu ekonomilerdeki sakinliğin gelişmiş ekonomilerdeki dalgalanmaları dengeleyebileceği düşüncesi ileri sürülmüş. Buradan hareketle, yatırımını çeşitli borsalara dağıtmış olan bir yatırımcının ortaya çıkabilecek bir dalgalanma halinde bir yerde kaybederken başka bir yerde kaybetmeyeceği ve kayıp ve kazancı dengeleyebileceği yaklaşımı geliştirilmiş. Decoupling hipotezinin finansal piyasalardan ekonominin tümüne genişletilmesine de ekonomik decoupling adı veriliyor. Bu tez, BRIC ekonomilerinin yalnızca borsa açısından değil, ekonominin bütünü açısından da ABD ve diğer gelişmiş ekonomilerden ayrıştığını öne sürüyor.

BRIC tezi de decoupling hipotezi de giderek artan biçimde eleştiriliyor. En önemli eleştirilerden biri bunlardan Çin ve Hindistan'da ücretlerin düşüklüğünün sonsuza kadar süremeyeceği ve gün gelip de ücretler gelişmiş ülke standartlarına yaklaştığında üretimin ucuza yapılamayacağı ve dolayısıyla ihracatın sıkıntıya gireceği yolunda. İkinci önemli eleştiri, bu ekonomilerdeki üretimin yalnızca emek ve kira bölümünün yerel kaynaklara dayandığı, sermaye, teknoloji ve girişimciliğin büyük ölçüde ABD ve Avrupa kökenli olduğu ve buralarda üretilen malların da yine ABD ve Avrupa pazarlarında satıldığı üzerine temelleniyor. ABD ve Avrupa'da çıkacak talep daralması biçimindeki sıkıntıların ithalatı düşüreceği ve dolayısıyla buradaki üretimi etkileyeceği öne sürülüyor.

2008 yılında yaşanmaya başlayan küresel kriz decoupling hipotezinin ağır bir darbe almasına yol açtı. ABD ekonomisinin resesyona gittiği endişesinin yayılmasının ardından, bütün piyasaların ciddi sıkıntılar içine girmeleri ve gelişmiş ülke borsalarındaki çöküşlere aynı şekilde, hatta daha büyük oranda BRIC ekonomilerinin borsalarının da eşlik etmesi bu yaklaşımın itibarını

oldukça sarstı.

1.13. Döviz Rezervi

Dövizle işlem yapan kişi ve kurumlar ilerideki döviz yükümlülüklerini rahat karşılayabilmek için bir miktar dövizi rezerv olarak ayırıp saklarlar. Bu işlemi daha çok bankalar ve merkez bankaları yapar. Merkez bankalarının döviz rezervlerine resmi döviz rezervi adı verilir.

Döviz rezervleri geçmişte, bir ülkenin yabancı para cinsinden yükümlülüklerine ya da ithalat gereksinimlerine karşı bulundurduğu bir rezerv niteliği taşırdı. Örneğin ihracatta ya da diğer döviz kazandırıcı işlemlerde sorunlarla karşılaşılması ve ithalatı ya da borç geri ödemelerini finanse edecek kaynak bulunamaması halinde bu rezervlere başvurulması söz konusu olurdu. Günümüzde döviz rezervleri, gelişme yolundaki ülkeler açısından yabancı sermaye çekmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ülkeler ekonomilerindeki risklere karşılık döviz rezervlerini güçlü tutmak suretiyle yabancı yatırımcılara bir çeşit güvence sunmakta ve yabancı kaynakların gelişini kolaylaştırmaktadır. Döviz rezervlerini artırarak ülke ekonomisinin güvende olduğunu gösterme yolunda yaygınlaşan bu çabaya “yeni merkantilizm” adı veriliyor. Merkantilizm, daha önce de değinildiği gibi, değerli madenlere sahip olmanın ülke ekonomisinin güçlenmesine yol açacağı görüşüdür (Tablo 45).

Tablo 45: Çeşitli Ülkelerin Haziran 2009 İtibariyle Döviz Rezervleri (milyar dolar)

Ülke	Döviz rezervi
Çin	1.954
Rusya	387
Tayvan	313
Hindistan	232
Kore	227
Brezilya	190
Türkiye	65

(Kaynak: www.economist.com)

Gelişme yolundaki ülkeleri sürekli döviz rezervlerini artırmaya iten bu gelişme, bu ekonomilerin gelişmiş ülkelerin paralarını talep ederek o paraları değerli hale getirmelerine de yol açmaktadır.

1.14. Özelleştirme

Üretim araçlarının mülkiyetinin kimde olacağı ve dolayısıyla üretimin hangi kesim tarafından yapılacağı konusunda iki farklı görüş var. İlki kapitalist sistemin, “üretim özel kesim tarafından yapılmalı ve üretim araçlarının mülkiyeti özel kesimde olmalı” görüşü, ikincisi sosyalist sistemin “üretim kamu kesimi tarafından yapılmalı ve üretim araçlarının mülkiyeti kamu kesiminin elinde

olmalı” görüşü. Bir de bu ikisini karma ekonomik sistem adı altında bir araya getiren “üretim her iki kesim tarafından da yapılabilir ve üretim araçlarının mülkiyeti her iki kesimin elinde de olabilir” görüşü var. Uygulamada ne kapitalist sistem ne de en gözde dönemlerinde bile sosyalist sistem bu yaklaşımlarını tam olarak yaşama geçiremedi ve dünyanın her yerinde her dönemde karma ekonomik sistem uygulama alanı buldu. Bazı ekonomilerde özel kesim, bazılarında kamu kesimi ağırlık kazandı ama her iki kesim de üretimin içinde yer aldı.

Kamu kesiminin üretim yaptığı birimlere Türkçe’de kamu iktisadi teşebbüsleri deniyor. Bu teşebbüslerden bazıları Türkiye’de olduğu gibi zamanında özel kesimin var olmamasının yarattığı bir zorunluluk nedeniyle ortaya çıkarken, bazıları İtalya’da olduğu gibi siyasal tercih sonucu, bazıları da İngiltere ve Fransa’da olduğu gibi savaş sonrası zorunluluklarıyla yapılan kamulaştırmalarla kuruldu. 1980’lerde İngiltere’nin önderliğinde kapitalist dünyada başlayan devleti esas faaliyet alanına döndürme ve dolayısıyla üretimden çıkarma eğilimleri sonucunda bütün dünyayı saran bir özelleştirme modası yayıldı. Birçok ülke bu adımları atarak çeşitli nedenlerle kamu kesiminin elinde bulunan işletmeleri özelleştirdi. Türkiye de özelleştirme konusunu 1980’lerde İngiltere ile birlikte gündeme getirdi. Ne var ki çeşitli toplumsal ve yasal engeller nedeniyle uzun süre bu konuda yol alamadı. Son yıllarda özelleştirmeler hızlandı ve bütçe açıklarının kapatılmasında büyük katkılar sağladı.

Tablo 46: Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri

Özelleştirme Yöntemi	1986-2008
Blok Satış	20,2
Tesis/Varlık Satışı	7,1
Halka Arz	7,1
İMKB’de Satış	1,2
Yarım Kalmış Tesis Satışı	0
Bedelli Devirler	0,6
TOPLAM	36,2

(Kaynak: www.oib.gov.tr)

Tablo 46’da 1986’dan bu yana yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelirler milyar USD cinsinden, uygulanan yöntemler de gösterilerek sunulmaktadır. Buna göre Türkiye, 1986-2007 arasında 30 milyar dolarlık özelleştirme yapmıştır. Türkiye’nin özelleştirmede kullandığı ana yöntem blok satış yöntemidir. Bunu halka arz yöntemi ve varlık satışı yöntemleri izlemektedir. Bu özelleştirme gelirlerinden bütçeye 2005 ile 2007 yılları arasındaki üç yılda

toplam 23,2 milyar YTL aktarılmıştır.

1.15. Kayıt Dışı Ekonomi

Büyük çoğunluk kayıt dışılıkla GSYH hesapları dışında kalmış geliri kastetmekte ve bunu vergi kaydına girmemiş kazançla özdeşleştirmektedir. Yukarıda değinildiği gibi GSYH başlıca üç biçimde hesaplanır. İlkinde üretim değerleri fiyat cinsinden toplanarak bir hesaplama yapılır. Ülkede belirli bir dönem içinde üretilen bütün mal ve hizmetleri fiyatları cinsinden toplarsak milli gelire ulaşırız. İkincisinde üretim faktörlerinin (emek, doğal kaynaklar, sermaye ve teşebbüs gücü) bir yıl içinde elde ettiği gelirler (ücret, rant, faiz ve kâr) toplanarak sonuca ulaşılır. (Sonra bunün üzerine bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak GSYH'ye varılır.) Milli gelirin üretim faktörlerinin gelirinden giderek hesaplanan ilk şeklini ele alalım: Milli Gelir = Ücretler + Rant + Faiz + Kâr. Buradan kayıt dışılığı formüle etmemiz mümkün. Her bir kalemi kayıt içi (Kİ) ve kayıt dışı (KD) olarak ikiye ayıralım. Bu durumda denklemimiz şöyle olur: Milli Gelir (Kİ) + MG (KD) = Ücretler (Kİ) + Ücretler (KD) + Rant (Kİ) + Rant (KD) + Faiz (Kİ) + Faiz (KD) + Kâr (Kİ) + Kâr (KD)

Şimdi bu denklemde kayıt dışı olabilecek gelir unsurlarına bakalım. Kamu görevlilerinin ücretlerinde söz konusu olmayan kayıt dışılık Özel kesimde iki türlü olabilir: (1) Çalışanın kayıt dışı tutulması yoluyla hem vergi hem de sosyal güvenlik priminin GSYH hesabı dışında bırakılması ya da (2) çalışanın ücretinin bir bölümünün kayıt dışı bırakılması sonucu vergi kaybına ve bu yolla GSYH'nin düşük gösterilmesine neden olunması. Rant gelirlerinde kayıt dışılık büyük ölçüde ev sahiplerinin evlerini kiraya verdikleri halde bunu vergi dairesine beyan etmemeleri sonucunda doğar. Bunun bazı ülkelerde yüksek tutarlara varması söz konusudur. Bu denklemde en düşük kayıt dışılık faiz kalemindedir. Çünkü faizler bankalarca ödenirken stopaja tabi tutulmakta ve vergisi yatırılmaktadır. Buradaki kayıt dışılık yalnızca tefecilik olaylarında ortaya çıkar ve o da sınırlıdır. Kâr kaleminde de kayıt dışılık yüksektir. Burada da tümüyle kayıt dışı kalmak söz konusu olabileceği gibi, kayıt içindekilerin kayıt dışı işlemleri de söz konusu olabilmektedir.

Herhangi bir işyerinde çalışan bir ücretlinin yarı ücretini kayıt içi yarı ücretini de kayıt dışı olarak aldığını, kendisine kayıt dışı olarak verilen ücret bölümünün patronu tarafından kayıt dışı kârla sağlandığını varsayalım. Ve yine düşünelim ki bu ücretli her ay kayıtlı olarak aldığı paranın tümünü harcıyor, kayıt dışı olarak aldığı paranın tümünü de tasarruf ediyor. Bu durumda tasarruf ettiği parasını nerede sakladığı önem kazanır. Bu ücretli, tasarrufunu bankaya yatırıyorsa, bu aşamada o para kayda giriyor ve ücret şeklinde elde edilene göre daha düşük miktarda faiz olarak milli gelir hesaplarına yansıyor demektir.

Ücret için yaptığımız bu kurgulama aynı şekilde diğer gelir türleri için de geçerlidir. Dolayısıyla, herhangi bir üretim faktörünün gelirini elde ederken kayıt dışı kalması söz konusu olsa bile, o geliri harcarken ve onun harcamasını gelir olarak elde eden üretim faktörünün bu geliri harcarken kayda girmesi söz konusudur.

GSYH harcamalar yönünden hesaplandığında karşımıza $Y = C + I + G + (X - M)$ denklemi çıkar ve burada gelir olarak kayda girmemiş olan kazançlar harcama olarak kayda girer. Milli gelir hesapları harcamalar yöntemiyle tahmin edilen bir ekonomide, kayıt dışılık, iddia edildiği kadar büyük olamaz. Bunun aksini ortaya koyan iddiaların dayanağı olan anketler işin hep gelir yönünden kayıt dışılığı üzerine kuruludur. Oysa milli gelir harcamalar yönünden hesaplandığı sürece kayıt dışılık, milli gelir hesaplarına çok daha az yansır. Kayıt dışılık, bu anlamda, kayıt dışı olarak elde edilen gelirin yurtiçi bankalar dışında tutulan bölümüyle sınırlı kalır. Yüksek olan GSYH hesaplarındaki kayıt dışılık değil, vergi dışılıktır. Bu ikisini birbiriyle karıştırmamak gerekir.

1.16. Petrol, Altın, Metal Fiyatları Ve Dolar Arasındaki İlişki

Tablo 47'de, 2000 yılından 2008 yılının mayıs ayına kadar petrol, altın ve metal fiyatlarını temsilen bakırın fiyatlarıyla ABD Dolarının (USD) Euro'ya karşı paritesinde oluşan gelişim yer alıyor.

Tablo 47: Petrol, Altın, Bakır Fiyatları ve USD-Euro Paritesi 2000-2008

Yıllar	Altın/Ons	Petrol/Varil	Bakır/Ton	EURO-USD
2000	272,7	27,4	1.814	0,92
2001	276,5	23,0	1.578	0,90
2002	342,8	22,8	1.557	0,95
2003	417,3	27,7	1.780	1,13
2004	435,6	37,7	2.868	1,25
2005	513,0	50,0	3.684	1,25
2006	635,7	58,3	6.727	1,26
2007	826,5	64,2	7.126	1.37
2008	879,3	38,1	2.811	1,41

Tablo bize son 9 yılda gösterge niteliğindeki maddelerin fiyat gelişimini gösteriyor. Genellikle dolar ile altın, petrol ve metaller (buradaki örneğimiz bakır) farklı bir gelişim çizgisi sergiliyor. Dolar değer kaybettikçe altın, petrol ve metaller değer kazanıyor, dolar değer kazandıkça ötekiler değer kaybediyor. Bu eğilimin mutlaka böyle olması gerekmez ama genel eğilimin bu yönde olduğuna işaret etmemizde yarar var.

Bu dönem içinde ABD dolarının dünya parası olarak nasıl bir değer değişimi

gösterdiğini görmek için, ikinci güçlü para olan Euro ile karşılaştırmamız gerekir. 2000 yılından bu yana ABD doları Euro karşısında 1,7 kat değer yitirmiş, ama 2008'de küresel kriz sürerken de değer kazanmaya başlamış.

1.17. Regülasyon Ve Deregülasyon

Regülasyon, kurallarla düzenleme, deregülasyon bu düzenlemelere ilişkin kuralların kaldırılması demektir. Kapitalist sistem zaman içinde regülasyon ve deregülasyon arasında gidip gelmiştir. 1980'lerde bütün dünyada deregülasyon moda olmuştu. ABD'de Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde başlayan arz yönlü ekonomi uygulamalarının en önemli parçalarından biri, ekonomiyi mümkün mertebe serbest hale getirmek ve bu amaçla gereksiz kuralları yürürlükten kaldırmaktı. En çok şikâyet edilen kurallar çevre güvenlik önlemleriyle ilgili olanlardı. Bunlar hızla kaldırıldı.

ABD'deki bu modayı İngiltere başta olmak üzere birçok ekonomi izledi. Türkiye de aynı modaya uydu. Önce fiyat denetimleri kaldırıldı, ardından faizler serbest bırakıldı ve sonunda sabit kur yöntemi müdahaleli esnek kur yöntemiyle değiştirildi. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılması deregülasyon uygulamalarındaki son aşamaydı.

Türkiye'de 2000'lerin başında yaşanan mali kesim krizi deregülasyon modasının sonu oldu. Hemen ardından mali kesimde çok sert regülasyonlara gidildi. Bu gelişme deregülasyonların öyle rastgele yapılmasının pek de doğru sonuçlar vermeyeceğinin anlaşılmasına yol açtı.

2006 yılından başlayarak dünyada yaşanan mali kesim krizi de deregülasyonların yerini regülasyonların almasına yol açtı. Özellikle bankalar dışındaki kurumların ve kullandıkları enstrümanların yeni bir regülasyon çerçevesine oturtulması yolunda çabalar arttı. Hiç kuşkusuz ikisinin de yararlı ve zararlı yanları vardır. Aşırı regülasyon, yaratıcılığı kısıtlarken üretimi daraltabilir. Buna karşılık deregülasyonda aşırıya kaçılması ise denetimleri anlamsız kılarak çevreye ve topluma zarar verici girişimlerin gelişmesine yol açabilir.

Bugün dünyada artık eskiden olduğu gibi regülasyonun ya da deregülasyonun mutlak doğru olduğunu savunan pek kalmadı. Her ikisinin de zamana ve duruma göre uygulamaya konulmasının doğru olduğu biçimindeki karma görüş ağırlık kazandı.

1.18. Para İkamesi Ve Ters Para İkamesi

Eğer bir ülkenin kendi parası enflasyon nedeniyle sürekli değer kaybediyorsa o zaman paranın işlevlerinden bazılarını göremiyor demektir. Her yıl yüzde 100 enflasyon yaşanan bir ekonomiyi düşünelim. Bu durumda yılbaşında 100 YTL değeri olan para yıl sonunda yarıya düşmüş bir değere sahip olacak demektir. Bu

paranın değerini koruyabilmek için en azından yüzde 100 faiz alınması gereklidir. İşte bu gibi durumlarda, paranın değer biriktirme görevinin yanı sıra, değer ölçme işlevi de tam olarak çalışmamaya başlar. Evini kiraya vermek isteyen bir kişi 500 TL'ye kiraya verse yüzde 100 enflasyon nedeniyle her ay satın alma gücü gerileyen bir kira karşılığı alacak demektir. Bu durumda kira bedeli olarak neyi saptayacağını bilmesi olanak dışına çıkmaktadır. İşte bu gibi durumlarda, sağlam yabancı paralar değer ölçme ve değer biriktirme aracı görevi görmek üzere devreye girer. Yüksek enflasyon yaşanan pek çok ülkede evlerin yabancı para üzerinden kiraya verildiği, maaş, ücret sözleşmelerinin yabancı parayla yapıldığı bilinen bir gerçektir. Bu gibi durumlarda paranın değişime aracılık etme işlevi de ortadan kalkmakta, alışverişler de yabancı para ağırlıklı olarak yapılmaya başlanmaktadır. O aşamada fiyat etiketlerine yabancı para birimlerinin yazılmaya başlamasıyla bu gelişim son aşamaya da varmış olmaktadır. Yerli paranın yerini yabancı paraların alması biçiminde ortaya çıkan bu olguya "para ikamesi" adını veriyoruz. Dünyada en yaygın tanınan ve o nedenle en çok kullanılan para ABD doları olduğu için, bu olguya "dolarizasyon" dendiği de oluyor.

Para ikamesi olgusu enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde Brezilya ve Arjantin başta olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde ve Türkiye'de yaygın biçimde yaşanmıştır. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının ardından yabancı para taşımak ve kullanmak serbest olunca bu olgu iyiden iyiye hızlanmış ve bir yandan enflasyona katkıda bulunarak, bir yandan da enflasyondan korunmaya yarayarak ilginç bir kısır döngünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Enflasyonun yüksek (yüzde 50'nin üzerinde) olduğu 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de bankalardaki mevduatın yüzde 55-60'ı yabancı para (ağırlıklı olarak ABD Doları) cinsinden tutulmuş ve fiyatların önemli bir bölümü yabancı para cinsinden belirlenip etiketlenir olmuştu.

Enflasyonun düşmeye başlaması ve tek haneli sayılara gerilemesi, eğer ekonomide istikrarla birleşmeye başlarsa bu kez yeniden yerli paraya dönüş olgusu ortaya çıkmaktadır. Buna da "ters para ikamesi" adı veriliyor. Bu durumda yerli para yeniden değer ölçme ve değer biriktirme işlevlerine kavuşuyor ve sonuçta alışverişe aracılık eder duruma geliyor.

Tablo 48, Türkiye'de enflasyonun düşmeye başlamasıyla birlikte ters para ikamesinin çalışmaya yöneldiğini ortaya koymaktadır. 2003 yılında enflasyon yüzde 18,4 iken yüzde 48,2 olan para ikamesi, enflasyon düştükçe hızla gerilemiş, enflasyon tekrar yükselince yeniden artmaya yönelmiştir.

Tablo 48: Mevduatın Dağılımı ve Ters Para İkamesi 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007	2008

Enflasyon TÜFE (%)	18,4	9,3	7,7	9,6	8,4	10,1
Toplam Mevduat (Milyar TL)	148,6	185,6	219,2	279,5	316,6	406,7
TL Mevduat (Milyar TL)	74,4	101,8	138,1	170,1	203,8	266,2
YP Mevduat (Milyar TL)	71,7	80,2	77,0	105,0	107,0	132,5
Bankalar arası Mevduat	2,5	3,5	4,1	4,4	5,8	8,0
Mevduatta YP Payı (Dolarizasyon) (%)	48,2	43,2	35,1	37,6	33,8	32,6

1.19. Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Türkiye, 2000'li yıllarda bazı ekonomik sorunlarını çözmeye çok yaklaşmıştır. Bunların başında enflasyon gelmektedir. Önceki 30 yılda iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye ekonomisi bunun sonucu olarak para ikamesinin yaygınlaştığı, ekonomide ölçme sorunlarının ortaya çıktığı bir dönem yaşamıştır. Bu dönem boyunca ekonomik büyüme inişli çıkışlı bir eğilim içinde olmuş, sürdürülebilir bir çizgiye oturamamıştır.

2000 yılından başlayarak geçilen yeni ekonomi politikası uygulaması sonucunda enflasyonda düşüş sağlanmış ve iki haneli enflasyon ortamından tek haneli enflasyon ortamına geçiş gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde yüzde 7 dolayında bir sürdürülebilir yıllık büyüme ivmesi yakalanmıştır. Aslında dönemin hemen başlarında, 2001 yılının Şubat ayında patlak veren ekonomik kriz, ülkedeki birçok toparlanmanın da başlangıcı olmuştur. O aşamadan sonra önlemlerin alınması kolaylaşmış, halk birçok fedakârlığı çok daha kolaylıkla kabul etmiştir.

2005'ten 2008'e Türkiye ekonomisinin görünümü Tablo 49'da ortaya konulmaktadır. Bu tabloya bakılarak Türkiye ekonomisinin bazı açılardan güçlü bazı açılardan zayıf olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 49 : Türkiye Ekonomisi Göstergeleri

MAKRO GÖSTERGELER	Birim	2005	2006	2007	2008
REEL EKONOMİ					
GSYH	Milyar TL	648,9	758,4	856,4	950,1
GSYH	Milyar USD	481,5	526,4	658,8	746,4
GSYH (Kişi Başına)	USD	7.027	7.609	9.305	10.436
GSYH Büyümesi	%	8,4	6,9	4,7	1,1
Gini Katsayısı	1'de	0,38			
FİYATLAR					
ÜFE (Yıl Sonu)	%	2,7	11,6	5,9	8,1
TÜFE (Yıl Sonu)	%	7,7	9,6	8,4	10,1
DÖVİZ KURU					
YTL/$ (Yıl Ortalaması)	YTL	1,35	1,44	1,30	1,52
DİBS Faizi (Yıl ortalaması)	%	16,2	18,0	18,4	19,1

İMKB 100	Endeks	39.778	39.117	55.538	26.864
İŞSİZLİK ORANI	%	10,3	9,9	9,9	13,6
BÜTÇE					
Bütçe Gelirleri	Milyar TL	134,8	171,3	189,6	208,9
Bütçe Giderleri	Milyar TL	144,6	175,3	203,5	226,0
Bütçe Dengesi	Milyar TL	-9,8	-4,0	-13,9	-17,1
Bütçe Dengesi / GSYH	%	-1,5	-0,5	-1,6	-2,0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	Milyar TL	35,9	41,9	34,8	33,6
Faiz Dışı Bütçe Dengesi /GSYH	%	5,5	5,5	4,1	3,5
Bütçe Nakit Dengesi	Milyar TL	-10,4	-5,5	-13,7	-9,1
BORÇ GÖSTERGELERİ					
Kamu Kesimi Toplam Borç Stoku	Milyar TL	333,2	346,9	335,4	383,1
Kamu Kesimi İç Borç Stoku	Milyar TL	244,8	251,5	255,3	274,8
Kamu Kesimi Dış Borç Stoku	Milyar TL	88,4	95,4	80,1	108,3
Özel Kesim Dış Borç Stoku	Milyar USD	82,6	117,9	157,9	185,1
ÖDEMELER DENGESİ					
İhracat (FOB)	Milyar USD	76,6	91,6	113,2	140,8
İthalat (FOB)	Milyar USD	-109,2	-131,5	-160,7	-193,7
Dış Ticaret Dengesi	Milyar USD	-32,6	-39,9	-47,5	-52,9
Cari İşlemler Dengesi	Milyar USD	-22,9	-31,3	-38,0	-41,4
Cari Denge / GSYH	%	-4,7	-5,9	-5,8	-5,5
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	Milyar USD	10,0	20,0	22,0	15,3
PARASAL GÖSTERGELER					
Emisyon	Milyar TL	19,6	26,8	32,0	32,7
M_1	Milyar TL	61,9	72,2	77,7	84,4
M_2	Milyar TL	237,9	297,5	345,0	433,5
M_3	Milyar TL	260,6	319,8	370,0	458,4
M_3 / GSYH	%	40,2	42,2	43,2	48,2
Para İkamesi Oranı (DTH / M_3)	%	29,6	32,8	28,9	29,4
MEVDUAT TOPLAMI	Milyar TL	219,2	279,5	316,6	406,7
TL Mevduat	Milyar TL	138,1	170,1	203,8	266,2
YP Mevduat	Milyar TL	77,0	105,0	107,0	132,5
Bankalar arası Mevduat	Milyar TL	4,1	4,4	5,8	8,0
Mevduatta YP Payı (Dolarizasyon)	%	35,1	37,6	33,8	32,6
KREDİ STOKU	Milyar TL	119,3	174,4	218,1	277,4
Kredi/Mevduat Oranı	%	56,5	64,6	71,4	70,8
MB DÖVİZ REZERVLERI	Milyar USD	49,4	59,3	70,5	68,4

(Kaynak: HM, TCMB, MB, TÜİK)

Örneğin bütçe açığı ve kamu kesimi borç yükü açısından ekonomi iyiye

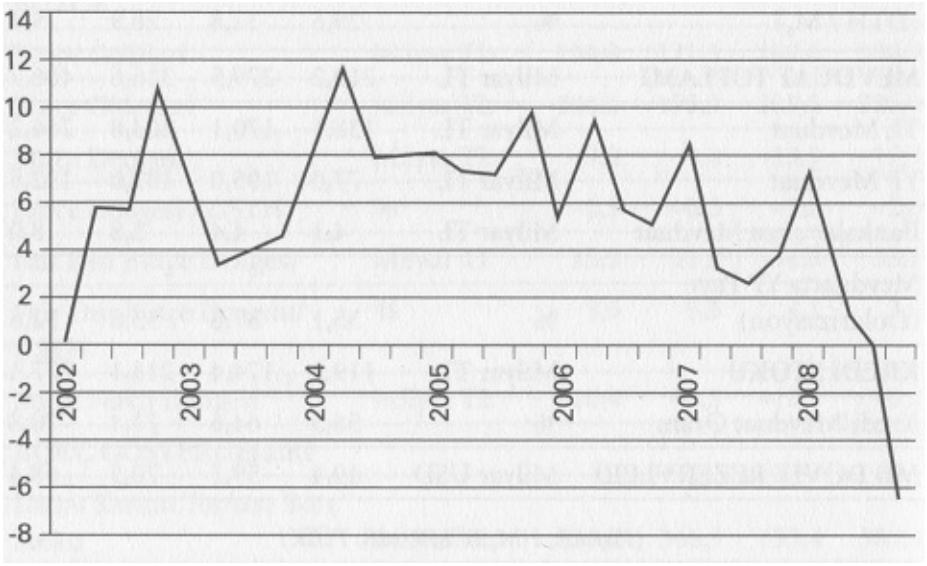
gitmiş, buna karşılık cari açık ve özel kesim dış borç yükü kötüye gitmiştir.

2007 yılında büyümede ortaya çıkan düşüş dikkat çekicidir. Türkiye, 2002 ile 2006 arasında yüksek bir büyüme oranı yakalamış, ancak işsizlik oranını düşürememiştir. Buna karşılık enflasyon oranındaki düşüş dikkat çekicidir. Yani bir anlamda Phillips eğrisi analizi kısa dönemde Türkiye açısından da doğrulanmış olmaktadır: Enflasyon düşerken işsizlik artmıştır.

Tabloda dikkat çeken konulardan biri de kredi/mevduat oranının yükselmesidir. Bunun anlamı şudur: Bankalara yatan mevduat miktarı artarken bunun krediye dönüşme oranı da artmakta, yani ekonomide belirli bir canlılık yaşanmaktadır. Bir başka önemli konu, mevduattaki yabancı para payının azalmakta olmasıdır. Bu da ters para ikamesi dediğimiz ve yukarıda değindiğimiz konunun yansımasıdır.

Bir ekonomide, ekonomi politikasının sağlıklı olarak yürütülebilmesinin bazı koşulları vardır. Bunların en önemlileri şunlardır: (1) Dünya konjonktürünün uygun olması. (2) Ülkede siyasal istikrarın sağlanmış olması. (3) Halkın uygulanacak politikalara destek vermesi. Türkiye'de 2001 krizinden sonra bu üç koşul da sağlanmıştır. Dünya konjonktürü 1997 ile 2007 arasında çıkış eğiliminde olmuş, likidite bolluğu, yatırım arzusu fazlalığı kaynak fazlalarının Türkiye gibi yüksek getiri ve yüksek faiz öneren ülkelere yönelmesine yol açmıştır. 2002 seçimlerinden sonra tek parti hükümetleri egemen olmuş ve siyasal istikrar sağlanmıştır. 2001 krizinde işini, gelirini, güvencesini ve birikimini kaybeden halk her türlü fedakârlığa ve dolayısıyla desteğe hazır hale gelmiştir. Bu uygun altyapı ve IMF'nin 50 milyar dolara yakın desteği sonucunda Türkiye ekonomisinde hızlı bir iyileşme sağlanmıştır. 2007'den başlayarak dünya konjonktürünün tersine dönmesi, siyasal istikrarın belirli ölçüde yitirilmesi ve halkın uygulanacak anti popülist ekonomi politikalarına olan desteğini yavaş yavaş geri çekmesi sonucu Türkiye ekonomisinde başlayan atılım durmuştur.

Şekil 68'de 2001 krizinin ardından yaşanan büyüme oranları üçer aylık dönemler itibariyle gösterilmektedir. Ekonominin küresel krizin ortaya çıktığı 2008 yılından önce, 2006 yılının ortalarından itibaren belirli bir iniş trendine girdiği açık biçimde görülmektedir.

Şekil 68: Türkiye Ekonomisinin Gidişi (Büyüme Oranları &)

1.20. 2008 Küresel Krizi

2008 yılının Eylül ayında önce ABD'de patlayan ve sonra dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatıyor. ABD'deki mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük piyasası olmuştu. Başlangıçta mortgage kredilerinin büyük ağırlığı yüksek kaliteli müşterilere verilen kredilerden oluşuyordu. Bunlara prime mortgage kredileri deniyor. Zaman içinde krediler daha düşük kaliteli müşterilere de yönelmeye başladı. Bunlara da subprime mortgage kredileri deniyor. 2008 ortasında ABD'de subprime mortgage kredilerini hacmi 1,5 trilyon dolara kadar yükselmişti. ABD'de faizler geçmişte son derecede düşük düzeylerde olduğundan, subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli gruplar büyük ölçüde değişken faizli kredileri tercih etmişlerdi. FED'in son dönemde faizleri peş peşe artırmasına konut fiyatlarındaki düşüşün eşlik etmeye başlaması, bu kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememe sorunlarıyla karşılaşmasına yol açtı.

ABD'de emlak fiyatlarını ölçmek üzere kullanılan Case Shiller Endeksi 2007 ortasından 2008 ortasına kadar yüzde 16 oranında düşüş gösterdiği sırada uzmanlar bu endeksin yüzde 10 oranında daha düşmesi gerektiğini öne sürüyorlardı. Sahibi oldukları emlakların fiyatının yükselmesiyle refahlarının arttığını düşünen ve bu çerçevede borçlanıp para harcayan Amerikalılar için bu büyük bir şok oluşturuyordu. İngiltere'de emlak sahipleri daha da borçluydu. Yani bir anlamda kapitalizmin son yükselişi emlak fiyatlarının şişmesi üzerine kurulmuştu. Emlak fiyatları artıyor, emlak sahipleri kendilerini daha zenginleşmiş hissedip borçlanarak harcamalarını artırıyorlar, bu durum ekonomiye canlılık getiriyor ve emlak fiyatları daha da artıyordu. Emlak fiyatları

arttıkça emlak talebi de artıyor, bu kez emlake dayalı kâğıtlarla yapılan finansal işlemler büyüdükçe büyüyordu. Herkes yatırım amacıyla ikinci, üçüncü gayrimenkulünü alıyordu. Bu alımların altında yatan varsayım, bunların günün birinde daha yüksek bedelle satılabileceği varsayımıydı. Bu varsayımın gerçek olmayabileceği anlaşılınca fiyatlar düşmeye ve balon sönmeye yöneldi.

2008 küresel krizi, altında emlak fiyatlarının şişkinliği de olsa, kredinin değil ona dayanılarak yapılan işlemlerin yarattığı bir çeşit kredi krizi olarak tanımlanıyor. Sorunu yaratan şey, kredinin elden ele inanılmaz bir ölçekte el değiştirmesinden kaynaklanıyordu. Bu el değiştirme türev ürünler adı verilen bir finansal buluşla yapılıyordu.

Türev ürün, şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerini alışverişe konu edebilmelerini sağlayan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler, mortgage kredisini verenin bu krediyi kullanan tarafından geri ödenmemesi riskini üçüncü kişilere, örneğin hedge fonlara devretmesine yarıyordu. Riski devreden kredi kuruluşları çok daha büyük risklere girebiliyor ve krediler ile doğal olarak türev ürünler çığ gibi büyüyordu. Başlangıçta riski devretmeye yarayan ve bu anlamda sistemde bir sigorta işlevi gören türev ürünler giderek kendileri birer risk unsuru olmaya başlamışlardı.

Bu ilişkiler açısından baktığımızda, neredeyse dünyadaki bütün uluslararası çapta işlem yapan bankalar birbirlerine kefil olmuşlar ve bu ilişkilerin en fazla toplandığı banka da Lehman Brothers haline gelmişti. Sözleşmelerin yerine getirilemeyeceği haberi gündeme düştüğünde Lehman Brothers batma olgusuyla karşı karşıya geldi. Bankalara karşı olan sözleşmelerin koşullarını yerine getiremiyor, gerekli ödemeleri yapamıyordu. Hükümet ve FED bu bankayı kurtarmayacaklarını açıkladılar. Bu açıklama Lehman Brothers'dan alacaklı konumda bulunan bütün bankalar açısından müthiş zararların ortaya çıkması demekti. Aslında balon patlamıştı belki ama patladığının anlaşıldığı an o andır.

Makroekonomik açıdan bakıldığında da durum karışıktı. ABD, tarihinin en büyük cari açıklarını veriyordu. Buna karşılık büyük miktarlı fon çekiyor ve bununla cari açığını finanse ediyordu. Sistem kabaca şöyle işliyordu: ABD'li şirketler sermayelerini, teknolojilerini alıp Çin'e gidiyor, orada yatırım yapıp ucuz Çinli emeğiyle üretime başlıyor, ürettiklerini ağırlıkla ABD ve Avrupa pazarına satıyor, oradan elde edilen kazançları da ABD Hazine tahvillerine yatırıyorlardı. ABD'nin cari açığını önemli ölçüde Çinli emeği finanse etmiş oluyordu. Ne var ki, bu açığın sonsuza kadar gidemeyeceği, bir yerde ABD ekonomisinde bir düzeltme olması gerektiği de biliniyordu. Yani ABD'nin dış dengesi de bir balon üzerine oturmuş durumdaydı.

Bir yandan böyle balonlar oluşmuşken, 2008 yılında petrol, gıda ve metal fiyatları hızla artmaya yöneldi. Bu artışlar zaten mali kesimde oluşmuş olan

kötümser havaya yeni olumsuz beklentiler eklenmesine yol açtı.

2008 krizi büyük ölçüde marjinal alanlara, kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredileriyle ucu bucağı belli olmayan türev ürünler bileşiminin yarattığı bir finansal krizdir. Bu sorunlu alanın bu kadar büyümesinin temel nedeni ise kuralların yetersizliği ve denetimin eksikliğidir. 2008 krizinin nedenlerini bir tek yerde aramak doğru değildir. Ama kuralların uygulanmaması ya da kapsamlarının genişletilmemesi en temel neden gibi görünüyor. Bir önceki dönemin yarattığı kuralları azaltma, serbestleştirme, deregülasyon modasının etkisiyle türev ürünlerin kurala bağlanmasına karşı çıkılmıştı.

Krizin gelişme yolundaki ülkeleri de derinden etkilemesinin birçok nedeni var. Emtia fiyatlarında yaşanan hızlı yükseliş önemli nedenlerden birini oluşturuyor. Ayrıca, önceki yıllarda gelişme yolundaki ülkelere yönelen sıcak para, artan risk karşısında çekilmeye başladı. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde sorunlar çıkınca bu sorunların gelişmekte olan ülkeleri de etkileyeceği korkusu sıcak paranın çıkmasına yol açtı. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi talebin de gerilemesine yol açınca, gelişme yolundaki ülkelerden yapılan ithalatta azalma olmaya başladı. Bu durum, gelişme yolundaki ülkelerin dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin küçülmeye başlamasına yol açtı. Bütün bu karşılıklı daralma eğiliminin bir sonucu olarak bu kez petrol, metal fiyatları çok hızlı bir çöküş içine girdi. Bu da ayrıca deflasyonist bir etki yaratmaya başladı.

2008 krizinin bütün öteki krizlerden farkı, bunun tam anlamıyla bir küresel kriz olması ve dünyadaki bütün ülkeleri etkilemiş olmasıdır.

Krizden çıkış için uygulanan politikalar hem para politikasını hem de maliye politikasını kapsıyor.

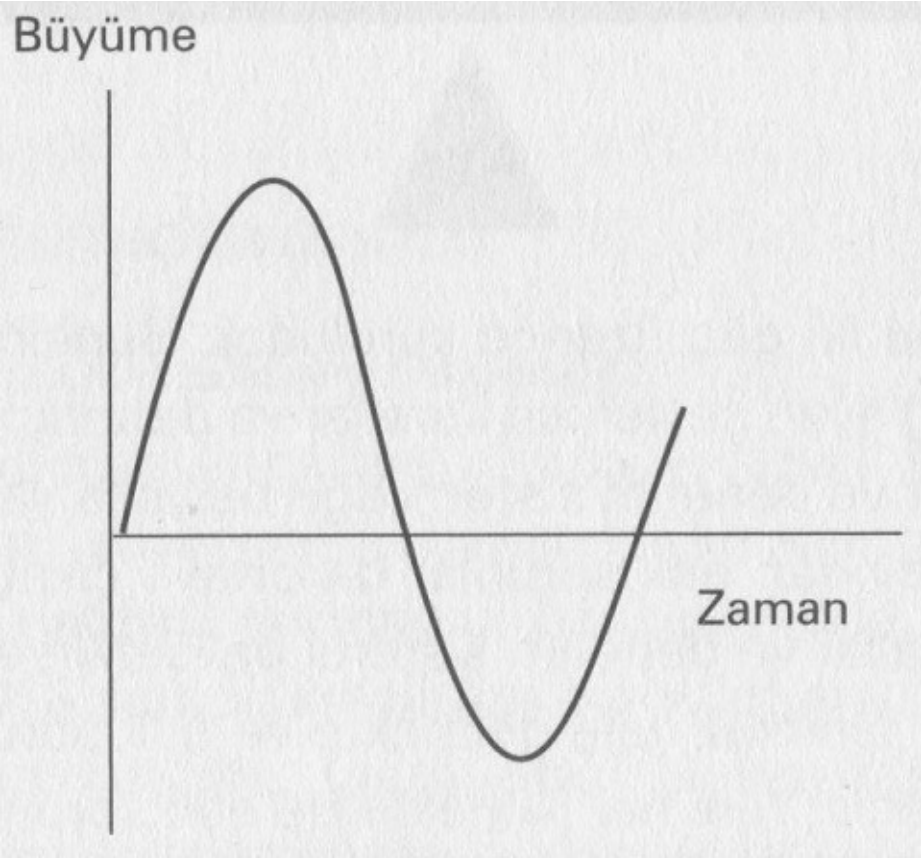
Para politikası alanında yapılanlar arasında en başta gelen uygulama, faiz indirimleri yoluyla piyasada gerilemekte olan harcama eğiliminin yeniden artırılması ve ekonominin yeniden canlılık kazanmasının sağlanması şeklinde atılan adımlardır. Bunlara ek olarak merkez bankaları dünyanın her yanında kendi fonlarına erişimi kolaylaştıran önlemler aldılar.

Maliye politikası alanında yapılanlar ise, deflasyonist ortamda Keynesyen maliye politikasının devreye sokulması biçiminde yürütüldü. Yani kamu harcamaları artırılmaya, vergi oranları indirilmeye başlandı. Devletler, bankalara ve zor duruma düşen şirketlere sermaye ya da kredi desteği vermeye yöneldi. Ayrıca bazı ülkelerde tüketici borçları ya ertelendi ya da bir bölümü devletçe üstlenildi. Bütün bunlardan amaç, piyasanın yeniden canlanarak eski işlerliğine kavuşmasını sağlamaktı.

2 Nisan 2009 tarihinde G20 ülkelerinin liderlerinin katılımıyla yapılan Londra Zirvesi küresel finans krizinden çıkış için gerekli kararların alındığı

tarihi bir toplantı oldu. Bu zirvede her ne kadar finansal kapitalizmin temsilcileri olan ABD ve İngiltere ile sanayi kapitalizminin temsilcileri olan Almanya ve Fransa arasında krize karşı önlemler konusunda görüş ayrılıkları su yüzüne çıkmış olsa da, sonuçta küresel krize küresel önlemler alınması konusunda düşünce birliğine ulaşıldı. Dolayısıyla Londra Zirvesi krizden çıkış için bir anlamda dönüm noktasıdır. Krizden çıkış için önemli dönüm noktalarından biri de ABD'nin toksik varlıkları devralacak ya da onları Hazine kâğıtlarıyla değiştirecek bir sisteme yeşil ışık yakması olmuştur. Böylece bankaların ellerindeki karşılıksız kâğıtlar bir karşılığa kavuşmuş olmakta ve bu da bankaların yeniden kredi verebilmesinin önündeki engeli gidermektedir.

Bütün bu gelişmelere karşın krizden çıkışın daha önce değinilen V, U, L ya da W biçimlerinden farklı bir biçimde olacağı, krizden çıkılsa bile bir daha uzun süre 1998-2008 arasındaki noktalara geri gelinemeyeceği tahmin edilmektedir. Bu durumda krizden çıkış Şekil 69'da gösterilen haliyle bir kanca biçiminde olacak gibi görünmektedir.

Şekil 69: Kanca Tipi Çıkış

Şekilde gösterildiği gibi, kanca tipi çıkışın özelliği çıkıştan sonra tekrar tepe noktasına gelinememesi, onun yerine daha düşük bir büyüme düzeyinde devam edilmesidir. Özellikle düşüşe yol açan nedenler arasında eksik regülasyon ve

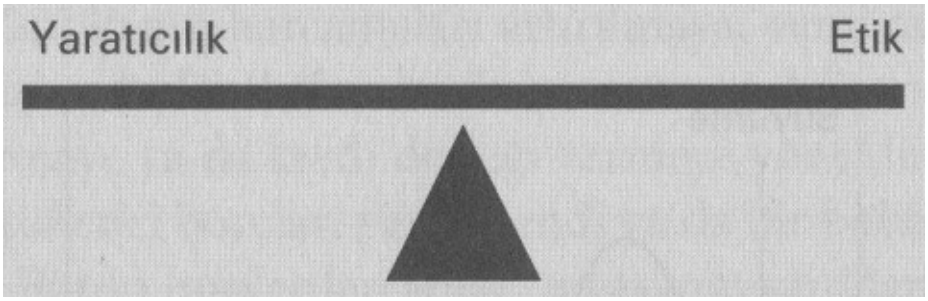
gevşek denetimin olduğu düşünüldüğü ve yeni dönemde bunlar artırılacağı için eski hızlı büyüme dönemlerine kolay kolay geri dönülemeyeceği görüşü bu yaklaşımı öne çıkarmış oldu.

YENİ EKONOMİ

Bu adı taşıyan bir ekonomi okulu henüz yok. Birkaç yıl önce özellikle ABD'nin NASDAO Endeksinde kayıtlı sanal alem şirketlerine yönelik büyük talep artışı ortaya çıktığında bu gelişime yeni ekonomi adı verilmişti. Ne var ki balon çok çabuk patlayınca yeni ekonominin aslında boş bir oluşum olduğu ortaya çıktı. Burada kastettiğimiz konu bu değil.

Önümüzdeki on yıl içinde bu adla olmasa da yeni bir ekonomik teori oluşturulacağını düşünüyorum. Bu oluşumun büyük ölçüde yine piyasa sistemi üzerine kurulacağını, ama bu kez daha fazla denetim ve kurala dayalı bir sistem olacağını sanıyorum. Nasıl ki 1929 ekonomik bunalımı o zamana kadar geçerli olan klasik sistemin yerine karma ekonomik modelin oturmasını sağladıysa, bu kez de bu krizin sonunda benzer düzenlemelere dayalı bir sisteme geçileceğini tahmin ediyorum.

Bence piyasa sistemi yaratıcılık ile etik arasında bir yerde duruyor. Bunu bir tahterevailiye benzetmek mümkündür. Bir şekille göstermeye çalışayım:

Piyasa bu iki güç üzerine kuruludur. Bunların dengede olmasını sağlayan şeyler ise kurallar ve denetim sistemidir. Eğer kurallar ve denetim sistemi ağır basarsa yaratıcılık yok olmakta, ardından etik sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Tersine, kurallar ve denetim sistemi gevşetilirse bu kez yaratıcılık sınır tanımaz hale gelmekte ve etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Yani her iki halde de etik sorunlar doğabilmektedir.

1929 bunalımı öncesi kurallar ve denetim sistemi oldukça zayıftı ve hızla gelişen kapitalist sistemi izleyememişti. Bunun sonucu olarak yaratıcılık, etik kuralları bir yana iterek gelişti ve sonuçta kriz çıktı. Ardından gelen Keynesyen model, kurallara ve denetime ağırlık veren ve o nedenle de yaratıcılığı kenara atan bir sistem doğmasına yol açtı. 1970'lerde bu kurallardan ve denetimlerden sıkılan sistem yeniden

kuralların ve denetimin hafifletildiği bir düzene geçti. Oysa tam o sıralarda yeni bir küresel sistemin temelleri atılıyor ve yaratıcılığı öldürmeyecek ama bu yeni sistemin ortaya çıkarabileceği etik sorunları giderecek yeni kural ve denetim biçimlerine ihtiyaç duyuluyordu. Bunların hepsi ihmal edildi ve bu kez de 2008 krizi çıktı.

2008 krizinin ardından dünyanın birçok köşesinde bir bölümü resmi görevli olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar küresel sisteme uygun bir çerçeve kurmak için çalışıyorlar. Yeni ekonomi böyle oluşacak. Yeni yeni kurallar ve denetim mekanizmalarının gözetiminde bir küresel sistem.

Bu aşamada bize düşen şey, bu yeni düzenin yaratıcılığı öldürecek kadar ağır ve bunaltıcı kurallara ve denetim mekanizmalarına yer vermemesi ve bu iki kritik güç arasındaki dengeyi iyi tutturmasını dilemekten ibarettir.

2. NOBEL EKONOMİ ÖDÜLÜ

2.1. Ekonomi Ödülünün Dayanağı

Nobel ödülleri aslında beş alanda verilmektedir. Bunlar, fizik, kimya, tıp, edebiyat ve barıştır. Ekonomi dalındaki ödül İsveç Merkez Bankası tarafından bankanın 300. kuruluş yıldönümü olan 1968 yılında kurulmuş bir vakıf aracılığıyla verilmeye başlanan bir ödüldür. Ödül, öteki Nobel ödülleri gibi İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi tarafından ve öteki ödüllere layık görülen eserlere uygulanan kriterlerin aynısı uygulanarak seçilen kişilerin çalışmalarına verildiği için Nobel Ekonomi Ödülü olarak anılmaktadır. Aslında ödülün adının İsveççe'deki tam karşılığı "İsveç Merkez Bankası Alfred Nobel onuruna verilen ekonomi bilimi ödülü"dür. Her yılın eylül ayında İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi dünyanın çeşitli yerlerindeki binlerce bilimadamına mektup göndererek aday göstermelerini istemekte ve bu adaylar arasından seçim yapmaktadır.

2.2. Ekonomi Ödülünü Alan İktisatçılar Ve Çalışmaları

Nobel ekonomi ödülünü 1968 yılından bu yana alanlar aşağıda gösterilmektedir:

2009 - Elinor Ostrom, Oliver E. Williamson

Kamu kesimi ve şirketlerin ekonomi yönetimindeki yerine ilişkin analizleriyle ödülü paylaştılar.

2008 - Paul Krugman

Serbest ticaret ve ekonomik faaliyetlerinin lokasyonu arasındaki ilişkiyi ortaya koyan teorisiyle ödülü kazandı.

2007 - Leonid Hurwicz, Eric Maskin, Roger Myerson

Optimal dağıtım mekanizmalarının özelliklerinin anlaşılmasına ve ekonomistlerin, piyasaların iyi işlediği yerleri iyi işlemeyen yerlerdeki durumlardan ayırt etmesini sağlamaya yarayan mekanizma tasarım teorisinin kurucuları oldukları için ödüle ilayık görüldüler.

2006 - Edmund S. Phelps

Makroekonomik kararların ve politikaların kısa ve uzun vadeli etki ve sonuçları arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgili analizlerinden dolayı ödüllendirildi.

2005 - Robert J. Aumann, Thomas C. Schelling

Çelişkiler ve işbirliği konusunda oyun teorisini kullanarak anlayışımızı derinleştiren çalışmaları bu iki iktisatçının ödülü paylaşmasını sağladı.

2004 - Finn E. Kydland, Edward C. Prescott

Ekonomi politikasının zaman uyumu ve konjonktür dalgalarının ardındaki itici güçlerle ilgili olarak dinamik makroekonomiye yaptıkları katkılar, onların ödülü paylaşmalarıyla sonuçlandı.

2003 - Robert F. Engle III, Clive W. J. Granger

Ekonomik modelleme analizlerinde yaygın olarak kullanılan zaman serisi analizlerinin anlaşılmasına yaptıkları katkılardan ötürü ödülü paylaştılar.

2002 - Daniel Kahneman, Vernon L. Smith

Ödül, Kahneman'a belirsizlik hallerinde karar alma sürecini etkileyen psikolojik etkenlerle ilgili araştırmaların ekonomi bilimine yerleştirilmesi çalışmaları ve Smith'e de deneyimsel çalışma sonuçlarının özellikle alternatif piyasa mekanizmaları açısından ekonomi bilimine yerleştirilmesine yönelik çalışmaları nedeniyle verilmiştir.

2001 - George A. Akerlof, A. Michael Spence, Joseph E. Stiglitz

Asimetrik bilgilenme altında piyasaların nasıl çalıştığının analiziyle ilgili çalışmalarından dolayı ödül bu iktisatçılar arasında paylaştırılmıştır.

2000 - James J. Heckman, Daniel L. McFadden

Ödül, Heckman'a seçilmiş örneklerin analizine ilişkin olarak geliştirdiği, McFadden'a ise ihtiyari seçimler üzerine geliştirdiği yöntem ve teoriler dolayısıyla paylaştırılarak verilmiştir.

1999 - Robert A. Mundell

Optimum parasal bölgeler ve farklı döviz kuru rejimleri altında yürütülecek para ve maliye politikaları konusundaki çalışmaları nedeniyle ödüllendirilmiştir.

1998 - Amartya Sen

Refah ekonomisine yaptığı katkılar dolayısıyla ödülü almıştır.

1997 - Robert C. Merton, Myron S. Scholes

Türev ürünlerin değerinin belirlenmesinde geliştirdikleri yeni yöntem nedeniyle ödül bu iki iktisatçıya paylaştırılmıştır.

1996 - James A. Mirrlees, William Vickrey

Asimetrik bilgilendirme altındaki teşvikler konusunda ekonomi teorisine yaptıkları temel katkılar dolayısıyla ödüle layık görülmüşlerdir.

1995 - Robert E. Lucas Jr.

Rasyonel beklentiler hipotezinin geliştirilmesi ve uygulanması yoluyla makroekonomi anlayışımızı derinleştiren çalışmaları nedeniyle ödüllendirilmiştir.

1994 - John C. Harsanyi, John F. Nash Jr., Reinhard Selten

Oyun teorisine yaptıkları katkılardan dolayı ödül bu üç iktisatçı arasında paylaştırılmıştır.

1993 - Robert W. Fogel, Douglass C. North

Ekonomi tarihini yeni bir anlayışla ele alabilmek ve ekonomik ve kurumsal değişimi daha iyi açıklayabilmek için ekonomi teorisi ve nicel analiz tekniklerini bu alana uygulayan çalışmaları dolayısıyla ödüllendirilmişlerdir.

1992 - Gary S. Becker

Mikroekonomik analizin kapsamını piyasa dışı olanlar da dahil olmak üzere insan davranışlarının açıklanmasına genişleten çalışmaları dolayısıyla ödülü almıştır.

1991 - Ronald H. Coase

Kurumsal yapıda ulaştırma maliyeti ve mülkiyet haklarının öneminin ortaya konulmasına yönelik çalışmalarıyla ödüle layık görülmüştür.

1990 - Harry M. Markowitz, Merton H. Miller, William F. Sharpe

Finansal ekonomi konusundaki öncü çalışmaları bu üç iktisatçının ödülü paylaşmalarını sağlamıştır.

1989 - Trygve Haavelmo

Olasılık teorisinin ekonometrinin bir parçası olarak yerleştirilmesi ve eş anlı ekonomik yapılar üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle ödülü almıştır.

1988 - Maurice Allais

Kaynakların etkili kullanımı ve piyasa teorisine yaptığı öncü katkılar nedeniyle ödüle layık görülmüştür.

1987 - Robert M. Solow

Ekonomik büyüme teorisine yaptığı katkılar dolayısıyla ödüllendirilmiştir.

1986 - James M. Buchanan Jr.

Siyasal karar alma mekanizması ve ekonomi teorisinin sözleşme ve anayasa bazına dayalı olarak ele alınmasına yaptığı katkılardan dolayı ödülü almıştır.

1985 - Franco Modigliani

Finansal piyasalar ve tasarruf üzerine yaptığı öncü çalışmalar kendisine ödülü getirmiştir.

1984 - Richard Stone

Milli gelir hesaplarının geliştirilmesi, dolayısıyla ekonomik analiz yeteneğimizin artırılmasıyla ilgili çalışmalarıyla Ödülü almıştır.

1983 - Gerard Debreu

Ekonomi teorisine getirdiği yeni analiz teknikleri ve genel dengenin formülasyonu üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı ödül verilmiştir.

1982 - George J. Stigler

Sanayinin yapısı, piyasaların çalışması ve kamusal regülasyonların nedenleri ve etkileriyle ilgili çalışmaları Ödülü almasını sağlamıştır.

1981 - James Tobin

Finansal piyasalar ve onların harcama kararları, istihdam, üretim ve fiyatlara olan etkileri üzerine yaptığı çalışmalarla ödülü almıştır.

1980 - Lawrence R. Klein

Ekonometrik modellerin kurulması ve ekonomik dalgalanmalar ve politikalar üzerine uygulanmasıyla ilgili çalışmalarından dolayı ödülü almıştır.

1979 - Theodore W Schultz, Sir Arthur Lewis

Özellikle gelişme yolundaki ülkelerin sorunlarını içerecek biçimde kalkınma teorisine yaptıkları öncü katkılarla ödülü paylaşmışlardır.

1978 - Herbert A. Simon

Ekonomik örgütlerde karar alma sürecinin açıklanmasına yÖnelik öncü çalışmaları dolayısıyla ödüllendirilmiştir.

1977 - Bertil Ohlin, James E. Meade

Uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri teorisine yaptıkları katkılar bu iki iktisatçının ödülü paylaşmalarını sağlamıştır.

1976 - Milton Friedman

Tüketim analizi, parasal tarih ve istikrar politikasının karmaşıklığını ortaya koyan çalışmaları nedeniyle ödüllendirilmiştir.

1975 - Leonid Vitaliyevich Kantorovich, Tjalling C. Koopmans

Kaynakların optimum tahsisiyle ilgili çalışmaları nedeniyle ödülü paylaşmışlardır.

1974 - Gunnar Myrdal, Friedrich August von Hayek

Para teorisi, ekonomik dalgalanmalar ve ekonomik, sosyal ve kurumsal olgular arasındaki karşılıklı bağımlılık üzerine yaptıkları çalışmalar bu iki iktisatçının ödülü paylaşmasını sağlamıştır.

1973 - Wassily Leontief

Girdi çıktı analizinin geliştirilmesi ve önemli ekonomik konulara uygulanmasıyla ilgili çalışmalarından dolayı ödüllendirilmiştir.

1972 - John R. Hicks, Kenneth J. Arrow

Genel denge ve refah teorilerine yaptıkları katkılardan dolayı ödül verilmiştir.

1971 - Simon Kuznets

Ekonomik ve sosyal yapı ve gelişme süreci üzerinde yeni ve derinleştirilmiş bir anlayış yaratan ekonomik büyüme konusunda yaptığı ampirik çalışmaları nedeniyle ödülü almıştır.

1970 - Paul A. Samuelson

Statik ve dinamik ekonomi teorisi üzerine araştırmaları ve ekonomi biliminde analitik çalışmanın derecesini sürekli artıran çalışmaları nedeniyle ödüllendirilmiştir.

1969 - Ragnar Frisch, Jan Tinbergen

Ekonomik sürecin analizine dinamik modellerin uygulanmasıyla ilgili çalışmaları nedeniyle ödülü paylaşmışlardır.

Kaynaklar

A. W. Phillips, “The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom 1861-1957,” *Economica*, C. 25, S. 283-299, 1958.

Andrew Schotter, *Microeconomics*, 3. basım, Addison Wesley Longman, USA, 2001.

Alvin H. Hansen, *A Guide to Keynes*, Mc Graw Hill, New York, 1953.

Asaf Savaş Akat, *İktisadi Analiz*, 2. Basım, Eflatun Yayınevi, İstanbul, 2009.

Carolyn Weber ve Aaron Wildavsky, *A History of Taxation and Expenditure in the Western World*, Simon and Schuster, New York, 1986.

Charles I. Jones, *Introduction to Economic Growth*, 2. basım, USA, 2002.

David T. Beers, Marie Cavanaugh and Takahira Ogawa, “Sovereign Credit Ratings: A Primer”, *S &P’s ratings Direct*, 2002.

E. K. Kunt, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.

Eugene Diulio, *Macroeconomics*, 3. basım, Schaum’s Outline Series, McGraw Hill, USA, 1998.

Frederic S. Mishkin, *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, 3. basım, Harper Collins Publishers, USA, 1992.

Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*

Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2000.

Iames S. Duesenberry, *Income - Consumption Relations and Their Implications, Readings in Macroeconomics*, Holt Rinehart and Winston, 1967.

Jeffrey D. Sachs and Felipe Larrain B., *Macroeconomics in the Global Economy*, Prentice Hall, USA, 1993.

Jeffrey M. Davis (ed), *Macroeconomic Adjustment*, IMF Institute, Washington D.C., 1992.

Jim O’Neill, “Dreaming with BRICs: The Path to 2050”, *Global Economics Papers No: 99*, Goldman Sachs, October 2003.

John Maynard Keynes, *Genel Teori (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi)*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

John R. Hicks, “Mr. Keynes and the Classics; A Suggested Interpretation”, *Econometrica*, C. 5, s. 147-159, April 1937.

Lipsey, Steiner, Purvis, Courant, *Macroeconomics*, 9. basım, Harper&Row, NewYork, 1990.

Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası*, 12. basım, Remzi

Kitabevi, İstanbul, 2008.

Mahfi Eğilmez, *Hazine,* 5. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Mahfi Eğilmez, *Hitit Ekonomisi*, TEBE kitapları, Ege Yayınları, İstanbul, 2006.

Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Michel Beaud, *Kapitalizmin Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.

N. Gregory Mankiw, *Macroeconomics*, 4. basım, Worth Publishers, USA, 2000.

Norman Frumkin, *Guide to Economic Indicators*, 2. basım, USA, 1994.

Nur Keyder, *Para (Teori-Politika-Uygulama)*, 5. Baskı, Ankara, 1996.

Paul A. Samuelson and William T. Nordhaus, *Economics*, 14. basım, McGraw Hill, USA, 1992.

Ralph T. Bryns and Gerald W. Stone, *Economics*, 4. basım, Scott, Foresman and Company, USA, 1989.

Richard Froyen, *Macroeconomics*, 2. basım, Macmillan, 1983.

Robert B. Ekelund, Jr., Charles D. Delorme, Jr., *Macroeconomics*, 2. basım, Business Publication, USA, 1987.

Robert Frank, Ben Bernanke, *Principles of Economics*, USA, 2001.

Robert M. Solow, "Technical Change and the Aggregate Production Function", *The Review of Economics and Statistics*, C. 39, s. 312-320, 1957.

Steven E. Landsberg, *Price Theory*, 5. basım, USA, 2002.

Stuart Holland, *The Global Economy*, Weidenfeld and Nicholson, Londra, 1987.

Ted Walther, *Dünya Ekonomisi*, Alfa Yay. İstanbul, 2002.

Tümay Ertek, *Makroekonomiye Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Wallace C. Peterson, *Income, Employment and Economic Growth*, 6. basım, W.W. Norton&Company, USA, 1988.

Ekonomi Sözlüğü

Arz: Piyasaya bir bedel karşılığında satılmak üzere mal veya hizmet sunmaya arz denir.

Arz yönlü ekonomi politikası: Üretimi artırmak için vergilerde indirim yapılmasını, üretimi engelleme noktasına varmış çevre standartlarının hafifletilmesini, kuralların gevşetilmesini ve deregülasyona gidilmesini öneren politikalardır.

BRIC ekonomileri: Brezilya (B), Rusya (R), Hindistan (I) ve Çin (C) ekonomilerinin birlikteliğini vurgulamak üzere geliştirilmiş bir kısaltmayı ifade ediyor.

Bronz çağ: M.Ö. 3000 ile M.Ö. 1200 yılları arasındaki dönem anlaşılıyor. Bakır eriyiğine kalay karıştırılarak bronz elde edilebiliyor. Her ikisi de yumuşak birer metal olan bakır ile kalayın karıştırılması sonucu elde edilen bronz, hem daha sert ve kullanışlı metal araçlar (kap, kacak, bıçak, balta, kılıç gibi) yapılmasına olanak sağlıyor, hem de bakırın tek başına kullanılması sonucunda çabuk aşınmasına yol açan oksitlenme sorununu ortadan kaldırıyordu.

Bütçe (*T* - *G*): Bütçe, yıllık gelir ve gider tahminlerini ve varsa aradaki farkın nasıl işlem göreceğini ortaya koyan bir belgedir. Kamu kesiminde olduğu gibi özel kesimde de, hatta ailelerde de bütçe söz konusudur. Yalnız kamu kesiminin ötekilerden farkı bunun bir kanuna dayanıyor olmasıdır.

Bütçe dengesi: Bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki ilişki. Eğer giderler fazla ise bütçe açığı, gelirler fazla ise bütçe fazlası, eğer ikisi arasında eşitlik söz konusuysa bütçe denkliği var demektir.

Coupling: Küreselleşme sonrası dünyadaki bütün finansal ve ekonomik akımların birbirinden etkilenerek hareket ettiğini öne süren tez (tersi görüş için bakınız decoupling hipotezi.)

Cari denge: Cari denge = Mal dengesi (mal ihracatı - mal ithalatı) + Hizmet dengesi (hizmet ihracatı - hizmet ithalatı) + Gelir dengesi (çeşitli gelirler - çeşitli giderler) + Cari transferler

Çarpan: Bir harcama kaleminde ortaya çıkan bir birimlik artışın gelirde yaratacağı artışın bir birimden daha fazla olacağını anlatan bir kavramdır. Yatırım harcamaları, kamu harcamaları, vergi indirimleri ve ithalat harcamaları için kullanılır.

Decoupling hipotezi: BRIC ekonomileri için oluşturulan ortak hisse senedi endeksinin gelişmiş ülke hisse senedi endekslerinden belirli ölçüde bağımsız hareket ettiği gözlemine dayanılarak, ABD’de ve gelişmiş ekonomilerde ortaya

çıkacak dalgalanmaların o ülkelerin borsalarında yaratacağı değişimlerin BRIC ekonomilerinin borsalarında aynı etkileri yaratmayacağı, hatta bu ekonomilerdeki sakinliğin gelişmiş ekonomilerdeki dalgalanmaları dengeleyebileceği düşüncesine decoupling hipotezi adı veriliyor.

Devlet: Toplumdaki ortak kararları almak ve ortak işleri yürütmek üzere oluşturulmuş tüzel kişiliktir.

Deflasyon: Fiyatlar genel düzeyinde sürekli olarak düşüş eğilimi ortaya çıkması haline deflasyon adı verilir.

Değer: Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüye değer deniyor. Ekonomi açısından tanımlarsak değer; bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha olarak tanımlanabilir. **Nominal değer;** herhangi bir şeyin görünürdeki değeridir. **Reel değer;** herhangibir şeyin değer kayıplarından arındırılarak bulunan satınalma gücü değeridir.

Değişken: Çeşitli farklı değerler alabilen bir büyüklüktür. Örneğin faiz ya da fiyat ekonomi teorisinde önemli birer değişkendir. Eğer bir değişken modelin içinde açıklanabiliyorsa **içsel ya da bağımlı değişken**, modelin dışındaki faktörler aracılığıyla açıklanıyorsa **dışsal ya da bağımsız değişken** adını alır. **Stok değişken;** ölçüm yapıldığı ana kadar oluşan birikimi gösteren değişkendir. **Akım değişken;** bir zaman dilimi içinde olan gelişmeyi işaret eder.

Deregülasyon: Ekonomiyi kurallardan arındırma eğilimi.

Devalüasyon: Sabit kur yönteminde bir ülke parasının yabancı paralara karşı değerinin düşürülmesi işlemidir.

Diğer gelirler: Kamu kesimince kabul edilen hibeler, bağışlar ve toplanan çeşitli fon gelirlerinden oluşur.

Dış ticaret politikası: Mali araçların bir bölümünü ve kur politikasını kullanmak suretiyle varılması hedeflenen dış ticaret amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmak biçimindeki uygulamalara dış ticaret politikası adı veriliyor.

Doğal işsizlik oranı: Beklenen enflasyonun gerçekleşen enflasyona eşit olduğu durumdaki makroekonomik dengede ortaya çıkan işsizlik oranıdır.

Döviz rezervi: Bir ekonomide ihtiyat amacıyla Merkez Bankası ve bankaların tuttukları yabancı para varlıkları. Merkez Bankası'nın tuttuğu rezervlere resmi rezervler adı verilir.

Durağan beklentiler: Bu yaklaşımın altında, kişi ve kurumların bir önceki dönemde olup bitenleri bir sonraki dönem için temel aldıkları ve beklentilerini ona göre oluşturdukları varsayımı yatar.

Dünya Bankası: IBRD, IDA, IFC, MIGA ve ICSID'i bir çatı altında toplayan bir çeşit çatı kurumu.

Ekonomi: Ekonomi biliminin temel konusunu kıt kaynakların en yüksek tatmini sağlayacak şekilde insan ihtiyaçlarına tahsis edilmesi oluşturur.

Ex ante: “Önceden” anlamına geliyor. Belirli bir dönemin başındaki durum, değer, vb.

Ex post: “Gerçekleşmeden sonra” anlamını taşıyan bir deyim. Belirli bir dönemin sonundaki durum, değer, vb.

Ekonomik büyüme: Ekonomide belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarında artış olmuşsa, ya da ülkenin GSMH’si artmışsa ekonomik büyüme söz konusu demektir. Bu artış mal ve hizmet miktarındaki artışla ortaya çıkmışsa **reel büyüme**, fiyatlardaki artışla ortaya çıkmışsa **nominal büyüme** gerçekleşmiş demektir. **Ekonomik kalkınma** bazen ekonomik büyüme ile aynı anlamda kullanılmakla birlikte aslında daha geniş bir anlam taşır. Kalkınmada, yalnızca bir nicel gösterge olan büyümeden farklı olarak nitelik artışı da söz konusudur.

Enflasyon: Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış enflasyon olarak adlandırılır.

Enflasyon hedeflemesi: Belirli bir dönem sonu enflasyon hedefi konularak para politikası araçlarının bu hedefi yakalamak üzere seferber edilmesi uygulamasına verilen addır.

Ekonomik kanun: Belirli koşullar altında değişmesi mümkün olmayan bir gerçeğin ortaya konulmasıdır.

Esnek kur yöntemi: Bir ülkenin kendi parasını yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakması demektir. Bunun, yönetilmiş esnek kurdan dalgalı kura artan azalan esneklikte türleri vardır.

Faiz: Paranın ya da para benzeri bir kaynağın kullanım hakkının belirli bir süreyle başkasına devredilmesi karşılığında alınan bedel.

Faiz dışı fazla: Bütçe geliri - faiz dışı harcamalar

Firma: Emek, sermaye ve doğal kaynakların girişimci tarafından bir araya getirilerek bir üretimin yapıldığı yerdir.

Fiyat: Bir mal ya da hizmetin piyasadaki değerinin para cinsinden ifadesidir.

Fonksiyonel ilişki: Açıklanan değişkenin açıklayan değişken ile birlikte değişen bir yapı içinde olduğu ilişkidir. Örneğin [$y = f(x_i)$; $i = 1, ..., n$] ilişkisi bir fonksiyonel ilişkidir ve y değişkeninin n tane x_i değişkenine bağlı olarak değiştiğini açıklar.

G7 ülkeleri: ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada.

G8 Ülkeleri: G7 + Rusya

G20 Ülkeleri: G8 + Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Kore, Meksika, Suudi Arabistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye.

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH): Bir ekonomideki yerleşik üretici birimlerin belli bir dönemde toplam faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm

mal ve hizmetlerin üretim değeri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesiyle bulunur.

Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH): GSMH'den net dış âlem faktör gelirlerinin (işçi dövizleri, yurtdışından elde edilen müteşebbis gelirleri, yurtdışındaki faaliyetlerden elde edilen kâr transferleri ve yurtdışındaki mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri) düşülmesiyle bulunur. Dış âlem faktör giderleri de aynı alanda yurtdışına yapılan ödemelerdir. Gelir ve gider farkı net olarak GSYH sayısına ulaşmakta kullanılır.

Gelir: Belirli bir dönemde (gün, hafta, ay, yıl gibi) elde edilen ve parayla ifade edilebilen kazançtır. Kişisel açıdan bakıldığında ikiye ayrılabilir: (1) Vergi ve diğer yasal kesinti ya da ödemeler yapılmadan önceki hali olan **brüt gelir**, (2) vergi ve diğer kesintilerden sonra kişinin kullanabileceği bölüm olan **kullanılabilir (ya da harcanabilir) gelir**.

Gelir dağılımı: Bir ekonomide belirli bir dönemde (genellikle bir yıl içinde) yaratılan gelirin ne şekilde bölüşüldüğünü gösteren bir yaklaşımdır. Gelirin bireyler, aileler ya da nüfus grupları arasındaki dağılımına **kişisel gelir dağılımı**, gelirin onu yaratan üretim faktörleri, yani toprak sahipleri, sermaye sahipleri, emek sahipleri ve girişimciler arasındaki dağılımına **fonksiyonel gelir dağılımı** denir.

Gini katsayısı: Gelir dağılımında adaleti ölçmekte kullanılan bir ölçüdür. 0 ile 1 arasında değişir. 0 olduğunda gelir dağılımında mutlak adalet elde edilmiş demektir. 0'a yaklaştıkça gelir dağılımında adaletin arttığı anlaşılır.

Girişimcilik: Dördüncü üretim faktörü. Emek, doğal kaynaklar ve sermayeyi bir araya getirerek iş yapma yeteneği. Bu organizasyonu yapan kişiye de girişimci adı verilir. Geliri kârdır.

Göreli gelir hipotezi (relative income hypothesis): Tüketimle gelir arasındaki ilişkinin doğru olduğu fakat esas alınan gelirin cari gelir değil, o zamana kadar elde edilmiş en yüksek gelir tutarı olduğu görüşüne dayanan ve tüketim harcamasını açıklamaya çalışan bir hipotezdir.

Gresham yasası: Eğer madeni paranın üzerinde yazılı değer satınalma gücünden yüksekse bu paralar para olarak kullanılmak yerine metal olarak satılmaya başlanır ki buna Gresham yasası adı veriliyor.

Hane halkı: Bir ev içinde yaşayan ve gelirlerini ve giderlerini paylaşan bireylerin oluşturduğu topluluğa hane halkı deniyor.

Harcanabilir Gelir (HG): KG'den dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla hesaplanır.

Heterodoks ekonomi politikaları: Bu politika, ekonomideki üretim faktörlerinin eline geçen bazı gelirlerin (ücret, rant, faiz, kâr gibi) ya da doğrudan doğruya fiyatların ve/veya faizlerin dondurulması şeklinde uygulanır.

Hipotez: Gerçek dünyadan deney ya da gözlemlerle test edilmiş bir düşünce ya da öneriye hipotez denir.

Hizmet üretimi: Maddi niteliği bulunmaksızın alım satımı yapılabilen faaliyetler hizmet üretimi olarak adlandırılmakta, bu faaliyetlerin toplamına da hizmet kesimi adı verilmektedir.

ICSID: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi. Yatırımlar konusunda uluslar arasında çıkan anlaşmazlıkları mahkemeye gitmeksizin hakeme başvurmak yoluyla çözmeyi sağlamak üzere kurulmuş uluslararası kurum.

IMF: Uluslararası Para Fonu. Merkezi ABD'nin başkenti Washington D.C.'de olan uluslararası parasal konularda danışmanlık yapmak ve ödemeler dengesi sıkıntısı içine girmiş üye ülkelere destek olmak üzere kurulınuş örgüt.

IBRD: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası. Gelişme yolundaki ülkelerin kamu kesimi kuruluşlarına proje ve/veya yapısal uyum kredisi açmak üzere kurulmuş uluslararası banka.

IDA: Uluslararası Kalkınma Ajansı. Fakirlik eşiğinin altında geliri olan gelişme yolundaki ülkelerin kamu kesimi kuruluşlarına kredi açmak üzere kurulmuş uluslararası kurum.

IFC: Uluslararası Finans Kurumu. Gelişme yolundaki ülkelerin özel kesim kuruluşlarına kredi açan uluslararası kurum.

İşgücü verimliliği: İşçi başına çıktı ya da bir saatlik emek karşılığında elde edilen ürün olarak ölçülür.

İşsizlik: Referans olarak alınan dönemde, belirli bir yaş grubundaki insanlardan çalışmak için uygun olduğu ve iş aradığı halde işsiz konumda bulunanları ifade etmektedir.

İşsizlik oranı: İşsiz sayısının çalışabilir nüfusa (genellikle 15-65 yaş arası insan sayısı) oranı işsizlik oranı olarak kabul edilir.

J Eğrisi: Cari açığın, yerli paranın yabancı paralara karşı değer kaybıyla kapanması sırasında oluşan J harfine benzer eğriye J eğrisi adı verilir.

Kâğıt para: üzerinde yazılı olan değeriyle dolanımda bulunan paradır. Bu paranın kâğıt olarak değeri yoktur, değeri devletin (ya da Merkez Bankası'nın) onun üzerine yazdığı sayıdan kaynaklanır.

Kamu kesimi: Merkezi hükümet, belediyeler, kamu iktisadi kuruluşları gibi kamu hukuku tüzel kişilerinden oluşur.

Kamu kesimi cari giderleri (G_c): Özel kesim için kullanılan tüketim giderleri teriminin kamu kesimindeki karşılığıdır. Kamu kesiminin günlük faaliyetini sürdürebilmesi için sürekli olarak yapması gereken giderlerdir. Bunlar da ikiye ayrılır: Personel giderleri ve diğer cari giderler.

Kamu kesimi yatırım giderleri (G_i): Kamu kesiminin yaptığı çeşitli yatırımlar için yapılan ödemeler bu kategoriye girer.

Kamu Gelirleri (T): Kamu kesiminin giderlerini karşılayabilmek için topladığı gelirlere kamu gelirleri adı verilir.

Kamu kesimi finansman açığı: Kamu gelirleri - kamu giderleri.

Kamu borçlanması: Kamu kesimi gelir gider açığının finanse edilmesi için başvurulan borçlanmadır.

Kamu kesimi iç borçlanması: Kamu finansman açığının yurtiçi kaynaklardan borçlanarak karşılanmasıdır.

Kamu kesimi dış borçlanması: Kamu finansman açığının yurtdışı kaynaklardan borçlanarak karşılanmasıdır.

Kanun (ekonomik): Kanun, belirli koşullar altında değişmesi mümkün olmayan bir ekonomik gerçeğin ortaya konulmasıdır.

Kâr: Öteki üç üretim faktörünü (emek, doğal kaynaklar ve sermaye) bir araya getirerek üretim yapmak için gerekli yatırımı yapan girişimci bu üretimden dolayı kazanç elde ederse kâr, kayıpla karşılaşırsa zarar (negatif kâr) eder. Dolayısıyla girişimciliğin bedeli kâr ya da zarardır.

Kaydi para: Bankalar tarafından kendilerine yatırılan mevduat karşılığında yaratılan bir muhasebe kaydından ibarettir, ancak satınalma gücü vardır.

Keynesyen mutlak gelir hipotezi: Tüketim harcamalarının cari dönemde elde edilen gelirin bir fonksiyonu olduğuna ilişkin yaklaşımı ifade eder.

Kişisel Gelir (KG): Milli gelirden kurumlar vergisinin, dağıtılmamış firma kârlarının ve sosyal güvenlik ödemelerinin çıkarılması, bulunan meblağa devletin transfer ve faiz ödemelerinin eklenmesiyle bulunur.

Kişi başına GSYH: GSYH, ülke nüfusuna bölündüğünde kişi başına GSYH bulunmuş olur.

Konjonktür: Konjonktür Türk Dil Kurumu sözlüğünde “1. Geçerli durum, 2. her türlü durumun ve şartın ortaya çıkardığı sonuç” olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık bu sözcük ekonomi jargonunda biraz daha farklı bir anlam taşıyor. Ekonomi söz konusu olduğunda, ekonominin reel üretim hacminde görülen iniş ve çıkışlar konjonktür dalgaları ya da kısaca konjonktür diye adlandırılıyor.

Londra Kulübü: Bir devlet garantisi olmaksızın ticari bankalarca devletlere verilen kredilerin geri ödenme koşullarını düzenlemek için oluşturulan bir forum.

Lorenz eğrisi: Gelir dağılımında eşitliği ölçmekte kullanılan bir grafik yöntemidir. Dikey eksende gelir dilimleri, yatay eksende nüfus dilimleri gösterilir. Orijinden 45 derecelik açıyla geçen çizgi mutlak eşitliği ifade eder. Gerçek durum bu çizgiden ne kadar uzaksa gelir adaleti o kadar bozuk demektir.

Madeni para: Kamu otoritesi tarafından tanımlanmış, genellikle düz bir

parça metalden yapılmış para.

Makroekonomi: Ekonomi biliminin global büyüklüklerle uğraşan altdalı. Örneğin milli gelir, para arzı, enflasyon, işsizlik, toplam arz ve toplam talep gibi ekonominin tümünü ilgilendiren konular makroekonominin uğraşı alanına girer.

Maliye politikası: Mali araçları kullanmak suretiyle varılması amaçlanan ekonomik hedeflere ulaşmaya çalışmak biçimindeki uygulamaların bütünü maliye politikasını oluşturur.

Marjinal tasarruf eğilimi (mps): Kullanılabilir gelirdeki bir birimlik artışın neden olduğu tasarruf artışına verilen ad.

Marjinal tüketim eğilimi (mpc): Kullanılabilir gelirdeki bir birimlik artışın neden olduğu tüketim harcaması birimi artışına verilen addır.

Mezolitik çağ: M.Ö. 12 binde mezolitik çağ (orta taş devri) başladı. Bu dönem insanın kemiklerden alet yapmayı, köpeği evcilleştirmeyi başardığı, ok ve yayı icat ettiği dönemdir.

MIGA: Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı. Gelişme yolundaki ülkelere yatırım yapan yabancı sermaye için siyasal risklere karşı oluşturulmuş garanti sistemini yöneten uluslararası kurum.

Mikroekonomi: Ekonomi biliminin toplumu oluşturan tek tek bireylerin ve tek tek firmaların ekonomik sorunlarıyla uğraşan alt bilim dalı. Örneğin tüketici dengesi, firma dengesi, bireysel talep, firma arzı gibi konular mikroekonominin uğraşı alanına girer.

Milli Gelir (MG): NMH'den yurtiçi işlemlerden doğan (KDV gibi) ve ithalattan alınan dolaylı vergilerin çıkarılması ve bu tutara sübvansiyonların (devlet kuruluşlarının devletin fiyat politikası nedeniyle uğradıkları zararlar karşılığında yapılan ödemeler) eklenmesiyle elde edilir.

Model: Model, gerçek yaşamın basitleştirilmiş bir biçimidir. Genellikle bir model, tanımlar, varsayımlar ve hipotezlerden oluşur.

Neolitik çağ: M.Ö. 8000-4500 aralığını kapsadığı düşünülen neolitik çağ, insanın birçok ekonomik devrimi peş peşe gerçekleştirdiği bir çağdır. O nedenle insanın binlerce yıl süren macerasının en önemli aşamasını oluşturur. Neolitik çağda insanın göçebelikten çıkarak yerleşik köy yaşamına geçmesi her şeyden önce işbirliğini ve ardından uzmanlaşma ve işbölümünü getirmiştir.

Net hata ve noksan: Net hata ve noksan aslında denk olması gereken ödemeler dengesindeki eksiklik ve noksanlıkların giderildiği kalemdir. Çeşitli nedenlerle bazen ekonomiye girdiği halde kayda alınmamış olan ya da ekonomiye girdiği saptanamadığı halde kayıtlara girmiş olan miktarlar bu dengenin tutmamasına yol açar. Bu hatayı gidermek ve denkliği sağlamak üzere ödemeler dengesinde net hata ve noksan adlı kalem bulunur ve söz konusu fark oraya yazılır. Ödemeler dengesinde bazı kalemler anketlerle tahmin edilmekte ve

bazen gerçekleşmeyle anket sonuçları birbirini tutmamakta ve fark oradan da kaynaklanabilmektedir. Örneğin turizm gelirleri anketlerle saptanır. O nedenle de gerçekle farklı çıkabilir.

Net Milli Hâsıla (NMH): GSYH'den ölçüldüğü dönemde meydana gelen toplam amortisman giderleri düşülerek elde edilir. Amortisman ülkedeki sabit yatırım stokunun dönem içindeki yıpranma miktarıdır.

Nominal büyüme: Bir ekonominin bir dönemden sonraki döneme geçişte GSYH'sinde ortaya çıkan artışı ifade eder.

Normatif ekonomi: Ekonomi politikasını kapsayan altdaldır. Burada tercihler, bir başka deyişle subjektif hedefler söz konusudur. Örneğin enflasyon nedir, nasıl ortaya çıkar sorusunun cevabını aramak ve bunu bir teori çerçevesinde açıklamak pozitif ekonominin, gelir dağılımının adil olup olmadığını değerlendirmeye tabi tutmak ve buradan bazı sonuçlara ulaşmak normatif ekonominin konusunu oluşturur.

Otonom yatırım (I_o): Yatırımın gelire duyarlı olmayan bölümüne otonom yatırım adı veriliyor.

Özelleştirme: Kamu kesimi mülkiyetindeki ya da yönetimindeki işleri özel kesime devretme veya yönettirme işlemi.

Paleolitik çağ: Yaklaşık M.Ö. 300 binlerde paleolitik çağı (eski taş devri) başladı. Bu devir alt, orta ve üst paleolitik olarak üç alt döneme ayrılarak inceleniyor. Bu dönemde insanın ataları lisan kullanmayı, ateşi, taşlardan alet yapmayı, avlanmayı, mağara duvarlarına resim yapmayı öğrendiler. Paleolitik çağ M.Ö. 12 bine kadar devam etti.

Para: Ekonomik varlıkların değişimine aracılık eden, değer ölçüm birimi olarak kullanılabilen herhangibir şeydir.

Para arzı (M): Belirli bir zamanda bir ekonomide dolanımda bulunan toplam para miktarını ifade eder. Çeşitli para arzı tanımları söz konusudur.

M_0 = emisyon - bankalardaki TL nakit = dolaşımdaki yerli para

$M_1 = M_0$ + vadesiz mevduat

$M_2 = M_1$ + vadeli mevduat

$M_3 = M_2$ + repo + B tipi likit fon

Paranın dolanım hızı: Her bir para biriminin bir yılda kaç kez el değiştirdiğini ifade eder.

Para ikamesi: Bir ekonomide ülkenin kendi parasının işlevlerini yitirmesi sonucu yabancı paraların kullanılmaya başlanması olgusu.

Para talebi (L): John Maynard Keynes'e göre insanlar ellerinde üç nedenle para tutarlar: Günlük harcamalarını yapabilmek için (işlem güdüsüyle), ileride doğabilecek ihtiyaçlara karşılık hazırlıklı olabilmek için (ihtiyat güdüsü) ve

değer biriktirmek için (spekülasyon güdüsü).

Para politikası: Parasal araçlar ile ulaşılmak istenen ekonomik amaçlar arasında ilişki kurmaya ve bu araçları kullanarak o amaçlara ulaşmaya çalışan uygulamalara para politikası adı veriliyor.

Paris Kulübü: Dış borç ödemede sıkıntıya düşen ülkelerin yabancı devletlerce verilmiş olan kamu kesimi dış borçlarının ödenebilmesi için çözüm yolları aramak üzere oluşturulmuş gayriresmi bir organizasyon.

Piyasa: Mal veya hizmetlerin alınıp satıldığı yerdir. Bu tanım kuşkusuz klasik bir piyasa tanımıdır. Bugün bazı piyasalar herhangi bir yere ihtiyaç duymadan da bir araya gelebilen alıcı ve satıcıların buluşma biçimini ifade ediyor.

Piyasa dengesi: Ekonomik anlamda her piyasadaki denge, arz ile talebin kesiştiği noktada oluşur.

Pozitif ekonomi: Ekonomi biliminin teoriye dönük bölümüdür. Türkçe'de kısaca ekonomi, İngilizce'de "economics" dendiğinde bu ayrım anlaşılır. Pozitif ekonomide tercihler ve inançlar söz konusu değildir. Söz konusu olan, bir olgunun bilimsel olarak ortaya konulup analize tabi tutulmasıdır. Önermelerin doğru olup olmadığı ispat edilebilir olmalıdır.

Rant: Doğal kaynakları üretim faaliyetine sokabilmek, bir başka ifadeyle üretim faktörü olarak kullanabilmek için ödenen bedele rant adı verilir.

Rasyonel beklentiler: Ekonomideki veri ve bilgilerin yaygın ve bilinir olmasının yanı sıra, alınacak önlemleri uygulamaya geçirmenin zaman alıcı bir iş olması, kişi ve kurumların geçmiş deneyimlere göre bekleyiş içine girmelerine gerek olmaksızın alınan önlemlere göre karar vermelerini mümkün kılar.

Reel büyüme: Bir ekonominin bir dönemden sonraki döneme geçişte, enflasyondan arındırılmış olarak GSYH'sindeki artışı ifade eder.

Regülasyon: Ekonomiyi kurallara bağlama eğilimi.

Resesyon: Ekonominin üst üste iki çeyrekte eksi büyümeyle karşılaşması hali.

Revalüasyon: Sabit kur yönteminde bir, ülke parasının yabancı paralara karşı değerinin yükseltilmesi işlemine revalüasyon denir.

Reyting (rating): Bir ülke, bir firma ya da ihraç edilecek tahvil için belirlenen, AAA gibi en yüksek nottan başlayıp aşağıya doğru düşen ve ona göre de kredinin koşullarının belirlenmesine yarayan not.

Rezerv hareketleri: Ödemeler dengesinin son kalemi olan rezerv hareketlerine resmi rezervler adı altında TC Merkez Bankası'nın döviz rezervleri ile IMF'den yapılan kullanımların son durumu girer. Eğer resmi rezervler + işaret taşıyorsa söz konusu dönemde resmi rezervlerde azalma, - işaret taşıyorsa artma olmuş demektir. Eğer IMF kredileri + işaret taşıyorsa söz konusu dönemde

Türkiye IMF’den kredi kullanmış, - işaret taşıyorsa kredi ödemiş demektir.

Ricardo denkliği (Ricardian equivalence): 19. yüzyılın en önemli iktisatçılarından biri olan David Ricardo’ya göre, kamu kesiminin vergi indirimleri ve harcama artışları yoluyla kişi ve kuruluşlara aktaracağı paralar, bunların harcamalarını artırmalarına yol açmaz. Kişi ve kuruluşlar kamu kesiminin bu yolla karşılaşacağı bütçe açıklarını ileride borçlanarak kapatacağını tahmin ederler. Bir süre sonra ister istemez vergilerin artacağını, kendilerinden ek vergi talep edileceğini görürler ve harcamalarını artırmayıp bu aktarılan paraları tasarruf olarak tutarlar. Yani bu eylem yalnızca tasarrufların kamu ve özel kesim arasında yer değiştirmesine neden olur, toplam tasarruflar değişmez ve dolayısıyla bu eylem talep artışı doğurmaz.

Sabit kur yöntemi: Bir ülkenin kendi parasını belirli bir pariteyle yabancı paralara karşı sabitlemesi demektir.

Sabit sermaye yatırımı: Bir işletmenin üretimde kullanacağı binalar, makine ve ekipman için yaptığı harcamalardır.

Satmalma gücü paritesi (SAGP): Ülkeler arasında fiyat düzeyi farklarını ortadan kaldırmaya yarayan bir para birimi dönüştürme oranıdır.

Sanayi üretimi: Hammaddeden mamul madde üretebilmek amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanabilir. Sanayi faaliyetinin yürütüldüğü üretim birimine fabrika denir. Sanayi üretimi bu fabrikalarda birbiriyle bağlantılı olan birçok işlemin belli bir düzen içinde yürütülmesiyle ortaya çıkar.

Sermaye hareketleri: Sermayenin ülkeden ülkeye hareketini ifade etmek üzere kullanılan bir deyimdir.

Sermaye malı: Başka malların üretimi için kullanılan, insan yapımı olan ve üretim süreci içinde hammadde ya da ara mallar gibi hemen yok olup gitmeyen mallara sermaye malı adı veriliyor.

Sermayenin marjinal etkinliği (mec): Yatırıma eklenecek son sermaye biriminin belirli bir dönemde sağlayacağı getiriye (r) sermayenin marjinal etkinliği (MEC) deniyor.

Servet: Kişilerin ya da kurumların sahip oldukları varlıkların toplamıdır. Servet, kişi ya da kurumların gelirlerinden zaman süresi içinde yaptıkları tasarruflar, edindikleri bina gibi gayrimenkuller, hisse senedi gibi menkul değerler, taşıt gibi menkul mallardan oluşur.

Sıcak para: Bir ekonomiye portföy yatırımı ya da kredi (borç) formunda giren ve koşullar bozulmaya başladığında ekonomiyi terk eden yabancı kaynaklara verilen addır.

Slumpflasyon: Slump; batma, çökme anlamına geliyor. Enflasyonla birleştirildiğinde çöküş içinde enflasyon gibi bir anlam çıkıyor. Yani ekonomi küçüldüğü halde enflasyon olgusunun varlığını ifade ediyor.

Stagflasyon: Stagflasyon iki ayrı sözcüğün birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir sözcüktür. İlk bölümü durgunluk anlamına gelen stagnation'dan, ikinci bölümü de enflasyondan alınmıştır. Durgunluk içinde enflasyon anlamına geliyor. Yani reel ekonomik büyüme olmaksızın fiyatların artmaya devam etmesi halini ya da GSYH'nin nominal olarak büyümesine karşılık reel olarak büyümemesi halini ifade ediyor.

Stok yatırmıları: İşletmelerin elde stok bulundurmak amacıyla ürettikleri mal ve malzeme için yaptıkları yatırımlardır.

Sürekli gelir hipotezi: Gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik, Milton Friedman tarafından ortaya atılan bu hipoteze göre, bir kişinin tüketim harcamaları onun cari geliriyle değil, yaşamı boyunca elde edeceği geliriyle orantılıdır.

Talep: Piyasada bir bedel karşılığında satılmak üzere sunulmuş olan mal veya hizmeti satın almak üzere istekte bulunulmasına talep denir.

Tarımsal üretim: Bitki yetiştiriciliği, avcılık, ormancılık ve balıkçılık (ya da su ürünleri) gibi tarım kesiminde yapılan üretimi ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Tasarruf (S): Gelirin harcanmayan bölümüdür.

Teori: Gerçek dünyada olan bir şey hakkında çok sayıda tutarlı gözlem ya da deneyle desteklenerek ortaya konmuş öneriye verilen addır.

Ters para ikamesi: Bir ekonomide istikrarın sağlanması sonucu ülkenin kendi parasının yeniden işlevlerine kavuşmasıyla birlikte yabancı para kullanımının azalmaya başlaması olgusu.

Toplam üretim fonksiyonu: Teknolojik olarak belirlenmiş bir üretim sürecinde kullanılan üretim faktörleri ile elde edilen ürün arasındaki fonksiyonel ilişkiyi tanımlamayı amaçlar.

Transfer giderleri (T_r): Ya karşılıksız olarak veya geçmişte yapılan bir işlemin cari dönemdeki karşılığı olarak ya da ileride verilecek bir hizmete karşılık olmak üzere yapılan ödemelerden oluşur. En tipik örneği emeklilere yapılan maaş ödemeleridir.

Tüketici: Tüketim eylemini yapan kişiye tüketici denir.

Tüketim (C): Bir faydanın elde edilmesi için bir şeyin kullanılarak yok edilmesi eylemine denir. Söz konusu yok etme çok kısa süreli olursa yok edilen şeye tüketim malı, uzun süreli olursa dayanıklı tüketim malı adı verilir.

Tüketim fonksiyonu: Farklı gelir düzeylerinde tüketime yönelik olarak yapılan harcamaları ortaya koyan bir ilişkidir.

Uyarılmış yatırım (I_i): GSYH'de ortaya çıkan artışın yarattığı talep canlanmasını karşılamaya yönelik olarak yatırım artışı ortaya çıkıyorsa buna

uyarılmış yatırım deniyor.

Uyarlanmış beklentiler: Kişi ve kurumların, uygulanacak ekonomi politikalarına ilişkin beklentilerinin geçmişte uygulanmış politikalara göre şekilleneceğini ileri süren bir yaklaşımdır.

Ücret: Emeğin geliri.

Üçüz açık: Eğer iç ekonomik dengenin iki alt dengesi (bütçe dengesi ve özel kesim gelir gider dengesi) açık veriyorsa ekonomi cari açık da veriyor ve üçüz açıkla karşılaşıyor dernektir.

Üretim faktörleri: Üretim sürecinde kullanılan ve üretimin yapılmasına imkân veren kaynaklardır.

Üretim imkânları eğrisi: Bir ekonominin elindeki kaynaklarla yapabileceği üretimin en üst sınırını belirleyen bir eğridir.

Varsayım: Herhangi bir konuda bir tahmin yapılırken tahmin yapılan göstergeyle ilgili olan bazı konuların hangi yönde değişeceğine ilişkin beklentilere varsayım deniyor.

Vergi gelirleri: Kamu giderlerine katılmaları için kişilerden ve kuruluşlardan alınan karşılıksız bedele vergi adı verilir. Eğer alınan vergi doğrudan tanımlanabilen bir hizmet karşılığında alınmışsa buna harç, belirli bir işlem karşılığında alınmışsa buna da resim adı verilir.

Vergi dışı normal kamu gelirleri: Devletin sahip olduğu taşınmaz malları kiraya vermesinden, kamu iktisadi teşebbüslerine koyduğu sermaye karşılığında aldığı kâr payları ve temettülerden ve benzeri gelirlerden kaynaklanır.

Yastık altı tasarruf: Kişiler tasarruf ettikleri değerleri ekonomiye sokmaz ve ya evlerinde ya da banka kasalarında saklarlarsa yastık altı tasarruf denen olgu ortaya çıkar. Bu değerler ekonomiye girmez, çünkü bir başkasına kredi olarak verilmediği için yatırıma dönüşmez.

Yaşam boyu gelire bağlı tüketim hipotezi: Bu hipotezin temel dayanağı da kişilerin tüketim harcamalarını cari dönemde elde ettikleri gelire göre değil, yaşam boyu elde edecekleri gelire göre biçimlendirdikleri esası üzerine kuruludur.

Yatırım (*I*): Sermayeyi çoğaltma faaliyetidir. Bir imalatçı firmanın elde ettiği kârdan bir bölümünü biriktirip onunla yeni bir torna tezgâhı satın alması o firma açısından yatırımdır.

Yoksulluk: Gün, hafta, ay ya da yıl gibi belirli bir dönemde belirli bir düzeyin altında gelir elde edilmesi halini tanımlar.